

«Epoca în care a trăit Șincai marchează începutul culturii noastre moderne, este epoca în care se pune baza unor discipline fundamentale pentru evoluția ulterioară a culturii românești. Viața lui Șincai și activitatea lui sînt expresia unui înalt patriotism. Șincai poate constitui pentru toate generațiile un simbol al muncii, al cinstei, al jertfei pentru un ideal care trebuie să fie scump tuturor: slujirea fără nici o șovăire a intereselor poporului tău, indiferent de sacrificiile pe care le reclamă o asemenea îndatorire. Cadrul social, economic și politic în care și-a petrecut viața, contactul pe care el l-a avut cu ideile înaintate ale epocii i-au permis lui Șincai făurirea unei viziuni largi asupra istoriei noastre. Tratînd trecutul poporului român ca un tot unitar, *Cronica* lui Șincai poate fi privită ca prima istorie națională românească, ca un simbol care anticipa cu un secol realizarea visului de veacuri al unității noastre naționale.»

MANOLE NEAGOE

gheorghe șincai

Ilustrația copertei: *Ion Olaru*

gheorghe şincai

cronica românilor

★★

EDIȚIE ÎNGRIJITĂ DE
FLOREA FUGARIU

NOTE DE
MANOLE NEAGOE

V. Sincai
- 1978 -

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI • 1978
EDITURA MINERVA • BUCUREȘTI

Anul 1202. „Sosind Ioan capelanul în Bulgaria (iarăși în *Viata lui Inochentie* se zice) a dat mandia, mitra și inelul arhiepiscopului Vasilie din Zagora, jurînd acesta că pururea va fi credincios și ascultător de papa și de Biserica Romei. Și cu cinste primindu-se de Ioanichie sau Calo-Ioan, domnul vlahilor și al bulgarilor, din sfatul și voința lui a mai făcut doi mitropoliți în țeara aceea, adică în Belesbugd și în Preslava, pre carii i-a supus celui din Zagora, ca unui arhiepiscop și primat și a pus primăția în Trinób sau Ternób, cetatea cea mai de frunte în țeară. Bine sfîrșindu-se acestea, Ioanichie pre sine și țeara sa o-a supus bisericii Romei, prin privilegiu scris cu litere de aur, care sună așa:

«În numele Tatălui și al Fiului și al Sîntului Duh, amin. Fiindcă i-a plăcut Domnului nostru, Isus Hristos, a mă face domn și împărat a toată Bulgaria și Vlahia, am cercat scrisorile și cărțile mai marilor noștri și legile răposăților împăraților și predecesorilor noștri, de-unde au primit ei crăimea Bulgariei, mărimea împărătească, coroana preste capul lor și binecuvîntarea patriarcească. Și cercîndu-le cu de-adinsul am aflat în scripturile lor cum că răposății împărații aceia ai bulgarilor și ai vlahilor, Simeon, Petru și Samoil, ca predecesorii noștri, coroana împărăției lor și binecuvîntarea patriarcească o-au primit de la preasînta biserică lui Dumnezeu din Roma, de la scaunul apostolicesc și verhovnicul apostolilor,

Petru. Deci și împărăția mea a vrut ca binecuvîntarea și întărirea cea împărătească a coroanei capului împărăției sale și binecuvîntarea patriarcească să-o primească de la Biserica Romei, scaunul apostolicesc și verhovnicul apostolilor, Petru, și de la preaosfințitul părintele nostru, ecumenicul papă Inochentie al treilea, de la carele, fiindcă s-a dat patriarcească binecuvîntare și poruncă în Trînov, cetatea împărăției mele, ca să se poată sfinți arhiepiscopi, mitropoliți și episcopi și să se poată face și sluji toate tainele bisericești, împărăția mea încă îngăduie ca în tot ținutul și toate părțile împărăției mele să aibă ei cea mai deplină putere. Căci iată, toți cei din toată împărăția mea și ținutul și patriarhul meu, mitropoliții, episcopii și toți preoții, să fie supuși Bisericii Romei și să țină legea și obiceiurile care le-au ținut răposații împărăției a toată Bulgaria și Vlahia, predecesorii noștri cei de demult și noi încă vom urma pașii lor.

Iară împărăția mea pentru mai mare securitate își iscălește hrisovul său, cum că împărăția mea nu se va lăsa pururea de Biserica Romei, scaunul apostolicesc și verhovnicul apostolilor, Petru, și boierii împărăției mele încă nu se vor desdina, ci ca chemat iubit fiu al preaosfințitului și apostolicescului scaun din Roma și al verhovnicului apostolilor, Petru, voi rămînea. Și de-aci înainte ori ce țeri va cuprinde împărăția mea de la creștini sau de la păgîni, vor fi supt puterea și porunca preaosfinției biserice din Roma și a scaunului apostolicesc. Și ca hrisovul acesta al împărăției mele să fie primit și întărit, l-am dat în minile preacinstului bărbat, ale lui Ioan capelanului, solului preaosfințitului scaunului apostolicesc și capelanului domnului papei, în care și împărăția noastră, cea cu evlavie și de la Dumnezeu dată, s-a iscălit în anul 6712, indictionul 7. »“

Aci înseamnă că românii și bulgarii prin hrisovul lui Ioanichie cel mai în sus adus, nu și-au lăsat legea și obiceiurile cele mai dinainte, ci numai așa s-au supus Bisericii Romei, ca să țină pre papa, cel mai întîi între patriarci și să nu hulească pre lătini și obiceiurile lor, cum au făcut și

cei din Ardeal români, cînd s-au unit. [Iară rușii din Polonia și Ungaria nu bine au lucrat cînd au adăogat în simvolul credinței cuvintele: „și din Fiul“ căci legea și obiceiul cel vechi a trebuit ținut.] Așa și este unirea adevărată, ca apusenii să țină obiceiurile sale și răsăritenii iarăși ale sale și unii pre alții să nu se hulească.

Trimesese Ioanichie craiul pre Vasilie, arhiepiscopul Trinovului, în indictionul al șeselea, luna lui iulie, adecă în anul acesta, 1202, în al optsprezecelea an al arhipăstoriei lui, să meargă la Roma, care a și mers pînă la Dirahiul, lîngă mare, ci de-acolo mai nainte nu l-au slobozit grecii, lăudîndu-i-se că-l vor arunca în mare. Drept aceea Vasilie s-a înturnat în satul Cavatocôr, de-unde s-a chemat îndărăpt prin craiul Ioanichie, după ce a sosit la dinsul Ioan capelanul, în luna lui septemvrie. Iară Ioan capelanul, în 8 zile ale lui septemvrie, a îmbrăcat pre Vasilie cu mandia cea de Inochentie al treilea trimisă, fiind de față și craiul Ioanichie cu mai mulți episcopi și boieri. Acestea toate le scrie arhiepiscopul Vasilie papei în cartea care i-o-a trimis prin Ioan capelanul. Și fiindcă pe vremea aceea, la atîta mîndrie venise patriarcii, de numai ei sfințeau sintul mir, Vasilie se roagă de Inochentie să-l sloboadă și să-l învețe cum să sfințească sintul mir.

Înturnîndu-se din Bulgaria. Ioan capelanul, Blasie, episcopul Brandizuberului, din porunca craiului Ioanichie, l-a petrecut pînă în Roma, prin carii a trimis craiul frumoase daruri patriarhului Inochentie și pre lîngă hrisovul și epistola mai sus adusă, el încă a rugat pre Inochentie să facă pre arhiepiscopul Vasilie patriarh, să-i dea putere de a sfinți mir și cu coroana să trimită unul dintre cardinali, carele să-l și încoroneze. Mai pre-urmă, despre sfada, carea o avea cu craiul Ungariei, așa scrie:

„Și despre hotarele Ungariei, Bulgariei și ale Vlahiei, las să judeci sfințenia ta și să îndrepti lucrul acesta, cum va fi mai drept; ca să nu aibă păcat sufletul sfințeniei tale și așa să aibă împărăția mea cădînta Bulgariei și a Vlahiei, precum are craiul unguresc cădînta Ungariei și să încete

uciderea creștinilor, între împărăția mea și între unguri. Iară să știe sfințenia ta că cinci episcopii ale Bulgariei se țin de împărăția mea, care le-a cuprins și le ține craiul Ungariei, că cădintele besericilor, și episcopiile acelea s-au făcut nemica; și de s-au făcut aceasta cu dreptul, fie așa”.

De ce țeară s-au ținut episcopiile acestea nu știu, tătuși mi se pare că s-au ținut de Serbia, căci scriu istoricii ungurești că Andrei, apoi al doilea, frate lui Emeric, craiului Ungariei, pre timpul acesta, multe neamuri a bătut, și pre frate-său în numai o țiră de nu l-a lepădat din crăime.

Anul 1203. „Venind episcopul și capelanul cei mai nainte numiți (zice avtorul *Vieței lui Inochentie*) la scaunul apostolicesc, domnul papa cu dragoste i-a primit și sfătuindu-se despre pofta lui Ioanichie, celui mai de multe ori numit, după cum o-a arătat episcopul, l-a făcut crai vlahilor și bulgarilor, trimetînd la dînsul pre Leon cardinalul, preotul sintei cruci, ca pre un sol al scaunului apostolicesc, și trimetînd printr-insul schiptrul și coroana crăiască, ca în locul papei, să-l ungă și să-l încoroneze crai, ducîndu-i și privilegiul apostolicesc, care sună așa:

«Lui Calo-Ioan, luminatului crai al bulgarilor și al vlahilor, și următorilor lui, celor ce vor urma lui și în crăime și în ascultarea de scaunul apostolicesc, de-apururea.

Împăratul împăraților și Domnul domnilor, Isus Hristos, ș.c.... Fiîndcă din porunca Domnului, detori sintem a paște oile lui, vrînd să avem părințească grijă de popoarele bulgărești și românești, carii mai de multă vreme se răzletise de la țitele mamei sale, și nădăjduind în puterea aceluia, prin carele Samoil a uns crai pre David, te punem crai preste ei, și prin iubitul fiu, Leon cardinalul, preotul sintei cruci, solul scaunului apostolicesc, — îți trimitem schiptrul împărăției și coroana crăiască, ca să ți-o pună pre cap, ca și cum ți-o-am pune noi, luînd jurămint de la tine că vei rămînea nouă, următorilor noștri și Bisericii Romei, plecat și ascultător și

toate ținuturile și neamurile, cele ce sînt supuse împărăției tale, le vei ținea supt ascultarea și plecăciunea scaunului apostolicesc.

Afară de aceasta, la cererea cînstitului fratelui nostru Blasie, episcopului Brandezubérului, pre carele l-ai trimis la scaunul apostolicesc, îți dăm slobozenie să bați bani însemnați cu caracterul tău, în toată crăimea ta.

Cînstitului fratelui nostru, arhiepiscopului Trinovului, încă îi dăm privileghion în toate țerile, în care împărățești, de primație, carele împreună cu următorii săi, pre următorii tăi, de-aci înainte, luînd asemenea jurămint de la ei, cu puterea scaunului apostolicesc să-i încoroneze și în țeara ta să aibă putere de primați și lor să le fie supuși mitropolii și din Bulgaria și din Vlahia, și după canoane să dea cîntea carea se cuvine unui primat...

Dat în Anăgnia, prin Ioan, ipodiaconul și notarul s. Besericei Romei, în 6 calende ale lui martie, indictionul 7, anul întrupării Domnului 1203, în anul patriarciei domnului Inochentie al treilea 7. »

Trimisu-i-a și steag craiului Ioanichie, cu mare pofală, iară arhiepiscopului Vasilie, acest privileghion i-au dat:

„Arhiepiscopului din Trinov, primațului bulgarilor și al vlahilor, și următorilor lui, celor după canoane puși, carii vor fi supt ascultarea scaunului apostolicesc, depururea.

Împăratul împărăților ș.c ... Pre tine încă te punem primat în împărăția bulgarilor și a vlahilor, și Besericei Trinovului, prin privileghionul acesta, îi dăm putere de primație, rînduind ca tu și următorii tăi, carii îți vor urma în ascultarea de Beserica Romei, să întreceti cu vilfa primației pre ceialalți mitropolii ai Bulgariei și ai Vlahiei, și ei ție și următorilor tăi să vă dea cîntea, carea după canoane se cuvine primaților. Despre aceasta încă vrînd a înștiința pre frăția ta că la noi aceste două nume: primat și patriarh, toema una însemnează, fiindcă patriarciei și primații tot o formă țin, măcar că numele li se oșebește.

Tot prin privileghionul acesta, dăm slobozenie ție, și prin tine următorilor tăi, ca de-aci înainte să ungeți, binecuvințați și încoronați pre craii bulgarilor și ai vlahilor.

Iară murind tu, carele ești acuma primatul Besericei mitropolitane, altul prin vreo înșălăciune acolo să nu se pună, fără numai carele va fi, după canoane, ales la scaunul acela, cum este obiceiul. Iară cel ales, prin mitropolit și prin episcopii de supt el, ciți vor putea fi de față, să se sfințească episcop. Iară cel sfințit să trimită solii săi la scaunul apostolicesc, pentru mandia, carea se va lua de pe trupul fericitului Petru, adecă pentru semnul deplinirei deregătoriei arhieresti. Întru a căriia îmbrăcare va pune jurământul acela nouă, următorilor noștri și Besericei Romei, care ni-l pun nouă și alți primați și mitropoliți, după obiceiul cel de obște, și tu încă ni l-ai pus, cînd ai îmbrăcat mandia. Forma jurământului acestuia, spre pomenire de pururea, o trimitem însemnată în bula noastră, și aceasta însemnînd într-însa ca încoronînd pe vreunul dintre următorii numitului crai, prescrisul jurămint totdeauna să-l poftiți de la dînsul.

Iară murind vreunul dintre mitropoliiți, ție, din cădînta primației, supuși, vei întări alegerea canonicească de persoană vrednică făcută, și pre persoana cea aleasă o vei sfinți episcop. Iară pentru mandia, vei trimite la scaunul apostolicesc pre solii tăi cu solii besericei preste carea este mitropolitul și noi bucuroși îți vom trimite mandia, ca să îmbraci cu dînsa pre mitropolitul, după forma carea o vei lua cu bula noastră, ci întîmplîndu-se ca să fie solul nostru de față, aceea o vei face împreună cu dînsul.

Îți dăm și la aceea slobozenie, ca să se poată sfinți hrisma și oleu pentru cei chemați și cei bolnavi, în tot anul, în cîna Domnului, așa în Beserica Bulgariei, ca și în Beserica Vlahiei, după obiceiul Besericei Romei, ca, de cîte ori va fi op, cei de botezat să se boteze și cei de miruit să se miruiască prin episcopii locurilor și nici sfințirea episcopilor, nici hirotonirea preoților, sau să se împiedece cu totul sau să se lase mai îndelung. Căci măcar că la voi pînă acuma preoții în hiroto-

nirea sa și episcopii în sfințirea sa nu s-au uns, tătuși voinde ca de-acî înainte (nu atîta ritului nostru, cît poruncei dumnezeiești urmînd, prin carea se poruncește în lege ca arhieriei și preoții să se ungă) minile acelora, carii se hirotonesc preoți și minile și capul acelora, carii se sfințesc episcopi, să se ungă.

Afară de aceasta, frăției tale dăm slobozenie să se poarte cruce, adecă semnul patimei Domnului, înaintea ta prin toată Bulgaria și Vlahia.“

După aceea (cum scrie tot în *Viața lui Inochentie al treilea*) episcopul Albanului Ioan, carele era cel dintîi dintre cei șese episcopi, carii sînt cei mai de frunte între cardinali, din porunca papei a uns pre Blasie din Brandizuber, solul craiului Ioanichie și arhiepiscopului Vasilie încă i-a poruncit Inochentie ca, primind mai nainte el ungerea de la cardinalul Leon, apoi să ungă el pre mitropoliți și mitropoliții pre episcopii săi, iar aceștia pre preoți.

Tot întru aceea *Viață* se aduce forma, cu carea s-au dat mandile la doi mitropoliți și jurămîntul de dinșii și de primatul pus, care eu nu le scriu, pentru lungimea lor.

Anul 1204. Emeric, craiul ungarilor, în anul de-acum strinsese țeara să încoroneze pre Ladislav al treilea, fiul său cel unul născut, cînd iată a sosit la el Leon cardinalul, solul lui Inochentie al treilea, cu Blasie, episcopul Brandizuberului, vrînd prin Ungaria să treacă în Bulgaria, la încoronarea lui Ioanichie, craiului Bulgariei și al Vlahiei, despre a căruia împiedecare așa scrie însuși Inochentie al treilea, craiului Emeric:

„Înturnîndu-se la scaunul apostolicesc Ioan, atunci capelanul nostru, iară acuma episcopul Furcónului ne-a spus că cu mare dragoste s-a primit prin tine, — și a dobîndit de la tine ca, nu numai el, ci și alți soli ai scaunului apostolicesc, să poată trece prin Ungaria în Bulgaria și Vlahia și a se înturna... Pentru aceasta am trimis prin țeara ta, în Bulgaria și Vlahia pre fiul nostru, Leon cardinalul și preotul sîntei

cruci, solul scaunului apostolicesc, la propoveduirea credinței creștinești; pre carele, cum el ne-a scris, mai mult l-ai cinstit decât a crezut. — Și dându-i sărutare de pace, cu bucurie mare ați făgăduit unul altuia prietenșug și, dăruindu-l, nu numai i-ai îngăduit să poată trece, ci ai și poruncit oamenilor tăi ca cu cinste să-l treacă în Bulgaria, făgăduindu-i și aceasta, că-i vei trimite la hotare scrisoarea ta, care să-o țină ascunsă și după cuprinderea ei, să lucreze pentru pace. Mergind așadară cu trimișii tăi până la marginea Ungariei, a venit la cetățuica ce se cheamă Cheve, unde numai Dunărea desparte Ungaria de Bulgaria, mulți așteptându-l cu dorire de ceea parte. Ci după zăbava de o zi, fără de veste au sosit unii, carii alergind l-au oprit și pre el și pre episcopul bulgar de la trecere, din poruncă crăiască, zicându-i să se întoarne la o țărime a ta, de la carea trecuse cale de trei zile mai nainte și rămânind acolo să poruncească domnului bulgarilor ca să vină degrab la un ostrov care este între hotare, ca acolo mai întâi să judece despre stăda dintre voi și să-o așeze cum se cuvine, almintrelea nu va putea trece. Iară cardinalul între altele a răspuns că aceasta așa a-o face nu trebuie, și pentru că de l-ar primi pre el cu legături de-acestea, — s-ar vedea a fi simoniă și pentru că nu-l poate sili la ceva mai nainte de a fi legat scaunului apostolicesc prin legătură duhovnicească. Deci nevrind să se întoarne, îndată a ieșit poruncă de la comitul cetățuicei ca nimenea să îndrăznească a vinde ceva cardinalului sau numitului episcop, supt pierderea capului și a averilor. Și cardinalul cu numitul episcop se păzește ca de trei sute de ostași, carii întru atîta îl asuprese, cit ușa camerei, de se poate zice cămară, încă o străjuiesc; să tăcem alte necuviințe ce i se fac.“

Cardinalul Leon n-a așteptat să meargă epistola aceasta în mina craiului Emeric, ci a scris și la adunarea Țerei Ungurești; drept aceea temîndu-se craiul ca nu cumva să împiedece papa încoronarea fiului său, a slobozit și pre Leon cardinalul și pre Blasie episcopul, mai nainte de a lua epistola. Tătuși luînd craiul Emeric epistola mai în sus adusă, a

răspuns papei, foarte pîrind pe craiul Ioanichie, la care pîri patriarhul Romei Inochentie al treilea așa-i răspunde:

„La a doua... ce ai scris, că numitul Ioanichie a cuprins țeara, carea o-a dat zestre tatăl tău, surorii tale, împărătesei grecilor, și că Țeara Serbiei, carea e supusă coroanei tale, luînd cu sine mulțime de păgîni, o-a jăfuit fără de milă, întru atîta, cît, afară de cei ce s-au omorît prin tirănia lui, mulți creștini s-au dus în robia păgînilor... să știi, de bună samă, că nouă nu ne place, ori ce s-a făcut spre vătămarea și paguba ta și ca să ți se facă destul, cu de-ădînsul ne vom sirgui.

La a treia, îți răspundem așa: că măcar că ai scris că numitul Ioanichie nu este domn a vreunei țeri, de a și cuprins o parte din țeara ta, altă parte din țeara altuia și numai pînă la o vreme le ține cuprinse, deci te miri că pre un apriat nemic al tău; nentrebîndu-te, așa în grabă voim să-l încoronăm crai, tătusi (ci iartă!) almintrelea este lucrul, despre o parte, fiindcă nu știi deplin adevărul. Căci în vecii trecuți, mulți crai s-au încoronat în Bulgaria prin scaunul apostolicesc, precum Petru, Samoil și alții după dinșii. Pentru că prin propoveduirea fericitului Nicolae, predecesorului nostru, craiul bulgarilor, la ale cărora întrebări mai adescori răspundea, cu toată țeara sa s-a învrednicit a se boteza. Dară cu vreme împuternicindu-se grecii, bulgarii și-au pierdut împărăția, ba, ce e mai mult, au fost siliți supt greu jug a sluji împăratului din Tarigrad, pînă atunci, pînă cînd mai pre-urnă, doi frați, adecă Petru și Ioanichie, născuți din vița crailor mai dinainte, țeara părinților săi nu atîta o-au cuprins, cît o-au cîștigat îndărăpt, așa cît într-o zi au bătut mari prinți și nenumărate noroade. Așadară nu zicem că doară vro parte de țeară nu o-au cuprins cu puterea, ci stătornicește întărim că partea cea mai multă a țerei o-au cîștigat din cădîința părintească. Pentru aceea noi nu vrem să-l încoronăm crai preste țeara altuia, ci preste a sa, după cum au făcut și predecesorii noștri, vrînd și aceea, ca și el să întoarcă țeara care o ține cu nedreptul, și lui încă să i se întoarcă țeara carea

s-a luat de la el cu nedreptate, fiindcă și el ne-a rugat ca să facem dreptate între tine și între el.“

Sosind în Trinov, Leon cardinalul, în 15 septembrie, a plinit toate câte i-a fost poruncit patriarhul Inochentie și încoronînd crai pe Ioanichie, în ziua arhanghelului Mihail, în 15 zile ale lui noiembrie, a pornit către casă, ducînd și doi prunci cu sine, să învețe lătimește, dintre carii pre unul l-a chemat Vasilie, pre celalt Vithleim.

Iară Emeric, craiul ungurilor, după ce a încoronat pre pruncul său, Ladislav al treilea, în 25 septembrie, nu mult a trăit, ci a murit în dechembrie, lăsînd tuturor fiului său pe frate-său, Andrei, apoi ca crai numit „al doilea“.

Anul 1205. Lătinii, adică italianii, frîncii și germanii, carii primise crucea asupra păginilor, ca să cîștige îndărăpt Palestina și alte țeri de la dinșii, și-au uitat detorința sa și începînd a vărsa sîngele creștinesc, în loc de cel păgînesc, în anul trecut, în 12 zile ale lui aprilie, au cuprins Țarigradul, făcîndu-și împărat pre Balduin Flandrul. Fiind așadară preste lătinii cei încruciși împărat Balduin, iară povățuitori, Henric, fratele lui Balduin, marhionul Monteferratului, Bonifatie, Henric Dandulul, duca Veneției, și comitul Pleei, Ludovic (iară nu Doloic, cum îl numește Nichita, după obiceiul grecilor, carii numai cit au întunecat istoria prin mutarea numelor celor proprie), la lătinii aceștia trimetînd Ioanichie, craiul românilor și al bulgarilor, nu numai nu s-a ascultat ca un crai, ci încă i s-au și lăudat lătinii cu tot felul de rău, de nu le va da lor toată Mesia-de-Gios, care o cîștigase îndărăpt de la greci. Deci Ioanichie a scris patriarhului din Roma, lui Inochentie al treilea, să așeze pre lătini deasupra lui, ci nemica a isprăvit. Drept aceea Ioanichie pe grecii ce fugise la el, după ce nu s-au primit de lătini în oștile lor, după luarea Țarigradului, i-a trimis acasă, ca fieștecăre să aștepte pre ai săi la răscoală asupra lătinilor, precum au și făcut. Iară Ioanichie chemînd intru ajutor pre schithe (pre carii Henric, fratele lui

Balduin, în epistola lui Inochentie al treilea trimisă, mai bine îi numește comani, căci au fost românii cei de-a stînga Dunărei), ce a mai făcut? ne învață Nichita, zicînd: „Și ca să le spunem pre rînd care s-au întîmplat mai încolo: romanii (grecii, trebuia scris, de i-ar fi lăsat mîndria pe greci să-și țină numele și să nu-și schimbe neamul), carii țineau Odrîul și Didimoticul, bizuindu-se românilor, rămîneau acolo. Iară Ioanichie, care aducea oștile sale și mai mare ajutor de la schithe, se grija să nu-l priceapă lătinii. Deci, cît a înțeles Balduin cu cei trei povățuitori răscoala românilor, — îndată a trimis oști în coantra cetăților care se răscolise. — Iară împăratul Balduin a ieșit în luna lui martie, cu comitul Pleei, Doloic, și cu Eric Dandul, duca Venetiei, după dînșii, fieștecare cu leghioanele sale și șanțuind la Odriu, mai departe decît ajunge săgetătura, a doua zi, oștile le-au apropiat de ziduri și au făcut mahine... Preste puține zile Ioanichie încă a poruncit unei părți a schithelor să năvălească asupra cailor și a dobitoacelor, care pășteau în rîturile de lingă tabăra lătinilor, ca să cerce sfaturile și vitejia nemicilor. Iară aceștia, cît au văzut pre schithe, — îndată au apucat sulile și suindu-se pre cai, au dat după dînșii, carii îndată au întors spattele și fugind tot într-una, săgeta îndărăpt și așa au trecut ziua aceea. — De-aci Ioanichie s-a tras la strîmtori și s-a ascuns între dealuri, păzindu-se ca să nu priceapă nemicii că e de față; și iarăși a trimis pre mai mulți dintre schithe, al căror povățuitor era Coța, ó Κοτζᾶς, în tabăra lătinilor, îndemnîndu-i ca să se poarte ca și cei dintii și tot pre aceea cale să se întoarne. Lătinii văzînd de nou pre schithe, iarăși s-au într-armat și mai cu mare inimă s-au luat după dînșii; ci fugind schithele, — lătinii nebunește i-au alungat pînă la locurile în care erau întinse cursele și leșurile și au dat de odihnite oști, fiind ei și cailor lor obosiți de cale, și s-au cuprins în mijlocul schithelor, de mulțimea căroră asupriți fiind, s-au bătut gios de pe cai. — Căzut-au cei mai buni călăreți, căzut-a și comitul Pleei, Doloic, cu cei mai viteji lătini și Balduin s-a prins și viu s-a dus în Misia, care ducîndu-se în Ternob,

s-a băgat în temniță, încărcat de lanțuri pînă în grumazi. Iară capul răutăților, Dandul, duca Veneției, carele era în coada oștilor, înțelegînd pierderea, din cei ce fugeau, s-a înturnat în tabăra și după ce a înnoptat, că bătaia a fost de cu seară, a poruncit să aducă lumini în corturi și să facă bobații, ca să gîndească romanii că n-a pierit toată oastea nici se trage de la bătaie; de-aci, după straja cea dintii a nopții, s-a dus în Redestul de lingă mare și de-acolo întilnindu-se cu Henric, fratele lui Balduin, — în Tarigrad.“

Întru al cincilea cap scrie Nichita că pierirea lătinilor, carea s-a scris mai în sus, s-a întimplat în 15 aprilie al anului de-acum și că Ioanichie, pentru biruința aceasta, a dat comanilor toate cetățile Thrachiei, cele de supt lătini, să le prade. Apoi îndată zice:

„Ci Ioanichie nu mult zăbăvind în cetățile Thrachiei, s-a grăbit în Thesalonica ca să îndrepte ținutul acela, după plăcerea sa și să cuprindă cetățile care se deșdinasă de la lătini. Drept aceea mergînd la Sera, s-a bătut cu lătinii carii erau acolo și pre aceia încă i-a învins, dară cu multă vărsare de singe; pentru că lătinii, bizuindu-se în meșteșugul milităresc, au întimpinat pre Ioanichie cu inimă și mulți ostași de-ai lui au tăiat, dară în scurt după aceea biruindu-se, au fugit în cetatea Sera și mai nainte de a închide porțile, românii și grecii carii îi goneau au intrat tot de odată cu ei. Și așa s-a prins cetatea Sera și stricat zidurile ei. Carii s-au prins din lătini s-au dus în robie... Învingîndu-se și Bonifatie, marhionul Munte-ferratului, de două ori s-a închis în Thesalonica, iară Ioanichie a cuprins Berea și alte cetăți de ale marhionului, precum i-a plăcut.“ Așîderea scrie și Acropolitul despre pierderea lătinilor la Odriu și prinderea lui Balduin, dară Henric, fratele lui Balduin, în epistola lui Inochentie al treilea trimisă, mai înfrimșează lucrul.

Tot întru acest an a murit și pruncul Ladislav al treilea, craiul Ungariei, căruia i-a urmat îndată unchiul și tutorul său, Andrei al doilea.

Anul 1206. Henric, fratele împăratului Balduin, de cît care nimenia a știut mai bine lucrurile, în anul de-acum, așa serie la patriarhul Inochentie al treilea:

„Precum credem, destul de știut vă este cum s-a prins, pentru păcatele noastre, domnul nostru, împăratul, omorîndu-se și prinzîndu-se o mare parte din ostașii lui, de comani, în războiul de la Odriu. După aceea adunîndu-se prinții, baronii și ostașii și alegîndu-mă pre mine, să port grijă de împărăție, am ieșit din cetatea împărătească și cu oaste creștinească am supus mai multe cetăți și casteluri, care se răscolise asupra noastră, apoi iarăși ne-am înturnat în Țarigrad, pre la Sîntul Remigie. Iară spre paza cetăței, ce se cheamă Rosa sau Rûșiu, am lăsat pre Thoma de Teramunda, bărbat sîrguitor și isteț, cu mulți ostași și steaguri și rămînînd ei acolo, pe la Stretenie li s-a spus că vlahii au cuprins o cetățuică de lingă Rosa. Carii de noapte ieșind într-armați din Rosa, pre vlahii cei acolo aflați i-au omorît și stricînd cetățuica, cu prada vlahilor și cu caii lor au început a se întoarce. Căroră, cînd se înturnau, din leșuri le-a ieșit înainte mulțime de vlahi și de comani și lovindu-se laolaltă, o vai! din izbîndă dumnezeiască ai noștrii mai toți s-au omorît sau s-au prins. Iară carii fusese lăsați spre paza cetăței, ca la 40, de noapte ieșind cu steagurile, s-au înturnat la noi, sînătoși.”

Vezi că mai bine respică Henric cine au fost schithele, carii au ținut cu Ioanichie, decît grecii, carii n-au știut alta, sau n-au vrut să știe alta, fără să poreclească neamurile cele de-a stînga Dunărei schithe, iară cele de către apus, latini, ca să-și facă propriu numele romanilor, ai căroră numai supuși au fost grecii, iară nu din singele lor prășiți, precum sînt prășiți românii și italianii, de la carii împărăția încă numai cu vicleșug o-au fost luat.

Acropolitul, carele în loc de vlahi pune bulgari, încă așa serie la anul acesta: „Craiul bulgarilor, Ioan (sau Ioanichie), bizuindu-se în făgăduințele odrianilor, a mers să-i dea cetatea, ci ei n-au vrut să se supună; drept aceea mîniindu-se a încungiuat cetatea. Ci neștiindu-o bate, — s-a dus de-acolo

și bătînd desăvîrșit pre italieni, a curs prin toată Machidonia și cu prea mare pradă s-a îmbogățit, așa jăfuind cetățile cu lăcuiorii împreună și stricîndu-le, cît să nu se mai poată răsufleți romanii. Pentru că a stricat tocma din fundămînt Filipopoiul, Iraclea, Pănicul, Redéstul, Hariópoiul, Traianópoiul, Macra, Clavdiópoiul, Mosinópoiul, Peritheóriul și altele, care a le număra nu este op. Mîinînd mulțimile la Dunăre, *περὶ τὰς παραρροίας τοῦ Ἰστρου*, le-a așezat și de pe numele tirgurilor și cetăților celor stricate, a numit coloniile sale, zicînd că izbîndește pagubile care le făcuse împăratul Vasilie bulgarilor, despre carele mărturisea căci cu cădîntă se zice Bulgarocton, dară pe sine încă se numea Romeocton“ (tocma bine, căci Romanocton nu se putea numi, ne fiind grecii romani).

Despre stricarea cetăților prin Acropolitul însemnate, tocma așa scrie și Nichita, numai cît adaogă, vorbind despre cetățile de cătră Marea Neagră, aceasta: „Dintre cele mai multe și mai mari cetăți, numai Bizia și Selibria au scăpat și de jăfuire și de stricare, fiind nu numai cu tari ziduri încungiu-rate, ci și în locuri nestrăbătuincioase așezate“.

Scriș-a și patriarhul Romei, Inochentie al treilea craiului Ioanichie ca să sloboadă pre împăratul Balduin din prinsoare, ci Ioanichie i-a răspuns că nu-l poate slobozi căci murise; despre a căruia moarte mulți multe scriu. Eu voi aduce zisele celor mai buni istorici și tu judecă adevărul. Așadară Acropolitul visînd despre aceea ce a făcut Crumn în anul 811 cu capul împăratului Nichifor, zice: „Este veste că capul lui Balduin, înfrimșet de toate părțile, a slujit în loc de păhar varvarului (Ioanichie)“.

Nichita scrie: „Deci moartea lui Balduin așa s-a întîmplat. În războiul cu schithele, prins fiind și încărcat cu legături, precum am zis, în lung timp a fost în Ternob. Iară deșdîndu-se Aspiét și trecînd la lătini, Ioanichie supărîndu-se și crescîndu-i mînia din zi în zi mai turbat, pre Balduin l-a scos din temniță și tăindu-i cu firăstăul, *τενεθίω*, mînile de prin coturi și picioarele de prin genunchi, a poruncit de l-au

aruncat într-o vale, unde a treia zi, mîncarea corbilor, cu greu a murit; și nu numai pre el, ci și pre românii cei prinși tot cu aceea cruzime i-a omorît.“

Analistul Flandriei, la Aseman, zice: „Odiul, cetatea cea tare a grecilor, nici frincilor, nici venețianilor vrea să se supună. Acolo fugise mai mulți greci de ura lătinilor și chemînd intru ajutor pre neamul românesc, *accitaeque in auxilium Valachorum gente*, ținea orbește cetatea în coantra alor noștri. Cetatea aceea vrînd să-o bată Balduin, prinsu-s-a, omoritu-s-a în bătaie, nu se știe, căci nu s-a mai văzut după aceea. Sînt carii zic: „Că Ioanichie, craiul românilor, pre-ascuns i-a retezat capul“. Iată că Analistul Flandriei pre schithe sau comani încă-i numește vâlahi sau români, cuprinzîndu-i tot supt un nume.

Ci mai înțelepțește scrie Brietie, zicînd: „Iară ce i s-a întîmplat lui Balduin, după ce l-au dus în Bulgaria, nu se știe, dar e mai de a se crede că a murit în temnița lui Calo-Ioan, pentru că nu e de a se crede ce scriu grecii, că tăindu-i mîinile și picioarele l-au aruncat în vale și acolo a murit, după trei zile, pradă păsărilor și fiarelor“. Adevărat este că Ioanichie a fost om groaznic și fără de milă; s-a numit Romeocton sau ucigător de greci; ci dintru aceea unui bărbat și viteaz, cum a fost Ioanichie, nu trebuie eleită o tirănie așa de mare.

Anul 1207. Nemica au folosit tot norocul și toată vitejia craiului Ioanichie, căci în anul acesta a răposat în Domnul. Despre care așa scrie Acropolitul: „Ioanichie agiungînd pînă în Thesalonica, și-a sfîrșit viața din giunghiuri sau cum ziceau alții, a murit din osînda dumnezeiască. Pentru că a visat că un om într-armat stă lingă el și-i străpunge coastele¹. Pentru aceea i-au dat nume de cîine și de toți s-a poreclit Schilo-Ioan, pentru că încumnățîndu-se cu schithele, pre aceștia

¹ Ioniță a fost omorît prin trădare de către unul din șefii cumanilor, Manaster. Cauza morții trebuie să fi fost neînțelegerile asupra împărțirii prăzii și a duratei campaniei.

nu numai i-a tras la sine, ci și năravurile lor încă le-a supt, foarte mult desfătându-se în uciderile romeilor. Murind acesta, Bóřila, nepotul lui din soră, căsătorindu-se cu mătușă-sa, Schithida, τὴν Σκυθίδα θείαν γαμετὴν εἰληπῶς, a apucat împărăția; iară Ioan, fiul lui Asan, pre ascuns s-a dus la schithe (mai bine: la ruși, cum se zice la anul 1221).“

· Aci înseamnă că, de ar fi fost adevărate cite birfește greuțul Acropolita asupra lui Ioanichie sau Ioan I, împăratului românilor și bulgarilor, prinții Moldovei și ai Valahiei dintru-nceput pîn-acum n-ar fi primit ca să pună numele de Ioan înaintea numelui lui, celui din botez; iară aceasta o-au făcut pururea pentru pomenirea lui Ioan I și pentru ca să mărturisească că noi, românii care sîntem de-a stînga Dunărei, măcar că grecii ne-au poreclit schithe și comani, tot de-un neam sîntem cu românii cei de-a dreapta Dunărei.

Anii 1207-1210. În anul 1207, Colomán, al doilea născut fiu al lui Andrei al doilea, craiului Ungariei, s-a încoronat crai Galiției, ci în anul 1209 s-a pus la arîște prin ruși, apoi în anul 1210 iarăși s-a slobozit.

Anii 1212-1214. Turoție serie că în anul 1212 a omorît Banco banul pe crăiasa Getrude, neliindu-i acasă bărbatul, Andrei al doilea. Timon încă arată dintr-o donație, care s-a făcut oarecărui Mișca, în anul 1214, pentru aceea pentru că atunci, cînd s-a omorît Getrude, a mîntuit de moarte pre Bela, cel dintîi născut fiu al lui Andrei, cum că uciderea crăiesei s-a întimplat mai nainte de anul 1214; așadară greșeste Bonfinie și Bacșai, cînd scriu că Getrude s-a omorît după ce a pornit craiul Andrei către Palestina; căci Andrei a putut a nu fi acasă, însurînd în anul 1214 pre Coloman cu Sálomia, cu carea a dobîndit Galiția de uric, de-unde au și luat craii ungurești, de se scriu, crai Galiției și Lodoméřiei.

Anul 1215. Cum că colonii cei în anul 105 și 106 duși în Dachia Veche de împăratul Traian, s-au despărțit prin împăratul Avrelian și unii s-au trecut în Dachia Nouă, iară partea cea mai mare s-au lăsat pe loc, am arătat la anul 274; cum le-a îmblat și ce li s-a întâmplat colonilor acestora, după despărțirea lor, pînă la venirea bulgarilor, încă am arătat la anii ce au urmat. După venirea bulgarilor, care s-a întâmplat la anul 679, toți colonii aceștia s-au cuprins de dinșii, dară nu ca robi, ci ca niște soți, cum ai putea vedea la anii trecuți. Venind ungurii au cuprins o parte a Moldovei, ci în anul 889 s-au alungat de-acolo prin paținachi și au venit în Ungaria-de-Sus, de-unde pogorîndu-se au cuprins, în anul 904, tot Ardealul¹ și Bănatul, împreună cu românii, carii erau acolo și țin țerile acestea pînă astăzi. Pre românii din Bucovina, Moldova, Besarabia și Valahia de-acum, i-au cuprins în anul 889 și după aceea paținachii, apoi în anii 1053 și 1065 comanii. Pierind paținachii, în anii 1122, au rămas în țerile acestea comanii stăpîni românilor. Ci comanii, strămoșii cazacilor, încă s-au alungat dintr-insele, în anul 1152, și așa au rămas numai românii, pre carii după aceea istoricii, mai ales cei grecești, i-au numit comani, în loc de romani și schithe, cum s-a arătat la anul 1186.

Așadară în zădar scrie Ioan Filștiș că Țeara Muntenească s-a împoporit prin Negru Vodă, după ce au robit tătarii, în anul 1233 Ardealul și țerile de prin pregiur, căci zice Anonimul românesc: „Hronica cea veche, se vede a greși cu 75 de ani, fiindcă fără nici o dovadă face începere de la anul 1290 și după anii aceștia pune siraua domnilor, dară începerea cea adevărată se dovedește din inscripția (pisană) mănăstirei de la Cîmpulung, în carea se zice că mănăstirea aceasta o-a zidit întiul domn, Radul Vodă Negru, în anul 1215²...

¹ Ungurii au reușit să cuprindă în întregime și efectiv Transilvania abia în secolul al XIII-lea.

² Radu Negru este un nume creat tirziu; tradiția populară știe de Negru-Vodă. Evenimentele la care se referă Șincai, după Anonimul românesc, trebuie să se fi petrecut spre sfîrșitul secolului al XIII-lea.

Radul Vodă Negru era vodă în Ardeal și herțeg pe Amlăș și Făgăraș și a coborît la Țeara Românească pre apa Dimboviței, la Cîmpullung, unde și-a făcut curți și mănăstire la acest an. Venit-a și Besarab, banul Craiovei, și s-a supus lui; și a stăpinit numitul domn toată Țeara Românească cu cinci județe ale Craiovei, pînă în Dunăre și pînă în apa Siretului și în Ardeal, Amlășul și Făgărașul, cum și cei mai din urma lui domni, multă vreme au stăpinit acestea, după cum se dovedește din titlulii hrisoavelor. Iară după aceasta a mutat Radul Vodă Negru scaunul la Curtea de Argeș și făcîndu-și curți, a făcut și beserică, în carea după moartea lui, s-a îngropat și i-au făcut și statul de piatră, adecă chipul lui, care este în slona aceii beserici.¹⁴

Enghel zice că, de ar costa inscripția de la Cîmpullung, carea o aduce Anonimul aci, o-ar fi văzut și Sulțer; dară eu zic că Sulțer încă nu le-a putut vedea toate și știu că Andrei al treilea, în decretul său din anul 1291, apriat zice că Făgărașul este al lui Ugrin și a fost mai nainte al mai marilor lui, de-unde închid și eu că Făgărașul n-a putut fi al lui Negru Vodă în anul 1290, cînd zice *Hronica cea veche* că a trecut Negru Vodă în Valahia, drept aceea a trebuit să treacă cu mult mai nainte; și după Anonimul încă n-a împoporît el Valahia, ci numai o-a cuprins².

Anul 1216. După moartea Getrudei, Andrei al doilea,

¹ Textul Anonimului românesc este plin de inexactități. Așa cum ni-l prezintă pe Radu Negru, însemna că, la începutul secolului al XIII-lea, Țara Românească se constituise deja în hotarele pe care le cunoaștem în vremea lui Mircea cel Bătrîn. Or, este știut, așa cum reiese din *Diploma Ioanișilor*, dată în anul 1247, că, la mijlocul secolului al XIII-lea, existau formațiuni politice românești, dar fără o unitate între ele, și, pe deasupra, unele dependente de coroana maghiară.

² Șincai este primul istoric român care afirmă pe bună dreptate că întemeierea Țării Românești n-a însemnat și colonizarea ei de către descălecători. Ultimele cercetări au confirmat afirmația lui Șincai, demonstrînd însă că întemeierea a fost posibilă datorită unei evoluții sociale interne.

craiul Ungariei, s-a însurat a doua oară și a luat, precum scrie Pistorie, pre Iolanda, oarecarea prințesă dintre greci, mai înainte de a porni la Palestina, din carea s-a născut loclesia, care s-a măritat după craiul Aragoniei.

Pre Bela al patrulea, fiul său cel întâi născut, încă l-a încoronat Andrei al doilea, mai înainte de a porni către răsărit, drept aceea doară în anul 1216.

Anul 1217. Andrei al doilea, craiul Ungariei, în anul acesta a pornit către Palestina, asupra necredincioșilor, din porunca patriarhului Romei și alegerea tuturor crailor creștinești. Carea mergere a lui Andrei, fost-a spre folosul Ungariei și al țerilor de prin pregiur sau nu, vor arăta, la anii viitori, jafurile și prăzile cele multe ale tătarilor, care s-au urzit din mergerea aceea.

Anii 1218—1221. Agiuns-a Andrei al doilea în Siria în anul 1218, luat-a Damiăta de la sultanul din Vavilón¹, în anul 1219 și înturnatu-s-a după ce l-au otrăvit ai săi sau alții, nu știe Thoma din Șpalât, în anul 1220, căci în anul 1221, iarăși i-a venit carte din Roma să se întoarne în Palestina, ci nu s-a înturnat.

Anul 1222. Două lucruri s-au întâmplat în anul de-acum vrednice de a se lua în samă, unul între românii cei de-a dreapta Dunărei, altul între unguri și între românii carii sînt între unguri și sînt boieri.

Despre românii cei ce sînt de-a stînga Dunărei, scrie Acropolitul așa: „Cel dintîi crai al bulgarilor (și al românilor), Așan, a avut doi feciori, pre Ioan și pre Alexandru. Ioan (în

¹ Damiatta este port la Mediterana în Egipt. Sultanul Vavilonului este echivalent cu sultanul Egiptului, pentru că, în evul mediu, occidentalii au numit orașul Cairo Babilon.

anul 1207) cu fuga scăpînd la ruși, περί τῶν ῥώσων ὡρεῖ, și acolo zăbăvind o vreme și aducînd pre unii dintre ruși, a poftit să-și cîştige îndărăpt împărăția părintească și a prins arme asupra lui Borila și învingîndu-l, a cuprins mare parte a țerei. Borila intrînd în Trinov și închis între ziduri, șapte ani s-a apărât, ci soțiile ostenindu-se s-au deșdinat către Ioan al lui Asan. După aceasta pre Borila l-au prins din fugă și i-au scos ochii, din porunca lui Ioan; și așa a cuprins Ioan II toată Bulgaria¹⁴.

Iară ungurilor și românilor, carii sînt supt coroana ungurească și sînt boieri, cum este și familia mea [și cu mult mai nainte a fost], craiul Andrei al doilea le-a dăruit un privilegiu foarte mare², care cuprinde în sine acestea bune voințe:

„Întîi, ca nici un boier să se poată pedepsi sau prinde mai nainte de a-l soroci și învinge.

A doua, ca ținuturile boierești și besericești să nu plătească vreo dare.

A treia, ca boierii să nu fie detori a merge afară de patria sa la oaste, cu cheltuiala lor, fără numai cu a craiului.

A patra, ca nici un străin să se primească la deregătoriiile cele mai mari ale țerei, fără de bună voința mai marilor țerei.

A cincea, ca orice lucru stătător vor cîștiga boierii, să fie de uric.

A șesea, ca străinii să nu-și poată cumpăra locuri stătătoare supt coroana Ungariei și, de-și vor cumpăra, fiii patriei să le poată răscumpăra de la ei.

A șeptea, ca fieștecare boier, fără de notă, în carea își

¹ Evenimentele pe care le descrie Acropolitul s-au petrecut în anul 1218, și nu în anul 1222. (Borilă a domnit între anii 1207—1218.)

² Acest privilegiu nu este altceva decît celebra Bulă de aur a lui Andrei al II-lea. Datorită faptului că Andrei al II-lea a fost mulți ani departe de țară, din pricina cruciatei, nobilii și-au întărit pozițiile, și la întoarcerea regelui au reușit să obțină acest privilegiu, care confirmă fărîmîțarea feudală în cadrul regatului maghiar. Este interesant de remarcat că Șincai vorbește laudativ despre acest privilegiu. Poziția lui este determinată de originea lui nobiliară.

pierde capul și tot ce are, să se poată scula împotriva craiului, carele va lucra împotriva vrunei punct dintru acelor aci zise."

Privileghionul acesta se ține până astăzi ca un prea scump odor și toți craii, când se încoronează, trebuie să joare că-l vor ținea, numai punctul al șeptelea s-a șters în adunarea țerei, din anul 1696, pentru cuvioase pricini, cum se va arăta la numitul an.

Ioan II, fiul lui Asan, cum mi se vede, încă n-a cuprins Bulgaria numai cu ajutorul rușilor, de la Borila, ci și cu al ungurilor, căci Coloman al doilea, feciorul lui Andrei, craiului Ungariei, era crai rușilor, cum s-a arătat la anul 1214 și Ioan a avut muiere pre sora lui Bela al patrulea, fata lui Andrei al doilea, cum însuși Bela mărturisește în epistola carea o-a trimis papei Grigorie al nouălea, în anul 1238. Greșește așadară Pistorie când serie că Ana, fata Belei al patrulea, a fost măritată după craiul Bulgariei; greșește și întru aceea că pre Ioan, fiul lui Asan, îl numește Roțișláv.

Anul 1223. Sigler, carele a fost notar public în Sibiu, serie că în anul de-acum, Andrei al doilea, craiul Ungariei, ar fi dat un diplomat foarte frumos Sibiului, care se chema încă atunci satul lui Herman. Ci diplomatul sau hrisovul acesta, Haner încă nu l-a putut vedea, cum serie însuși măcar că a fost superintendent preste sasii din Ardeal. Ci a dat Andreiu al doilea, în anul de-acum, un diplomat mănăstirei din Chertș, care sună așa:

„În numele Sinteï Troițe și al nedespărțitei Unimi, Andrei, din mila lui Dumnezeu craiul Ungariei, Dalmației, Croației, Ramei, Serbiei, Galiției și Lodomeriei, de pururea. Fiindcă fieștecare cerere direaptă e de a se primi de mărimea crăiască, aceea, carea se face din inimă, de Duhul Sînt așa pornită, ca să arăte voința celui ce cere, cu mult mai vrednică se socotește de a se dobîndi, dînd pămîntești pentru cele cerești și cu lucruri vremelnice a dobîndi cele duhovnicești. De-aci este că voim ca, prin rîndul acestora, să vină la înștiințarea tuturor cum că, după ce am dăruit credinciosului și iubitului nostru cliric, Gocelin, pentru nemîșcata lui credință către

noi, muntele Sîntului Mihail cu beserica și pămîntul ce se ține de el (care munte este în părțile Ardealului, și noi l-am schimbat de la beserica Sibiului cu pămîntul Borótnic, cu toate cîte se țin de dinsul), cu aceea cădîntă de slobozenie, cu care l-am fost căpătat noi, să-l moștenească nebîntuit și în pace pururea, și i l-am dat prin Póuca, feciorul lui Eliachim celui orb; după aceea însuflat de sus (Gocelin), pentru spăsenia sufletului său, de carea fieștecare în comun are op, l-a dăruit mănăstirei din Chertș și venind la noi, cu mare plecăciune s-a rugat ca noi, dăruirea aceasta să-o îngăduim și să-o întărim prin privileghionul nostru, cu puterea cea crăiască. Așadară detoare fiind mărimea crăiască a ținea întregi cădînte fieștecăruia supus și a întări orînduialele cele din evlavie făcute, noi încă socotind rugăciunea lui a fi dreaptă și întărindu-i dăruirea, dăm muntele acela, beserica și pămîntul cu toate cîte se țin de dinsul, cu același titl de slobozenie, cu care l-a ținut numitul magistru Gocelin, mănăstirei din Chertș, ca, prin privileghionul acesta, pururea să le aibă. Marginea cea dintîi a hotarului muntelui Sîntului Mihail începe de către răsărit în poala munților și se pogoară spre rîușorul ce cură din munții aceia către satul Ruétel, cum sînt puse semnele pre lingă rîușor, pînă în calea ce se pogoară din munte în Ruetel; de-acolo trecînd calea, se suie pre o cale pînă la semnul ce desparte hotarele satelor Herman și Ruetel.

Iarăși întărim prin privileghionul acesta pămîntul care scoțîndu-l de la români, *terram exemptam de Blaccis*, pentru spăsenia sufletului nostru, l-am fost dat numitei mănăstiri, prin credinciosul și iubitul nostru Benedict, atunci voivodul, dîndu-i-l în mină. Iară marginea pămîntului acestuia, începînd de la apa Oltului, unde se sfîrșește un ostrov, se suie prin lacul ce se cheamă Egnerpótac, pînă la fagii ce se zic Noghebic, și în marginea fagilor cade rîușorul, ce se zice Árpaș; și de-acolo, prin rîușorul acela, se suie pînă în munți, și din munți mergînd cătră amiaz, se pogoară în rîușorul ce se zice Cîrț,

qui dicitur Kwartz, și prin riul acela vine în apa Oltului și așa se sfirșește.

Iară pentru ca să rămână privileghionul acesta al nostru totdeauna nemișcat, am dat cartea aceasta, întărită cu pecetea noastră, de pururea. Dat prin minile lui Clet căntelarului curței noastre și preposîtitului din Ágria, în anul de la întruparea Domnului 1223, fiind gol scaunul Strigonului și fiind arhiepiscop Colocei cîstitul Ugrin, în Cianáde Desidérie, în Vesprím Robért, în Zagrábia Ștefan, în Ágria Thoma, în Vaț Bríčhie, în Peci Virtolomeu, în Ardeal Raináld, și alți episcopi îndreptînd besericele lui Dumnezeu; fiind palatin și comit Budrugului Iola, ban Salomon, comit curței crăieșei Nicolae și al Suprúnului Botez, comitul curței noastre și comitul Bechêșului, Búzad al Pozonului, Martin al Mușúnului, Lavrentie al Iaurinului, și alți comiti ținînd județele; iară al crăimei noastre, în anul 20.“

Privileghionul acesta l-am înturnat din cuvînt în cuvînt, din scrisoarea lui Daniil Córniides, vechi prietenului meu, [decît carele mai învățat n-a avut Coroana Ungurească pe vremea mea].

Anul 1224. Din privileghionul la anul trecut adus, ai putut vedea rădăcina românilor din Ardeal, pre carii numai din batjocură i-a zis „suferiți“ Ioan Chemeni, românul cel plouat, cum voi arăta la locul său, numai ca să-și ascundă neamul. Iară din privileghionul care-l voi aduce la anul acesta, și mai pre larg vei vedea că românii nu sînt numai suferiți în Ardeal, ci ei sînt vatra Ardealului, pentru că sasii nu au altă dreptate, fără numai carea o-au și românii, precum arată privileghionul, care din cuvînt în cuvînt așa sună:

„În numele Sîntei Troițe și nedespărțitei Unimi.

Andrei, din mila lui Dumnezeu craiul Ungariei, Dalmației, Croației, Ramei, Serbiei, Galiției și Lodomeriei, de pururea. Precum se ține de deregătoria crăiască a asupra cerbicea mîndrilor, așa se cuvine aceiași crăiești mili a rădica cu milă pre cei asuprați, a măsura slujba credincioșilor și fieștecăruia a-i răsplăti grații pentru vredniciile sale.

Venind drept aceea, credincioșii oaspeții noștri, téutonii (sasii) cei din Ardeal și cu umilință căzînd la picioarele mărimii noastre, jăluindu-se ne-au arătat că de la slobozenia cu carea s-au fost chemat prin cel prea cu evlavie crai, Gheza, moșul nostru, au căzut, de nu-și va deschide ochii săi crăiasca milă, pentru carea sărăcie, crăimei noastre nu ne-au putut sluji. Noi, drept aceea, plecînd urechile obicinuitei milei noastre la drepte cererile lor, vrem să vină la știrea celor de-acum și a celor ce vor urma că noi, călcînd urmele mai marilor noștri și porniți din fundul milei, le-am întors lor slobozenia cea mai de demult, ci așa, ca tot poporul lor, începînd de la Varoș (Orăștie) pînă la Borlált) (sau Baroldt), cu pămîntul săcuilor, al pămîntului Sébus și al pămîntului Dáraus, să fie un popor, și să se socotească supt un jude toate comitaturile (județele), luînd afară al Sibiului, ștergîndu-se din rădăcină. Iară comitul Sibiului, oricine va fi, să nu îndrăznească a pune pre cineva purtător de grijă în comitaturile acelea, de nu va fi lăcuitor dintre ei și nu-l vor alege noroadele, după cum li se va mai părea; și comitatul Sibiului încă nici unul să-l cumpere cu bani¹. Iară vistieriei crăiești să fie detori a da pre an cinci sute de marce de argint. De la darea aceasta, pre nici un moștean² sau lăcuitor dintre dinșii, vrem să fie seos, de nu va avea osebită scutință despre aceea. Aceasta încă le îngăduim, ca banii, carii trebuie să ne plătească, să nu se măsure, fără cu marca de argint carea li-o-a orînduit cel de fericită pomenire, tatăl nostru, Bela, adecă de patru fertóni și o gimătate a măsurii Sibiului cu denari din Colonia, ca să nu se schimbe în cumpănă. Iară trimișilor de la crăiasca mărime ca să culeagă banii aceia, în toate zilele cit vor zăbăvi acolo, șă li se dea cite trei sloți pentru cheltuialele lor.

Iară ostași spre slujba craiului, în țeară să se dea 500, afară de țeară 100, de va merge craiul în persoana sa, iară de va trimite afară de țeară pe vreunul dintre iobagii săi

¹ De fapt, este vorba de altceva, și anume, că nici o dregătorie din comitatul Sibiului să nu se cumpere pe bani.

² Moștean — stăpin predial.

sau intru ajutorul prietenului său, sau în lucrurile sale, numai 50 de ostași să fie detori a da și nici craiul să poată mai mulți pofti. Iară preoți să-și aleagă după plăcerea lor și pre cei aleși să-i presente și să le dea dijmă și toate celea să le plinească, după cea veche cădintă besericească.

Mai vrem și tare și poruncim ca pre dinșii altul să nu-i judece, fără numai noi sau comitul Sibiului, pre carele îl vom pune noi; iară, de se vor chema înaintea altui judecător, numai după obicei să țină judecată. Și înaintea noastră încă să nu se poată soroci, fără numai cînd nu se va putea isprăvi cauza înaintea judelei lor.

Iară preste cele mai sus zise, le-am dat lor pădurea vlahilor și a bisenilor cu apele, ca să le folosească în comun cu cei mai sus ziși, adecă cu vlahii și cu bisenii, ca avînd tot o slobozenie, de-acolo nimenui să fie detori a sluji¹.

Preste acestea le-am mai îngăduit ca să aibă o pecete, carea să fie cunoscută nouă și boierilor noștri. Iară de va vrea cineva dintre dinșii să se legiuiască cu altul, pentru bani, în fața judelei său, să nu poată chema alte mărturii, fără numai dintre dinșii. Scutindu-i pre ei de toate judecățile străine, le îngăduim ca, după obiceiul cel vechiu, tuturor să li se dea sări mărunte pe la Sîn-Giorz în opt zile, pe la Sintul Ștefan craiul, în opt zile, și pe la Sintul Martin așîderea în opt zile.

Le mai îngăduim preste acestea ca nici unul dintre tributari să îndrăznească a-i împiedeca pre ei, sau suindu-se, sau pogorindu-se. Iară pădurea cu toate petecele ei și apele cu cursurile lor, care se țin numai de donația crăiască, să le folosească săracii ca și bogații, tot într-un chip.

Vrem și tare poruncim și aceasta, ca niminea din iobagii noștri să cuteze cere vrun sat sau vrun prediu din ale lor de la crăiasca mărire, iară de va cere neștine, cu puterea de la noi dată să-i poată sta împotrivă.

Îngăduim preste acestea numiților credincioși ca întîm-

¹ Din textul respectiv se poate conchide așa, cum a făcut-o și Șincai, că românii au fost vatra Ardealului, pentru că ei sînt stăpîinii pădurii și din pădurea lor li se dă sașilor dreptul de folosință.

plindu-se să mergem noi la dinșii, numai trei scoboriri să ne plătească, iară de va merge voivodul, pentru folosul crăiesc, numai două scoboriri să-i plătească, una cînd va intra, alta cînd va ieși.

Adăugăm la scutițele cele zise ale mai sus numiților cum că neguțetorii lor pot vinde și îmbla în toată crăimea noastră, fără vreun tribut; ca aceasta și între dinșii să se țină, cu de-a-dinsul poruncim.

Iară ca să rămînă toate cîte am zis mai sus, tari și nemișcate, cartea aceasta am făcut să se întărească cu îndoit pecetnicul nostru. Dat în anul de la întruparea Domnului 1224, iar al crăimei noastre 21.“

Diplomatul acesta așa se află în judecata palatinului Mihail Orsag, carea o-a făcut spre partea capîtulului din Oradea-Mare, în anul 1478; din care tu poți vedea că românii, carii se zic vlahi, cu bisenii, carii au fost, după Enghel, paținachi, ci apoi s-au amestecat cu românii, mai nainte au moștenit locul cît este de la Poarta-de-Fer pînă la scaunul Șepși, de cît sasii din Ardeal, carii numai cît au dobîndit parte din păduri și din rîuri, ca și românii și bisenii, ci n-au stăpînit atunci, fără numai satele de lîngă calea cea de poștă de-acum, începînd de la Orăștie pînă la Baroldt. Rău se înșeală așadar și la punctul acesta vestitul Eder.

Anul 1232. Andrei al doilea, craiul Ungariei, afară de sasii al căror privileghion l-am adus întreg la anul 1224, au mai dat și alt privileghion teutonilor, pre carii i-a așezat în Țeara Bîrsei, la Brașău și despre carii Haner cel învățat nu face vreo pomenire, ci tot jarul îl traie la oala sasilor săi.

Privileghionul teutonilor din Țeara Bîrsei, dat prin Andrei al doilea, se culege din epistola lui Grigorie al nouălea, papei de la Roma, care sună așa:

„Grigore episcopul, șerbul șerbilor lui Dumnezeu, celui mai ceeștin în Hs. fiu, Belei, celui mai întii născut al prea

iubitului nostru în Hs. fiu, al lui Andrei, prea luminatului craiului Ungariei, sănătate și apostolicească binecuvîntare!

Iubiții fiii, magistrul și frații Căsei ceii de oaspeți a Sintei Măriei teutonilor din Ierusalim, cu umilință și rugare ne-au arătat că, după ce a dăruit tatăl tău cel prea iubit în Hs., fiul nostru Andrei, luminatul craiul Ungariei, din osebită evlavie, Căsei lor, Țeara Birsei, precum am văzut în privilegiioane, ei, ca să lucre și să întărească țeara aceea, prin care intrau și ieșeau comanii, cînd adeseori turburau crăimea ungurească, mulți bani au cheltuit, făcînd acolo, cu mare trudă și vărsare de sînge, cinci cetățuici; dară, măcar că același crai țeara o-a luat de la dînșii, tătuși iarăși li-o-a întors, precum trebuia, ba încă le-a mai dăruit dincolo de munți o parte neîmblată din Comania, pentru ca să li se întoarcă pagubele, în carea parte, după ce au făcut numiții magistru și frații o cetățuică foarte tare, comanii spăriindu-se și părăindu-le rău că li s-a luat tot prilejul de a putea intra și ieși, stringînd nenumărată oaste, au năvălit preste frații carii erau acolo, ci, cu ajutorul Celui de Sus, s-au biruit și s-au învins, ba încă, unii, carii s-au supus numiților frați, s-au și botezat cu muierile și pruncii săi. Ci numitul crai intrînd în țeara aceea și văzîndu-o lucrată, pe frații din țeara carea li-o-a întărit lor scaunul apostolicesc și o-au primit supt apărarea sa, i-a alungat cu puterea, carea o ții tu cuprinsă, nu fără paguba Besericei Romei, pentru că, neavînd țeara aceea alt episcop, afară de patriarhul Romei, Besericei Romei îi plătea pe an două marce de aur. Și măcar că și numitului tatălui tău și ție mai adeseori ne-am rugat ca să întoarceți acelora țeara aceea, tătuși nu ne-ați ascultat, ba, ce e mai mult, mergînd magistrul acela la curtea crăiască, nu numai nu și-a dobîndit cererea, ci încă s-a și păgubit foarte tare. Drept aceea ca să nu te vezi neplecat, de nu o vei întoarce, ce să nu fie, ațîțat fiind de sfetniciei cei răi, pre mărimea ta te rugăm și te dojmănim în Domnul, poruncindu-ți întru iertarea păcatelor ca, avînd bună grijă de cunoștința sufletului și de vestea ta, fiindcă nu se iartă păcatul, de nu se

va înturna furatul, numiților magistru și frați să întorci țeara aceea și să le faci destul, pentru toate pagubele. — Dat în Laterân, 6 calende ale lui mai, întru al șeselea an al patriarchiei noastre¹.”

Epistola aceasta se aduce și de Catona. Tu ia sama că prin comani aci se înțeleg moldovenii sau românii cei din Moldova, carii nu s-au botezat prin frații teutonești, căci erau creștini, de nu cumva i-au botezat a doua oară, cum au mai făcut unii dintre apuseni cu creștinii de la răsărit, după cum se va arăta și la anii viitori.

» **Anul 1238.** După ce s-au alungat comanii și paținachii carii mai rămăsese, din partea 'Dachiei-ceii-Vechi, cum s-a arătat la anul 1152, colonii lui Traian, carii au rămas în partea aceasta, supt nume de comani și de schithe, nu mult s-au asuprit de neamurile de prin pregiur, pînă ce nu s-au ivit tătarii în Evropa; iară după ivirea acestora, destule rele au pătimit de la dinșii, după cum se va arăta la anii viitori, începînd de la anul de-acum, în care întiași dată au prădat nu numai Besarabia, Moldova și Valahia, ci și Ardealul cu o parte a Ungariei, precum mărturisese *Analii besericeii Brașăului*, Sigler și Timon.

De-unde au venit tătarii în Evropa, avtorii nu se nărăvesc între sîne: împăratul Frideric, în epistola craiului Angliei trimisă, zice că au venit de supt zona cea aprinsă, spre miază-noapte², Thoma din Spalat, Turoție și Bonfinie zic că sînt môngoli sau mângoli.

¹Cavalerii teutoni, numiți și cavalerii Ordinului Sfintei Maria, au fost aduși de Andrei al II-lea, regele Ungariei, în Țara Birsei, pentru a apăra regatul de năvălirile cumane. După ce au fost așezați aici și și-au ridicat cetăți, după ce au ocupat un teritoriu la sud de Carpați, cavalerii teutoni au încercat să iasă de sub suzeranitatea regelui ungur, supunînd teritoriul ocupat de ei jurisdicției papii de la Roma. Din această cauză regele i-a alungat, iar papa a făcut, prin scrisori, intervenții să fie reprimiți în Țara Birsei.

²Tătarii sînt originari din Mongolia.

Tot intru acest an a dăruit Bela al patrulea Țeara Loista chemată comitului Corlard, fiului lui Ipan din Tălmaci, precum arată hrisovul, ce se află la Lachici.

Anul 1234. Grigore al nouălea, papa de la Roma, carele ca un prea bun păstor alta nu dorea, fără numai să poată trage supt stăpinirea sa pre români și pre bulgari, așa a scris în anul de-acum către Bela al patrulea, cel întâi născut fiu al lui Andrei al doilea, craiului Ungariei, zicînd: „În episcopia cumanilor, precum am înțeles, sint niște oameni carii se numesc vâlahi (adecă români), carii, măcar că se socotesc supt nume creștinesc, tătuși supt o credință avînd alte obiceiuri și năravuri, acelea lucruri patră, care se improtivesc numelui creștinesc. Căci nebăgînd în samă Biserica Romei, nu de la cînstitul fratele nostru, episcopul cumanilor, carele este episcop locului, ci de la alți pseudo-episcopi, carii țin obiceiurile grecilor, primesc toate tainele bisericești, și unii din crăimea ungurească, așa unguri ca și teutoni și alți orthodoxi, trecînd la dinșii și făcîndu-se mai un popor cu valahii aceia, nebăgînd sama, toate tainele le primesc laolaltă, spre grea scîndală a orthodoxilor și nu puțină scădere a credinței ceii creștinești. Drept aceea ca nu cumva să se nască primejdii sufletelor, din osebirea obiceiurilor, vrînd să împiedecăm primejdiile acelea, ca să nu aibă numiții valahi prilej de a merge la episcopi shismatici pentru taine, episcopului cumanilor îi poruncim, prin cartea aceasta, ca neamului acelui să-i dea episcop catolic, după legea lor, carele să-i fie lui ca un vicar și după așezarea soborului celui general în toate supus și ascultător ș.c. Dat în Perúsiu în 18 calende ale lui dechemvrie, în anul 8 al patriarciei noastre.“

Din epistola aceasta, carea e din cartea 8, epist. 313, și se aduce de Aseman, de Rainald și de Gvera, poți culege că pre comani, carii au fost românii cei din Moldova, i-a fost despărțit legea în două părți, în lătini și în-greci și cei de legea lătinească s-au numit numai comani sau cumani,

iară cei de legea grecească s-au zis válahi¹. A doua, tot din epistola aceasta poți pricepe că cu dreptate am scris, care le-am însemnat la anul 1232.

Tot la acest an scrie Acropolitul că împăratul Răsăritului, Ioan Duca, ginerile lui Theodor Lascare, carele s-a numit și Vatațe, „din împărăteasa Irina a avut un fecior, pre care l-a numit Theodor, de pre numele unchiului său, de unsprezece ani în vîrstă, în anul de-acum. Ioan al lui Asan încă a avut o fetișoară de nouă ani, anume Ilina, care o-a avut din unguroaica. Împăratul a trimis la acesta soli pentru logodna pruncilor și Ioan al lui Asan (craii Bulgariei) încă bucuros a primit solia.“

Despre unguroaica, muierea lui Ioan II, craiului Bulgariei, vezi și acelea care le-am scris la anul 1222.

Anul 1246. Fiindcă la anul de-acum alta n-am de a scrie, voi întoarce diplomatul lui Bela al patrulea pe românie, ca să poți vedea cită pagubă au făcut tătarii și în Ardeal și cite și ce sate a avut episcopul cel lătesc din Ardeal, pre vremea aceasta, care diplomat așa sună:

„Bela, din mila lui Dumnezeu craii Ungariei, Dalmației, Croației, Ramei, Serbiei, Galiției, Lodomeriei și al Cumaniei. Tuturor creștinilor carii vor vedea cartea aceasta, sinătate și tot binele. Luarea cea bună de samă a craiilor, din deregătoria ocîrmuirii aduce cu sine ca cererile cele drepte ale credincioșilor să le primească și să le plinească. Drept aceea prin rîndul acestora vîind să vină la înștiințarea tuturor celor de-acum și celor viitori, cum că venind înaintea noastră cînstitul părintele Gal, episcopul Ardealului, cu umilință și cu plecare ne-a arătat că pustiindu-i-se eparhia prin pro-

¹ Deoarece Șincai credea că cumanii plecaseră din Moldova cu aproape un secol mai înainte, încearcă să explice care sînt cumanii care apar în documentele deceniilor al 2-lea, al 3-lea și al 4-lea din secolul al XIII-lea. Soluția pe care ne-o oferă este greșită. Cumanii încă locuiau în sudul Moldovei și șesul Munteniei, așa că nu românii de rit catolic se numeau cumani, ci cumanii înșiși.

tivnica gonire a tătarilor, la atîta rărime de lăcuiitori a venit, cît de pe vremea gonirei pînă la vremea lui, sau nici unii, sau tocma puțini lăcuiitori sînt în Alba, scaunul episcopiei sale, și în celealalte curți episcopești, care se cheamă: Herina, Bileagul, din varmegia Dăbîcei, Gilăul, din varmegia Clușului, Zelaul și Tășnadul, din varmegia Sólnocului (de Mișloc). Nici se adună într-insele, de nu ne vom milostivi a le da mai mari slobozenii. Noi drept aceea gîndind că din creșterea cînstei episcopești mărimea crăiască încă se înalță, ca beserica aceea să se poată reduce la starea ei cea mai dinainte, din osăbită mila crăiască grația aceasta i-o facem, ca și cei mai dinainte lăcuiitori din numitele sate, de cumva încă mai costă, și colonii cei slobozi carii se vor aduna de nou, de judecata voievodului, carele va fi, a ispravnicilor și a tuturor judecătorilor cu totul să fie scutiți și înaintea judecăței vreunuia a sta, să nu fie detori, fără numai înaintea episcopului și a deregătorului pre carele îl va pune el. Și de cumva episcopul sau deregătorul lui au n-ar vrea să le facă dreptate, au n-ar putea face, pentru greutatea lucrului, cauza aceea numai mărimei crăiești să se trimită pentru judecată. Și ca grația îngăduinței aceștia să fie de pururea, cartea aceasta o dăm cu înduplecată pecetea noastră întărită. Dată în anul Domnului 1246, 2 none ale lui mai, al crăimei noastre 11“.

Precum arată Feiervari, la carele se și află, diplomatul acesta s-a întărit de Ștefan al cincilea, în anul 1273.

Anul 1247. Craiul Ungariei, Bela al patrulea, vrînd să răsplătească facerea de bine a ioanitelor, cu al căror ajutor s-a înturnat acasă, în anul 1244, în anul acum curgător le-a dăruit mare parte a banatului Craiovei, prin hrizovul, care sună așa:

„În numele Sîntei Troițe și al nedespărțitel Unimi. Amin. Bela, din mila lui Dumnezeu craiul Ungariei, Dalmației, Croației, Ramei, Serbiei, Galiției, Lodomeriei și al Cumaniei, de pururea.

Mărimei crailor și deregătoriei celor înălțați se cuvine ca, între celealalte, cu atîta mai mare rîvnă să se silească a-și înmulți supușii, cu cît mai mult li se înalță vîlva cu mulțimea noroadelor celor de supt dinșii, mai virtos știindu-se că puterea, pacea și securitatea crailor și a crăimilor stă în tărimea supușilor lor. La aceasta mai vine încă și cuprinde în sine partea cea mai mare a griiei crăiești, că pre aceia cu mai miostivi ochi să-i vadă și cu mai mari faceri de bine să-i încarce, de la carii și folos vremelnice se așteaptă și Împăratul împăraților mai mult se cînsteste.

Drept aceea așa cugetînd și îndelung sfătuindu-ne cu cînstitul bărbat, fratele Rembáld, marele magistru al Căsiilor hospitalului din Ierusalim, celor dincoace de mare, iubit prietenul nostru, și cu prinții și baronii țerei noastre, cum am putea împopori crăimea noastră, carele mare pagubă a suferit prin protivnica năvălire a neamului varvar, ce se numește tătari, nu numai în pierderea averilor, ci și în uciderea lăcuitorilor, cu toții în comun, întru aceasta ne-am nărăvit ca:

(pentru că același magistru, cu numele Căsei hospitalului, s-a legat pre sine și Casa hospitalului, din bună voința sa, că întru ajutorul crăimei noastre, spre apărarea credinței creștinești, va prinde arme după forma mai gios adusă și că întru împoporirea țerei noastre ne va ajuta cu sfatul și cu credincioasă împreună lucrare, nici se va trage de la condițiile ce se vor pune acuși, în cartea aceasta)

să-i dăruim și dăm lui și printr-însul numitei Căsi tot pămîntul Zevrinului cu munții și cu toate ce se țin de dinsul, așîderea cu chenezaturile lui Ivan și al lui Farcaș, pînă în riul Oltului, luînd afară pămîntul chenezatului voievodului Limoiu, care îl lăsăm olachilor (adecă românilor) precum l-au avut aceștia și pînă acuma.

Tătuși, așa le dăm, cît ținem pentru noi și pentru următorii noștri gimătate din toate folosurile, veniturile și slujbele din tot pămîntul Zevrinului și al chenezaturilor ce s-au numit; numai ceelaltă gimătate dîndu-o spre traiul numitei

Căsi; și de-aci luînd afară besericele cele făcute și care se vor face în toate pămînturile mai sus zise, dintru ale cărora venituri nemica ținem pentru noi, rămînînd în loc cinstea și cădînțele arhiepiscopilor și ale episcopilor, care le-au avut mai nainte.

Luîndu-se afară și toate morile împregiurul hotarelor acelora făcute și cele de a se face, măcar unde, afară de cele dintre Litva cu olatele și semănăturile făcute cu cheltuielile fraților Căsei aceia, cu finațele și cu pășunile pentru dobitoacele lor, așîderea cu pescăriile care sînt acuma sau se vor face prin dinșii, care toate le lăsăm spre folosul fraților acestora.

Pescuitul din Dunăre și pescăriile din Celeg le ținem nouă și zișilor frați, de comun; așîderea și gimătatea tuturor veniturilor și a folosurilor, carii se vor culege craiului de la românii carii lăcuiesc în Litva, cu ținutul Hârșocului, va fi a craiului, Casa hospitalului va lua ca mai în sus.

Aceasta încă o voim, ca numiții români să fie detori a sta întru ajutorul zișilor frați, bine gătiți de oaste spre apărarea țerei și spre izbînda necuviințelor ce ni s-ar face prin străini, și în asemenea întîmplare, frații încă să fie detori a ajuta pre olachi sau români, cît le va fi cu putință.

La acestea, din sările care se vor putea duce din măcar carea ocnă din Ardeal, cu cheltuielile de comun, adecă cu ale noastre și ale fraților, spre folosul numitului pămînt sau ținut și al părților celor de către Bulgaria, Grecia și Cumania, rămînînd în locul său cădînța episcopoească.

Așîderea și din banii carii vor cură acolo din voința crăiască și sfatul magistrului Căsei, carele va fi, gimătatea o ținem nouă, precum s-a zis, și despre celcalalte venituri, iară cealaltă gimătate se va da spre folosul numitei Căsi, rămînînd întregi cădînțele besericilor.

Orînduialele, care le va face numita Casă și magistrul despre scutînțele și judecățile boierilor și ale altora, care li s-au dat lor, pentru că de airilea au venit să lăcuiescă acolo, încă le vom avea plăcute și stătornice, rămînînd întreagă partea

noastră din venituri și din folosuri. Adăogînd aceasta, că, de se va da sentinție de vîrsare de sînge împotriva mai marilor țerei aceia și se vor simți îngreuiți, pot face recurs la curtea noastră.

Adăugăm și aceasta, că, de ar veni vreo oaste asupra crăimei noastre, de ce să ne ferească Dumnezeu, atunci a cincea parte din ostașii țerei aceia să fie detori a veni și a se bate pentru crăimea noastră. Iară de vom porni noi oastea noastră asupra Bulgariei, Greciei și a Comaniei, a treia parte din cei harnici va ieși, și din dobînda, și cea mîșcătoare și cea nemișcătoare, numita Casă va lua parte, după numărul ostașilor din Zevrin și după armele lor.

Lîngă acestea am dăruit numitului magistru și prin dînsul Căsei hospitalului, de la rîul Oltului și de la munții Ardealului, toată Cumania, supt acelea condiții, care s-au zis mai în sus despre Zevrin, luînd afară țeara lui Seneslav, voievodului olachilor (românilor), carea o lăsăm aceluiași, precum și pînă acuma o-au ținut și tocma supt condițiile acelea, care s-au orînduit mai în sus despre țeara Litva.

Iară aceasta nu vrem a o trece, ca de la intrarea cea dinții a mai adeseori numiților frați, pînă la 25 de ani, toate veniturile Cumaniei, întregi le va avea numita Casă, afară de țeara lui Seneslav, cea mai nainte zisă, din carea numai gimătatea veniturilor și a folosurilor o va dobîndi.

Iară după ce vor trece acei 25 de ani, gimătatea tuturor veniturilor, folosurilor și a slujbelor, prin frații numitei Căsi, pre carii îi va primi și jura mărimea crăiască, se va plăti fîscului, ci așa, ca tot al cincilea an să se socotească prin trimisul nostru, toate veniturile, slujbele și folosurile, care vin de-acolo. Iară cheltuiile care se vor face în paza cetăților sau a tărîmilor, precum nouă, așa și fraților trebuie să fie comune, rămînînd alte condiții pentru noi și luări afară pentru Casa hospitalului în Cumania, precum despre beserici, mori și altele, care toate s-au însemnat mai în sus, despre Zevrin.

La zidirea cetăților în Cumania și la apărarea ei impro-

tiva oricăror nemici, vom fi întru ajutor fraților, cu sfatul și cu puterea, cînd va fi de îlpsă și vom fi poftiți, încă și în persoana noastră mergînd acolo, de nu vom fi împiedecați cu altele.

Le-am mai dăruit acelor frați pămînt de 400 de pluguri în Felcetig sau airilea în Ardeal vom împlăa numărul acesta, unde ni s-a părea că este mai de folos fraților la intrarea în Cumania sau în Zevrin; despre carea dăruire vom da carte osebîtă.

Deci, ca Casa hospitalului mai pre ușor să poată aduce prè mare, de ce va avea op spre folosul țerei noastre și a lor, le-am dăruit cetatea Scardóna de lîngă mare, cu toate cãdînte, cîte se țin de dinsa și prediul Teisát, cu hotarele și folosurile, cu care le-a ținut prea iubitul nostru frate, răposatul craiul Coloman, rămînînd cãdînteles besericilor întregi. Preste aceasta am dăruit mai sus numiților frați pămîntul Váila chemat, de lîngă Dunăre, nu departe de Zemlin, scoțîndu-l de supt cetățuica Crașăului, cu toate cãdînteles și folosurile lui, cum l-a fost ținut Nicolae, fratele lui Hugolin.

Mai încolo, magistrul adeseori zis mai nainte pentru darurile noastre, care le facem sau le-am făcut, apoi pentru pricinile mai gios scrise, a făgăduit, cu numele zisei Căsi, că va prinde arme asupra tuturor păgînilor, ori de ce neam vor fi, așîderea și împotiva bulgarilor; iară în coantra altor șismatici, numai atunci cînd vor vrea să se apuce de crăimea noastră va da ajutor; și acuma va aduce spre slujba țerei noastre 100 de frați bine într-armați și cu cai buni gătîți. Iară în coantra oastei creștinești, care ar vrea să intre în țeara noastră, s-a legat, cu numele zisei Căsi, că va da 50 de frați într-armați, spre paza și apărarea cetăților și tărîmilor celor din margini, precum sînt Pojonul, Mojonul, Șoprónul, Cetatea-de-Fer, Cetatea-Albă și mai în gios, unde va vrea craiul să-i așeze; și 60 împotiva tătarilor, de se va întimpla ca ei să intre în țeara noastră, ce să nu dea Cel de Sus! Căroră tuturor, pînă ce vor fi în paza cetăților și a tărîmilor, craiul le va da leașă.

S-au adăogat și aceasta, cu numele Căsei, că magistrul carele se va trimite de preste mare sau de airilea, spre ocîrmuirea Cășilor din crăimile noastre, în intrarea sa va fi detor a făgădui, supt jurămîntul cel în cinul său obicinuit, că va fi credincios craiului și țerei, că va ținea el și pre ai săi încă-i va sili să țină fără de înșălăciune toate cîte s-au zis mai sus, că va avea grijă și se va sîrgui ca să se împoporască zisele țeri ale crăimei noastre și că pre proștii din crăimea noastră, ori de ce condiție sau neam vor fi, și pre sasii sau teutonii din crăimea noastră, nu-i va primi să lăcuiască în țerile mai sus zise, fără de osebită crăiască îngăduință.

Preste acestea am adăogat noi și a primit zisul magistru, cu numele numitei Căsi, că de s-ar întîmpla ca' magistrul, carele va fi, prin sine sau prin ai săi, să calce vreuna sau mai multe din condițiile la care s-a legat mai sus, și a treia oară dojenindu-se, n-ar băga de samă, și marele magistru, cel de preste mare, cercat fiind despre partea craiului, după cuviință, încă n-ar îndrepta sminteala, supt cursul unui an, după ce înștiințat, sminteala să-o îndrepte judecata crăiască, după plăcerea ei, luînd veniturile numitei Căsi sau almintrelea, cum va fi și sminteala.

Așadară, ca toate și fieștecare dîntre cele ce s-au cetit acumă în auzul nostru și al baronilor noștri, să aibă tărime de pururea, încît este din persoana noastră, am dat dreapta cea crăiască și am făgăduit ca, pînă cînd se vor ținea legăturile cele despre partea Căsei făcute, noi încă toate cîte s-au scris mai în sus, le vom ținea și vom face ca să se țină și de alții, dînd cartea aceasta întărită cu bula noastră cea de aur și pre mai adese ori zisul magistru, în numele Căsei hospitalului ceii numite, am poruncit să-l stătuiască credinciosul și iubitul nostru magistrul Ahil, prepositul din Alba și supt-cancelarul curței noastre. Dat prin minile cînstitului părintelui Benedict, arhiepiscopului Colocei și cancelarului curței noastre. Fiînd c.p. Ștefan, arhiepiscopul Strigonului, iară epis-

copii... în anul de la întruparea Domnului 1247, 3 none, iunie, în anul crăimei noastre 12.“

Din diplomatul acesta, care se află la comitul Franțisc Seceni, poți vedea că românii, după ce au pierit paținachii și s-au alungat comanii cei adevărați din Dachia Veche, cum s-a arătat la anii 1122, 1152, 1186, nu numai numele varvarilor acestora l-au primit, dându-li-se lor de alții, ci forma împărțirii lor încă o-au ținut, pentru aceea au avut atâtea chenezaturi, câte vezi în hrizovul acesta; ba încă și mai multe, căci cine știe câte chenezaturi au fost în toată Comania? de vom lua pentru Comania tot pământul cât este de la Olt și munții Ardealului, între Nistru și Dunăre, până în Marea Neagră, cum face craiul Bela, carele Cumania așa luată nu o-a avut supt șine vrecodată, fără numai a dorit să-o aibă și pentru aceea o-a și dăruit ioannitelor, despre carii așa scrie Enghel:

„Mi se vede că ioanitele sau n-au intrat la stăpânirea Zevrinului, sau, de au intrat, au trebuit curînd să iasă, pentru puterea protivnicilor din vecini, sau că doară s-au chemat de însuși Bela al patrulea la războiul din Știria, care l-a început în anul 1249.“

Anul 1272. Nu s-au putut năvăli istoricii ungurești despre moartea lui Bela al patrulea la anul 1270, nu se pot și la anul de-acum năvăli despre moartea lui Ștefan al cincilea. Eu, ca să nu-mi stric vremea în zădar, despre moartea lui Ștefan al cincilea, iarăși țin cu Haner, la carele vei afla că în anul de-acum s-a întîmplat, și în anul de-acum i-a și urmat fiul lui, Ladislav al patrulea, carele s-a poreclit Coman sau Cun, pentru fetele de român, cum s-a arătat la anul 1239.

¹Pentru paza hotarelor, Bela al IV-lea a chemat în anul 1247 Ordinul Cavalerilor Ioaniți sau Ospitalieri. Pentru aceasta li s-a dat un document scris, cu drepturile și obligațiile lor, cunoscut sub numele de *Diploma cavalerilor Ioaniți*. Acest document este de cea mai mare importanță pentru noi, deoarece atestă primele formații social-politice românești din evul mediu.

Zice Haner că Ștefan al cincilea a învins întâiași dată Bulgaria și el s-a și numit mai întâi pre sine crai Bulgariei, ci zisa cinstitului Haner, măcar că cheamă întru ajutor pre Turoție, Bonfinie și pre Reva, nu e de a se crede, pentru că Bulgaria întreagă, cum am arătat la anul 1259, ungurii nu o-au avut supt sine vreodată și crai Bulgariei încă nu Ștefan al cincilea s-a numit pre sine întâiași dată, ci tatăl său, Bela al patrulea, cum s-a arătat la anul 1236¹.

Mai de a se crede ar fi ce scrie Enghel: că „În anii din pruncia lui Ladislav al patrulea, doară în anul 1272, chenézul românilor celor din partea țerei de preste munți, Lithen, s-a lăsat de ascultarea de Coroana Ungurească și de banul Zeverinului și nedînd vre-un tribut, se purta ca unul cui nu-i poruncește altul, ci oarecare generar unguresc, anume magistrul Gheorghe, a bătut pre Lithen, și pre Bărbat, fratele lui, l-a prins, și așa i-a făcut pre amindoi iarăși tributari.” Pînă aci Enghel, și i-aș crede, ca la un prieten, de n-aș fi cetit în hrisovul lui Ștefan al cincilea, cu care a întărit în anul 1272, 10 calend. iunie, alt privileghion al mănăstirei din Chert, că, în anul de-acum, Lavrentie a fost ban Severinului sau Craiovei, iară nu Gheorghe, precum arată Cornides.

Anul 1273. Ștefan Catona zice că episcopul din Olomuț așa a scris în anul de-acum, lui Grigore al zecelea, papei de la Roma: „Iară primejdiile care pot veni creștinătăței din Ungaria sînt acestea: întâi că în crăimea aceea se țin comani (sau români)², carii nu numai străinilor, ci și țărenilor le sînt groaznici, pentru că nu se bat ca alții, ci nepărtinind porunci-

¹ Regii unguri se numeau și regi ai bulgarilor pentru că ocupaseră Vidinul și Plevna, pe care le încredințaseră unui boier bulgar Iacob Sviatoslav, care devenea în felul acesta vasalul coroanei maghiare. Șincai are dreptate cînd afirmă că ungurii n-au stăpînit toată Bulgaria.

² Șincai crede că este vorba de români de rit grecesc. De fapt, avem de-a face cu încercări ale cumenilor păgîni de a converti pe ungurii creștinați.

lor și bătrînilor, pre tinere și pre tineri prinzîndu-i îi fac de legea lor cea rea, întru atîta, cît așa foarte și-au înmulțit puterea sa; de-unde Ungaria cu toate țerile vecine stă în primejdie. Tot întru aceea crăime se suferă aiavea eriticiei și șismaticiei, carii fug din alte țeri. Iată, însa crăiasa Ungariei e română, ale căriia frății sînt și au fost păgîne. Două fete ale craiului Ungariei s-au măritat după ruteni, carii sînt șismatici. Sora craiului acestui tînăr s-a dat protivnicului besericei.“

Româna, carea au fost crăiasa Ungariei, a fost Elisaveta, fata lui Cutén, muierea lui Ștefan al cincilea și mama lui Ladislav al patrulea, după cum scrie Deserichie, iară prin protivnicul besericei se înțelege Andronic Paleologul. Mai pre-urmă înseamnă că frățiile Elisavetei, pentru aceea se zic păgîne, pentru că n-au fost lătine.

Anul 1274. Judecata lui Matheu, voievodului Ardealului, carele se află la Catona, nu pentru alta o aduc aci, fără numai ca să se știe, a cui a fost Mirislăul mai de demult. Judecata aceea sună așa: „Noi, magistrul Matheu, voievodul Ardealului, comitul Solnocului, facem înștiințare, prin rîndul acestora, tuturor că doamna, văduva lui Urban, și Mihail, feciorul ei, prin Paul, comitul din Diog, fratele comitului Andrei, procătorul ei, sorocind înaintea noastră la lege pe Petru, fiul lui Petru celui mare din Mirislău, pentru uciderea numitului Urban — Vîrtholomei, protopopul din Turda, decanul atunci al besericei din Alba, în locul și cu numele a răspuns. — După forma cărților cînstiutului părintelui Petru, din mila lui Dumnezeu episcopului Ardealului, — pentru numitul Mirislău și pămîntul, în care Urban numai din îngăduința lui Petru celui mare lăcuia, am judecat ca să se stătuiască într-însul capitulul din Alba. Și fiindcă capitulul, pentru starea păcei, trebuia să se împace și cu judecătorul, cu noi încă s-a împăcat, plătindu-ne 15 marce. Și așa s-a potolit și stins toată minia și pizma de pururea între îmbe

părțile. Dat în Alba Giulei, în ajunul Botezătorului Ioan, anul Domnului 1274.“

Anul 1276. Lăudatul Catona, la anul de-acum, mai aduce hrisovul acesta: „Capitulul fericitului Mihail din Ardeal. Voim să vină la înștiințarea tuturor celor de-acum și celor viitori, că un pământ, — ce se cheamă Crișfeu din comitatul Bihărei, care e hotăriș cu pământurile fiilor lui Micula și cu pământul Ținco, supt știute și bătrîne mete, l-am dat cinsti-tului părintelui Petru din mila lui Dumnezeu epului Ardea-lului, prelatului nostru, și episcopiei lui, în schimb pentru pământurile episcopești, unul din comitatul de Hunod, ce se cheamă Pispuchi și este lingă Strei, altul din comitatul Albei, de lingă Murăș, ce se chiamă Othmar, căci sint vecine cu celelalte prediuri ale noastre, ca zisul Crișfeu, numitul epi-scop sau episcopia lui, pururea să-l aibă, cu toate veni-turile și folosurile lui. Dat în ziua S. Ecaterinei vergurei, din anul Domnului 1276.“

Crișfeul e lingă satul Oșorhei, care și acuma este al fecio-rilor lui Micula, adevă al Chimineștilor și al Cobușeștilor, dară nu este în comitatul Bihărei, ci întru al Clujului. Pispuchi mi se vede a fi Pișchi sau Simerea.

Maria, fata Evloghiei, a surorii împăratului Mihail Paleo-logului și crăiasa Bulgariei, încă nu înceta a ațîța pre Con-stantin, bărbatul său, asupra unchiu-său, pentru Mesemvria și a apăra pre șismaticii asupra patriarhului din Țarigrad, a lui Ioan Bec.

Anul 1284. La anii trecuți mai adescori am arătat că, după anul 1152, prin comani și prin schithe istoricii, mai ales cei grecești, pururea au înțeles pre românii cei din Moldova și cei din Valahia. Așisderea am arătat la anul 1236 că schithele carii au trecut atunci Dunărea, de frica tătarilor și preste voia bulgarilor au trecut Hemul, au fost vlahii sau românii,

despre carii, la anul de-acum, Pahimer așa scrie: „Pre împăratul Andronic cel mai Bătrîn, tot același prilej l-a îngrijat pentru vlahi. Neamul acesta era cobirlău și nestătornic cu lăcașul, dară pe vremea aceea lătit prin tracturile ce se întind de la oștezele Țarigradului, pînă la Bizia și mai departe, prin care locuri înmulțindu-se fără de samă, se putea avea prepus despre dinșii ca nu cumva să adaoge mare putere schitheilor, carii se zicea că acuși vor să năvălească, fiind trași în partea lor prin asemănarea viețuirii și doară și prin cuminecarea singelui și a urzirei; pentru că se zicea a fi atîția, cîți nu se pot lezne număra, toți, din tinerețe, învățați a suferi toate greutățile și mișălătățile, ca unii carii s-au născut și crescut în locuri aspre și cu asprime; nici averile lipseau din venitul turmelor și al ciurzilor, care le hrăneau în pășunile cele mai bune; mai pre-urmă în meșteșugurile de oaste încă nu erau nedeprinși, fiindcă nu numai în toate zilele vinau, ci adeseori cu bărbați într-armați încă așa se luptau, cît mai totdeauna erau biruitori. Ca să împiedece primejdia aceasta, împăratul a judecat a fi bine ca pre neamul acesta să-l treacă din partea cea de către apus în cea de către răsărit și să-l așeze preste mare, în dreptul Țarigradului; și afară de aceasta, ca să-i stoarcă toate avuțiile, ca nu cumva, știindu-și ei puterea sa, cu numărul lor să se mîndrească și cu biușugul bucatelor să se îmbuiccească. Amîndouă s-au făcut cu toată sirguința, pentru că nu numai dări a stors de la ei nespuse, ci și preste Helespont a trece i-a silit fără milă, celor cu mult mai greu le-a căzut, decît orice dare. Pentru că prilejul mutărei, ceii în grabă făcute, pentru cruzimea ostașilor, carii fără de milă îi întetea, lucrurile sale, cele cu mare preț cumpărate, acolo unde șezuse, care nu se puteau lezne purta, sau trebuiau să le piardă, lăsîndu-le ei de bună voie sau furîndu-le tilharii, sau se sileau a le vinde fără nici un preț. Lîngă acestea, mutarea s-a făcut cînd era iarna mai grea, pentru care mulți oameni și multe dobitoace, mai ales din cele tinere, au pierit, de-unde foarte mare pagubă li s-a întîmplat. Și nefiind dedați cu aerul nici oamenii, nici dobi-

toacele, mureau cu gloata, pentru carea întimplare au fost siliți să-și cumpere pe bani slobozenie de a se putea înturna la locul nașterii lor, almintrelea vedeau că anevoie vor putea scăpa de pierire, și ei și familiile lor.“

Gîndeam că prea vestitul Enghel, din cele ce scrie aci Pahimer, se va sili a descurca cele înclcite, dară după mare bătaie de cap, am priceput că necum să fie descilcit cele în-eurcate, ci încă mai tare le-a încurcat, pentru că zice în *Istoria Valahiei*: „În anul 1284 au venit mulțime de români din Thracia în Ungaria supt apărarea craiului Ladislav, carii, după cum arată bulele patriarhului de la Roma din anul de-acum, s-au așezat nu numai în Maramurăș, ci și într-alte părți ale crăimei ungurești, mai ales în Ardeal. Doară li s-a dat lor pădurea vlahilor, adecă Țeara Oltului de-acum, pentru că mai cu o sută de ani după aceea se află la anul 1372, *dux novae plantationis in Fogaras*, povățuitor împlin-tărei ceii nouă în Făgăraș, ca să se vadă că ei au împoporit țeara aceasta.“

Apoi în *Istoria Moldovei* iarăși scrie: „Ca să nu-mi scriu munca de două ori, care le-am scris despre împoporirea Mara-murășului, în anul 1284, ș.c. prin români, în *Istoria Ungariei*, partea I, pagina 430, nu le mai aduc înainte. Sfărmitura, carea o aduce domnul consiliarul Șlețer în *Istoria Lumei*, cartea 50, pagina 94, din patru analiști rusești, sună așa: «Craiul Ladislav a dat românilor țeara dintre riurile Mores și Tisia; locul se numește Criș. Se adunau românii și acolo trăiau, luîndu-și muieri de unguri, pre care le-au trecut de la legea lătinească în credința sa cea creștinească, pînă astăzi.»

După Miron, Cântemir, Filstih și mai toți istoricii moldo-veni, din auzul de la cei mai bătrîni luat, de obște țin cum că ei sînt prăsiți din Maramureș și tradiția sau predania aceasta a lor e tocma adevărata.“

Pînă aci, preavestitul Enghel, carele apoi îndată aduce povestea despre Dragoș, despre cățaua lui, ce s-a chemat Molda, și despre zimbru, care poveste nu e vrednică de a se

scrie, fiindcă este numai birfeală și nu istorie adevărată, precum voi a-ți arăta, începînd de la cele dintîi zise ale preavestitului Enghel.

Așadară zice dinsul că pădurea vlahilor, *silva Blachorum*, despre carea am vorbit la anul 1224, a fost Țeara Oltului. Ci, cum au putut fi aceasta pădure, cînd la anul 1215, cum s-a arătat acolo, au fost împoporită? Zice mai încolo că, pre la anul 1372, Ladislav, domnul Țerei Muntenestei, s-a numit pre sine *dux novae plantationis in Fogaras*, de-unde închide că românii, carii au venit din Thrachia, doară iarăși au împoporit Țeara Oltului. Ci eu întreb: oare venit-au în anul 1284 români din Thrachia în Ardeal, sau nu? pentru că Pahimer despre aceasta tace, și eu am arătat la anii trecuți cum că pre români, ungurii i-au aflat în Ardeal, în Bănat și în partea Țerei Ungurești, cită este între Ardeal și între Tisă, adecă și în Maramurăș. Așadară nu era op ca Țerile acestea să se împoporască de nou prin români veniți din Thrachia, de au și venit vréunii la românii cei vechi de-aicea. Ce vrea Enghel să arate din bulele papei și din sfărmitura, prin Șlețer adusă, tocma făce pentru mine, căci am arătat la anul 1239 că comanii, carii au venit atunci supt Cutén în Ungaria, au fost români din Moldova, și despre aceștia vorbesc și bulele și sfărmitura, nu despre românii cei din Thrachia veniți, precum însuți poți judeca din cuvintele sfărmiturei.

Aceea încă am arătat, la anul 1241, cum că nu toți românii au trecut cu Cuten în Ungaria. Ba, ce e mai mult, la anul 1282 încă am arătat că Oldamur, povățuitorul comanilor, adecă al moldovenilor, în anul acela s-a bătut cu ungurii. Cum poate fi dară ca Dragoș din Maramurăș să fie împoporit Moldova? pentru că tocma de ai zice că comanii nu sînt tot una cu românii, tătuși, te voi întreba, dară colonia cea vestită, despre carea vorbește împăratul Frideric la anul 1241, ce s-a făcut din Moldova?

Încît este pentru cățaua Molda și zimbrul lui Dragoș, numai atîta zic, că sînt povești ce nu trebuie luate în samă,

căci riul Moldova, de la care s-a numit mai pre-urmă toată țeara, și mai nainte tot așa s-a chemat; iară capul cel de bou, nu de la zimbru l-a primit Țeara Moldovei în țimiriul său, ci de la cetatea carea o-a zidit împăratul Traian, în Dachia-cea-Veche, și s-a chemat Capul boes, Capul-Boului, precum s-a arătat la anul 106, din Procopie.

Anul 1291. Nicolae al patrulea, papa de la Roma, cînd trăia încă împăratul Mihail Paleologul, fusese trimis de antecesorul său, numai ca un sol la Țarigrad, ca să lucre pentru unirea besericeii. Acolo, în polata de la Vlaherne, odineoară s-a întîlnit cu Ioahim, arhiepiscopul Bulgariei, carele i-a făgăduit înaintea împăratului că el nu se va trage de la unire. Drept aceea făcîndu-se Nicolae patriarh după aceea, și-a adus aminte de făgăduința arhiepului, și în anul de-acum, trei cărți a scris: una craiului Gheorghe Tertere, pre care îl numește împărat, alta arhiepului și a treia Ilnei, crăiesei Serbiei; celor doi, îndemnîndu-i la unire, iară aceștia dojănindu-o ca să stea de dinșii. Tute trele cărțile acestea se află la Rainald și la Aloisie Gvera. Iară craiul Ungariei, Andrei al treilea, încă au dat trei hrisoave în anul de-acum unul lui Ugrin, altul faurilor din Trăscău, al treilea ocnenilor din Turda. Al lui Ugrin¹ sună așa: „Noi Andrei, din mila lui Dumnezeu craiul Ungariei, înștiințăm pre toți, căroră se cuvîne a ști, cum că făcînd noi tuturor boierilor (nemișilor), sasilor, secuilor și vlahilor, în părțile Ardealului, cu însuși ei adunare la Alba-Iulia, pentru îndreptarea statului lor, din sfatul tuturor mai marilor besericești și al baronilor, carii ne stau întru ajutor, magistrul Ugrin, iubitul și credinciosul

¹ Acest document atestă continuitatea românilor din Transilvania și, datorită lui, putem să urmărim raporturile care s-au stabilit între români și unguri după ce aceștia din urmă au pus stăpînire pe Transilvania. Unul din argumentele adversarilor continuității poporului român era și acela că românii au ajuns în Transilvania venind ca păstori transhumanți din sudul Dunării, în secolele XII—XIII. De aceea, românii au ocupat regiunile înalte. Pe baza unei asemenea con-

nostru, sculîndu-se în adunarea aceea, a poftit ca prin noi să i se întoarcă și dea îndărăpt niște sate, ce sînt lîngă Olt; se cheamă Făgăraș și Zúmbotheli (Simbăta) și sînt luate cu nedreptul de la dinsul, arătînd despre dinsele hrisoavele și privileghioanele sale și noi încă vrînd a ne mai înștiința despre numitele sate, oare fîst-au ale magistrului Ugrin, sau nu? cu aceeași nemiși (nobili sau boieri), sași, secui și olahi (sau români), cu de-adinsul am făcut să se cerce, oare zisele sate sînt cu dreptul și după lege ale magistrului Ugrin? carii toți, și fieștecare, ne-au spus că mai sus zisele sate, Făgărașul și Zumbotelul, sînt și au fost ale magistrului Ugrin și ale mai marilor săi. Noi drept aceea, fiindcă am cunoscut că știm că satele acelea, cu dreptul și după lege, se țin de magistrul Ugrin, cu toate folosurile și veniturile lor le-am dat și întors îndărăpt aceluiași magistrul Ugrin și prin dinsul moștenilor lui și următorilor moștenilor lui, ca să le aibă cu cădîntă de pururea și neputincioasă de a se chema îndărăpt, cu acela modru și deplinire, cu care le-au avut și ținut mai marii lui. Dat în Alba-Giulei, în duminica *Invocavit*, anul Domnului 1291.“

Hrisovul acesta se ține în capitolul Bălgradului din Ardeal și din porunca împărătească s-a dat afară în anul 1768 satu-

cluzii se susținea în vremea lui Șincai, și după aceea, că românii constituie o populație tolerată, care nu se poate bucura de drepturi politice și economice, ca celelalte populații care locuiau în Transilvania. Aceste argumente și concluzii sînt strălucit infirmate de documentul pe care Andrei al III-lea l-a dat lui Ugrin. Din acest document reiese limpede că românii s-au bucurat în primele secole ale stăpînirii ungurești de aceleași drepturi pe care le aveau ungurii înșiși. Se poate constata pe baza acestui document că românii nu erau o populație de păstori sosită în acest moment în Transilvania, ci că ei aveau o pătură de nobili care se bucurau de drepturile și obligațiile nobilimii regatului maghiar. Una din aceste obligații era aceea de a asista pe rege în timpul judecății. Această obligație era costisitoare pentru epoca respectivă, pentru că nobilii trebuiau să vină la locul de judecată cu o suită potrivită rangului lor, pe care o întrețineau ei înșiși pe întreaga perioadă cît dura rezolvarea litigiilor aduse spre rezolvare în fața regelui. Participînd la judecățile regale, nobilii români se bucurau deci de aceleași drepturi și obligații ca nobilii unguri.

lui Brălia din scaunul Șincului Mare. Despre care așa scrie Enghel: „La anul 1290 era un născut român, anume Ugrin, domn și stăpîn Făgărașului și Sombotheiului. Familia Văcărescului ține stema sau țimiriul Făgărașului pînă astăzi, intru aducerea aminte că l-a stăpînit oarecînd, precum scrie Eder.“

Tocma bine că Eder, colega meu cînd și eu eram director preste scoale, îmi veni aci înainte, pentru că el este acela care încă a cutezat scrie în *Hrisul Inștanței românilor din Ardeal*, că aceștia pururea au fost numai suferiți în numita țeară, iară nu primiți. Eu în *Antihrisul* meu am fost răspuns la toate birfelele lui, ci, dacă nu s-au putut tipări pentru telegă, îl întreb acum din căruță, au nu e primit un neam în țeara aceea, în care șede și judecă dimpreună cu craiul său? — Ci tu mai cetește, care le-am scris la anii 1215 și 1224.

Faurii cei de fer din Trăscău, precum arată hrisovul iarăși al lui Andrei al treilea, din anul de-acum, care se află la Cornides, a fost chemați din Austria-de-Sus în Ardeal, ca să aibă acelea cădințe, scutințe și slobozenii și aci, care le-au avut în patria sa, ci năvălind tătarii în Ardeal, le-au ars toate dreptățile. Drept aceea numitul crai iarăși li le-au înnoit.

Așișderea a făcut și cu ocnenii din Turda, cu carii iarăși au fost lucrat aceiași tătari. Hrisovul pentru aceștia dat tot la același Cornides se află.

Anul 1310. La atîta agiunsese în anul de-acum Carol Robert, cit alta nu-i lipsea, fără numai să se încoroneze, ci coroana Ungariei se ținea oprită de Ladislav, voievodul Ardealului. Ca și aceasta să se poată căpăta la mină, cardinalul Gentil a afurisit pre Ladislav voievodul, de nu-o va da, carele drept aceea o-a și dat supt forma carea urmează și se aduce de Cornides, așa sunînd:

„Noi, Ladislav, voievodul Ardealului și comitul de Zónuc, prin rîndul acestora, facem înștiințare tuturor căroră se

cuvine, că din ceasul și ziua această mare, pre domnul Carol, din mila lui Dumnezeu crai Ungariei, îl cunoaștem și-l primim în firese și legiuit domnul nostru și primim ca lui cu cădintă să-i slujim, ca unui domn al nostru, în propria persoană și în toate frățiile noastre, care vor să primească sfatul nostru și să stăm lângă dinsul întru toate, cu ajutorul și cu puterea, cită vom avea și avem; și atingînd lemnul făcătoarei de viață crucei Domnului, în mîinile cînstitutului părintelui domnului Thomei, arhiepiscopului Strigonului, am făgăduit pe credință că, măcar cînd va vrea domnul nostru craiul, să vină la părțile acelea, unde vom fi noi, cu toată cînstea și sfiala, precum se cuvine domnului nostru, îl vom primi și fără de vreo primejdie i-om sluji cu credință. Și coroana crăimei lui, la ziua pusă, pre opt zile ale sîntului Ioan Botezătorului, i-o vom duce îndărăpt, sau de cumva același domn al nostru, mai nainte de terminul zis, măcar cînd ar veni cătră părțile Ardealului, însuși lui i-o vom da și întoarce; ci așa, ca în ziua aceea să-i dăm cererile noastre și să cerem prin darul crăiesc ca pre noi să ne iubească și să ne dăruiască, precum se cuvine măriiei crăiești. Iarăși i-am făgăduit că-i vom întoarce și lăsa baia de argint din Rodna, comitatul... comitatul de Schibún, comitatul secuilor, satele Déej, Cluș și Zehéli (doară Zlacna), cu deregătoria cămerei, carea a obicinuit a se ținea în numitele sate. La care, că se vor tare ținea și face prin numitul Ladislav voievodul, ne legăm: Omodeu palatinul, magistrul Dominic, supt pedeapsa jurămintului strimb, supt făcătorul de viață lemn al crucei Domnului, împreună cu numitul Ladislav voievodul, cînstitutului părintelui domnului Thomei, arhiepului din Strigon, și cucernicului bărbat, fratelui Dionisie, lectorului din cinul fraților minoriți, penitențiarului și capelanului cînstitutului părintelui și domnului fratelui Gentil, din mila lui Dumnezeu cardinalului dintre preoții ai besericei sîntului Martin din munți, solului apostolicesc, jurînd de față. Întru a căruia lucru mărturie și tărime de pururea, am făcul să se întărească cartea aceasta cu pecețile: a mea și ale numi-

ților palatinului Omodeu și magistrului Dominic. Dat în Seghedin, joi duminica Iudica, în anul Domnului 1310“.

Așa căpătînd coroana Carol Robert, s-a și încoronat în Alba-Crăiască, în 28 avgust al anului de-acum.

Cîte smintește Bonfinic vorbind despre încoronarea lui Carol Robert, le arată Haner, nici e minunc că greșește Bonfinic, căci a fost străin și a scris despre Ungaria mai mult pentru bani decît pentru adevăr.

Anul 1311. În anul acesta a dat craiul Carol Robert hrisovul care va urma lui Ioan, fiului lui Géubul, din care s-au prăsit Betlenești. Cum că Geubul a fost român, numele lui încă-l arată. Iară hrisovul, la Cornides sună așa: „Noi, Carol, din mila lui Dumnezeu craiul Ungariei ș.c. prin acestea înștiințăm pre toți cărora se cuvine că noi, pentru credința și vrednicile șerbiri ale lui Ioan, fiului lui Geubul din Bistriță, care ne-a arătat, cu toată căldura credinței, în multe fapte și ne arată, satul ce se cheamă Petendorf și este între Iad și între munți, în comitatul Bistriței, care sat este crăiesc și se ține de dăruirea crăiască, l-am dat, cinstit și dăruit numitului Ioan, cu toate veniturile și folosurile și prin din-sul, moștenilor lui și următorilor moștenilor lui, ca cu cădîntă de pururea și cu pace să-l țină, aibă și moștenească, făgăduindu-i că, cît se va aduce scrisoarea aceasta la noi, îndată vom întări dăruirea aceasta a noastră, cu privileghionul nostru. Dat în Buda, la începutul Păresimeii, în anul Domnului 1311.“

Anul 1312. Măcar că Carol Robért era încoronat craiul Ungariei, tătuiși avea destui vrăjmași ascunși și apriați, pentru că fusese cu sila dat crai prin papa de la Roma. Între cei apriați, cel mai cumplit dușman al lui era Matheu din

Trencin, pentru că avea foarte mulți cu sine, ei pre acesta încă l-a învins și așezat în anul de-acum.

Anul 1315. La anul acesta iarăși frumos hrisov vine despre luminații comiti Vaș, despre carii am scris și la anul 1230. Hrisovul acesta se află la Copi și sună așa: „Noi, fratele Nicolae, din mila lui Dumnezeu, arhimandritul mănăstirei din Cluș și tot conventul locului acelaia, facem înștiințare prin rindul acestora tuturor, cărora se cuvine, pentru aducere aminte, cum că Ioan, fiul lui Toșnaci (Tosnach) despre o parte, Ioan, fiul lui Emic și Iacob, fiul lui Ciama (Chama); pentru sine și pentru comitul Nicolae, castelanul din Ciceu, despre altă parte, dimpreună cu omul nostru, carele a fost trimis măturie, ne-au spus cu gura că într-un sat al lor, carele se cheamă Vașuntelche și este în comitatul Dăbicei, din comun sfatul și voința lor, așa s-a împărțit între sine: că tot satul Vașuntelche, fiind de față măturia noastră și oamenii măritului bărbat Nicolae, voievodului Ardealului și comitului de Zonuc, Lorăhd, fiul lui Artólf, și Giula, fratele lui, și Ioan, fiul lui Martin, solgăbirăele din comitatul Dăbicei, l-ar fi împărțit în trei părți asemenea, deschilinându-le de laolaltă prin metele și marginile mai în gios scrise. Din care două părți, de către răsărit cu toate folosurile și veniturile lor, ar fi venit și rămas lui Ioan, fiului lui Toșnaci, și moștenilor lui, ca să le țină și aibă de pururea, iară cealaltă a treia parte, carea este de cătră apus, așisderea cu toate folosurile și veniturile ei, ar fi venit fiilor lui Emic și lui Iacob și moștenilor lor, ca să-o moștenească, țină și aibă cu cădintă de pururea. Iară metele, cu care se osebesc părțile de laolaltă, precum ne-au spus numiții părtași și omul nostru, în rind așa se osebesc: că începe întâi de la partea de către apus, preste trei mete mari, de demult și căpetenești, dintre care una osebește de la satul ce se cheamă Șucócna (Sec), alta de la Buziáš, și a treia este meta lor; de-acolo iasă către răsărit oblu și vine la o metă de pământ, ce este într-un loc bere,

de-aci se sloboade oblu și începe așisderea o metă, ce este pusă într-un deluț; de-unde pogorînd tot într-acolo, vine la o metă, ce este în pămînturile cele de arat, și tot oblu se mai pogoară și vine la un izvor, lingă care sînt două mete, una veche și alta nouă, prin părăul acela mergînd, împreună alte două mete în capul satului, de-acolo se întoarce spre amiaz și în mijlocul satului împreună o metă și din metă în metă mergînd în mijlocul satului împreună trei mete și încă mergînd într-acolo, vine la o metă, carea este înaintea căsai preotului; de-acolo se suie la dîlmă și vine la o metă, ce este lingă cale; de-acolo se suie pe dîlma aceea și vine la o metă, carea este pusă la arburi, de-unde mai suindu-se pînă în virful dîlmei, vine la trei mete căpetenești, dintre care una se numește Lucașar, carea desparte de la pămîntul Pûlin și acolo se sfîrșește.

Afară de acestea s-au legat numiții părtași ca niciodată să trebuie sau să poată zisa împărțire vreunul dintr-înșii a o strica sau a o chema înapoi. Iară de cumva o-ar strica sau chema înapoi, numitul comitul Nicolae Vaș, numiții săi Ioan și Iacob să fie detori a-l sili și a-l strînge ca să-o țină. Mai încolo numiții Ioan și Iacob, și despre partea sa și despre partea comitului Nicolae, s-au legat că lui Andéca și lui Petru, fiilor lui Ioob, în pira care o-au împotriva numitului Ioan, fiului Toșnaci, nu le vor fi întru ajutor nici cu sfatul, nici cu pîrtinirea, nici cu banii lor.

Încă ne-au mai spus același om al nostru că fieștecarele dintre numiții părtași, partea sa, carea o-a avut mai nainte, a făcut să-o reîmble de la părțile pămînturilor celor vecine, prin metele cele mai de demult, fiind de față omul nostru și oamenii domnului voievod, cei mai în sus numiți, cu unii dintre lăcuiitorii satelor Țaga și Sintioana și cu alți vecini și cometanei; și despre reîmblare și îndreptare nu s-a aflat vreun contradictor (împotrivitor), mai ales ne-a spus nouă, omul nostru, că numiții oameni ai domnului voievod, fiind el de față, pre toți vecinii și cometaneii i-a oprit, după legi, de la cuprinderea și luarea roadelor și folosurilor numitelor

porții. Dat în Clușmonóstra, a treia zi după sărbătoarea S. Mărturisitorului Martin, în anul Domnului 1315.“

Iară Osfentistlav, craiul Bulgariei, carele pururea, zide-re-a și năcăjea pre romei, pentru că nu vrea împăratul Andronic Paleologul cel mai Bătrîn să-i dea muiere pe vreuna din sămînța cea împărătească, voind acuma pacea, pre Ioan, patriarhul Țarigradului cel mazălit, pre carele îl robise împreună cu cei din Sozópoi, l-a trimis iarăși pentru acela lucru la împăratul, ci acuma încă n-a dobîndit ce poștea, tătuși a dobîndit nădejdea, care s-a plinit la anul 1318, și el încă a îngăduit romeilor de au purtat atîtea bucate, din Bulgaria în Țarigrad, unde era mare foamete, de cîte au avut op.

Anul 1330. „Văzînd Mihail, craiul Bulgariei, zice Gregora, că Ștefan, craiul Serbiei, nu se va așeza pînă cînd nu se va izbîndi despre dînsul, căci a lepădat pre soru-sa, din carea avea prunci de a urma în crăime, și s-a căsătorit cu sora împăratului, a trimis soli la împăratul și l-a îndemnat ca să năvălească în Serbia, prin ținutul romeilor, pentru că el încă va năvăli cu mare oaste pre de altă parte, ca stringîndu-l de două laturi, să nu se poată apăra, ci pierzînd mult din ținutu-și să slăbească. Drept aceea pînă la sfîrșitul primă-vărei s-au gătît de oaste și cu începutul vărei, împăratul, carele nu avea oști de agiuns împotriva sirbilor, s-a tăbărit în șesul Pelagoniei, lingă cetățuicile ce erau supuse romeilor, și acolo aștepta pînă va auzi ce s-a întîmplat cu năvălirea cea mai mare a lui Mihail, ca el apoi să facă cum i s-a vedea mai bine. Iară Mihail adunînd oaste mare (căci avea din țeara sa 12.000 și trei mii de români, pe plată), prin partea cea de cătră miazănoapte a Hemului, a năvălit în Serbia, mai pre acolo, de-unde începe riul Strimonului. Deci patru zile după olaltă, toate le-a prădat și ars, cîte i-au venit înainte, tăind și arborii, nici stîndu-i cineva împotriva. A cincea zi s-a ivit craiul Serbiei, în răsăritul soarelui, aducînd mari oști cu sine, ale cărora arme cu strălucirea luau vederea ochilor.

Stînd oștile gata de a se bate și rădicîndu-se steagurile, Ștefan craiul pre ai săi i-a îndemnat să se bată cu inimă, el cu o mie de călăreți frînțești, carii erau mari în trup, tari și foarte învățați la bătaie, s-au slobozit la steagul lui Mihail și luîndu-l fără de muncă, s-au grăbit la oastea lui Mihail și tăind sau culcînd mare parte dintr-înșii, pre însuși Mihail l-au prins viu, ei rănit, cealaltă oaste a lui Mihail mai toată a pierit acolo; cîți au mai rămas, li s-au luat armele și hainele și goli s-au lăsat acasă. Iară Mihail după aceea a mai trăit trei zile, dară așa de rănit, cît nu-și cunoștea pierderea sa, apoi nemaiputînd răbda ranele, a murit a patra zi și împăratul auzind aceasta, nici făcînd sau pierzînd ceva, s-a înturnat în Tarigrad.“

Așîzderea scrie Cantacuzenul, numai cît zice că Ștefan cu trei sute de alemanii s-a răpezit de a luat steagul de la Mihail IV și că pre bulgarii cei prinși, pentru aceea nu i-au ținut sirbii robi, pentru că sînt omófilii și au gîndit a fi păcat a-i ținea robi.

Iară despre Besarab Vodă așa scrie Turoție: „În anul acela, cînd a pierit Felician cel nevrednic de pomenire, adecă în anul Domnului 1330, după ce a strîns craiul Carol Robert mare oaste, dară nu toată puterea sa... prin Zevrin a trecut în țeara lui Besarab, voievodului românilor, în luna lui septemvrie, îndemnat fiind de Thoma, voievodul Ardealului, și de Dionisie, fiul lui Nicolae, al fiului lui Anha, care țeară nu e de a se lăcui de neam străin, ca din țeara aceea să scoată craiul pre Besarab sau să-o dea vreunuia dintre acei doi îndemnători, ca să o moștenească, măcar că prințul (Besarab), tributul sau haraciul totdeauna l-ar fi, cu credință, plătit maiestatei crăiești. Iară după ce a cuprins craiul Zevrinul și castelul lui, toate le-a dat numitului Dionisie, cu cinste de ban. Carea făcîndu-se, Besarab așa a vorbit cu craiul prin soli de omenie: «Pentru că voi, domnule al meu craiu! ați lucrat în stringerea oștilor, munca voastră vi-oi plăti cu șapte mii de marce de argint; Zevrinul încă l-ați luat cu puterea și-l aveți în mîni, vi l-oi lăsa de bună voie;

preste acestea haraciul cu care sint detor coroanei voastre vi l-oi plăti cu credință în tot anul; și tătuși pre unul din fiii noștri l-oi da curței voaste să slujească cu cheltuialele noastre, numai vă înturnați cu pace și vă feriți de primejdii, că, de veți veni mai încoace, nu veți scăpa de dinsele». Care auzindu-le craiul, cu sumeție a grăit către soli, zicind: «Așa spuneți lui Besarab: că el este păstorul oilor mele, de barbe îi voi scoate din birloagele sale.» Atunci un baron credincios, comitul Zóliului și Liptóului, anume Donci, așa a grăit craiului: «Doamne! cu mare umilință și spre cinstea voastră vorbește Besarab, pentru aceea scrieți-i îndărăpt cu milă crăiască și cu dragoste». Atunci craiul a poftorit cuvintele mai sus aduse și lăsind sfatul cel mai înțelept, îndată a purces mai încolo să se bată și neputînd afla zăhărea, pre sama sa și alor săi, în țeară necunoscută, între munți și între păduri, în scurt timp a început a flăminzi însuși craiul, ostașii lui și caii lor. Carea întîmplîndu-se, s-a făcut trevgă sau încetare de la arme cu Besarab și făgăduind acesta că va fi ascultător și craiului îi va da securitate de a se înturna cu ai săi și le va arăta cale directă. Craiul se înturna secur, și incredințat în făgăduința necredinciosului shismatic, a venit într-o cale, cu toată oastea, carea cale încungiura și de îmbe părțile se închidea cu rîpe prea înalte și mai nainte, unde era calea mai largă, era împlută tare de români, pre mai multe locuri. Neștiind acestea craiul și băgîndu-se cu ai săi în calea aceea, mulțime nenumărată de români împlînd pre țărnișii căiei, arunca săgeți în oastea craiului, carea era în fundul căiei, ee nici cale se poate zice, ci ca o corabie strîmtă, unde, pentru strîmtoare, cădeau caii cei mai tari cu călăreții de toate părțile, pentru că nici se puteau sui împotriva românilor, pentru țepișul de îmbe laturile, nici puteau merge mai încolo, nici puteau fugi pentru împlături, ci stau ca și peștii în veise sau în mreajă; cădeau tinerii și bătrînii, prinții și cei puternici, fără de alegere, ținînd mișaua întîmplare de simbătă pînă marți... Și s-a făcut acolo ucidere prea mare și a căzut mulțime nespusă de ostași, de prinți și de boieri,

slăbătită, în ajunul Sîntului Martin și duminică. Acolo au pierit și trei prepoșiți, adică Andrei, prepositul Albei-Crăești, bărbat foarte de cinste, și sub-cancelarul maiestății crăiești, cu pecetea craiului a pierit, iarăși Mihail, prepositul din Pôșega, și Nicolae, prepositul din Alba Ardealului, iarăși Andrei, plebănul din Șarub și fratele Petru dintre dominicani, bărbat de omenie, a primit păharul morții cel amar, pentru că în capetele lor au bătut cuie de lemn. Omoritu-s-au și niște preoți, carii erau capelanii craiului, căzut-a și dintre comani mulțime nespusă... Dus-au românii așadară mulți prinși, vătămați și citóvi, luat-au multe arme și veșmînturi scumpe, aurul și argintul și vasele cele scumpe, multe pungi de bani și mulți cai înșălați, înfrinați, care toate le-au dat lui Besarab. Craiul mutîndu-și armele și hainele a îmbrăcat cu ele pre Déjeu, feciorul lui Dionisie, pre carele socotindu-l a fi craiul, amar l-au omorît. Iară craiul cu puținei, prin apărarea unor credincioși, de-abia a scăpat... Cădeau prin pregiurul oștilor și din cîneasca mulțime a românilor, ca muștele... Numărul românilor¹, carii s-au ucis acolo prin unguri, numai computîsta din iad l-a cules. Craiul, după înțîmplarea aceasta, a venit la Timișoară și de-acolo la Visegrad.“

De vei lua afară slăbăciunea inimei, carea o arată Turoție în sfîrșit asupra românilor, așîșderea scriu Bonfinie, Dlugoș, de Reva, Spondan și alții mai mulți.

Cum că pecetea, care a pierit cu Andrei, prepositul Albei-Crăești, a fost pecetea cea nouă a craiului Carol Robert, se vede din hrisovul ce s-a dat lui Dejeu din elefant, tot într-un acest an mai înainte de a pieri Andrei, care hrisov se afla la Feiervari și se închide așa: „Am dat cartea aceasta, întărită

¹ Șincai face relatarea bătăliei de la Posada, din anul 1330, după istoricul ungar Thurocz. De aceea, atunci cînd se încheie relatarea, Șincai face malițios remarcă asupra slăbiciunii inimii lui Thurocz cînd vorbește la sfîrșit despre români. În realitate, întregul text pe care Șincai îl reproduce, în afara unor prescurtări care-i aparțin, este împrumutat de istoricul ungar din *Cronica pictată de la Viena*, cronică scrisă în jurul anului 1368.

cu pecetea noastră cea înduplicată, nouă și avthentică. Dat prin minile cucernicului bărbat Andrei, prepositului besericei Albei, sub-cancelarului curței noastre, — în anul Domnului 1330, al crăimei noastre iarăș 30.“

Anul 1359. „Murind Ștefan¹, voievodul Moldovei, zice Dlușoș, la români, mai marii căroră fugăriți fiind din Italia, se cred a fi fost din neamui vólscilor. Aceștia fugărind pre ruteni sau ruși din Moldova, întâi cu înșălăciuni, apoi cu puterea, mai pre-urmă au primit legea și obiceiurile rutenilor, ca, cu atîta mai lezne să poată cuprinde Moldova de la dinșii. Grea price s-a stîrnit între doi feciori ai reposatului voievod, adecă între Ștefan și Petru, pentru stăpînirea Moldovei. Pentru că cu Petru, măcar că era mai tînăr în vîrstă, ținea cea mai mare parte a boierilor, pentru istețimea minței lui; și el cu sirguința sa și cu ajutorința ungurilor, fugărind pre Ștefan și pre boierii, pre carii nu i-a putut trage în partea sa, a cuprins toată Moldova. Iară Ștefan cu boierii săi neputînd răbda nedreptatea ce i se făcuse, și temîndu-se ca nu cumva Petru dobîndind domnia să-i facă ceva mai rău, a năzuit la Cazimir, craiul Poloniei care avea și bani și oaste destulă, rugîndu-se ca să-l ajute și legîndu-se că, de va dobîndi domnia Moldovei, toată țeara, el și următorii săi, vor fi credincioși supuși ai craiului Cazimir și ai următorilor lui. Carea condiție primindu-o Cazimir, din sfatul divanului său, a trimis oaste din Cracău, Sandomir, Lublin și din Rusia, cu Ștefan, ca să-l pună în scaunul Moldovei. Oastea aceasta pornind în-

¹ Relatarea lui Dlugosz despre Ștefan și luptele dintre fiii săi este foarte interesantă, și problema interpretării ei este una dintre cele mai dificile din istoria Moldovei. Data pe care o propune Dlugosz și pe care Șincai o acceptă în legătură cu evenimentele relatate este aceea de 1359. Este știut și sînt documente precise pentru acest an că în Moldova domnea atunci Bogdan I, întemeietorul Moldovei. Interpretările moderne plasează evenimentele furnizate de cronica lui Dlugosz în anii care au urmat morții lui Lațcu, fiul lui Bogdan, deci după 1373.

dată după Sin-Petru și agiungind la pământul nemicilor vreo cîteva bătaii mici a și spriginit cu noroc de la nemici, carii se fereau de vreo bătaie deplin. Iară Petru încungiurînd bătaia deplin cu Ștefan și cu leșii, s-a întors la înșălăciuni. Erau în ținutul Sepenicului niște păduri foarte mari și neagونيسite, ce se chemau Plonini de români, prin care trebuia să treacă Ștefan cu oastea leșească, ca să străbată în Moldova. Pădurile acestea, cei despre partea lui Petru, pre lingă căi le-au tăiat cu firézuri așa, cît copacii de îmbe părțile, și de-a dreapta și de-a stînga, au stat numai înținați, ca împingîndu-i de amîndouă capetele, unulsă oboare pre altul spre drum. Întrînd așadară polonii sau leșii în pădure, românii au împins copacii cei din capete și căzînd copacii, unii pre alții au oborit preste drum și au zdrobit și încurcat nu numai pre voinici, ci și pre cai și armele, fără de război. Pentru că trupinele și ramurile, pre cei mai viteji voinici încă i-au turtit și le-au vătămat la unii mîinile, la alții picioarele și la mai mulți alte părți ale trupului. Cealtă multime spăimîntîndu-se a primit jugul supunerii și cu ceva mai mulți s-au prins decît s-au tăiat. ~~Prada~~ care o-au dobîndit, cu atîta a fost mai plăcută nemicilor, cu cît a fost mai întregă. Căci măcar că caii mai mare parte era strugiți de arbori, tătuși armele, veșmintele și uneltele, fiindcă nimenea a putut scăpa sau a duce ceva îndărăpt, s-au cuprins de biruitori... Auzînd Cazimir crai de pierderea aceasta, a trimis pre unii dintre ai săi să răscumpere pre cei prinși, și dîndu-i românii pre ușor, cu mic preț au răscumpărat și pre ostași și pre celalalt norod. S-au fost prins în pierirea aceasta Sbignei din Olășnica și Casa lui Dambno, moșul cradinalului și episcopului Cracoviei, Sbignei, carele pînă la moartea sa a șchiopătat pentru vătămarea fluierilor picioarelor, carea atunci o-a căpătat. Navôgie din Tațin, feciorul lui Andrei din Tațin, palatinului din Cracovia, fugind din primejdia aceea, s-a rușinat a se mai întilni cu tatăl său și cu prietenii, și din locul în care s-a întîmplat pierirea a mers la Roma și s-a hirotonit preot... Pădurile acestea, cu vreme, lucrîndu-se, s-au făcut cîmpuri.

Douăsprezece steaguri s-au prins de la poloni, trei crăiești și nouă șlectcești.“

Așisderea scriu Cromer, Brietie, Albin, Sarnichie, Spondan, Mihovie, Stricovschi. Calvisie pune întâmplarea aceasta la anul 1360, iară Hofmann, la anul 1369.

Iară prea vestitul Enghel, după obiceiul său, așa încâlcește toată istoria aceasta: Întii aduce cuvintele lui Stricovschi, carele așa serie, ca și Dlugoș, precum scrisei mai nainte, apoi serie așa: „Se vede a fi adevărat că aci se amestecă doi Cazimiri, unul din anul 1359 și altul din anul 1450“. A doua: La anul, cum i se pare, 1361, serie: „§8: Sas, fiul și următorul lui Dragoș, a domnit 4 ani, de la 1361 pînă la 1365. Mai mult nu știm despre dînsul. Îmi aduc aminte că din numele *Sas*, oare unde s-a închis că Sas Vodă a fost de neam sas, sau că mumă-sa a fost sască sau săsoaică. — Istoria Moldovei întru început nu bine merge. De au stăpinit așa de puțin domnii cei dintii, după cum serie Miron, adecă: Dragoș 2 ani, feciorul lui, Sas, 4 ani, despre ale căruia fapte nemica se serie, Lațco, fiul lui Sas, 8 ani, Dragoș a trebuit să fie bine bătrîn, cînd s-au strămutat românii din Maramurăș, și nu numai pre fecior, ci și pre nepot, să-i ducă cu sine.“

Mai pre-urmă, același Enghel aduce cuvintele lui Peisonél din pagina 216, care întorcîndu-le de pre frîncie pre românie, sună așa: „După cum serie Ureche vornicul: Dragoș a domnit 2 ani, Sas Vodă 4 ani, Lațco Vodă 8 ani, Bogdan Vodă 6 ani, Petru Vodă 16 ani, Roman Vodă și Ștefan Vodă 7 ani, carii fac la olaltă 43 de ani“.

Îndată după acestea, care le adusei aci mai sus, iarăși serie Enghel, precum urmează: „§9. Fiul lui Sas, Lațco, a domnit 8 ani, de la 1365 pînă la 1373“. De-aci pășind mai nainte tot același Enghel serie: „§10. Bogdan a domnit 6 ani, de la 1373 pînă la 1379... Pre acesta îl numește Cantemir: fiu lui Lațco și-l poreclește Mușat. Despre acestea tac *Analii rusești* și *Hronica Iașilor*; însemnarea lui Scarlăt Vodă nici pomenește pre Bogdan Vodă. Miron zice că Bogdan Vodă a fost următor, iară nu fecior lui Lațco Vodă.“

Acestea scrie preavestitul Enghel, adevărat urmînd pre Miron, pre Peisonel, pre Cantemir și pre Analistul rusesc, ci eu avtorilor pre carii i-a urmat preavestitul Enghel, cum am zis și la anii 1284 și 1309, nu poti crede, pentru hrisovul lui Ludovic celui dintii, craiului Ungariei, care hrisov se află la Vagner, scris din avtentică copie a conventului din Léles și sună așa:

„Ludovic, din mila lui Dumnezeu craiul Ungariei, ș.c., întorcîndu-se cugetul inimei noastre spre sirguitorul bărbat Balc, fiul lui Săaz, voievodul nostru din Maramurăș, iubitul și credinciosul nostru, și aducîndu-ne aminte de prea nemăsurate slujbele lui, care ni le-a făcut de-atunci, de cînd cu așa de fierbinte dragoste s-a lipit de maiestatea noastră, cit din Țeara noastră cea Moldovenească lăsînd și punînd după spate pre iubiți părinții săi și pre mai multe frății sau rudeniile sale, așîderea și toate bunurile sale, cite a avut în Țeara aceea a noastră, a venit în crăimea noastră a Ungariei supt sinul dragostei noastre, ca să plinească slujbele, care din sirguința cu el născută le cunoscuse a ne fi spre creșterea cinstei și a puterii noastre, făcîndu-se plăcut maiestății noastre, iar noi socotind acestea și alte prea mari vrednicii ale slujbelor lui, care cunoscîndu-le că le-a făcut cu cea mai mare rîvnă a sirguinței, pretutindenea și mai ales în zisa Țeara noastră cea Moldovenească, nu fără de vărsarea propriului său sînge și suferirea ranelor celor de moarte, cu omorîrea cea tirănească a fraților lui și a mai multor slujitori, cu de-adinsul credem că le va face și de-acîi înainte, și așa judecînd a fi drept, ca celor vrednici, vrednice, celor mai mari, mari daruri să se dea, și sudorile cu ostenele bogată sîmbrie să le șteargă și să le răsplătească, în semnul mai alesei noastre iubiri și arătarea dragostei, un sat, ce se cheamă Cûhnia (Cuhnia) din Țeara noastră a Maramurășului, cu alte sate, chemate Iód, Bacicóu, două Bizóu, Móize, Borș și două Seliște din numita Țeară a Maramurășului, care se țin de același sat Cuhnia, cu toate folosurile lor, adecă cu apele, pădurile și munții și cu toate cite se țin de dinsele, măcar

cum se cheamă, care au venit la mîinile noastre cele crăiești de la voievodul Bogdan și de la fiii lui, adecă de la cunoscuți necredincioșii noștri, pentru blăstămată însemnarea necredinței lor, drept aceea că același Bogdan și feciorii lui, fulgerindu-i diavolul, nemicul neamului omenesc, carele tare rănind inima lor cu săgeata răutăței și cu veninul înșelăciunei, la aceea i-a îndemnat, ca să se lase de calea dreptăței, și mai adese ori rătăcind de la stătornicia detorinței ceii credincioase, să treacă pre-ascuns din crăimea noastră a Ungariei în zisa Țeara noastră cea Moldovenească și să se silească a o ținea spre rușinea maiestatei noastre, supt aceleași mete drepte și vechi, supt care s-a avut și ținut și pînă acuma, din bună voința și învoirea preanălțatei prințipesei doamnei Elisavet, crăiesei Ungariei, maicei noastre ceii prea iubite, și din sfatul cel răscopt al prelaților și baronilor crăimei noastre, luîndu-se de tot numitele sate de la același Bogdan și de la fiii lui, ca de la niște nevrednici, spre pilda altora, ca să nu patre și alții unele ca acestea, stricîndu-se și chemîndu-se îndărăpt și toate cărțile cîte a fost avut numitul Bogdan și feciorii lui, despre zisele sate, le-am dat, dăruit și cînstit, numitului voivodului Balc și printr-însul lui Drag, Drágmer și Ștefan, fraților lui celor de un pîntece, moștenilor lor și următorilor tuturor, cu cădință de pururea și nechemăcioasă îndărăpt, ca să le moștenească, țină și aibă, mîntuite rămînînd cădințele altora. Întru a căruia lucru pomenire și tărime de pururea, am dat acest privileghion, întărit cu avtentica și înduplicata pecetea noastră, ce spînzură de dînsul. Dat prin mîinile cînstitului în Hs. părintelui domnului Nicolae, arhiepiscopului din Strigon, și al locului acelaia comitului de pururea, cancelarului curței noastre, iubitului și credinciosului nostru, a patra none ale lui februarie, în anul Domnului 1365, iară al crăimei noastre 24, fiind arhiepiscopi cînstiții în Hs. părinți și domni, același Nicolae al Strigonului, Thoma al Colocei, Ugolîn al Spalatului, Nicolae al Iadrei și Elia al Raguzei; episcopi, Dimitrie al Orăzei,

Dominic al Ardealului ș.c. măritii bărbați, Nicolae cont. pa-latin, Dionisie, voivod Ardealului ș.c.“

Diplomatul sau hrisovul acesta, împotriva căruia numai acela va grăi, carele nu știe critica, chiar arată că toate zisele prea vestitului Enghel, cite adusei mai nainte, la anul acesta, sînt tocma birfele, de vei lua afară ce serie despre mama lui Sas Vodă, carea a putut fi sască din comitatul Scepusului sau din ținutul Bistriței, de-unde o-a putut lua șiie muieră Dragoș, carele oare eșit-a din Maramurăș în Moldova? și în ce timp? Căci pe vremea, carea o hotărăște preavestitul Enghel cu avtorii de el aduși, să fie ieșit, nu lasă hrisovul, pentru că arată că bunurile lui Bogdan și ale feciorilor lui, cele din Maramurăș, craiul Ungariei, Ludovic cel dintii, pentru aceea le-a dat și dăruit, în anul 1365, feciorilor lui Sas Vodă, lui Balc, Drag, Dragmer și Ștefan, pentru că aceștia, după ce a omorît Bogdan cu feciorii săi pre Sas Vodă, tatăl lor, și a cuprins Moldova, au venit în slujba lui Ludovic, închinîndu-i și Moldova, care o pierduse. Așadară cu fundămînt închid eu: întii, că Bogdan nu după Lațco, de la anul 1373, pînă la anul 1379 a domnit în Moldova, ci cu mult mai nainte de anul 1365, căci zice Ludovic craiul, în hrisovul său, că Bogdan a cuprins Moldova, să-o țină pûrura; a doua, că Lațco n-a putut fi fecior lui Sas Vodă, ai căruia feciori au trecut în Ungaria; a treia, că istoricii leșești nu amestecă pre doi Cazimiri, cum serie preavestitul Enghel, ci scriu adevărul, luînd afară ce scriu despre urzirea românilor, despre carea mai multe am cuvîntat la anii trecuți. Pentru că, după hrisovul acesta, se poate zice că Ștefan, ai căruia feciori, Ștefan și Petru, s-au sfădit în anul de-acum pentru domnia Moldovei, a fost fecior lui Bogdan Vodă. Părerea aceasta a mea, de li se va părea și altora, precum trebuie să li se pară, după puterea hrisovului adus, care se ține în original în arhivul preanălțatei cămerei ungurești de curte din Buda, toată sireaua domnilor din Moldova, începînd de la Dragoș Vodă, pînă la Petru Mușat Vodă, va merge așa: 1. Dragoș, 2. Sas, fiul lui Dragoș, 3. Bogdan, ucigătorul lui

Sas, 4. Ștefan I, fiul lui Bogdan, 5. Petru I, fiul lui Ștefan celui dintii, despre care scriu istoricii leșești la anul de-acum, 6. Lațco, fiul lui Petru celui dintii, 7. Petru Mușat sau ai doilea, despre carele voi cuvînta mai multe la locul său.

Ci așa întocmind sireaua domnilor din Moldova, avtorii, de prea vestitul Enghel aduși, rămin de scădere, dimpreună cu dînsul. Tu cetitorule! gicește dintre domnii Moldovei cei aci numărați care, cînd și cît au domnit? dară mai almintre-lea gicește, decît cum au gicît cei ce n-au cetit hrisovul mai sus adus. Vezi și anul 1387.

Anul 1360. Am făgăduit la anul 1309 că la anul de-acum voi aduce zisele lui Ducangie; iată acelea, vorbind el despre Ștefan Uroș, craiul Serbiei, sună așa: „În curtea lui erau atunci cei mai de frunte, carii erau prăsiți din comitatul Hîlmei: despotul Vucascîn și fratele lui, Uglicsca Margnau-cihul și comitul Voisav din Uscia, fiul lui Voic, carii atîta puteau la Uroș, cît el pre despotul Vucascîn l-a numit crai, ținîndu-și șiie numele de împărat și lepădînd după aceea pre Slava, muierea sa, fată lui Vulcaic, voievodului Valahiei, a luat pre Elisaveta, fata cîmîtului Voisav“. Cuvintele acestea ale lui Ducangie sînt destul de chiare, tătuși prea vestitul Enghel scrie așa: „Despre Vlaic știm că Ilina, fata lui, s-a măritat după Ștefan Uroș al cincilea, în anul 1355, și prin acesta s-a lepădat pre la anul 1360“, ci nu avea, căci numi pre fata lui Vlaico sau Lațco celui din Țeara Muntenească, Ilină, cum am zis și la anul 1309¹.

Anonimul românesc încă scrie: „Al optulea, Nicolae Vodă, sin Alexandru Vodă, leat 1360—1366, la letopiseț nu este, dar la mînăstirea Cîmpulungului se vede zugrăvit ctitor, ținînd beserica, din carea se cunoaște că în domnia lui s-a innoit beserica, sau a prefăcutu-o. Se găsece și hrisoave ale lui, din care se cunoaște că a domnit. Murind, s-a îngropat

¹ Vlaicu domnește mai tirziu decît anul în discuție. Întreaga confuzie, așa cum am arătat și mai înainte, vine de acolo că Valahia Mare a fost socotită drept Țara Românească.

în mănăstirea Cîmpulungului. Scrisă este piatra mormintului: «Leat... Nicolae Vodă, sin Alexandru Vodă. Acești doi domni au domnit ani 21»¹.”

Prea vestitul Enghel adaogă, zicînd: „Acest credincios crăimei ungurești voievod Alexandru, după bulele papei (precum scrie Peiáchevici în *Istoria Serbiei*, pagina 317, numai cît greșește că urmînd pre Lucari, zice că Alexandru Vodă a murit în anul 1350), a avut întiași dată muiere de legea Răsăritului, cu carea a făcut pre fiul și următorul său, Ladislav sau Vlaic; după aceea a avut altă muiere catolică, anume Clara, carea a trăit și după moartea lui și a căriia o fată s-a măritat după Strașimir, bulgărescul ban din Vidin; a doua fată, Anca, precum se vede, s-a măritat după crăiul Serbiei, Simon Stareț, pre la anul 1370.

O scrisoare de mormînt de la Cîmpulung arată și pre alt fecior al lui Alexandru Vodă, anume Nicolae, carele a murit în anul 1366 (*Breviario chronologico*). Noi nu știm din carea muiere s-a născut Nicolae și mai puțin știm, domnit-a în Valahia sau nu? tăcînd despre aceasta hronicile.”

Eu aduc întii un hrisov al craiului Ludovic, apoi mi-oi spune judecata, care hrisov îl aduce Vagner din originalul ce se ține în conventul Lelesului și sună așa:

„Ludovic, din mila lui Dumnezeu craiul (Ungariei), tuturor credincioșilor săi, prelaților, arhimandriților, preposiților, priórilor și celorlalte fețe besericești; așisderea baronilor, comitilor, castelanilor, nemișilor (sau boierilor) și olătașilor și altor oameni, de măcar ce stat și treaptă vor fi și trebuie să se oștească, carii lăcuiesc în comitatul de Ung și vor vedea acestea, sinătate și grație! Fiind că oarecînd... voievodul Țerei Muntenesti, ca un neaducător aminte de facerile noastre cele de bine și nemulțemitor, credința sa și

¹ Inscriptia de pe mormîntul lui Nicolae Alexandru are textul următor: „În luna lui novembre, 16 zile, a răposat marele și de sine stătătorul domn, Io Nicolae Alexandru Voevod, fiul marelui Basarab Voevod, în anul 6873 (1364), indicția 3^a; veșnica lui pomnire”.

cărțile care s-au legat și făcut între noi și el despre niște făgăduințe, dări și cădinte... ale domniei noastre cei firești nouă cuviincioase... încă trăind pre lume, cu sumeață îndrăznire a le călca nu s-a înfricoșat și mai pre-urmă murind el, Ladislav, fiul lui... prin noi, ca prin domnul său cel firesc... nentrebindu-ne și necercîndu-ne pre noi, întru aceeași a noastră Teară Muntenească, carea se cuvine nouă, din cădinta și rîndul nașterii, (steme) rădicînd în (batjocura) domnului său, de la carele ar trebui să aibă stemele sale, întru aceiași țeri a noastre (scaun) din necredincioasa voie și înțelegere a românilor și a lăcuitoilor țerei aceia, în locul tătîneșău (a început) a domni...avînd noi slobozenie și putere de a apăra cădintele noastre... carii din vec obiceiul sinților crailor celor mai dinaintea noastră și după obiceiul cel primit în crăimea noastră, sînteți detori a vă scula la înnoirea metelor și mîntuirea hotarelor crăimei noastre din minile oricărui răsvrătitori, ca să le împreună iarăși cu crăimea noastră, cu toată virtutea să ne sculăm și cu toată puterea să ne silim, credincioșilor noștri, celor din adunarea voastră, cu nemișcată zisă crăiască poruncă ca auzind porunca aceasta, cu toții în comun și fieștecă deosebi să vă gătiți cu cai, cu arme și cu altele, care sînt de lipsă la război, ca în sărbătoarea viitoare, a sîntului apostolului Mathia, să ne agiungeți în Timișoară, fără de zăbavă, ca să zdrobim împietrirea numelui nemic și răsvrătitor, credincioase și plăcute șerbiri, bărbătește făcînd pentru noi și sîntă coroana noastră. Carii, de veți face așa, credința voastră cu bunăvoință crăiască primind-o, o vom avea comîndată și plăcută, iar de cumva neștine dintre voi, cu iscodite prilejuri și orice pretest, n-avem la steagurile noastre, atunci vouă, comitului și judecătorilor boierești din comitatul de Ung, vă poruncim, supt luarea cinstei și pierderea ...voastre, ca, pre toți nemișii și pre ceilalți ostași, carii se vor trage de la oastea noastră, să ni-i scrieți drept și fără de vreo părtinire, carii, cum să se pedepsească pentru neascultarea lor, numai noi vom judeca, și atunci n-or putea imputa maiestatei noastre. Și voim ca

acestea, în numitul comitat, pretutindenea să se vestească. Dat în Visegrad, în ajunul Bobotezei din anul Domnului 1365.“

Pagubă că hrisovul acesta e mâncat de molii și drept aceea nu pretutindenea se poate ceti și înțelege; tătuși poți culege dintr-însul: *intii*, că Anonimul românesc, la anul 1360, cu totul și-a pierdut mersii pentru inscripția mormîntului din Cîmpulung, căci hrisovul chiar arată că Ladislav a urmat tătine-său, adecă lui Alexandru, măcar că Anonimul pre Ladislav, Lațco sau Vlaico, cu totul îl lasă din sireaua domnilor Valahiei, fără de vreun fundămînt, cum voi arăta la anii viitori. Inscripția mormîntului pentru aceea tătuși poate fi adevărată, pentru că Nicolae, ca un fecior de vodă, s-a putut numi vodă, ba încă și hrisoave a putut da, măcar că n-au domnit el, ci frate-său; *a doua*, prea vestitul Enghel încă greșește și aci scriind că Alexandru Vodă pururea a fost credincios crăimei ungurești, căci hrisovul nu zice așa, ci toema împotivă¹. Vezi și anul 1345.

Anul 1362. Cornides aduce un hrisov al craiului Ludovic, dat din Chémnec în octavele Ispasului al anului 1362, cu care craiul dăruiește satul Zlasd din ținutul Devei românului comitului Ladislav, fiul lui Múșat din Almaș, și printr-însul fiilor săi, lui Petru, Ioan, Lațco și Mușat, și-l dăruiește din recomandarea voievodului Dionisie, pentru multe vrednicii ale românului comitului Ladislav, împreună cu pădurea ce se cheamă Titog.

¹ Sîncal, neavînd posibilitatea să verifice veracitatea cuprinsului inscripției, este de acord că ar putea fi adevărat, pornind de la principiul că orice citat trebuie să fie exact. Bazîndu-se pe documentul citat, respinge cu bun temei afirmația Anonimului că n-ar fi domnit Vlaicu. Sîncal îl pune pe Vlaicu după Nicolae Alexandru, respingîndu-se astfel afirmația lui Engel că Nicolae Alexandru a fost un bun supus față de regele maghiar, iar prin documentul reproduș demonstrază contrariul celor afirmate de Engel și restabilește un adevăr istoric, dar numai pe jumătate, pentru că, în timpul domniei lui Nicolae Alexandru, relațiile Țării Românești cu Ungaria au fost de bună înțelegere, iar domnul a recunoscut suzeranitatea regelui ungar.

Anul 1366. Înmulțindu-se făcătorii de rău în Ardeal, Ludovic, craiul Ungariei, în anul de-acum și luna lui iunie, a trimis ardelenilor un hrisov, ce se află la Cornides, în care acestea se cuprind, mai cu samă: *Intii.* Făcătorii de rău să se pedepsească fără de alegerea statului, arătându-se a fi vinovați cu cincizeci de mărturii din felul lor, adecă nemișii sau boierii cu 50 de boieri, proștii cu 50 de proști. *A doua.* Proștii să poată mărturisi în coantra boierilor, ci așa, ca un chenéz sau jude dintre români, carele de la crai are cărți de chenezat, să agiungă cu un boier; chenezul de rind să se socotească ca a patra parte a unui boier, adecă patru chenezi de rind se facă cît un boier; fără un prost să se socotească ca gimătate de chenez de rind, adecă opt proști să facă atita, cît un boier. Așa mergeau judecările de-atunci, dară pre vremile noastre s-au schimbat, cunoscîndu-se că în tot statul se află buni și răi, drepti și strîmbi. *A treia.* Boierii și supușii lor să nu se poată prinde și judeca prin cetățeni, fără numai cînd se vor găsi față față în faptă rea. *A patra.* Putere pre putere a face să nu fie slobod, supt îndoită pedeapsă, ci fieștecine să-și cerce vătămarea cu lege. *A cincea.* Supușii să nu se poată judeca, fără numai de domnii săi sau de deregătorii lor, carii, de n-ar face destul celor ce se jăluiesc, să se poată soroci înaintea voievodului sau a vițe-voievodului. *A șesa.* Castelanii și alți deregători, de vor face rău din deregătoriile sale, să se sorocească înaintea voievodului sau a vițe-voievodului. *A șeptea.* Proștii, carii se vor sirguni prin voievodul sau vițe-voievodul Ardealului sau prin comitii, carii au putere la acea, de pretutindenea să se poată prinde. *A opta.* Boierii, carii numai prin divanul voievodului se pot sirguni, sirguniți de vor fi, măcar unde să se poată prinde și da voievodului, la pedeapsă. *A noua.* Pre rebeli și răzvrătitori, cine nu-i va prinde și da în minile craiului, el să cadă în pedeapsa lor. *A zecea.* Toate pirile boierilor să se isprăvească în divanul voievodului sau intru al vițe-voievodului, numai care vor fi pentru moșii și vor trebui

să se arăte cu mărturii, să se treacă în curtea crăiască, ca și pînă acuma. *A unsprezecea.* Boierii să fie scutiți de toată darea, numai să fie detori a se rădica cu voievodul asupra nemicilor țerei. *A douăsprezecea.* Tot din hrisovul acesta se adeverează că Dionisie, voievodul Ardealului, în anul 1366 era și ban de Vidin.

Ioan, fiul lui Ghegus din Almacherec, atîta sfadă avea cu sasii din scaunul Mediașului, cît și în anul acesta, două hrisoave s-au făcut în partea lui, unul de vițe-voievodul Petru din Iara, pentru Hansfalău, ce se află la Feiervari, altul de craiul Ludovic, din Alba-Giulei, dat în 13 iulie, pentru hotarul Lapuș, care iarăși la Cornides se află.

Copi încă aduce un hrisov, dat din Alba-Giulei, în sîmbăta dinaintea sărbătorii sîntei Margarete, adecă în iulie din anul 1366, prin care dăruiește craiul Ludovic magistrului Deșeu din Țeaga a cincizecea din Măhăl, pentru victoria lui, carea parte se lua mai nainte pre samă crăiască, de la românii din Măhal.

Tot la anul acesta, așa scrie Anonimul românesc: „Radul Vodă, de la 1366—1383, tatăl lui Mircea Vodă, fratele lui Vladislav Vodă. La letopisat nu este, ci iarăși, după un hrisov al Mircei Vodă de mănăstirea Tismana, în care se arată că a domnit tată-său, Radul Vodă, iară nu arată la ce văleat, dar din cursul anilor se vede moartea lui Nicolae Vodă la 1366, și știut fiind că Mircea Vodă a domnit la anul 1383, se vede la mijloc lipsă ani 17. De-acî se vede că în anii aceștia a domnit tatăl Mircei Vodă. Tot întru acel hrisov arată că a avut Mircea Vodă și frate pre Dan Vodă, ale căruia hrisoave găsindu-se, s-au așezat după văleatul lor. Acesta a domnit ani 17.”

La acestea preavestitul Enghel bine zice, scriind: „Cum că tatăl lui Mircea Vodă s-a chemat Radul și cum că Radul acesta și fiul lui cel mai mare, Dan, au domnit mai nainte de Mircea, poate fi adevărat, pentru că și Halcocondila zice că Dan a fost antecesorul lui Mircea; apoi *Analii* lui Grecean încă întăresc că Dan a fost frate cu Mircea și tatăl lor a

fost Radul, carii a putut domni după Vlaic, de la 1372—1383“.

Ci rău face Anonimul cînd toată hronologia o mestecă, căci am arătat, la anul 1360, că lui Alexandru Vodă, nu Nicolae, ci Ladislav II i-a urmat în domnie, care Ladislav s-a numit de unii Lațoo, de alții Vlaic sau Vulcăic. Lui Ladislav acestuia i-a urmat Radul II, frate-său; lui Radul i-a urmat Dan II, fiul cel mai mare, și acestuia i-a urmat Mircea I, precum scrie și Halcocondila.

N-a trebuit așadar Anonimul nostru să amestece pre Dan II, fratele Mircei, cu Dan III, nepotul Mircei I, nici pre Ladislav II, fiul lui Alexandru, cu Ladislav III, cel de la anul 1451.

Anul 1367. Daniil Cornides aduce un hrisov chiar din original scris, prin care, craiul Ludovic, din Coprônța, în 15 dechemvrie al anului 1367, tare și virtos poruncește nemîșilor și celorlalți ostași din tot Ardealul ca așa să se gate la război, cit fără de zăbavă să poată porni, cînd va merge el între dînșii, dară nu le spune încătrău va să-i ducă. Din alt diplomat, care l-a dat familiei comitilor Vaș, și eu îl voi aduce la anul viitor, iarăși se dovedește că Ludovic în anul 1368 a mers în Ardeal și tătuși pre ardeleni nu i-a pornit în vreo parte la război. De-unde eu închid a nu fi adevărat ce scrie preaveștitul Enghel, adecă că craiul Ludovic, în anul acesta, s-ar fi bătut cu Ladislav, domnul Valahiei¹.

¹ În anul 1367 și la începutul anului 1368 există raporturi de bună vecinătate între Vlaicu și unguri. Ocupînd însă Vidinul în anul 1368, domnul Țării Românești intră în felul acesta în conflict cu ungurii, care stăpîneau această cetate, și în cursul aceluiași an are loc o campanie ungurească în Țara Românească. Pircălabul Dragomir bate armata voievodului Transilvaniei, care trecuse Carpații, iar regele, care coborise pînă la Severin, se întoarce fără nici o ispravă în Ungaria.

Anul 1368. Diplomatul familiei comitilor Vaș, care l-am pomenit la anul trecut, se află la Copi și sună așa:

„Noi, Ludovic, din mila lui Dumnezeu craiul Ungariei ș.c. facem înștiințare prin rindul acestora tuturor, cărora se cuvine, că Deșeu Vaș, fiul lui Ioan al fiului lui Emic din Teaga, ostașul nouă credincios și iubit, venind înaintea mării noastre, cu jele a făcut să ni se spună că pierzându-se din rea întâmplare, cărțile noastre cele deschise care i le-am fost dat, despre satul Măhal din comitatul Dăbicei, lui și fraților lui celor mai în gios scriși, în casa lui Nicolae, fratelui său celui de un pîntece, a fiului aceluiasi Ioan, carele fiind însuși magistrul Deșeu în Bulgaria, în tabăra noastră, din judecata dumnezeiască a răposat, acuma nu au vreo scrisoare despre satul acela, și s-au rugat cu umilință de culmea noastră cea crăiască, ca să ne milostivim a găsi ceva leac pentru el și pentru frații lui. Noi drept aceea socotind credința și prea mari slujbele numitului Deșeu, care cu toată sirguința le-a făcut înălțimei noastre în toate trebile noastre și ale crăimei noastre, pentru care el, măcar că de mai mari daruri ar fi vrednic, tătuși în oarece răsplătire, dară mai ales pentru că știm din credincioasa înștiințare a mai multora că însuși Deșeu și frații lui, de mai multă vreme trecută, au moștenit și acuma încă moștenesc satul acela cu pace, numitul sat Măhal, din numitul comitat al Dăbicei, cu toate folosurile și veniturile, nebăgînd samă că s-au pierdut cărțile despre dînsul, aceleia magistrul Deșeu și printr-însul lui Petru, celui de un pîntece, așisderea lui Ștefan și Paul, fiilor numitului Nicolae, și lui Ioan, fiului Thomei, rudeniilor lui despre tată, și moștenitorilor lor și următorilor acestora, tuturor, luînd afară pre ceialalți frați de-aproape și rudeniile ale lor, supt titlul de dăruire nouă, de nou li-l dăm, cinstim și dăruim cu cădîință de pururea și nechemăcioasă îndărăpt, ca să-l moștenească, țină și aibă, mîntuită rămînînd cădîința altora. Dat în satul Sas-Halóm, a patra zi a Singiorzului din anul Domnului 1368.“

Din diplomatul acesta poți vedea că Ludovic, craiul Ungariei, în anul acesta a fost în Ardeal, pre ardeleni tătuși nu i-a dus asupra lui Ladislav II, domnului muntenesc; ba, ce e mai mult, Ladislav în acesta an s-a bătut cu Vucascin, pentru uciderea lui Uroș, căci însuși Enghel serie: „În anul 1368 Vlaico s-a sculat cu război asupra lui Vucascin, pentru uciderea ginerelui său, Ștefan Uroș, chemînd și pre turci întru ajutor; ci Vucascin, precum se vede, de astă dată a așezat pe Vlaico și pe Strașimir, sau cu armele sau cu frumosul“.¹

Urban al cincilea, papa de la Roma, în anul de-acum, laudă pre Ludovic că în anii trecuți, cuprinzînd el Vidinul, s-a nevoit a uni pre bulgari cu Biserica Romei și-l îndeamnă să facă așa și cu celealalte țeri de prin pregiur.

Anul 1369. Grigore, fiul lui Ioan al fiului lui Iacob de Bétlen, se jeluisse vițe-voievodului Ioan că vițe-castelanul din Unguraș cu doi deregători din Vița au cuprins cu puterea, de la dînsul, niște păduri din Bend și niște pămînturi din Mălim, care sînt în comitatul Solnocului din lăuntru; drept aceea vițe-voievodul a poruncit conventului din Cluș-Minăștur să trimită pre un om al său cu Ladislav Vaș, să cerce lucrul. Hrisovul s-a dat din Turda, în duminica cea de după Înălțarea crucei, în anul 1369, și se află la Cornides.

Ladislav II, domnul muntenesc, încă n-a pierdut vremea în zădar, ci văzînd că Ludovic, craiul Ungariei, se gată asupra lui, în anul 1369 a trecut Dunărea întru ajutorul cumnatu-său, Streanțimer sau Strașimir, și scoțînd pro străjarii lui Ludovic din Vidin, a așezat într-însul iarăși pre Strașimir. Iară pre cinci mînoriți, carii propovediau înprotiva răsăritenilor obiceiurile apusenilor, i-a dat pre mina preoților și a călugărilor să-i judece. Cum s-au chemat

¹ Luptele dintre Uroș, turci și Vucașin nu au nici un raport cu Tara Românească, în timpul domniei lui Vlaicu Vodă.

minorității aceia și cum s-au judecat, arată *Analii* cinului lor și dintr-înșii Enghel, în carii, Ladislav II se zice craiul Besarab. Aceasta e pricina războiului, care îl voi serie la anul viitor.

Anul 1370. Neputînd suferi Ludovic cel dintîi, craiul Ungariei, rușinea și paguba carea i-o făcuse în anul trecut Ladislav II Besarab, domnul Țerei Muntenestei, alungînd pre unguri din Bulgaria și dînd iarăși Vidinul cumnatului său Strașimir, a trimis oaste și iarăși a luat Vidinul, apoi s-a apucat de două laturi de Ladislav¹, cum arată Turoție, zicînd: „Însuși craiul, în persoana sa, din Bulgaria s-a apucat de părțile de preste munte, *partes Transalpinas*, care erau supuse Sîntei Coroni, iară de altă parte dincolo de Țeara secuilor, cu tare oaste, și cu secuii și cu nemișii din părțile Ardealului, a trimis pre Nicolae, voievodul Ardealului, cu Sîmon, feciorul lui Maurichie, și cu alții din ostașii cei mai zdraveni, ca să vadă părțile de preste munte, împotriva lui Laic, voievodul părților aceloră, răzvrătitorul și rebelul maiestatei crăiești, carele atunci cu mare oaste leșuia lingă Dunăre, în dreptul Bulgariei, ca să împiedece trecerea oștilor domnului crai. Voievodul acesta, Nicolae, după ce a trecut cu oastea riul Ilumța, unde făcuse românii multe cetățuici și țărîmi, și a bătut unele dintr-însele, s-a întîlnit cu mare oaste a voievodului Laic, a căriia căpitan era comitul Dragmer, de neam român, castelanul din Dimboița, și bătîndu-se foarte tare, a învins Nicolae, și omorînd pre mulți, pre căpitan l-a fugărit; ci după aceea fără de băgare de samă mergînd mai încolo, s-a închis în locuri strimpte, lutoase și neimblate, și încungiurat fiind de mulțimea românilor din păduri și din munți, acolo s-a omorît împreună cu sirguitorul bărbat Petru, vițe-voievodul său, așîșderea și cu Deșeu Vaș și cu

¹ Luptele dintre Vlaicu (Ladislav) și unguri au avut loc în anul 1368. După aceste lupte se ajunge la o împăcare, și Vlaicu reușește să păstreze feudele sale de peste munți: Amlașul și Făgărașul.

Petru Ruf, castelanul din Cetatea-de-Baltă, și cu Petru și Ladislav, secuii cei viteji, și cu mai mulți ostași, și cu nemișii cei mai de frunte... Trupul voievodului Nicolae, cu mare bătaie l-au luat din minile românilor și l-au adus în Ungaria, să-l îngroape în beserica preacuratei fecioarei Mariei. Mai preurmă înturnându-se norocul, Nicolae Gara, banul din Mahău, bărbatul cel sirguitor și viteaz, cu puterea a trecut oastea crăiască preste Dunăre, împotriva săgetătorilor voievodului Laic, carii aruncau săgețile ca ploaia; și cît a trecut oastea craiului cu șeicile, au fugit și s-au stins ca fumul, iară oastea craiului a cuprins Zevrinul. Atunci craiul a zidit mai întîi Zevrinul, apoi după vreo cîțiva ani Tîrțul de lingă Brașău, din marginile Țerei Muntenesti, și amîndouă cetățuicile le-a întărit cu străjari și cu baliste anglicești.“

Așisderea scriu Cromer, Petru de Reva și Bonfinie, carele numai de fală pune Tîrțul lingă riul Ierășului, ca să se vadă ungurii a fi biruit Valahia pînă în leraș, ce n-a fost vreodată, cum voi arăta la anul 1377, tocma din mărturisirea craiului Ludovic; ci banatul Craiovei¹ acuși a fost supt unguri, acuși supt români, după cum au fost aceștia sau aceia mai tari și mai norocoși; așa arată hrisoavele cele bătrîne, care totdeauna mai mult se prețuiesc, decît minciunile acelora, carii, cu supunerea Valahiei întregi, numai se lingăresc ungurilor.

Cum că războiul cu Ladislav II Besarab, fiul lui Alexandru și domnul Țerei Românești, nu în anul 1367, cum zice Enghel, ci în anul acesta s-a întîmplat, arată și hrisovul lui Ludovic, care l-a trimis lui Emeric, voievodului Ardealului, în partea lui Petru, fiului lui Petru de Chévrus, pentru Deșfalău, dat din satul Géumțe, *Geumche*, locul tăbăririi sale, întîia zi a lunei lui avgust, 1370. Hrisovul acesta se află la Cornides.

¹ E vorba de banatul Severinului, și nu de banatul Craiovei, pentru că nu exista în această epocă un banat al Craiovei. Pe de altă parte, ca o completare la cele spuse de Șincai, ungurii, după întemeierea Țării Românești, nu au mai stăpînit niciodată Oltenia, ci cel mult Severinul.

Urban al cincilea, papa de la Roma, carele îndemnase pe Ludovic, craiul Ungariei, să se bată cu toți răsăritenii, nebăgînd în seamă războiul care era să se aprindă între români și unguri în anul de-acum, după cum scrie Rainald, așa a scris Clarei, văduvei lui Alexandru Besarab:

„Urban ș.c. văduvei lui Alexandru, răposatului voievod din Valahia, Clarei, sinătate și mîntuire!”

Ne bucurăm în Domnul, iubită fiică! și-i mulțumim din inimă că, după cum am înțeles, tu, luminată de Duhul Sînt, toată viața ți-o petreci în șerbirea dumnezeiască și între celelalte fapte bune, pe prea iubită în Hs. fiica noastră, împărăteasa Bulgariei, fata ta, de la deșdinare în ereticeștiile smintele, în care multă vreme fusese, o-ai întors. Ci, fiindcă se zice că ai și altă fată, pre Anca, crăiasa Serbiei, carea încă rămîne în deșdinare și smintele, pre iubirea ta, te dojenim, îndemnăm și rugăm cu de-adinsul ca să te nevoiești a întoarce pre numita crăiasă și pre alte persoane mai multe, de la deșdinare și smintelele în care se tăvălesc, la credința cea adevărată, afară de carea nu este mîntuire, pentru ca să dobindești pre mai mulți Domnului Is. Hs. În cit este că ai cinstit pre fericiții apostoli Petru și Pavel, bisericeile lor și pre noi, cu potiruri de aur și cu odăjdii scumpe, spre slujba dumnezeiască, neputînd lăuda destul dărnicia ta, îți mulțumim. Dat în Roma la S. Petru, în 11 calende ale lui februarie, într-un al optulea an al patriarchiei noastre.“

Lui Ladislav Besarab, domnului Țerei Românești, cum scrie mai încolo Rainald, încă așa i-a scris același patriarh:

„Urban, ș.c. nobilului bărbat Ladislav, voievodului Valahiei, poftim acum darul prin care să dobindească mărirea cea viitoare.

Din oameni vrednici de credință am înțeles că, măcar că mărturisești credința aceluiași păstor, adevărată a Domnului nostru Is. Hs., tătuși zăbăvești afară de numitul staur, adevărată afară de sinul și ascultarea preaosfințitei catolicești și apostolicești Bisericei Romei, maicei și magistrei tuturor binecredincioșilor, afară de care nu este mîntuire, fiind

învăluit în deşdinarea şi prea multele smintele, care le-ai luat de la mai marii tăi, şi doară crezind că eşti în statul mîntuirii, pre turcii cei fără de lege şi nemicii credinţei ceii catoliceşti, pentru cîntea lui Dumnezeu şi a numitului scaun, îi goneşti şi-i ţii a fi nemicii tăi. Ci, ne pare rău dinlăuntru, de nu te oşteşti pre lege, fiindcă nu altora, fără numai celor ce se oştesc după lege, se dă cununa cea după frumseţea neamurilor; şi cu atîta mai fierbinte rîvnim mîntuirea ta, cu cît mai tare credem că, de te vei întoarce din toată inima la Domnul, cu mult mai viteaz ostaş al lui Hs. vei fi. Drept aceea te dojenim în Domnul şi rugăm pre mărirea ta, prin cea dinlăuntru milă a Dumnezeului nostru, ca, lăsînd deşdinarea şi toate rătăcirile, prin propoveduirea catolicilor şi cucernicilor bărbaţi (de carii se zice a fi mulţi în ţeara ta, mai ales din străduirea iubitei în Hristos, fiicei, nobilei femei, Clarei, maştehei tale, care nu numai iaste catolică, ci şi cu multe vrednicii ale credinţei şi dragostei şi altor fapte bune e împodobită), să vii secūr la numitul staur, ca pururea să rămii într-însul cu ceialalţi catolici şi să primeşti răsplătirea cea vecinică. Căci noi, de vei face aceasta cu credinţă şi cu dreptate, vrem să te avem pre tine prea iubit fiu şi să-ţi fim de ajutor în toate trebile tale şi ale ţerei tale, cu graţiile scaunului apostolicesc. Dat în Roma, la Sîntul Petru, VI idus aprilie, în al optulea an al patriarchiei noastre.“

Despre Laţco, domnul Moldovei, precum scrie iarăşi Rainald, acelaşi patriarh al Romei, Urban al cincilea, aşa scrie către arhiepiscopul din Pragă şi episcopii din Vratislavia şi Cracovia:

„Urban ş.c. arhiepiscopului din Pragă şi episcopilor din Vratislavia şi Cracovia.

Nobilul bărbat Laţco, duxul (sau povăţuitorul) Moldovei sau al neamului românesc, ne-a înştiinţat prin iubiţii fii, Nicolae Mélsat şi Pavel din Svidniţ, din cinul minorităţilor, că el şi poporul ducatului sau Ţerei Moldovenesti măcar că se fălesc cu numele creştinesc, tătuşi ei şi părinţii lor pîn-

acuma au fost shismatici și mai sînt unii dintre dînșii; ei, prin propoveduirea și învățătura unor frați minoriți aduși, vreau să se lase de deșdinare și să primească credința carea o ține, învață și propoveduiește catolica și apostolica beserică și să fie ascultători de noi, de următorii noștri și de sîntă Biserica Romei, precum ascultă și alți prinți și neamuri creștinești; și s-a rugat de noi cu umilință același povățuitor ca tîrgul său, Seret, din mitropolia Haliției... care este mare, plin de lăcuiitori și vrednic de a se rădica în cetate, să-l numim cetate și să punem într-însul episcop catolic, carele pre același povățuitor și pre norod să-i învețe și țină în zisa credință catolică și alte lucruri de folos a face să ne milostivim. Noi, drept aceea pentru spăsenia numiților dux și norod, carii zic că ei pururea se oștesc în coantra nemicilor crucei... frățiilor voastre... din sfatul fraților noștri, prin scrisori apostolicești, vă poruncim ca voi, sau doi, sau unul dintre voi, prin voi, sau prin alt sau alți bărbați credincioși catolici și înțelepți, de veți găsi că numiții Lațco și norodul vreau să primească credința cea catolică cu de-adînsul curat, luminat, cu umilință și cu evlavie... numitul tîrg Seret și tot ducatul Moldovei, să-l scoateți și să-l sloboziți de pururea de supt puterea, domnia, stăpînirea și cădîntă și cea de rînd și cea episcopoească a episcopului din Haliția, și de supt puterea, domnia, stăpînirea și cădîntă măcar căruia, carele ar vrea să aibă ceva cădîntă besericească în tîrgul și ducatul acela; făcînd și orînduînd ca în cele besericești, numai scaunului apostolicesc să fie nemijlocit supus; și după aceea numitul tîrg să-l rădicați și să-l cinstiți cu nume de cetate, și toată țeara sau ducatul Moldovei, cită se ține de numitul dux, să-o dați și supuneți cetăței aceia, în cele duhovnicești, hotărîndu-i marginile ș.c. Dat la munte-Flascón, în 11 calende ale lui avgust, în anul patriarciei noastre al 8.“

Bine zice prea vestitul Enghel că nu trebuie amestecați Lațco din Moldova cu Ladislav II din Țeara Muntenească sau Valahia, pentru că bulele lui Urban al cincilea încă aceasta

arată, ci greșește întru aceea că zice că Lațco din Moldova a fost feciorul lui Sas Vodă, precum s-a zis la anul 1359.

Luca Vadîng aduce altă bullă a lui Urban al cincilea, prin care poruncește lui Nicolae Melsat să trimită 25 de minoriți în părțile Rusiei, Litvaniei și Valahiei, ca să propoveduiască într-insele obiceiurile apusenilor.

Iară Lecvien scrie: „În Moldova s-au pus episcopi lătinești de pe vremea lui Urban al cincilea, dintre carii cel dintîi a fost minoritul Andrei din Cracovia, bărbat foarte învățat în scripturi și cu evalvie, carele a șezut în Seret, iară următorii lui s-au pus odată din minoriți și altă dată din dominicani. Astăzi (în anul 1740) este episcop Ioan Damaschin Lubinieschi din cinul dominicanilor.“

Tot întru acest an a murit și Cazimir, craiul Poloniei, fratele Elisavetei, muminei lui Ludovic, craiului Ungariei, în 5 noiembrie, și a lăsat crăimea Poloniei cu diată nepotului său, lui Ludovic.

Anul 1371. Precum arată hrisovul de la Cornides, Ioan, vițevodul Ardealului, în anul de-acum a zălogit a patra parte din Sîncrai, carea o cuprinsese în gloabă de la Ioan, fiul lui Gheréu din Oșorhéi, pentru sfada cu Otón, arhimandritul din Minăsturul Clușului, lui Ioan, fiului lui Nicolae din Somoșfalău, pentru o sută de marce.

Anii 1385 și 1386. Hrisovul, care l-a dat Elisaveta din Timișoară, în agiunul Sîntămăriei Mari către Uból din Căloca, să nu se însoțească cu rebelul sau răsvrătitorul Ștefan, oarecînd voivodul Ardealului, nici cu aleșii lui, nu poate fi din anul 1385, cum vrea Secheli, pentru că în anul 1385 stăpînea craiul Carol cel Mic sau al doilea; așadară a trebuit să se dea același hrisov, în anul 1384, precum vrea Cornides, adecă mai nainte de a se încorona Carol cel Mic.

Iară cum că Carol cel Mic a domnit ca un crai al Ungariei preste tot anul 1385, arată hrisovul lui, care se află la Cornides și sună așa:

„Carol, din mila lui Dumnezeu craiul Ungariei, Ierusalimului și al Siciliei ș.c. credincioșilor săi, capitulului Bese-riciei Albei din Ardeal, grație și bunăvoință! Ne-au spus nouă, acum de curînd, nobilii bărbați, magistri Grigore, fiul lui Ioan de Betleem, Petru și Ladislav, fiii altui Ioan din Almacheréc, iubiții credincioșii noștri, că ar vrea legiuit să intre în moștenirea unor sate ale lor, Enéh, Birgău și Epinaldóh din comitatul Dăbice, care s-au dat de pururea de măiestatea noastră, prin alte cărți ale noastre, pecetluite cu pecetea noastră cea mică, aceluia Grigore în gimătate și numiților Petru și Ladislav, în altă gimătate, supt titlul nouă donației noastre, pentru credincioase slujbele lor, de nu le va sta cineva împotrivă în partea aceasta. Despre carea credincioșiei voastre tare vă poruncim ca să trimiteți pre omul vostru, mărturie vrednică de credință, înaintea căruia Ștefan din Thate, sau alt Ștefan din Orózfa, sau Thoma Ghebárdi din Șilcheréc, sau Mihail, fiul lui Petru din Níma ș.c. Nefiind alții de față, omul nostru mergînd în fața mai sus ziselor sate, Enéh, Birgău și Epinaldoh, și legiuit chemînd de față pre toți vecinii și cometanerii să bage pre numitul magistrul Grigore în gimătatea ziselor sate, și pre mai sus zișii Petru și Ladislav, în cecalaltă gimătate, cu toate folosurile, pertinentțiile și cădințele și cu căsile din cetatea noastră a Bistriței și alte cădințe ale lor, și să le stătuiască acelea numiților magistrilor Grigore, Petru și Ladislav, supt cel mai sus zis titlul al donației noastre ceii nouă, ca să le moștenească pururea, de nu se va face împotrivire. Iară pre împotrivitori, de vor fi ș.c. Dat în Buda supt pecetea noastră cea mică, în 15 ianuarie din anul Domnului 1386.“

Iată, se vede din hrisovul acesta că Carol cel Mic sau al doilea încă domnea în Ungaria, în 15 ianuarie al anului 1386. Așadară greșesc Turoție și Timon, dimpreună cu

Haner, toema cu un ăn, cînd seriu pierirea lui Carol cel Mic la 13 februarie din anul 1385.

Iară pieirea lui Carol al doilea așa s-a întîmplat: acesta, după ce s-a încoronat crai Ungariei, cum s-a arătat la anul 1384, se purta ca un crai ce era și de foastele crăiese nu mult se păzea. Drept aceea crăiasa cea mai bătrînă cu palatinul Nicolae Gara a îndemnat pre Blásie Förgaci, de a tocat în cap pe craiul Carol în 13 februarie al anului, nu 1385, ci 1386, și așa rănit l-au dus din Buda în Visegrad, unde a și murit, după scurt timp, și s-a astrucat în mănăstirea Sintului Andrei din gios de Visegrad, de-unde, din porunca papei Urban al șeslea, prin carele fusese afurisit pentru neplătirea tributului, fu desgropat și vreo cițiva ani desgropat lăsat.

Maria, crăiasa cea mai tinără, după moartea lui Carol al doilea, ca o legiuită crăiasă, iarăși a început a ocîrmui țeara, precum se vede din hrisovul ce se află la Cornides și e dat din Strigon, în dominica dinaintea sărbătorei Sintei Margaretei, adecă în iulie din anul 1386, prin care poruncește Maria ca tilharii carii jăfuisse pre neguțătorii din Sibiu pretutindenea să se cerce și să se prindă. Ci nu îndelung a domnit în pace, pentru că în 25 iulie, ziua sintului apostolului Iacob, preimblindu-se dinsa cu mumă-sa Elisaveta, cu Nicolae Gara și cu Blasie Forgaci, numai de șerbii din' curte urmată, a venit fără de veste Ioan Horvat, banul Croației, cu mulțime de călăreți, și incungiurind pe crăiese cu toți carii erau cu dinsele, au tăiat pre Gara, pre Forgaci și pre toți curtenii, și pe crăiese le-au dus prinse la închisoare în Nôvigrad din Croația, unde a și murit crăiasa cea mai bătrînă, Elisaveta, în 16 ianuarie al anului 1387 și s-a îngropat în Iadra, în 9 februarie.

Anul 1387. Auzind de moartea craiului Carol al doilea și neștiind întîmplarea cea rea a crăieselor, Sigismund, în anul de-acum, a venit cu bună oaste din Boemia, și cit a intrat în Ungaria, mulți viteji au stat lîngă dînsul, cu carii

mergînd oblu în Buda, acolo s-au strîns mai marii țerei la el și, după multă sfătuire, l-au dus în Alba-Crăiască și l-au încoronat crai Ungariei, în anul 1387, în 31 martie, carea zi a căzut tocma în Dominica Floriilor.

După încoronarea sa, Sigismund întru aceea s-a nevoit, cum să sloboadă pre Maria de la închisoare, pre carea o-a și slobozit în 4 iunie, și în 4 iulie s-au și întîlnit la olaltă, carea atunci a dat toată cădînța crăimei lui Sigismund, bărbatului său.

După toate acestea întru aceea s-a sirguit craiul Sigismund, ca să prindă pre Ioan Horvat, banul Croației, pre carele l-a și prins, dară foarte anevoie, și prinzîndu-l l-a dus în Peci sau Cinci-Beserici, unde, sfîșîindu-l mai întîi cu clește infocate, l-au legat de coada unui cal și tîrîndu-l pre toate ulițile cetăței aceiia, mai pre-urmă l-au tăiat în patru părți și l-au acățat de porțile cetăței, spre pilda altora și înfrinarea făcătorilor de rău, iară soțiilor banului Ioan Horvat le-au tăiat capetele.

Isprăvind Sigismund și pedeapsa răzvrătitorilor, s-a apucat cu de-adînsul de ocîrmuirea țerei, și între celealalte fapte ale lui a dat hrisovul care urmează. Se află la Cornides și sună așa:

„Noi, Sigismund, din mila lui Dumnezeu craiul Ungariei, Dalmăției, Croației ș.c. marhionul Brandeburgului ș.c., facem înștiințare tuturor, căroră se cuvine, prin rîndul acestora, că noi, precum îndeamnă crăiasca grijă pre maiestatea noastră, ca vredniciile tuturor credincioșilor noștri să le măsurăm cu milostivă inimă, și acelora, pre carii faptele virtuților sale îi fac vrednici de răsplătirea crăiască, să le dăm dar cuvios vredniciilor. Drept aceea socotînd curata credință și adevărata stătornicie a nobilului bărbat, românului Ivan, fiul lui Dragmer, al fiului, adecă al surorii de un pinteace a mărișilor bărbați Balc și Drag voievodului, între celealalte deregătorii, comitilor secuilor, a credincioșilor noștri, carea el o-a avut și o are către noi și către Sîntă Coroana noastră. Mai ales socotînd slujbele cele

credincioase, cu care el, în toate trebile noastre și ale crăimei noastre și în mai multe războaie norocoase și nenorocoase, suferind sudoroase osteneli și grele cheltuieli, s-a sirguit a plăcea maiestății noastre, două sate ale noastre, chemate Izan și Vapsa-de-Gios, din pertinențiile cetățuicei noastre Hust și din comitatul Maramurășului, scoțându-le acelea și despărțindu-le de supt domnia și proprietatea numitei cetățuicei noastre, cu toate folosurile și pertinențiile aceloră, adecă cu pământurile cele lucrate și nelucrate, cu apele și cursurile apelor, cu morile, riturile, viile și cu toate folosurile, supt metele lor cele adevărate și vechi, supt care s-au moștenit și ocirmuit pînă acuma, cu numele crăiesc, și pentru slujbele mai sus zise și pentru moartea tătine-său, a răposatului mai sus numitului Dragomer și a lui Thatamir, fratelui celui de un pintece al aceluia Ivan, carii nu s-au înfricoșat a muri în fericite războaiele răposatului prealuminatei prințului domnului Ludovic, craiului Ungariei, părintelui nostru celui prea iubit și de neștearsă pomenire, împotriva nemicilor Sinteî Coroni oștindu-se, adecă Dragomer, supt Vidin, și Thatamir, supt Bolț, mai sus zisului Ivan, fiului numitului Dragomer, și printr-însul moștenilor lui și următorilor moștenilor lui, din bunăvoința prealuminatei prințipisei, doamnei Mariei crăiesei, muierei noastre ceii prea iubite, și din răscopt sfatul prelaților și baronilor noștri, din crăiești mînilor noastre și din adevărată știință, supt titlul de donație nouă și cu toată cădînța, cu carea sînt supt dăruirea noastră, le-am dat și dăruit, ba le dăm, dăruim și cinstim, prin scrisoarea aceasta, ca pururea și nechemăcios îndărăpt să le moștenească, țină și ocirmuiască, rămînînd nevătămată cădînța altora. Și acestea, cînd ni se vor aduce înapoi, le vom face să se scrie în formă de privilegiu. Dat în Buda, în ziua Sinteî Vergurei și Mucenitei Catharinei, în anul 1387.“

Donația aceasta, în original, se află în arhivul preanaltăței camerei ungurești, ceii de curte, din Buda; iară tu, vezi și hrisovul lui Ludovic, care l-a dat lui Balc, și eu l-am

seris la anul 1359, în care Dragmer se zice a fi fost frate lui Bale, nu nepot din soră.

Învărbîindu-se așa, precum am zis mai înainte, ungurii, Hedviga, fata cea mai tinăra a răposatului craiului Ludovic celui dintîi, întru aceea s-a silit ca să tragă pre români în partea sa și a polonilor, bine știind de ce folos și razăm au fost românii și tătine-său. Drept aceea la atîta a adus pe Petru Mușat, domnul Moldovei, cît în anul de-acum, s-a unit cu polonii; căci zice regestrul de la Doghiel: „În anul 1387, în ziua Aducerei moaștelor sîntului Stanislav. Cărțile în care se cuprinde supunerea și omagiul de credință ce l-a pus Petru, palatinul Moldovei, cu neamul său, craiului Ladisláv, crăiesei, următorilor lor și crăimei Poloniei, cu jurămîntul lui, care l-a făcut, după obiceiul Bisericei Răsăritului, sărutînd semnul vieței din mîinile lui Chiprián, mitropolitului Chioviei.“ Iarăși alt regestru de la același Doghiel zice: „În anul 1387, consiliarii lui Petru, palatinului Moldovei, întăresc omagiul făcut craiului Ladislav și crăiesei Hedvigei și făgăduiesc că ei cu tot neamul vor fi supuși craiului și crăimei Poloniei și joară, după legea Răsăritului, sărutînd crucea din mîinile lui Chiprian, mitropolitului Chioviei“. Sarnichie încă serie: „Întorcîndu-se Iaghélo din Litvania în Polonia, pe Petru, palatinul Moldovei sau Valahiei, cu boierii săi, jurîndu-l, l-a primit în clientela sa“.

Mic mi-ar plăcea a vedea hrisoavele, ale căroră regestruri le aduce Doghiel, în original, pentru că nu cred eu să se fie supus Petru II Mușat pre sine polonilor, precum nici următorii lui s-au supus vreodată, fără numai cît au făcut mai adese ori alianță cu polonii, cum voi arăta la anii viitori. Iară alianța nu e supunere; așadară se dovedește că polonii numai din fală deșartă amestecă alianța cu supunerea, precum dintru aceeași fală amestecă și titulii domnilor românești cu palatinii lor, pentru că de voi întreba eu, avut-a vreun palatin leșesc atîta putere, cîtă a avut măcar care vodă din Moldova sau din Valahia, ce-mi vor răspunde?

ci despre întrebarea aceasta voi cuvînta airilea mai multe.¹

Anul 1388. La anul acesta așa scrie Enghel: „La anul 1388 se află a fi fost un dominican, anume Ștefan Ruteni,

¹ Șincai, în dorința lui de a demonstra mărirea trecutului Țărilor Române, nu acceptă ideea supunerii celor două țări față de regatul polon și ungar. În realitate, din nevoi de ordin politic și militar, atât Moldova, cât și Țara Românească aveau nevoie de un aliat puternic împotriva vecinilor care voiau să le cotopească. Moldova, pentru a scăpa de amenințarea ungurească, acceptă suzeranitatea polonă, iar Țara Românească va accepta suzeranitatea Ungariei pentru a avea un sprijin împotriva turcilor, și în general se accepta suzeranitatea unui vecin mai puternic, pentru a înlătura, în felul acesta, pericolul pe care-l reprezenta însăși vecinătatea lui. Dar a accepta suzeranitatea cuiva pentru obiceiurile lumii feudale nu însemna și supunerea nemijlocită a țării. De multe ori acest lucru se rezuma la un simplu act formal, acela al omagiului, fără ca prin aceasta să fie afectată independența unei țări. Nu sînt rare cazurile în care vasalul era mai puternic decît suzeranul. În vremea lui Șincai nu era încă pe deplin lămurit caracterul omagiului feudal, și unii istorici, în mod tendențios, încercau să exploateze o asemenea situație pentru a demonstra că de fapt Țările Românești n-au fost independente, ci supuse Ungariei sau Poloniei. Era o încercare de minimalizare a rolului politic al celor două țări românești și prin aceasta a românilor în general, ceea ce convenea adversarilor aspirațiilor românilor din Transilvania. Șincai, reînviind trecutul de glorie al celor două țări românești, nu acceptă această idee, și datorită stadiului în care se afla cunoașterea istoriei noastre medievale și în general cunoașterea lumii feudale, el respinge cu pasiune acest punct de vedere.

Unul din argumentele sale este acela că nu are documentul original pentru a verifica sau a stabili care era adevărul istoric, „reges-tele” citate nepărintuindu-i se concludente. Un altul este că nici un palatin polon n-a avut atîta putere cît un voievod moldovean, afirmație îndreptățită. El conchide că închinarea de care vorbește autorii citați n-a fost decît o alianță, o legătură, concluzie într-un fel judicioasă, pentru că un act omagial în condițiile relațiilor dintre Țările Române și vecinii lor, la, epoca de care ne ocupăm, avea conținutul unui act de alianță.

Documente descoperite ulterior au demonstrat fără putință de tăgadă că în anul 1387, la Liov, Petru I, domnul Moldovei, a depus

episcop lătesc în Seret, ce este semn că polonii se amestecau în Moldova și atunci¹.

Anul 1389. Halcocondila, la anul de-acum, scrie despre Lázár, despotul Serbiei, precum urmează: „Eleázár avînd fete, pre una o-a dat lui Sisman, craiului odrisiilor sau al moldovenilor, făcîndu-l șie ginere²“. La care zise ale lui Halcocondila înseamnă Stritter, zicînd: „Tilcuitarul nu bine adaogă, sau al moldovenilor, știindu-se din cele mai dinainte că Sisman a fost craiul bulgarilor și nu al moldovenilor“. Eu te îndrept la anul 1380, unde am cuvîntat despre aceasta.

Gheorghe Fabrichie încă așa scrie: „În anul 1389, Baia-zet cel dintîi, craiul turcilor, a învins pre Lazar, prințul bulgarilor“, ci greșește Fabrichie, pentru că Lazar a fost prințul sau craiul sîrbilor, nu al bulgarilor, să nu zic mai multe. Iară Doghiel aduce hrisovul, care urmează:

jurămîntul de omagiu. Acest lucru se făcea în momentul în care Haliciul era anexat de poloni, iar Țara Sapeņițului, teritoriul din jurul Hotinului, Hmielovului și Tețina (de lîngă Cernăuți) intrau în stăpînirea statului moldovean. Cit era de puternic statul moldovean o dovedește și faptul că în același an, la Luck, Moldova împrumută Polonia cu 3.000 de ruble de argint, luînd ca zălog Haliciul și regiunea înconjurătoare.

¹ Existența unui dominican la Siret nu presupune și amestecul polon în Moldova, ci, cel mult, se poate vorbi de propaganda catolică făcută de poloni în Moldova în această perioadă.

² Este greu de stabilit ediția lui Chalcocondil, după care a lucrat Șincai. Textul lui Șincai nu corespunde cu cel din traducerea românească: „Eleazar avea două fete și pe una din acestea a dat-o după Susman, împăratul odrisilor (misilor — corectează traducătorul român) făcîndu-și-l ginere“... Așadar lipsește, cum spune Stritter, mențiunea că Sisman era craiul moldovenilor, și, după cum îl citează Șincai pe Stritter, reiese că istoricul român a folosit o traducere sau o ediție în care în mod greșit a fost introdusă și această mențiune.

„Noi, Magn și Román Heríszschi¹, comiti luminatului prințului domnului Mircei, voievodului Valahiei ș.c., așisderea Dugói, marșalul măritului prințului domnului Petru, voievodului Moldovei, trimiși soli, cunoaștem prin rindul acestora, de obște mărturisind că fiind noi trimiși la prealuminatul prințul domnul Vladislav, craiul Poloniei ș.c. în deregătorie de soli, această orînduială am făcut cu același domn Vladislav craiul, în numele și partea mai sus numitului domnului Mircei, domnului nostru, a căruia putere o avem în noi vărsată, făcînd legătură de prietenșug neschimbat, de îmbe părțile, carea să se țină pururea nemișcată, și pre domnul Vladislav craiul, mai sus zisul domnul Mircea voievodul, cu toată puterea sa, cînd i se va pofti ajutorul, va trebui și va fi detor în tot tipul a-l ajuta împotriva craiului Ungariei și împotriva tuturor supușilor lui, iară împotriva altor nemici ai numitului domnului Vladislav, numai după plăcerea sa îl va ajuta, după cum se cuvine unui prieten. Așisderea domnul Vladislav craiul, cînd va pofti domnul Mircea voievodul, va trebui și va fi detor a-l ajuta cu toată puterea sa împotriva numitului craiului Ungariei și împotriva tuturor supușilor lui, iară împotriva altor nemici ai numitului domnului Mircei voievodului îl va ajuta numai după plăcerea sa, ca un prieten. Preste acestea făgăduim că despre aleanța aceasta și neschimbat prietenșugul acesta, la mijlocul Păresimei acum viitoare, sau dîndu-se vreo împiedecare legiuită, la opt zile după aceea, pentru întărirea celor mai sus zise, mai sus numitul domnul Mircea va trimite cartea sa, pecetluită cu pecetea lui cea mai mare, în Moldova, prin buni și mari solii săi, căriia cărți asemenea a trimite supt titlul său și pecetea sa cea mai mare la numitul loc prin mari solii săi, detor va fi și numitul domnul Vladislav craiul, prin mărturisirea întăritelor cu pecețile

¹ E vorba de Manea și Roman Herescul, trimișii lui Mircea Vodă, și de Drăgoi, vornicul lui Petru I, voievodul Moldovei, care încheie alianța dintre Mircea și Vladislav Jagello, regele Poloniei, la Radom, în 10 decembrie 1389, alianță ratificată la 20 ianuarie 1390.

noastre cărților acestora. Dat în Rádóm, vineri, după zămislirea fericitei Mariei Vergurei, în anul D. 1389.“

Din hrisovul acesta încă poți culege că jurământul lui Petru II Mușat¹, domnului Moldovei, care l-am adus la anul 1387, n-a fost de supunere, fără numai de aleanță. Poți culege și aceea, că Cromer mult sminteste, când scrie despre aleanța aci adusă, zicînd: „Custă și în arhivul crăiesc hrisoave despre aleanța, care cu puțin mai nainte o-a făcut Vladislav cu Mircea, palatinul Valahiei, federatul craiului Ungariei, prin care s-a legat ca, unul fără de altul, să nu se bată cu craiul Ungariei, nici pace să se facă cu dînsul, de nu-o vor întări amîndoi“. Căci hrisovul numai atîta zice, ca unul pre altul să-l ajute cu toată puterea împotriva lui Sigismund, craiului Ungariei, însă la anul viitor s-a făcut ce zice Cromer.

Mai pre-urmă, la anul de-acum, preavestitul Enghel scrie: „În 8 dechemvrie al anului 1389 s-a făcut o întreită aleanță în coantra lui Sigismund, carea o-a isprăvit boierul Dugoi din Moldova, în numele domnului său, Petru Mușat Vodă. În altă aleanță dintre Vladislav și Mircea Vodă, din 20 ianuarie al anului 1390, nu se mai află Petru Mușat; doară a fost murit în sfîrșitul anului 1389²; după moartea lui Petru Mușat au trebuit boierii să tragă la sine cădînta alegerii lui vodă. Tot despre Petru Mușat mai este de a se însemna că el, după însemnarea lui Scarlat, a fost feciorul lui Costea Mușat, *de quo non scitur, ubi principaverit, dicitur quod ejus genus sit ex familia despotiana regum Serviae*, ei din cuvintele acestea, pentru *dicitur*, nemica se poate închide cu teme.“

De zisele acestea ale preavestitului Enghel, cu încă nu mă feresc, ci tu vezi acelea care le-am scris la anul 1359 și care le voi scrie la anul viitor.

¹ Petru al II-lea Mușat trebuie înțeles Petru I.

² Petru I sau Petru al Mușatei domnește pînă la începutul anului 1392, cum afirmă Engel. În legătură cu domnia lui Costea, așa cum am arătat și în altă parte, istoriografia modernă o acceptă.

Anul 1390. La anul de-acum așa scrie preavestitul Enghel: „§ 12. După Petru Mușat a domnit Ștefan, trei ani, de la anul 1390 până la anul 1392..... După Analistul rusesc și după însemnarea din Iași a lui Scarlat și a lui Cantemir, lui Petru Mușat necurmat i-a urmat Roman, frate-său, care a domnit trei ani, și după Roman acesta, a domnit Ștefan 7 ani; ei, după istoricii ungurești, nu poate sta accasta, pentru că întru al patrulea an, cum scriu aceștia, după încoronarea lui Sigismund, adecă întâia iunie 1390, domnea în Moldova Ștefan. Aceasta așa se poate înțelege, că Ștefan a domnit mai întâi 3 ani, de la 1390 până la 1392, după aceea s-a măzălit prin frate-său, Roman, trei ani, de la anul 1392 până la anul 1395, apoi iarăși s-a rădicat și a mai domnit 4 ani, până la anul 1399¹. Împotriva lui Ștefan acestuia s-a sculat Sigismund întru al patrulea an al crăimei sale, adecă în anul 1390, după iunie.“

Până aci, preavestitul Enghel și, după cum mi se pare, nu rău, pentru că și Leunclavie zice că împotriva lui Ștefan II, domnului Moldovei, în anul 1392, s-a făcut mare răscoală, pentru care el a năzuit la ajutorul turcesc, ei tirziu, căci el s-a pus la închisoare mai nainte de a sosi turcii. De-unde eu culeg că frate-său, Roman I, a făcut răscoala asupra lui și așa Enghel are drept că Ștefan II a domnit în două rinduri.

La anul 1359 am arătat cum trebuie să se pună sireaua domnilor Moldovei, începînd de la Dragoș Vodă pînă la Petru Mușat sau al doilea Vodă; aci voi pune sireaua celorlalți domni, începînd de la Petru II Mușat Vodă, pînă la Alexandru Vodă cel dintîi. Așadară după Lațco Vodă a domnit Petru Vodă Mușat, fiul lui Lațco (căci a fost frate

¹ În legătură cu șirul domnilor moldoveni, istoriografia românească modernă s-a stabilit la următorul: Petru I (care la Șincai este Petru al II-lea) — 1375—1392; Roman I, 1392—1394, frate cu Petru I; Ștefan I, 1395—1399, frate cu cei doi dinainte, sau nepotul lor de soră, sau fiul lui Roman (la Șincai este Ștefan al II-lea); Iuga, 1399—1400; Alexandru cel Bun, 1400—1432.

cu Roman I, iară Roman a fost fecior lui Lațco cum mărturisește Cantemir și însemnarea din Iași, de la anul 1373—1389). Lui Petru II Mușat i-a urmat Ștefan al doilea, în trei ani, de la 1390—1392, apoi Roman I, în alți 3 ani, de la 1392—1395. După Roman I, iarăși a domnit Ștefan al doilea, precum s-a zis, patru ani, de la 1395—1399. Ștefan acesta, carele a domnit în două rînduri, după Miron, a fost frate cu Roman, drept aceea și cu Petru II Mușat, și așa Petru II Mușat, Ștefan II și Roman I au fost feciori lui Lațco Vodă. Lui Ștefan al doilea Vodă, după însemnarea din Iași, cea mai sus adusă, i-a urmat fiul său, Petru al treilea, carele a domnit numai un an și i-a urmat fiul său Iuga, carele iarăși numai doi ani a domnit, de la 1400—1401, și a făcut loc frate-său, lui Alexandru celui dintîi. Care fiind așa, căci se minunează preavestitul Enghel, cum au putut domni în cursul de zece ani moșul, tatăl și nepotul? au doară cu neputință iaste aceasta? Eu, să zic adevărul, nu văd în ce ar sta neputința aceasta; pentru că fiind Ștefan II, frate cu Petru Mușat, cînd a încetat a domni, a trebuit să fie bătrîn, și Petru III, feciorul lui, încă a putut fi de zile, ba și nepotu-său Iuga încă a trebuit să fie atunci în vîrstă, pentru ce n-au putut dară și domni întru acei zece ani. Mai bine ar fi lucrat preavestitul Enghel, de ar fi urmat însemnarea din Iași, că așa, la anul 1400, nu ar fi greșit atîta cît greșește, precum voi arăta acolo.

Aci, pentru mai mare ușurarea și a cetitorilor și a mea, ca de-aci înainte să poci scrie pre fieștecare domn moldovelesc al cîtelea a fost cu acel nume, sireaua lor o pun, precum va urma, începînd de la Dragoș pînă la Alexandru cel dintîi, nu că doară aş crede că Dragoș au fost domnul cel dintîi al Moldovei, ci pentru că sireaua domnilor celor dinaintea lui eu însumi nu o știu, de am și arătat numele unora. Așadară au domnit: 1. Dragoș, 2. Sas, 3. Bogdan I, 4. Ștefan I, 5. Petru I, 6. Lațco I, 7. Petru II Mușat, 8. Ștefan II, 9. Roman I, 10. Iarăș Ștefan II, 11. Petru III, 12. Iuga, 13. Alexandru I.

După ce am scris cele mai din sus, pentru mai bună înțelegere, viu la istoria anului de-acum, în carea vine înainte: *Întîi*, hrisovul lui Mircea Vodă, care se aduce de Doghiel și sună așa:

„Mircea, din mila lui Dumnezeu voievodul Valahiei, duxul Făgărașului și al Omlășului, comitul Severinului, despotul Dobrodichiului și domnul Drăștiorului, facem înștiințare tuturor, celor de-acum și celor viitori, cărora se cuvine a ști și vor auzi acestea, că vrînd și poftind noi a face legătură de prietenșug nemișcat cu prealuminatul prințul domnul Vladislav, din mila lui Dumnezeu craiul polonilor, domnul și moșteanul ținuturilor Cracoviei, Sandomiriei, Lanțîției, Cuiaviei, Litvaniei, cel mai mare, Pomeraniei și al Rusiei, din sfatul tuturor boierilor noștri, orînduială ca aceasta am făcut și facem de îmba părțile, de a se ținea pururea nevătămată, carea o și întărim prin cărțile noastre, adecă că pre numitul prealuminatul prințul domnul Vladislav, craiul Poloniei ș.c. și pre supușii lui, cînd vor pofti ajutorul nostru, de către năvălirea și năpădirea craiului Ungariei și a supușilor lui, pururea vrem a-i apăra cu toată puterea noastră, iară împotriva altor nemici numai după plăcerea noastră făgăduim că-i vom ajuta, precum se cuvine unui prieten; și același domn crai va fi detor a ne ajuta pre noi numai împotriva craiului Ungariei și a supușilor lui, cu toată puterea sa; iară împotriva altor nemici, după plăcerea sa, cum s-a zis despre noi. Întru a căriia mărturisire și tărime, dăm scrisoarea aceasta întărită cu avthentica și cea mai mare pecetea noastră. Dat în Lúblin în ajunul sîntei vergurei Agnes, în anul Domnului 1390.“

Sărbătoarea sîntei Agnes cade în 20 ianuarie, așadară în ianuarie din anul 1390, Mircea Vodă a trebuit să fie fost de față în Lublin.¹

¹ După cum am văzut, o înțelegere între Mircea și regele polon s-a încheiat la Radom în decembrie 1389. Ratificarea acestei înțelegeri de către regele polon a fost făcută la Lublin, în ianuarie 1390. Pentru

A doua, hrisovul solilor lui Mircea Vodă, carele iarăși se aduce de Doghiel și sună așa:

„Noi Roman Hérițchi și Cadlus Șádchi, soli trimiși la cele mai în gios scrise, vrem a înștiința pre toți și pre fieștecare, la carii vor veni acestea, că după ce am fi ținut noi adunare în Succava, orașul Moldovei, din porunca prealuminatului domnului Mircei, voievodului Valahiei ș.c., a milostivului nostru domn, din plină puterea lui, despre o parte, cu sîrguitorii ostași, jupînii Gervásie din Dálovit și Bensón din Zábocrut, carii iarăși au plină poruncă de la prealuminatul prințul domnul Vladislav, craiul Poloniei ș.c. despre altă parte, despre unirea și aleanța cea de nemîșcat prietenșug, care s-a făcut pînă acuma și de-acîi înainte se va face deplin, din voia lui Dumnezeu, făcînd, avthenticînd și pecetluînd cărțile despre aceasta, am judecat, făcut și, după cum ni s-a văzut a fi mai drept îmbelor părți, am orînduit, și cercînd cu de-adînsul, am aflat niște închieturi, care unirea aceea o vor întări; adecă ca numitul domnul craiul Poloniei să nu înceapă vreun război în coantra craiului Ungariei și a supușilor lui, de nu va înștiința mai înainte pre domnul nostru, Mircea Vodă, și pre divanul lui, despre toate pricinile războiului și de nu vor fi întărite acelea și prin divanul crăiesc. Preste aceasta, de s-a făcut vreo pace sau încetare de la arme sau întoemire între numitul Mircea Vodă, domnul nostru, și între craiul Ungariei, adecă sau de s-a primit pînă la o vreme, sau de s-a orînduit de pururea, sau de s-a așezat măcar cum, pre domnul, craiul Poloniei, nelăsîndu-l dintr-înselē, acelea, numitul domnul crai va trebui să le lase, să le placă și să le primească și să trebuiască a le avea plăcute, lăsate și primite în toate închieturile, osebirile și punturile lor, prin întărirea cu avthentică pecetea sa, pînă la o vreme sau de pururea, precum va aduce cu sine orînduiala aceea. Iarăși, pentru ca fericită unirea aceasta

acest lucru nu era nevoie să vină Mircea la Lublin, pentru că rati ficarea nu însemna altceva decît confirmarea unei înțelegeri printr-un act pe care se punea pacea regală.

În toate condițiile să rămână statornică, am așezat că de ar vrea oricine dintre cei aleați, măcar cum s-a primit în aleanță aceasta, să se desdine oricum de la legătura unirei, atunci pre-desdinatul acela, ceialalți aleați, după ce îl vor dojeni cu de-adinsul, trebuie și-l pot sili ca să țină făgăduința sa deplin. Și carii vrem să venim pre Sînziianele viitoare în Suceava, cu solii mai sus ziși ai numitului domnului crai, cu toate cărțile și peceteile lui cele despre unire sau aleanță, ca să se facă osebită așezare despre făgăduințele numiților prinților domnilor noștri ș.c. — Dat în Suceava în ziua s. Getrudei vergurei (adecă în 15 noiembrie) din anul D. 1390.“

Din lrisovul acesta se vede că afară de Vladislav, craiul Poloniei, și de Mircea, domnul Țerei Românești, a mai fost cineva în aleanță împotriva lui Sigismund, craiului Ungariei, făcută, carele bine că nu se numește, altul a fi n-a putut, fără numai Ștefan II, domnul Moldovei, pentru că el era domn între Valahia și Polonia și almintrelea încă, de nu ar fi fost el amestecat în aleanță mai sus adusă, cum ar fi îndrăznit a îngădui ca solii aleaților să se adune în Suceava, cetatea sa? Bîrfește așadară Turoție, cînd serie că trăgîndu-se moldovenii și muntenii de supț ascultarea ungurilor, cînd ocîrmuia muiere pre unguri; Sigismund în al patrulea an după încoronarea sa, adecă în anul 1390, a bătut pre Ștefan II, domnul Moldovei, și l-a adus iarăși supț ascultare, pentru că Moldova și Valahia, cum s-a arătat la anii trecuți și mai ales la anul 1377, n-au fost vreodată, de la începutul Ungariei, supț ascultarea crailor ungurești; și mai mult bîrfește Bonfinie și Petru de Reva, dintre carii acesta zice că Ștefan II a fost domnul Valahiei, iară celalalt că a fost domnul amînduror Valahiilor, cînd se știe că în Valahia domnea Mircea Vodă. Ci aceasta o-a scris numai de fală goală Turoție și dintr-însul ceialalți dimpreună cu Foresti, pentru că Ștefan II, în anul de-acum, s-a bătut cu Baiazet, sultanul turcilor, nu cu Sigismund; căci serie Cantemir:

„Din pierderea carea o-a pătit mai nainte de doi ani seraschirul Soliman başa de la moldoveni, înfricoşându-se (sultanul Baiazet), n-a mai cutezat a-şi încredinţa oastea pre alţii, ci el însuşi s-a gătit asupra moldovenilor. Drept aceea după ce ş-a trecut oastea în Evropa, a făcut pod preste Dunăre şi a prădat toată Moldova, apoi s-a tăbărit la satul chemat Războaie, de lângă Siret, Prinţul Moldovei, Ştefan, încă a mers acolo curînd după aceea, cu bună oaste şi după o singeroasă bătaie s-au învins moldovenii şi s-au împrăştiat. Ştefan însuşi încă cu fuga a scăpat la Cetatea Neamţului, în care lăsase pre mumă-sa cu tare strajă. A agiuns acolo în revărsatul zorilor şi poruncind să-i deschidă porţile, mumă-sa spăimîntată de-o veste ca aceasta, însa s-a suit pe zid şi nu l-a slobozit în lăuntru, zicîndu-i: «Fiul meu! de cînd trăieşti pre pămînt nu te-am văzut a te întoarce de la război fără de biruinţă; dacă ţi-ai uitat acuma vitejia, mai vrut-aş fi eu ca tu să piei de mîinile nemicilor, decît să trăieşti cu ruşine şi să mulţemeşti scăparea ta de la moarte unei muieri. Mergi drept aceea îndărăpt şi sau vino biruitor, sau nu mai veni mai mult.» Pe Ştefan aşa l-au pătruns cuvintele mine-sa, cit îndată s-a înturnat de la cetate, şi întîmpinîndu-se cu un trîmbiţaş, i-a poruncit să sufle de război şi a strîns 12.000 din cei scăpaţi de sabiile nemicilor, pre aceştia i-a jurat să învingă sau să moară, apoi a năvălit preste nemici, carii se împrăştiase la pradă şi bătîndu-i, i-a fugărit. După aceea la Vaşlui, care e departe de Iaşi numai 20 de miluri, a prădat cortul împăratului, a împrăştiat pre turci şi a întetit pre împăratul, de carele se cutremura lumea, de însuşi s-a spăimîntat şi cu puţini de-ai săi a fugit în Odriu¹.”

Podesta încă scrie: „În anul 1390, Baiazet a cuprins Ţeara Siratoului cea aducătoare de aur şi argint. Firc Beg avînd poruncă să prade ţerile de lângă Siratou, mai preurmă a prădat Valahia.” Aşîşderea scriu şi *Analii turceşti*,

¹ Asupra luptelor dintre unguri şi moldoveni şi dintre moldoveni şi turci, pe care Şincai le fixează în anul 1390 (vezi *Prefaţa*).

cei de Leunclavie întorși pre lătinie, la anul heghirei 791, de la Hs. 1390, numai cît în loc de Siratou și Fire Beg, pun Chiratou și Fôris Beg, ci care țeară se numește Siratou sau Chiratou, gicește tu.

Tot de acest an se țin și hrisoavele lui Sigismund, care le aduce preanvățatul Cornides: unul, dat în 12 avgust 1390, prin care se poruncește conventului din Leles ca să reimble hotarul satului Alșo-Apșa chemat, din Maramurăș, pentru Balc și Drag, feciorii lui Sas Vodă din Moldova, altul dat în 4 calende ale lui aprilie, dintru aceștiași an, prin care se orînduiește ca neguțătorii din Cluș mergînd la tîrg în Baciou și de-acolo în Huedin sau Almaș, numai în Baciou să plătească obicinuitul tribut.

Anul 1391. Mircea Vodă în anul de-acum iarăși a întărit aleanța cu Vladislav, craiul Poloniei, împotriva lui Sigismund, craiului Ungariei, prin hrisovul său, care se aduce de Doghiel și se încheie așa: „Întru a căriia tărime de pururea, am făcut să se achete de acestea pecetea noastră cea mai mare, prin credincioși comitii noștri, Maina și Vólcul. Dat în Lembúrga, a opta zi după Sînpetru din anul Domnului 1391.“

Sarnichie încă așa scrie: „În anul 1391, cróatele, bosnenii, bulgarii, românii și muntenii, urînd ocîrmuirea muierei și a lui Sigismund ca a unui crai străin, s-au plecat spre răscoală și pre Hedviga o-au cunoscut adevărată moșteană a Ungariei. Așa palatinul Besarabiei cu toată țeara sa s-a dat supt cliențela craiului Vladislav și a crăiesei Hedvigei.“ Ci Sarnichie trage foc la oala sa și tocma așa scrie aci adevărul, precum a fost pe vremea aceasta supt unguri Bulgaria, carea mai de mult o stăpîneau turcii.

Anul 1392. La anul 1390 am arătat din Leunclavie că în anul de-acum mare răscoală s-a făcut împotriva lui Ștefan

al doilea, domnului Moldovei, în carea el s-a măzălit și i-a urmat frate-său, Roman I, despre carea așa serie preavestitul Enghel: „Roman a domnit în Moldova 3 ani, de la 1392—1395. Se vede a fi fost aleatul lui Theodor Coriatovici și cu dînsul a fi fost și răpus¹. Cum că Roman a fost frate cu Petru Mușat, întru aceea se năvălesc toate însemnările despre domnii Moldovei. Scarlati adaogă că Roman a avut muiere pre Anastasia, fata prințului Lațco (doară fata lui Ștefan Lațcovici, voievodului Ardealului), din carea el a avut 6 prunci. Dositheu, mitropolitul Moldovei, ne încredințează că a cetit un hrisov al lui din anul 1392.“

Eu mă mir ce are atita preavestitul Enghel cu Theodor Coriatovici, cînd acesta încă în anul 1340 a rămas în Ungaria, cum s-a arătat la anul acela, nici a putut trăi pînă la anul 1392. Anastasia, muierea lui Roman, încă nu știu pentru ce n-a fost fata lui Lațco, domnului Țerei Munteneste, că acesta se poate zice a fi fost prinț, nu voievodul Ardealului, carele nici fata și-o ar fi numit Nastasie, fiind numele acesta ne-cuviincios ungarilor.

Turoție la anul al șeselea al crăimei lui Sigismund, adecă la anul 1392, iarăși birfește că Sigismund ar fi bătut pre Mircea Vodă și pre turci², carii fusese chemați întru ajutor de Mircea Vodă, și că ar fi cuprins și Nicopolul cel Mic de la Mircea, și pre Turoție îl urmează Bonfinie, apoi pre aceștia îi urmează mai toți străinii, afară de Spondan, ale căruia cuvinte le voi aduce la anul îndată următor, din care lezne vei culege că Turoție aci încă numai de-a fala vorbește și greșește, precum a greșit și punînd moartea crăiesei Mariei în anul de-acum, întîmplîndu-se aceea în anul 1395, precum nici preavestitul Enghel tăgăduiește, măcar că el pretutin-

¹ Izbuclînd un conflict între marele cneaz al Lituaniei Vitold și cneazul Theodor Coriatovici din Podolia, Roman, domnul Moldovei, l-a sprijinit pe Coriatovici, a trecut în Podolia, dar a fost înfrînt la Braclav.

² Pentru anul 1392 nu există nici o informație despre un conflict munteano-ungar. Faptele povestite de Thurocz sînt posterioare și au o altă desfășurare și un alt conținut.

denea, unde poate, tot jarul îl trage la oala unguirilor, ne-căutînd mai de multe ori adevărul, care este toema de lipsă în fieştecare istoric.

Din pricina aceasta, că istoricii cei mai mulţi nu ceareă să serie adevărul, ci numai cum să înalţe pre un neam, ca să-i dobîndească bunavoinţă şi să surpe pre altul, căruia îi pizmuiesc urzirea, virtutea şi lauda, au ijdănit şi Heltai sasul iarăşi, sau propoveditorul sasilor din Cluş, despre care mai multe voi zice la anii viitori, povestea sau minciuna, care spre hula mai mult a unguirilor, decît a românilor, Borşai Paal o aduce aşa: „În anul 1392, cînd s-a dus craiul Sigismund cu oaste asupra lui Dan, voievodului muntenesc, s-a sălăsluit craiul în Deva din Ardeal şi a poruncit să-i aducă pre fata unui boier, carea era prea frumoasă, la sine, ci fata nu i-a plinit pofta, pînă ce nu i-a făgăduit craiul că, de se va face tăroasă, şi de dinsa şi de pruncul carele se va naşte dintr-însa va avea grijă, după a căruia tare făgăduinţă, îngăduind a pornit grea de dînsul. Mai pre-urmă înturnîndu-se, craiul biruitor din Ţeara Românească iarăşi acolo a sălăsluit, şi fata chemată fiind la el, i-a spus că este tăroasă, pentru carea bucurîndu-se craiul, i-a dat un inel, zicîndu-i că, de va naşte fiu, să-l ducă în Buda şi-l va face domn, şi i-a dat şi bani destui. Iară plîndu-se vremea, a născut fiu şi l-au numit Ioan, apoi cu vreme femeia a spus lucrul fratelui său, lui Marginai Gáspár, şi l-a rugat ca să-o ducă cu pruncul împreună în Buda, carele i-a făgăduit că o va duce şi a pornit după vreo citeva zile. Mergînd ei, odineoară femeia a spălat rufe sau haine la un izvor, şi dînd inelul pruncului ca să se joace, un corb a văzut inelul că scliceşte la prunc şi, apucîndu-l, l-a dus pre o arbure; începînd pruncul a plînge, a alergat mumă-sa, şi neaflînd inelul, s-a uitat în sus şi a văzut inelul în gura corbului. Drept aceea spăimîntîndu-se, cu vaiete a înştiinţat pre fratele său despre întîmplare, care săgetînd, întii, de grabă mare, nu l-a nimerit, ci a doua oară aşa l-a săgetat toema în piept, cît îndată a căzut de pre arbure,

și luînd inelul, cu bucurie au plecat către Buda, unde ajungînd, a intrat la craiul, tocma cînd se preîmbila în pălută și i-a dat inelul, care primindu-l Sigismund, întîi s-a roșit la față, apoi îndată a zîmbit a rîde către prunc, și dînd inelul iarăși femeiei, i-a zis: «Bine ai făcut că ai adus pruncull!» și rînduindu-le sălaș, i-a dat în grija lui ban Frentz. După vreo cîteva zile a dăruit pruncului Hinedoara din Ardeal, dîndu-i și carte cu pecete, despre dinsa. De pre cetatea aceasta s-a numit apoi pruncul Huniadi Ianoș, căruia i-a dat pentru țimir corbul cu inelul în gură.“

Povestea aceasta din sine se vede a fi ocită minciună, pentru că în anul acesta nu era domn Țerei Muntenești Dan, ci Mircea; a doua, corbul cu inelul în clonț este țimirul sau stema Țerei Muntenești pînă astăzi; așadară nu s-a dat prin Sigismund lui Ioan Huniadi, ci l-a moștenit prin părinții lui, carii s-au tras din vița domnilor Țerei Muntenești, cum se va arăta la anii viitori¹.

Însă să dăm lui Heltai, iscoditorului minciunei, că Ioan Huniadi a fost născut din Sigismund și din mai sus zisa fata de român, ce laudă vor avea ungurii sau sasii dintru aceea? au nu va rămînea și atunci lauda românilor, de nu întreagă, încăi de gimătate, dîndu-se cealaltă gimătate germanilor sau nemților? Drept aceea rușinea să mînce obrazul acelora carii pre viteazul cel mai mare și apărătorul cel mai tare al Sîntei Coroni îl răpesc de la Buti, cel legiuit al lui părinte, și-l dau acum craiului, iară apoi și împăratului Sigismund, făcîndu-l și pre acesta curvar.

Anul 1395. Cum că Ștefan al doilea, în anul de-acum, iarăși a domnit în Moldova, arată hrisovul de la Doghiel, care zice că „în anul 1395 boierii românești făgăduiesc că voievodul Ștefan va veni la craiul Vladislav, dimpreună cu

¹ Șincai respinge cu temei povestea inventată în legătură cu originea Corvineștilor. Documentele contemporane dovedesc în mod de neîntăgăduit originea românească a lui Ioan de Hunedoara.

consiliarii săi, și vor jura lui credință și că, de nu vor veni vreunii dintre consiliarii aceia, vor trebui să joare înaintea solilor crăiești“.

Iară Enghel zice: „Despre dînsul (Roman cel dintîi) știm atîta, că în anul 1393 el cu boierii lui a jurat crăimei leșești, tătuiși lui Theodor Coriatovici i-a dat ajutor în anul 1395¹ împotriva lui Vitóld, ci Vitold a biruit oastea podolenilor și a moldovenilor la Brațlau, luînd cetățile una după alta; și așa a cuprins și Camenețul, nenăvăindu-se oștile moldovenești cu cele din Podolia, și însuși Theodor Coriatovici s-a prins și s-a dus în Vilna (vezi *Istoria Galiției*, pag. 618). Întîmplarea aceasta se vede a fi fost spre stricarea lui Roman, că el nu mai vine înainte, și în locul lui a început a domni frate-său cel prins, Ștefan. De la Roman acesta, se vede a se chema și cetatea Romanului.“

Aci destul de chiar vorbește preavestitul Enghel (de vei lua afară acelea care le scrie despre Coriatovici, despre care vezi anul 1392), că și alții așa scriu, dară destul de rău încîlcește care le scrie în paragraful 14 al *Istoriei moldovenești*, care eu le-am descurcat la anul 1390.

Care le scrie aci despre moldoveni preavestitul Enghel, treacă-meargă, ducă-se; dară ce zice în *Istoria Valahiei*, adecă că Mircea Vodă a fost *chenigliher ungrișcr Cronvasál*, adecă iobagul crăiesc al Coronei ungurești, tocma nu-mi încape în stomac, pentru că hrisovul lui Mircea Vodă, care l-am scris din Vagner, așa sună:

„Noi, Mircea, voievodul Valahiei, duxul Făgărașului și banul Severinului, facem înștiințare tuturor, carii vor vedea acestea, sau altora, carii vor auzi despre acestea, că, pentru că preanserinatul prinț și domnul domnul Sigismund, luminat craiul Ungariei, Dalmației, Croației ș.c. marhionul Brandeburgului ș.c. cu osebită bunăvoința maiestatei sale, din prietenească iubire s-a purtat spre noi, de cînd ne-a

¹ Ajutorul de care vorbește Engel că l-a dat Roman lui Coriatovici a fost dat în anul 1393, cînd Roman însuși, în urma luptei de la Braclav, a fost prins.

canoscut, și spre noi de sine și prea milostivește a fost plecat și ne-a prins partea, mai ales în coantra turcilor, fiilor răutăței celor groaznici, nemiecilor unirei și mai vîrtoși protivnicilor, lucrînd cu noi pururea și întru toate, cu iubire și cu milostivire; drept aceea noi din bunăvoința și slobodă dărnicia noastră, nesiliți, neînșelați, supt credința și jurămîntul nostru și al boierilor noștri, care le-am pus mai nainte, după cuviință, numitului domnului crai i-am făgăduit și făgăduim, prin rîndul acestora, că vom băga de samă și vom ținea nevătămat toate cîte se cuprind mai gios. Adecă întîi: că noi, cînd și de cîte ori se va duce de-acîi înainte numitul domnul crai în persoana sa cu oastea sa asupra turcilor sau asupra aleaților lor, atunci și noi să trebuiim a merge în persoana noastră, cu oastea, oamenii și toată puterea noastră, asupra acelora, și de nu se vor duce domnul crai în persoana sa, ei ar trimite numai oastea sa, atunci și noi să trebuiim și să fim detori a trimite asisderea numai oastea și oamenii noștri cu oastea domnului crai asupra acelora, și tătuși să fim detori a da numitului domnului crai, oștilor și oamenilor pre carii va duce cu sine, de va merge în persoana sa sau va trimite, precum s-a zis, asupra lor, la părțile... sau la măcar care alte părți, prin pămînturile, coșteiele, ținuturile, plaiurile, limanele și prin orice locuri supuse domniei și oblăduirii noastre, slobodă, pacinică și secură sau fără de primejdie trecere și zăhărea, pururea pre cheltuiala sau banii lor... acolo mergînd și acolo rămînînd și de-acolo întorcîndu-se și la ale sale înturnîndu-se. Iarăși, cînd și de cîte ori se va întîmpla să meargă domnul crai la părțile cele zise cu zisele oastea și oamenii săi, precum s-a zis, și acolo cu ajutorul lui Dumnezeu să cuprindă cetăți, pămînturi, coșteie, țărîmi, plaiuri, limane, ținuturi și măcar ce locuri și să le iaie, cîștige sau aibă oricum, și pentru aceea să rămînă în persoana sa și să zăbăvească acolo, cu oastea, oamenii și cu toată puterea noastră să trebuiim și să fim detori a rămînea cu numitul domnul crai și să zăbăvim acolo, cît va zăbăvi el; și de ar lăsa

acolo domnul crai oastea sa, atunci să trebuim și să fim datori și noi a lăsa oastea și oamenii noștri, cu oastea domnului crai, ci destulă oaste și destoinică de a sta în coantra nemi-cilor și a puterei părții ceii împotivitoare, ca să se țină și să se apere ce cu ajutorul lui Dumnezeu se va lua, cu-prinde, prinde, ciștiga sau avea printr-insul, cum s-a zis, măcar cum, în părțile acelea; și se vor întâmpla ca puterea nemicilor să fie numai atîta, cît noi singuri să-i putem sta împotivă, atunci și nefiind de față domnul crai, să trebuim și să fim datori acolo, cum se zice, cu oastea, oamenii și cu toată puterea noastră, în persoana noastră, a ajuta oastea și oamenii domnului crai, a sta lingă dînșii și a le prinde parte, ca să se țină și apere împotiva măcar căroră, cîte se vor prinde, cuprinde, lua, ciștiga și avea pentru domnul crai. Iarăși, să trebuim și să fim datori a da și a trimite din domnia noastră, numitului domnului crai, oștilor și oameni-lor lui, pre carii va duce cu sine sau va trimite, cum s-a zis, la părțile acelea, zăhărcă destulă și la vremea sa, pre banii lor, pururea, cînd, de cîte ori, și măcar cum va fi de folos, spre sprijineală, ținere, apărare, prindere, cuprindere, luare, ciștigare sau avere. Iarăși, cînd și de cîte ori se va întâmpla cu numitul domnul crai să meargă în persoana sa sau să trimită oastea și pre oamenii săi la părțile acelea, pre airilea, nu pre locurile domniei și oblăduirii noastre supuse, adecă pre lingă Dunăre, pre locurile cele vecine domniei noastre și Dunărei, atunci noi, numitului domnului crai, oștilor și oamenilor lui, celor mai sus ziși, totdeauna, unde, cînd, și de cîte ori se va întâmpla, cum s-a zis, aproape de Dunăre, să trebuim și să fim datori a le trimite și da zăhărcă preste Dunăre, cum s-a zis, pre banii lor, la vreme cuvioasă și pină unde se va putea duce zăhăreaua la ei. Iarăși, de se va întâmpla, din pronia lui Dumnezeu, care-le toate le ocîrmuiește, ca oarecarele dintre ostașii și oamenii numitului domnul crai în părțile acelea să se bolnăvească, rănească sau măcar cum să se împiedece în persoana lui, și drept aceea ar trebui să rămîină și zăbăvească acolo, atunci

acela să poată slobod, cu pace și fără de primejdie, rămînea, zăbăvi și ședea acolo, pînă cînd îi va plăcea, fără de vătămare, pagubă, împiedecare și bintuială, scutite fiind totdeauna persoana, lucrurile și bunurile unuia ca aceluia și toate legăturile, cîte s-au făcut pînă acuma între numitul domnul crai și între noi, despre aceasta, rămîinînd în puterea sa, prin mărturisirea cărței aceștiia, carea pentru mai mare răschirarea și încredințarea celor mai sus zise, care trebuie să le ținem, cum s-a zis, nevătămate, o-am dat numitului domnului crai, pecetluită cu pecetea noastră cea mai mică, neavînd la noi pecetea cea mai mare și făgăduind că vom da altă carte în asemenea formă, pecetluită cu pecetea noastră cea mai mare, și acățată. Dat în Brașeu, în a doua duminică a Păresimei din anul Domnului 1395.“

Hrisovul acesta arată că Mircea Vodă n-a fost vasalul, fără numai aleatul Coroanei Ungurești¹, pentru că vasalii nu dau pe bani, de ce au op oștile, nici le lasă, cînd le lasă și craii, ci plinesc toate cum li se poruncesc, de care toate foarte departe a fost Mircea Vodă, și așa întru aceasta preavestitul Enghel rămîne de nu mică scădere.

Mai cu fundămint scrie tot același Enghel, după ce a adus hrisovul mai sus scris, zicînd: „Sigismund a trecut Dunărea, a ars Nicopoiul cel Mic² și i-a stricat așa zidurile, cît iarăși l-a luat de la străjarii turcești, ci războiul cu atîta s-a sfîrșit, pentru că lui Sigismund i-a venit veste de poștă despre bolnăvirea cea de moarte a Mariei, muierei sale, și s-a înturnat în Ungaria, nepăgubind prea mult pre turci. Maria s-a astrucat în Oradea-Mare, prin Ioan de Canisa, arhiepiscopul Strigonului, carele a conținut și pre poloni de

¹ Concluziile lui Șincai pe marginea tratatului reprodus sînt îndreptățite de cuprinsul acestuia și au fost acceptate de istoriografia modernă.

² Pentru cucerirea Nicopolului cel Mic nu era nevoie să se treacă Dunărea, pentru că el se afla pe malul stîng al fluviului (e vorba de cetatea Turnu, cunoscută și sub numele de Nicopolul Mic pentru că se afla în fața Nicopolului, cetatea mare de dincolo de Dunăre).

la intrarea în Ungaria și a ținut cinstea craiului Sigismund, în țeară." Așisderea scrie și Calvisie, din Dubrávie. Așadară greșește Turoție și toți carii pun moartea Mariei la anul 1392.

Anul 1396. Cum că în anul de-acum sultanul Baiazet cel dintii foarte rău a bătut pre craiul Sigismund la Nicopoiu, tăind 20.000 de unguri, mărturisesc Turoție, Bonfinie și Petru de Reva. Ci biruința aceasta a turcilor mulți în multe chipuri o scriu. Eu, pentru mai mare înțelegere, o voi aduce din vreo citiva avtori. Așadară scrie Calvisie: „În anul 1396 Baiazet a încungiurat Țarigradul, și prinții Germaniei și ai Galiei au judecat să-i stea în coantră. Drept aceea burgundul a trimis pre Ioan, fiul său, cu mare oaste, și în Ungaria culegându-se toate oștile, au pornit spre Thracia și au venit până la Nicopoi; Baiazet auzind de venirea lor, a lăsat Țarigradul și le-a mers înainte. Acolo Ioan a ocîrmuit fruntea oștilor preste voia lui Sigismund, carele dăduse fruntea prințului Valahiei (lui Mircea). Turcii cei din frunte s-au făcut a fugi, pre carii burgundul cumare rivnă i-a gonit; ci turcii împlintase pari după niște tufe, care nu se pyteau vedea de ai noștri. Drept aceea sosind acolo, nici putînd păși mai încolo și îmboțindu-se de ai noștri, carii urmau, s-au tăiat de turci. Burgundul s-a prins între cei dintii cu mai mulți boieri. Sigismund, craiul Ungariei, a scăpat cu o corabie în Țarigrad. S-a întîmplat pierderea aceasta în 28 septemvrie, în ajunul Sinmihaiului, vineri, care se cuvine anului de-acum și așa scriu mai toți scriitorii creștinești. Dară *Analii turcești* și ai lui Zacúth scriu pierderea aceasta la anul heghirei 794, care este de la Hs. 1392, și e de a te mira că în patru ani nu se năvălesc cu ai noștri." Tu, cetitorule! vezi și acelea care le-am adus la anul 1393, din Spondan.

Iară Enghel adaogă: „La războiul acesta, după spunerea madamei de Lússan, vine înainte că oștile frințești au tre-

cut prin Valahia și cele ungurești prin Serbia; iarăși, după aceeași zisă, s-a aflat de față la armada ungurească Jean, *prince de Valachie et le prince de Moldavie*¹ (adecă, Ioan Mircea, prințul Valahiei și prințul Moldovei)..... Tot după madama de Lusan, în 27 septemvrie, generarii ungurești au așezat să se pună în frunte muntenii și moldovenii, supt povățuirea prinților săi, ca aceștia să se bată întâi cu azaghi turcești, apoi să se bată ungurii și frâncii cu ianicearii și cu spâhisii, ci frâncii n-au primit sfatul, pentru rîvna laudei, și de-aci a urmat pierderea cea din 28 septemvrie al anului 1396, după care Sigismund cu Ioan și Ștefan de Canisa de-abia au scăpat în Tarigrad și numai în anul 1397 s-au întors în Ungaria.“

Ca să fie fost și moldoveni în război de la Nicopoi, precum scrie madama de Lusan, la Enghel, eu nu poti crede, pentru jurămîntul care l-a făcut Ștefan II, domnul Moldovei, în anul trecut lui Vladislav și Hedvigei, căci aceștia erau nemici lui Sigismund și moldovenii erau aleații lor; dară mai zice-aș că a fost Vlad Vodă cu besarabii lui, pentru că acesta se numea pre șine comit Severinului, cum arată hrisovul de la Doghiel, care sună așa:

„În numele Domnului, amin. Vlad, voievodul Besarabiei și comitul Severinului ș.c. înștiințăm pre toți, carii vor auzi acestea și li se cuvine, că luînd în minte mulțemitoare, cu inimă neuitătoare, darurile cele multe și mergerea noastră înainte, care ni le-au arătat nouă și domniilor noastre preanserinații prinți și domnii noștri, domnii Vladislav, craiul Poloniei, arhiprințul Litvaniei și moșteanul Rusiei ș.c. și muierea lui, Hedviga, crăiasa Poloniei și moșteana crăimilor Ungariei, fata care trăiește a lui Ludovic, răposatului craiului Ungariei, și mai ales cum ne-au dăruit nouă

¹ Despre participarea moldovenilor la cruciata din 1396 nu se știe nimic precis, și istoriografia românească modernă n-a acceptat ca veridică informația transmisă prin intermediul lucrării lui Engel. Tratatul lui Ștefan, domnul Moldovei, cu polonii nu l-ar fi putut împiedica să participe la cruciata din 1396.

aceiași domni, craiul și crăiasa, mai dăunăzi voievodatul Besarabiei și domniile care le avem în crăimea Ungariei și prin cărțile sale ni le-au dat și întărit de pururea, judecăm a fi cu vrednicie și cu dreptate, ca cu alți mai întinsă stă-tornicie să fim ascultători de dinșii, cu cît mai mult ne aflăm mîngăiați prin înălțarea noastră, cea de dinșii făcută, la vîrfurile domniei. Și pentru că am găsit că crăimea Ungariei de mult a venit la numita doamna Hedviga, crăiasa Poloniei, ca la o singură moșteană a crăimei ungurești, ce trăiește acum, și drept aceea și la numitul domnul Vladislav, craiul Poloniei, soțul ei cel de căsătorie, cu cădîntă de moștenire, precum am înțeles că se cuprinde în cărțile care s-au făcut despre aceasta prin însuși craiul Ludovic și prin lacuitorii crăimilor cei ungurești și cei polonești, așa și noi cu domniile noastre ne legăm a rămînea supuși numiților domnilor Vladislav, craiului Poloniei, și crăiesei Hedvigei și crăimei lor, a Poloniei și Ungariei. Pentru aceea, din adevărată știință, cu bună credință, fără de înșălăciune, prin rîndul acestora, de-acî înainte ne facem, supunem și mărturisim că vom fi pururea credincioși domnilor Vladislav craiului și Hedvigei crăiesei, pruncilor și moștenitorilor lor, crailor și crăieselor Poloniei și Ungariei și crăimilor acestora, cu toate domniile și supușii noștri; făgăduind și aceasta cu aceeași bună-credință, că domnilor craiului Vladislav și crăiesei Hedvigei, pruncilor și moștenitorilor lor, celor mai sus ziși, noi, domniile și supușii noștri cei ziși, pururea le vom fi ascultători și vom sta lîngă dinșii cu sfatul, ajutorul și bunavoință, împotriva tuturor nemicilor lor și, de vom auzi ceva de rău, noi, cu toată puterea noastră, vom pune împiedecare. Protivnicilor lor nu le vom prinde parte, în coantra crăimilor și țerilor lor nu ne vom rădica, nici le vom cuprinde, și toate pricinile și împotrivirile ce s-au făcut sau se vor face asupra lor, prin oricarii nemici, cu cuvîntul sau cu fapta, le vom împiedeca, și vîlva și cînstea lor o vom înălța, cu toată puterea noastră, prin mărturisirea cărților acestora, care le-am întărit cu pecetea noastră. Dat în orașul

Argiş, în sărbătoarea Preasintei şi Nedespărţitei Troiţe, din anul Domnului 1396.“

Besarabia, al căriia voievodat doară l-a dobîndit Vlad de la Mircea Vodă şi numai s-a întărit lui prin Vladislav şi Hedviga, n-au fost munţii lui Besarab, cei din banatul Craiovei, precum se înşală preavestitul Enghel, pentru că banatul Craiovei era supt Mircea Vodă, nici îl putea dărui Hedviga cu bărbatul ei, Vladislav, ci a fost Bugeacul de-acum, cum arată hrisovul. Nici te mira că Vlad se scrie pre sine comitul Severinului şi dă hrisovul din Argiş, pentru că de n-a şi fost fiul lui Mircea Vodă, dară a trebuit să fie dintr-un neam cu dînsul şi a putut să-şi ţină titlul Severinului şi să lăcuiască în Argiş, mai nainte de a merge în Besarabia, şi încă şi după ce a dobîndit el oricum Besarabia¹.

Anul 1397. Îndată după moartea Mariei, crăiesei Ungariei, carea s-a întimplat în anul 1395, o parte a ungarilor se plecase spre Hedviga, crăiasa Poloniei şi cea mai tinăra

¹ Şincal, pe baza documentului pe care-l dă Vlad Vodă în anul 1396, conchide că: 1. Vlad a participat la cruciata din anul 1396 şi 2. că acest Vlad ar fi fost voievod al Basarabiei, voievodat pe care i l-a dat Mircea cel Bătrîn, voievodat care ar corespunde Bugeacului. Actul a fost dat din Curtea-de-Argeş, şi Vlad s-a intitulat conte al Severinului pentru că, fiind fiul sau ruda lui Mircea, putea să stăpînească Severinul şi să locuiască la curtea lui Mircea.

Vlad este însă un pretendent la scaunul domnesc, pe care turcii îl aşază în scaunul Ţării Româneşti în anul 1394, cînd Mircea s-a retras în Transilvania. Încercarea lui Mircea şi Sigismund de a-l alunga, în anul 1395, a eşuat. În timpul cruciatei, Mircea participă alături de Sigismund cu o parte din oastea Ţării Româneşti, pe care reuşise să o recupereze în parte, în timpul în care trupele de cruciaţi au atacat imperiul otoman. După înfrîngerea creştinilor, Mircea se retrage iar în Transilvania, de unde cu ajutorul lui Ştîbor, voievodul Ardealului, vine în Ţara Românească, îl bate şi-l prinde pe Vlad. Aşadar, Vlad este un domn al întregii Ţări Româneşti, iar faptul că este întărit de Hedviga şi Vladislav Jagello în posesiunile de peste munţi se datorează faptului că cei doi se considerau moştenitorii de drept ai regatului ungar, mai ales că moştenitoarea regatului maghiar Maria, sora Hedvigăi, murise.

fată a lui Ludovic celui dintîi, dintre carii pe 32 i-a tăiat Sigismund. Pentru uciderea aceloră și pentru pierderea cea din anul trecut, de la Nicopoi, dară mai virtos pentru că Sigismund se ținea pierit, Ștefan Lațcovici, fostul voievod al Ardealului, s-a răscolit asupra lui Sigismund și cu mai mulți dimpreună s-a sfătuit să pună în locul lui crai, pre Ladislav, fiul lui Carol celui Mic sau al doilea, despre carele am cuvîntat la anul 1386. Preavestitul Enghel, după ce a adus cuvintele *Analilor besericii din Brașeu*, scrie: „Ci aci nu trebuie înțeles Ștefan (al doilea), voievodul Moldovei, ci Ștefan Lațcovici, voievodul Ardealului, carele ținea cu Ladislav din Neápol și vrea să-l căsătorească cu o fată a lui Baiazet“. Iarăși Enghel scrie: „Vlad, fiul cel de căpătat al lui Mircea Vodă, carele viețuia în Buda, ca un chizeș, pe vremea aceasta a vrut să fugă în Polonia și a mers pînă în Scepús, ci acolo l-a prins Túrzo din Betlenfalva și l-a dus îndărăpt, în Buda (*dipl. apud Catona ad ann. 1430*)“.

Anul 1398. Miniindu-se Baiazet cel dintîi pe Mircea I Vodă, pentru ajutorul lui Sigismund dat în anul 1396, în anul de-acum, după cum vrea preavestitul Enghel, s-a rădicat cu război asupra Mircei, căci scrie Halcocondila, zicînd: „Iară peste puțin timp (după războiul de la Nicopoi) s-a rădicat cu război asupra Mircei, duxului Dachiei, vinovățîndu-l că unindu-se cu ungurii mai năinte, s-a bătut cu dinsul. Dachii (adecă daco-românii) sînt prea buni ostași, măcar că legile lor nu sînt prea bune. Mai tot prin sate lăcuiesc, urmînd pășunile. Se întinde țeara lor, începînd de la Ardeal pînă în Marea Neagră. De-a dreapta, cum se întinde spre mare, are Dunărea; de-a stînga, țeara ce se numește Bogdánia (Moldova)¹. Despărțește țerile acestea muntele ce

¹ Traducerea lui Șincai din Chalcocondil este corectă, dar interpretează greșit atunci cînd pune muntele Prasov (Brașov) între Țara Românească și Moldova. Însă textul este altul — „De Peonodacia îi desparte un munte...“ — deci este vorba de Ungaria, și nu de Moldova, Peonodacia însemnînd la Chalcocondil Ungaria.

se cheamă Prasov, care lung se întinde.... Neamul acesta, măcar că se împarte în două ținuturi, în Bogdania și Istria (în Moldova și Valahia), tătuși cu acelea cădinte trăiesc între sine. Au obicinuit a nu ținea tot aceiași povățuitori, ci precum li se vede, își mută prinții, acuși pre unul, acuși pre altul punându-l prinț. Pre Mircea acesta, carele era prăsit din viața cea mai bătrână a povățuitorilor acestora, chemându-l l-au pus și povățuitor, omorînd pre Dan, carele a tirănit mai nainte. Mircea acesta, culcîndu-se mai adeseori cu țitoare, dintr-insele a avut mulți feciori de căpătat. De-aci este că murind Mircea, adese ori s-au mutat domnii, care și acuma rămîne în țeară. Împotriva lui Mircea acestuia a mers Baiazet, băgîndu-i vină că mai nainte ar fi însoțit armele cu Sigismund, împăratul romanilor, și, trecînd Dunărea, multă robime a prins din țeara aceasta. Mircea stringînd nu puțină oaste se sfătuiă cum ar putea întîmpina pre nemici și cum s-ar putea bate cu ei; și așezînd femeile și pruncii în muntele Prasov, urma oastea lui Baiazet prin pădurile cele cu ghinde, de care mai multe sînt în țeara aceea și o fac neștrăbătută. Urmînd Mircea oastea lui Baiazet, multe vitejii făcea, bătîndu-se cu cei ce rămîneau sau se duceau să prade bucate sau dobitoace. Așa urmînd oastea cea protivnică, cu mare îndrăznire s-a bătut cu dînsa. Zic unii că Mircea, cînd trecea oastea lui Baiazet prin oarecarea strîmptoare, n-a încetat a tăia pre nemici... pînă cînd nu s-a tăbărit acolo Baiazet, din sfatul lui Brenéz, și o zi a odihnit oastea; iară a doua zi trecîndu-și oastea cit mai fără de primejdie preste Dunăre, s-a înturnat în țeara sa."

Așisderea scrie și Gheorghe Frăntes, numai cit amestecă lucruri de mai mulți ani la un loc. Din cuvintele lui Halcondila, care le adusea aci, încă poți mai multe culege, adecă: că antecesorul Mircei a fost Dan II Vodă, că Besara-

bia mai nainte s-a ținut de Valahia¹, că muntele de la Focșani s-au numit Prasov ș.c.

Anul 1402. „În anul 1402 (zice Enghel), după ce a prins Tamerlân pre Baiazet cel dintii și a tăiat pre Mústafa, feciorul lui cel mai mare, ceilalți feciori ai lui Baiazet au început a se bate între sine pentru împărăție, și Solimán, al doilea născut, a fugit în Țarigrad, supt scutínța împăratului Emanuel Paleolog și a lui Ștefan Lazárovici, craiului Serbiei, și a făcut de l-au vestit împărat. Așa au ajutat creștinii împărăția turcească, cînd toema era în primejdie! Vlad (fiul lui Mircea Vodă, despre carele am vorbit la anul 1399) încă a ținut cu Soliman, vrînd să dobîndească domnia Valahiei printr-însul. Mircea Vodă drept aceea a avut pricină de a cerea un improtivitor lui Soliman; a și găsit pre Musa sau Moisi, al treilea născut al lui Baiazet, pre carele chemîndu-l din Asia în Evropa, a și venit, lăsînd ocîrmuirea Asiei-ceii-Mici fratelui său, lui Mahomet celui dintii. Musa a venit prin Sinope oblu în Valahia și s-a întoemît cu Mircea Vodă, ca Mircea să-l ajute cu oști, și el, de va avea noroc, să dea Mircei multă avuție și mare dărab de țeară de la greci. Mircea i-a și dat îndată formoasă și tare oaste, supt povătuirea nepotului său, celui din frate, a lui Dán; și mulțime de turci din Evropa încă strîngîndu-se la Musa, l-au dus în Odriu și l-au rădicat împărat, dară a pierdut bătaia cu Soliman după aceea, în anul 1403, lîngă Țarigrad; de-unde Musa a fugit la munții Hemului și de-acolo în Valahia și de-aci încă pre-urmă în Asia.“²

¹ Basarabia își trage numele de la Basarab, adică de la faptul că Țara Românească a stăpînit în vremea lui Mircea cel Bătrîn o parte din sudul Moldovei.

² Luptele dintre fiii lui Baiazid se prelungesc pînă în anul 1413. În tot acest timp Mircea avea să se amestece în aceste lupte ca sprijinitor al lui Musa sau, după aceea, ca sprijinitor al lui Mustafa. Cu ajutorul lui Mircea, Musa se proclamă sultan în anul 1411. În luptele cu fratele său Soliman, Musa e omorît în 1413. După moartea acestuia, Mircea l-a susținut pe un oarecare Mustafa, însă fără succes.

Așisderea scriu Halcocondila și Duca, din carii a scris acestea și preavestitul Enghel; ci *Analii turcești*, cei de Leunclavie tălmăciți, și Dogliōni scriu acestea, la anul 1411, ce mie încă nu mi se pare.

Tot la acest an zice registrul de la Doghiel: „În anul 1402, Alexandru, palatinul Moldovei, făgăduiește credincioșire craiului Vladislav și crăimei leșești“.

Anul 1403. La anul acesta scrie Cromer: „În anul următor, care a fost de la Hs. 1403, palatinul Valahiei (Moldovei), Alexandru, și după aceea Roman II, fiul lui Petru, după ce s-a scos din legăturile și de supt puterea lui Svittrighel, prin craiul Vladislav, jurind cu sfetnicii lor, au mărturisit că sînt și vor fi supt puterea lui și a crăimei. Iară Roman a făgăduit și însoțirea armelor împotriva oricăror nemici, luînd afară pe pruși și pre litvani, pentru mijlocirea locurilor.“ Așisderea scrie Miron logofătul.

Iară preavestitul Enghel zice deodată: „Întîmplarea că contracturile cele cu voievozii moldovenești făcute, care se țin în arhivul crăimei leșești, sînt scrise românește, pe Cromer, carele nici a știut românește, nici a avut buni tălmaci, l-a adus la mai multe greșele. Așa se află p.p., la anul 1403, greșală, pentru că zice: «Palatinul Valahiei, Alexandru, și după aceea Roman, fiul lui Petru ș.c.». Jurămîntul lui Roman, de Doghiel se aduce la anul 1400, al lui Alexandru, la anul 1402.“ Apoi iarăși zice tot același Enghel: „§ 16. Alexandru au domnit 32 de ani și 8 luni, de la 1401—1432. În anul 1402 a încredințat el crăimea leșească despre credincioșirea sa, prin jurămîntul de la Doghiel, pagina 600. În jurămîntul acest dintii se vede a fi fost închis că Alexandru cu frate-său, Roman II, craiului Poloniei, lui Iaghelo vreau să-i ajute împotriva tuturor nemicilor, numai împotriva litvanilor, carii erau prea aproape, în Podolia și împotriva pruşilor, carii erau prea departe, nu.“

Prin zisele acestea ce voiaste preavestitul Enghel, eu nu înțeleg, pentru că de n-a știut românește Cromer, Enghel încă nu știe, și în registrul de la Doghiel, cum poți vedea la anul trecut, încă nu se cuprind care le zice preavestitul Enghel.

Anul 1404. După ce a luat Ladislav Iagelo, craiul Poloniei, Camenețul de la fratele său, Svidrighel, în anul de-acum a chemat pre Alexandru cel dintii, domnul Moldovei, în Cameneț, de a jurat a doua oară credincioșire, care jurămint este întărit cu 15 peceti.

Mircea Vodă, în anul 1404, se bătea cu turcii, după cum arată *Analii din Flandria* dintr-o epistolă a craiului Sigismund lui Filip, herțogului din Burgundia, trimisă.

Iară despre Sigismund zice Haner: „Timpul în care s-a căsătorit Sigismund a doua oară nu se poate hotări, tătuși, după stările împregiur, așa se vede, că el în anul 1404 a făcut nunta cu Virvára, fata comitului din Chilia, cu carea se logodise pre cale, când a mers din Socloș în Moravia“, carele aduce mărturie pre Bonfinie.

Anul 1405. În anul acesta de două ori s-a adunat Țeara Ungurească. La adunarea cea dintii s-a dus și Ștefan Lațcfi, fostul voivod al Ardealului, iară nu al Valahiei, precum se înșală Ens, pre care, pentru multe răsvrătirile lui, ce s-au adus la anii trecuți, l-au prins în casa adunării și tăindu-i capul, trupul l-au zvirlit pre fereastă, în uliță.

Tot la acest an aduce și Cornides două hrisoave ale Betle-neștilor, dintre care, în cel dintii, Iacob Lácic de Santo, voivodul Ardealului și comitul de Solnoc, poruncește din Turda, duminecă, înaintea Tăierei capului Sintului Ioan, din anul 1405, comitului și celorlalți deregători ai comitatului de Cluș, ca satul Biuzcút, luîndu-l de la Petru, Simon, Ladislav și Grigore, feciorii lui Ioan, ai feciorului lui Ioánca,

să-l dea îndărăpt magistrului Ioan de Betlen: în al doilea, Petru de Stridiu și Vladislav de Nadaș, vițe-voivozii Ardealului, iarăși de-acolo și întru același an, în 2 februarie, scriu tudumana aceluiasi Ioan de Betlen, împotriva castelanului din Unguraș, pentru satul Mălin făcută.

Anul 1407. Doghiel mai aduce și la anul de-acum un hrîsov, al căruia registru sună așa: „În anul 1407, cărțile aceluiași Alexandru, prin care întărește omagiul lui Vladislav și crăimei Poloniei făcut“.

Anii 1410 și 1411. Alegătorii împăraților Apusului, carii pe vremea cînd scriu acestea s-au pus gios prin Napoleon Bonaparte, împăratul Galiilor și craiul Italiei, văzînd purtarea cea bună a craiului Ungariei, Sigismund, în anul 1410 l-au ales și rădicat crai romanilor, carea deregătorie atîta făcea la apuseni, cît și a chesarilor la strămoșii noștri, romanii cei vechi, sau la răsăriteni.

Despre Mircea Vodă așa scrie Enghel: „Mircea cu ceilalți alcați așa au ajutat în Asia pre Musa, cît acesta iarăși și-a strîns tare oaste, în carea erau și români. Musa, în anul 1410, iarăși a pierdut o bătaie împotriva lui Soliman, în Asia-cea-Mică, ci nu de tot, căci a trecut în Evropa cu multe oști, în Odriu și-a întărit oștile și îmbărcîndu-se, în anul 1411, iarăși a trecut în Asia, unde a învins pre Soliman, tocmă în Caramânia și prinzindu-l, l-a dus în Odriu și l-a omorît. Așa a apucat Musa, prietenul lui Mircea Vodă, împărăția turcilor, dară nu îndelung.“

Doghiel încă aduce un diplomat, care l-ar fi dat Mircea Vodă lui Vladislav Iaghelo, craiului Poloniei, așa:

„Noi, Muhe, voievodul Valahiei ș.c. (*nos, Muhe, voevoda Transalpinus etc. Datum in civitate nostra Imoiovo, die dominico «Vocem jucunditatis». Anno Dni 1411*). Dat în cetatea noastră, Imoiovo, în duminica «Cuvîntul bucuriei».

În anul D. 1411. "În tot diplomatul acesta, numai atita se cuprinde, ca să ajute unul pre altul împotriva ungarilor, ca și în hrisovul, care l-am adus la anul 1390, adăogînd și cuvintele acestea: „*Imo multo magis jam quia consanguinitatis amor hoc facere compellit amicos*: ba cu mult mai tare de-aci înainte, pentru că dragostea cea de rudenii silește pe prieteni a face aceasta". Apoi iarăși: „*Quemadmodum consanguinitas et inviolabilis amor et amicitia jam nos constringit*: precum ne întetește pre noi singele și nevătămăcioasa dragoste și prietenșugul". Din care cuvinte s-ar vedea că Mircea Vodă s-ar fi făcut rudenie cu Vladislav; ci mie mi se vede că hrisovul acesta nu este adevărat al lui Mircea Vodă, pentru că, de ar fi al lui, l-ar fi început și închis ea și pre celealalte hrisoave ale sale.

Mai înțeleit scrie Cromer la anul acesta, zicînd: „Cu Alexandru, palatinul românilor, aleatul și clientul său cel mai de demult, Vladislav, craiul Poloniei, a făcut nouă însoțire asupra lui Sigismund, craiului Ungariei, și i-a zălogit lui Sniatinul, Coloméa și toată Pocuția, pentru o mie de ruble de argint. Și întru acela an, Ștefan, cel ce a urmat în domnie lui Alexandru, pre carele sau l-a omorît, sau l-a mazălit, trimetînd patru soli la craiul Poloniei, a făgăduit că va fi și rămînea supt clientela lui, ca și cum au fost mai marii săi, și unde se va chema de dinsul, va merge și va jura, nici va pofti îndărăpt Pocuția, ci de față va așeza lucrul, după voia craiului. Carea se știe din hrisoavele ce se țin în arhiv. De unde se culege că Pocuția sau nu s-a dat lui Alexandru, sau, de s-a dat, îndată a fost luată îndărăpt prin craiul. Almintrelea pentru ce ar fi făgăduit Ștefan că nu-o va mai pofti îndărăpt? Iară cum că s-a zălogit Pocuția, arată diplomatul prin care craiul o-a zălogit, care așîderea se află în arhiv, fără vreo îndoială dat înapoi prin români."

La care zise ale lui Cromer înțelepțește răspunde preavestitul Enghel, zicînd: „Tot argumentul lui Cromer slăbește, cît se va socoti că Cromer amestecă niște hrisoave mai tîrzie, de la anii 1433 și 1435, cînd feciorii lui Alexandru,

Ștefan și Ilie, se sfădeau la olaltă, și Ștefan, de frica craiului Poloniei, și-a lăsat cădînta care o avea în Pocuția, cu alt hrisov mai dinainte. Că hrisovul despre zălogirea Pocuției lui Alexandru s-a aflat în arhiv, de-acolo a venit, că toate hrisoavele de acest fel au obicinuit a se scrie îndoite, dintre care un exemplar rămîne la zălogitor.¹

Însă despre zălogirea aceasta scrie și Miron logofătul, tocma ca Cromer, numai cît zice că s-a făcut la anul 1422, ce nu este adevărat.

Precum arată Antonie Sîrmai, întru acest an au dobîndit și baronii Préni o donație pentru vitejia comitului Petru de Péren, căci zice craiul Ungariei, Sigismund, în donația lui dată din Visegrad, în anul 1411: „Cînd au năvălit turcii în Valahia, comitul Petru, încins cu tărime de leu, acolo așa s-a purtat, cît steagul nemicilor cu vitejia l-a luat și l-a adus la mărimea crăiască, unde s-a și rănit la un picior, și prea mulți oameni, bărbați și muieri, a mîntuit de robimea turcească.

Anul 1412. Din cele ce s-au zis la anii trecuți și se vor zice la anii viitori, lezne poți vedea că pre neamul românesc mai mult l-a stricat întîi neînțelegerea între dinșii și pizma dinlăuntru, care și pre strămoșii noștri, romanii cei vechi, singură i-a mîncat, apoi pizma și fala creștinilor din vecini, și mai virtos a leșilor, decît neamurile cele păgîne, tătarii și turcii, căci de aceștia lezne și pre ușor s-ar fi apărat românii, mai ales de nu s-ar fi despărțit moldovenii și muntenii în două domnii, ci ar fi fost toți supt un cap, ținînd la-

¹ Cromer amestecă mai multe lucruri. Regele Vladislav Iagelo recunoștea prin actul din anul 1411 că e dator Moldovei cu 1.000 de ruble de argint „frîncesc” și se obliga să le plătească în timp de doi ani. În cazul în care nu plătea, Alexandru putea să ocupe Sneatinul, Colomea și Țara Pocuției. Ștefan care renunță la orice pretenție asupra Pocuției este Ștefan I, cel care domnește între anii 1394—1399, și nu urmașul lui Alexandru cel Bun, cum crede Engel.

olaltă. Dară despărțindu-se românii între sine, pre moldoveni îi asupreau leșii sau polonii, pre munteni, ungurii, și când și când, pre moldoveni, și polonii și ungurii, precum s-a întâmplat și în anul de-acum. Pentru că în anul acesta, 1412, în 15 martie, după cum scriu Dlugoș, Cromer și Enghel, Vladislav Iaghelo, craiul Poloniei, și Sigismund, craiul Ungariei, s-au întâlnit în Lublin și despre Moldova așa au așezat între sine: „Despre Teara Moldovei așa s-a așezat: fiindcă măritul Alexandru, acum voievodul Moldovei, este legat spre plăcerea și poruncile lui Vladislav, noi, Sigismund, încă nevrind a turbura legătura aceea, pentru dragostea lui Vladislav... pentru dinsa s-a orînduit ca de cîte ori ar năvăli turcii și păgînii cu puterea și cu mare oaste în țerile Coronei Ungurești supuse, sau noi, Sigismund, măcar cum ne-am rădica asupra turcilor, atunci, la facerea noastră de știre, craiul Poloniei va fi detor a porunci Moldoveanului ca acesta, în persoana sa și cu toată puterea sa, să ne fie nouă și oștilor noastre întru ajutor și să facă slujbă credincioasă. De cumva, din porunca lui Vladislav, nu ne-ar veni în persoana sa întru ajutor, sau fiind el bolnav, n-ar trimite toată puterea sa, de-atunci, noi'amîndoi... vom fi detori a ne rădica asupra Moldovei, cu puterea, pre voievod a-l mazăli, și dobînda așa a o împărți între noi, ca pădurile cele mai mari, ce se cheamă Bucovina, care încep de la munții craiului Ungariei și sint între Moldova și ținutul Sepenicului întinse pre lingă Siret pînă la pădurea cea mai mică, ce se cheamă Bucovița și pînă în Prut, să se împartă în două. Și orașul Iașuța (doară Iași), cel de-a stînga, rămîne lui Vladislav, iară orașul sau satul Berlam (doară Bărlad), cel de-a dreapta, rămîne lui Sigismund. Iară trecînd Prutul, celealalte păduri, drept mergînd spre cîmpurile cele deșerte pînă în mare, așisderea cu cîmpurile cele deșerte, se vor împărți în gimătate, așa, ca Bialogródul cu o gimătate se rămînă lui Vladislav, și Chilia cu ceealaltă gimătate lui Sigismund. Și partea care va veni craiului Vladislav să-i rămînă lui, ca și Rusia (adecă să se cerce, după cinci ani,

cărei Coroni, cei ungurești sau cei leșești se mai cuvînțerile acestea). Iară de va asculta Moldoveanul stătornicește poruncile, atunci Țeara Moldovei va rămînea la el și după moartea unuia dintre noi, în cinci ani, supt legătura numitelor trevge sau împăciuri. Întreagă rămînînd cădînta îmbe părților.“ Vezi în ce își rumpea capetele și Sigismund și Vladislav, craii, ei nemica au isprăvit, pentru că Moldova atunci nu s-a dărăburit; ei mai tîrziu, cum se va arăta la anii viitori.

Anul 1413. Gheorghe Franțes scrie: „Mahomet cel dintîi, după atîtea osteneli și năcazuri, împărăția părintească o-a dobîndit în anul de la plăsmuirea lumii 6907, care este de la Hs. 1399. Fapta cea dintîi i-a fost ca să înmulțească tributul Mavrovlahiei sau Bogdaniei, cît a putut.“ Pînă aci Franțes, destul de rău, pentru că Mahomet cel dintîi a început a împărăți în anul 1413, precum arată Freier, avtorul despre *Statul turcilor* și Duca, care scrie: „că Mahomet, pre solii trimiși de la sirbi, români și bulgari ș.c. i-a primit cu milă și cu dragoste, și punîndu-i la o masă cu sine, fieștecăruia i-a închinat pre nume, cînd a băut, și mai pre-urmă i-a slobozit cu pace, zicîndu-le: «Spuneți domnilor voștri că eu dau pace tuturor, și care o dau ei, eu o primesc; cine îmblă cu înșălăciune, să-l strice dumnezeul păcei».“ Dară nici tributul sau haraciul Mavrovlahiei sau Moldovei l-a putut înmulți, căci Moldova toema tîrziu a căzut supt haraciul turcilor, cum voi arăta la locul său; ba și Țeara Muntească încă numai în anul îndată următor a căzut supt haraci întîiași dată.

Anul 1429. Sigismund, craiul Ungariei, pierzînd bătaia de la Golumbaț în anul trecut, cu rivnă a rivnit să-și întoarcă paguba prin stricarea bieților moldoveni, ei nemica a isprăvit pentru pricina care așa o scrie Dlușoș: „Vladislav,

craii Poloniei, petrecînd Crăciunul din anul 1429, în Grodno din Litvania, prin obicinuitele locuri s-a dus în Luțco, pre Bobotează, să țină adunare cu Sigismund chesarul și craii Ungariei... în zilele ce au urmat s-au ținut sfaturi. Sfatul chesarului și craiului Ungariei avea casă osebită, sfatul craiului Poloniei, altă casă, și sfatul lui Alexandru Vitold, povățuitorului Litvaniei, a treia casă; și preste fieștecare sfat era mai mare prințul său, cercîndu-și folosul său. Chesarul Sigismund trimetînd niscari prelați și baroni la Vladislav, craii Poloniei, l-a cercat pre el, «ca în vara viitoare, dimpreună să se rădice asupra Moldovei, după tocmelele și legăturile cele cu dînsul făcute și cu jurămint întărite mai nainte, care le și arăta în original, și mazălind pe prinții ei, țeara, după orînduiala întră dinșii făcută (adecă în anul 1412), să-o împartă». Solii între mai multe pricini băga vină moldovenilor că ei cu domnii lor nimeni sint credincioși și tuturor sint protivnici, trăînd numai cu furtul, că au cuprins locurile cele mai bune, fugărind pre lăcuiitorii și moștenii cei adevărați; și că lui Sigismund în coantra turcilor n-au vrut a-i trîmite ajutor. Cererei aceștia s-a răspuns prin craii Vladislav: «Că nu este drept a se scula asupra românilor, carii sint creștini și ascultători de craii și crăimea Poloniei, fără de vreă pricină, și că ar fi cruzime vârvărească a împoncișa armele în inimile celor supuși poruncilor, dintre carii, de și trăiesc vreunii cu furtul și cu răpirea, dară aceasta nu se poate zice de toți. Iară că n-au mers întru ajutor asupra turcilor, nu se pot vinătui. Pentru că din porunca craiului, pre anul și ziua făgăduită, s-au unit cu oastea cea crăiască și au mers pînă la Dunăre, de-unde mai după două luni au trebuit să se întoarne; mai de vină este Sigismund, carele pre ziua pusă n-a venit, fiind lucrul lui¹.» Așa s-a răspuns lui Sigismund, carele cu rîvnă aprinsă rîvnea împărțirea Moldovei, înaintea mai multor și aleși boieri moldovenesți, carii au văzut și acuma

¹ Este vorba de expediția lui Vladislav Iagelo și Alexandru cel Bun, din anul 1426.

stătornicia și credința craiului Vladislav și alor săi; și măcar că vreo câteva zile s-au petrecut în sfada aceasta, neclătirea craiului Vladislav, tătuși, a învins mai pre-urmă, și craiul Sigismund a fost silit a se lăsa de pofta sa și a urzi altele, cu mult mai primejdioase crăimei Poloniei.“

Mai înainte de a se întâmpla care le-am scris mai în sus, adevărat în 5 februarie din anul de la plăsmuirea lumii 6957, care este de la Hs. 1429, a dat Alexandru cel dintîi, domnul Moldovei, un hrisov prin care a întărit gimătatea satului Vicșani lui Ivașco Dragomir, precum i se dăduse prin tată-său, Gîrge Dragomir, după cum arată preavestitul Enghel.

Anul 1430. La anul în care au luat turcii Thesalonica de la venețiani, adevărat la anul 1430, despre Dan al treilea și Vlad sau Vladislav, iarăși al treilea, almintrelea numit Dracula, domnii Valahiei, așa scrie Duca: „În vremea aceea unul dintre fiii cei din țitori ai lui Mircea, voievodului Valahiei (de carii mulți a avut, fiind foarte dat spre curvie), a ieșit din Țarigrad, unde lăcuise în curtea împăratului Ioan¹, în haine militărești, și se însoțise cu mai mulți feciori de români carii fusese în Țarigrad și totdeauna erau gata a face răsvrătiri. Pre acesta ei l-au adus într-o cetate a Valahiei și la ei adunîndu-se mai mulți, mare oaste s-a rădăcit, fiind neamul românesc plecat spre aceea, ca să se scoale asupra prinților săi. Românilor le era atunci domn Dan, nepot de frate lui Mircea Vodă, iarăși din Dan născut... (Vezi anul 1420².) Ci, să ne înturnăm la Dracula, căci așa se cheamă, fiind rău din fire. Acesta a învins pre Dan și i-a tăiat capul, cuprinzînd țeara părintelui său. Fapta aceasta

¹ Este vorba de împăratul Ioan al VIII-lea Paleologul, care a domnit între 1425—1448.

² Șincai sare pasajul referitor la Dan al II-lea pentru că l-a reprodus, după sistemul său analitic, la anul 1420, cu toate că Ducas prezintă acest eveniment în cadrul descrierii luptelor pentru tron din Țara Românească din anul 1430.

nu o-a suferit Amurat, ci avînd la sine pre fratele lui Dan, l-a numit prinț și dîndu-i oști, l-a trimis în Valahia. Dracula, bătîndu-se vitejește, a biruit pre asupritori, i-a fugărit și, tăind pre fratele lui Dan, i-a stîns și a cuprîns țeara.“ Pînă aci Duca; pagubă că nu numește pe fratele lui Dan al treilea, despre carele vezi anul 1425.

Vezi și anul 1420.

Care le scrisei din Duca, le aduce și preavestitul Enghel, iară *Analii besericei din Brașău* zic: „În anul 1430, Sigismund, murînd voievodul Dan, a intrat cu ardelenii în Valahia, să se bată cu nemicii“. Adaogă Turoție că puțin a isprăvit Sigismund cu intrarea aceasta, pentru că Dracula a rămas domn în Valahia.

Iarăși preavestitul Enghel scrie despre Moldova zicînd: „În anul 1430 a murit Vitold, domnul Litvaniei și al Podoliei; următorul lui, Svidrigail,, a vrut să țină și Podolia cu Litvania și drept aceea s-a sculat cu război asupra leșilor. Ajutător i-a fost Alexandru, domnul Moldovei. Alexandru se vede a se fi rădicat lingă Svidrigail, una, că era de o lege cu el, alta, pentru băni, a treia, ca să moștenească de pururea Pocuția.“

Anul 1431. La anul trecut am arătat din Duca ce s-a întîmplat între Dan al treilea și Vlad sau Vladislav iarăși al treilea, domnii Valahiei; aceea încă s-a arătat, că Sigismund, craiul Ungariei, numai în zădar a fost trecut în Valahia împotriva lui Dracula în numitul an; ci, oricum s-a purtat Dracula atunci, la anul de-acum, preavestitul Enghel, din Vindec, carele tocma întru același timp trăia, așa scrie despre dînsul: „Cînd s-a dus craiul Sigismund întru începutul anului 1431 în Nirenberg (cetatea Germaniei), după cum scrie Vindec: „a mers la dînsul solie din Valahia, precum a murit voievodul Dan și țeara i-a trimis un vițel, după obiceiul ei, și s-au rugat de craiul să le dea alt vodă“. (La acestea înseamnă Enghel, zicînd:) „Purtătorul vițelului a

trebuit să fie însuși Vlad, carele vrea să se întărească în domnie și prin craiul Ungariei.“ Deci iarăși scrie Vindec: „S-a socotit Sigismund, și fiind lângă dînsul mai de multă vreme fiul lui Pongraț celui înțelept, din îndemnul acestuia... pre Ioan Vlad l-a făcut domn în Valahia-cea-Mare și cea-Mică, dăruindu-l cu stemele sau țimirul cinului celui drăcesc, *ordinis draconis*...” (La care zice Enghel:) „Numele Dracula poate că l-a căpătat Vlad Vodă mai întîi de la țimirul cinului celui drăcesc, care l-a purtat cu sine în Valahia, ci după aceea s-a făcut vrednic de un nume ca acela, prin asprimea sa”.

Eu încă nu mă împrotivesc întru aceasta preavestitului Enghel, pentru că de-amăruntul cercînd lucrul la istoricii cei vechi, pre Vlad sau Vladislav al treilea mai nainte de anul 1431 nu-l aflu numit Dracula, fără numai la Duca, ci acesta încă mai tîrziu a scris cuvintele care le-am adus la anul trecut.

Despre faptele lui Alexandru celui dintîi, domnului Moldovei, care numai pre scurt le-am atins la anul trecut, așa scrie Dlușoș la anul de-acum, de care se și țin: „Asemenea rauă a primit și de la români în vremea aceea crăimea Poloniei. Pentru că Alexandru, voievodul Moldovei, măcar că era crăiesc și legat crăimei, și-i ora dăruite și înscrise în feud, prin craiul Vladislav și prin crăimea Poloniei, cetățile Podoliei, adecă Țecimul, Cmielóvul și Neamțul cu ținuturile sale, ca cu atîta să fie mai credincios, tătuși s-a făcut nemulțemitor, stricat fiind prin darurile cele multe care i se trimeteau prin Svidrigail, povățuitorul Litvaniei, și cercînd voia și plăcerea lui, pre carele îl știa a fi foarte iubitor de legea grecească, de care se ținea și voievodul, cu toți supușii săi. Voievodul acesta stringîndu-și toate oștile, pînă cînd bătea craiul Vladislav cetatea Lucico, nici se nădăia de una ca aceasta, a intrat în Podolia și Rusia, care erau supuse crăimei polonești și fără de milă a jăfuit ținuturile Sniatinului, Haliciului și al Cămenecului, ducînd mari prăzi de oameni, de dobitoace și de alte feluri. Cît

s-a auzit aceasta în oastea crăiască, îndată a trimis craiul pre Theodorie Mihail de Musilo, pe frații de Buceáci cu alți lăcuttori din Podolia și Rusia, carii au venit în Podolia cu mare grabă, și aflind oastea lui Alexandru Vodă împreștă la pradă, o-au lovit fără de veste, o-au fugărit și au luat îndărăpt toată prada. Pre mulți au tăiat în fugă și pre mai mulți au prins. Ci și însuși Alexandru Vodă, care scăpase cu fuga, din căirea care o avea pentru greșala asupra craiului Vladislav și a crăimei leșești, s-a bolnăvit și nu îndelung a trăit după aceea.

Așisderea seriu Cromer, Miron logofătul și Striicovschî, dară eu mă mir de Striicovschi, căci serie că frații de Buceaci au fost tătarii din Bugeac, cînd tătarii pe vremea aceasta încă nu cuprinsese Besarabia, carea apoi s-a numit și pînă astăzi se numește Bugeac.¹ Însă Alexandru Vodă tot nu s-a supus în anul de-acum leșilor, cum se va arăta la anul viitor.

Anul 1432. La anul acesta așa serie preavestitul Enghel: „În anul 1432, Theodor, prințul din Ostrog, iarăși a dus întru ajutorul lui Svidrigail tătari și moldoveni, dară a pierdut într-o bătaie asupra craiului Vladislav 12 steaguri. Biruința aceasta a craiului a fost pricina de Alexandru iarăși i s-a supus².“ Eu zie: de Alexandru cel dintîi, domnul Moldovei, iarăși s-a împăcat cu Vladislav al doilea, craiul Poloniei, pentru că nu știu a fi supunere, ci numai împăcare,

¹ Bugeacul a fost luat de turci și alipit raialei Cetatea-Albă în urma expediției sultanului Soliman, din anul 1538.

² Este adevărat că moldovenii care-i sprijineau pe lituanieni au fost înfrinți. Că Alexandru cel Bun s-ar fi închinat polonilor nu se poate afirma, mai ales că voievodul moldovean moare la 1 ianuarie 1432. Ilias, fiul lui Alexandru cel Bun și urmașul său la tron, este înfrînt, împreună cu lituanienii și teutonii, la Kopostrzin la 30 noiembrie 1432. Abia în iunie 1433 se încheie la Suceava o înțelegere între Ilias și poloni, înțelegere prin care voievodul moldovean promitea credință și ajutor regelui polon. Erorile de cronologie se datorează cronicarului polon Dlugosz, pe care Șincai îl urmează.

cind neștine nu pierde ce a avut mai nainte, fără numai nu se poștește de la dinsul ca să plătească pagubele care le-a făcut. Iară hrisovul craiului Vladislav Iaghello, care se aduce de Doghiel și este dat în anul 1433, aceasta, care o zisei chiar o arată; drept aceea preavestitul Enghel nu trebuia să facă supus pre Alexandru, nici trebuia să mute anul hrisovului, pentru că hrisovul s-a dat în anul în care a răposat Alexandru, iară cum că Alexandru n-a răposat în anul 1432, ci în anul 1433, voi arăta la anul îndată următor.

Cu mult mai rău s-a întâmplat ardelenilor în anul 1432, pentru că Amurat al doilea iarăși a prădat Țeara Birsei.

Anul 1433. Ca să descilcesc cele de preavestitul Enghel înțeleite, la anul de-acum voi aduce zisele avtorilor pre care el n-a vrut să-i urme, din cuvînt în cuvînt, apoi îți voi spune și judecata mea. Așadară zice Dlugos: „În vara de-acum, în carea se făceau acestea (adecă în anul 1433), Alexandru, voievodul Moldovei, care rău a răspuns lui Vladislav, craiului Poloniei, pentru facerile de bine cele multe, ajutînd pre dujmanul lui, a murit, și între doi feciori ai lui, între Elia și Ștefan, carii au fost născuți din două mumini, mare pricină s-a stîrnit, care trebuie să domnească în locul tătine-său. Ci fiind Elia cel mai mare și de tată-său, încă cind trăia, numit următor, lezne a cuprins domnia Moldovei, și lepădînd pe fratele său, Ștefan, pre muma lui o-a înecat. Iară Ștefan fugind de fața fratelui său și năzuind la munteni (adecă la Dracula)¹, pre aceștia lezne i-a tras în partea sa, căci era foarte istet la fire; ci și la împăratul turcesc a năzuit și, dobîndind ajutor, s-a înturnat în Moldova. Carea înțelegîndu-o Elia, și-a strins toată oastea și a întîmpinat pre Ștefan, nădăjduind că lezne îl va învinge, fiindcă

¹ Ca și mai înainte, pentru anii respectivi 1431—1436, în loc de Dracula trebuie înțeles Alexandru Aldea, cel care domnește în acest răstimp în Țara Românească. Vlad Dracul (Dracula, la Șincai) domnește după această dată.

numai străini avea cu sine. Dară fiindcă neamul românesc, carele se crede a fi prăsit din Italia și a fi cuprins de la slavi pământurile cele prea roditoare¹, este din firea sa isteț la minte, socotind că Elia este nebunatic și ușor la fire, și-a întors inima de la dînsul spre Ștefan, gîndind că el mai bine va ocîrmui țeara. Întîmpinîndu-se așadară imbe oștile și bătîndu-se mai toată ziua, Elia s-a părăsit de ai săi și de-abia a scăpat cu fuga. Iară oastea lui Elia, luînd afară pre puțini, carii se temeau de Ștefan, toată s-a supus lui Ștefan, puțini urmînd pre Elia, și pre Ștefan, ca pre un bărbat răscopt la fire și înțelept, l-au primit domn și prințip. Iară Elia temîndu-se ca nu cumva Ștefan, pentru înecarea mîne-sa, să facă ceva mai aspru asupra lui, asupra muierii și asupra pruncilor lui, cu muiera sa, cu pruncii săi, și cu toată avuția sa nu s-a oprit pînă în Polonia, la craiul Vladislav, carele atunci mergînd din Prizišov în Ne-polemiță, pe ziua Sintului Martin cu prelații și baronii săi acolo se sfătuiau pentru trebile țerei. Pre carele craiul Vladislav ca pre un spăimîntat din fugă l-a primit și cu multe daruri ca pre un mișel l-a mîngăiat. A urmat îndată și de la Ștefan frumoasă solie cu daruri la craiul Vladislav, cerînd ca să nu-l țină nemic, și fratelui său, lui Elia, să nu-i dea ajutor, căci este gata, după obiceiul mai marilor săi, să joare și să fie ascultător întru toate. Acestea cernîndu-se în sfatul țerei, le-a plăcut ca pre Elia să-l țină în Polonia, dîndu-i orașe și sate spre viețuirea cu cinste, și de la Ștefan să primească jurămîntul de credință, ca cu atîta mai credincios și mai ascultător să facă pre Ștefan. După ce a dat craiul lui Elia curți, orașe și sate, după orînduiala sfatului, ca să poată trăi domnește, Elia, lăsînd pre toți ai săi,

¹ La cronicarii poloni, începînd cu Dlugosz, formarea statului independent al Moldovei a avut loc prin înlăturarea slavilor. Această teorie inexactă își are obîrșia în dorința justificării politicii polone de cucerire, pentru că, în ceea ce privește pe slavii care au fost pe pămîntul Moldovei, aceștia au fost asimilați cu cîteva secole mai înainte de întemeierea statului moldovean de către populația românească.

a fugit pre ascuns, dară din fugă l-a prins nobilul Ioan Cola și l-a dus înapoi la crai, care drept aceea, din sfatul consilierilor săi, l-a dat lui Petru Șafranet, palatinului Sandomirului și căpitanului Sirădiei, ca să-l țină închis în Siradia. Și s-a păzit și ținut în Siradia multă vreme, și toate îi erau slobode, afară de ieșire. Acolo petrecea și muierea lui cu pruncii. Care lucru întru atîta a tras pe Ștefan în partea craiului și a crăimei, cît toate poruncile le plinea cu mare sirguință. Pentru aceea, după scurt timp, oastea tătărăscă, care vrea să treacă în Rusia și Podolia, nu numai o-a oprit, ci bătîndu-se cu tătarii, i-a și invins. Afară de aceea, Bratălăvul din Podolia, care cetate o cuprinsese rutenii, luîndu-l, l-a dat craiului Vladislav și crăimei; carea cetate de-atunci s-a încredințat prin craiul Vladislav lui Dersláv Vlostovschî să-o țină. Căci măcar că Elia Vodă avea muiere pre Maria, sora Sofiei, crăiesei Poloniei, tătuși mai mult s-a prețuit lucrul de obște decît cumnăția.“

Cromer zice: „În Nepolemița era craiul Vladislav, unde poruncise să se facă adunare de țeară pe ziua S. Martin. Acolo a venit Elia, fiul lui Alexandru, palatinului Moldovei celui răposat, fugărit din domnie prin fratele său cel mai tinăr, Ștefan, cerînd ajutorul craiului și făgăduindu-se că va fi credincios craiului, pruncilor lui și crăimei. Sosit-a după dînsul și solia fratelui său, Ștefan, cu daruri strălucite. Urmînd pre craiul pînă în Lamcicia și poftind ca mai bine să țină craiul lingă el decît lingă fratele lui, care tuturor era neplăcut. Pentru că va fi și el, ca mai marii săi, supt clientela polonilor. Iară greșeala și pagubile care făcuse tatăl său în Podolia mai nainte de moarte să le iarte craiu. Avea Elia muiere pre sora Sofiei, ci socotindu-se lucrul, tuturor sfetnicilor le-a plăcut ca Ștefan, pre carele îl iubea neamul, după ce va jura credință craiului și crăimei, să țină Moldova, și ținutul Sepenicului, cu Hoțîmul, Tețîumul și Hmelovia cu cădîntă vecinică să le dobîndească îndărăpt. Iară lui Elia, că cu atîta mai tare să se țină Ștefan supt ascultare, de frica lui, i s-au dat prin craiul, moșii, în Polonia. Ci nen-

destulindu-se el cu acelea și rîvnind domnia părintească, s-a dus îndărăpt din fugă, s-a ținut supt pază de cinste, împreună cu muicerea și pruncii, iară Ștefan, după tocmeală, a jurat înaintea solilor crăiești în Suceava și a făgăduit că va merge și în Rusia, cînd va avea poruncă, și iarăși va jura. După aceea preste puțin, ca să mulțamească craiului, a înfrînt pre tătari, de la năvălirea în ținuturile leșești, și Bratislavia cuprinzîndu-o, o-a dat iarăși craiului.“

Miron logofătul toema așa serie, ca Dlugoș, numai cît adaogă că bătaia cea dintîi s-a întîmplat la Lolomic, ci greșește cînd numește pre muicerea lui Elia, Sofia, și zice că a fost soră cu Vladislav Iaghelo, pentru că aceasta s-a chemat Maria și a fost soră cu Sofia, fata lui Andrei, duxului Chioviei¹ și a patra muicere a lui Vladislav Iaghelo. Iară la sfîrșit zice: „Acest Alexandru Vodă a domnit 32 de ani și 8 luni și multe lucruri bune a făcut aici în țeară, pentru care pre-urmă țeara l-au zis Alexandru cel Mare“.

Doghiel, încă acele brisoave, sau, se zice mai bine, aceste extracturi ale hrisoavelor din anul 1433, aduce:

„În anul 1433 Vladislav, craiul Poloniei, iartă pe Alexandru, palatinul Moldovei, pentru că a stricat pacea și a făcut multe pagube.“

„În anul 1433, hrisev în care se cuprinde omagiul cel de Elia, palatinul Moldovei, făcut craiului Vladislav și crăimei Poloniei, în 3 iunie.“

„În anul 1433, sfetnicii crăimei Poloniei întăresc legăturile care s-au făcut prin Mihail Buceațchi, castellanul și căpitanul din Haliția, între craiul Vladislav, moștenii lui și crăimea Poloniei, și între Ștefan, palatinul Moldovei,

¹ Greșeala pe care o impută Șincui lui Ureche (Miron logofătul) în legătură cu Sofia se dovedește a fi a copistului pe care l-a consultat Șincui, pentru că în edițiile științifice moderne Sofia este regina Poloniei: „Pentru care lucru, măcar că Iliiașu Vodă au fost țiind o sor a crăiasii, a Zofiei...“ În ediția a II-a a *Cronicilor*, scoasă de Kogălniceanu, la subsol, este reprodus și textul greșit, în care Sofia apare ca soția lui Iliiaș.

și moștenii lui, dimpreună cu omagiul cel de însuși palatinul făcut craiului și crăimei Poloniei.“

„În anul 1433, Vladislav, craiul Poloniei, întărește pe Ștefan palatinul în moștenirea Moldovei și-i dăruiește Terzónul, Hmielovul și ținuturile dintre Sniatin și Sepin, care au marginile sale de la riul Potocin pînă la Mare, riul Nistrului. Dat în Lanțiția, în 13 dechemvrie.“

Toate cîte le adusei aci, iară mai virtos hrisoavele de la Doghiel, sînt mărturii nemîșcate. Cum poate dară scrie preavestitul Enghel așa:

„Elia n-a putut cu liniște domni un an întreg singur: un an și nouă luni s-a războit cu Ștefan și a domnit împreună cu dînsul opt ani, adecă a domnit preste tot ca la unsprăzece ani, de la 1433-1444.

Alexandru a lăsat după sine, afară de vreo cîțiva prunci din țiitori, doi feciori din două legiuite muieri, adecă pre Elia și pre Ștefan. Elia a trebuit să nu fie așa de harnic de a domni, ca Ștefan, al căruia hrisov din 9 noembrie 1433 sau 6941 încă costă, prin care a dăruit boierului Danco satul Frătăuț. A și cercat Ștefan, încă în anul 1432, bunăvoința leșilor, prin jurămîntul ce l-a făcut în Suceava. Ci Elia era care trebuia să domnească, după vrerea tătine-său, și muierea lui era soră cu crăiasa din Polonia, pentru aceea prin poloni încă s-a cunoscut domn Moldovei. De Doghiel se aduce un hrisov, din 3 iunie 1433, în care se cuprinde omagiul lui, cel și de Iaghelo primit. Ci măștea lui, Ringala, sora lui Iaghelo, s-a nevoit să țină o parte a Moldovei pentru Ștefan, fiul său. Elia pentru aceea o-a înecat. Fiul ei, Ștefan, s-a depărtat în Turcia și a adus ajutor turcesc (după Peisonel și Miron, numai muntenesc, de la Dracula) cu sine ș.c.“

În trei puncturi greșește aci preavestitul Enghel: intii, că se improtivește și de însuși, căci pune moarte lui Alexandru celui dintii la anul trecut, și tătuși pre Elia, carele îndată, necurmat, a urmat tătine-său, în anul acesta îl zice a fi început întiași dată a domni, ci aceasta o face numai ca să-și arăte arama asupra lui Doghiel, carele n-a scris alta

fără numai ce a găsit în arhiv; a doua, că pre Ringala o face mumă lui Ștefan al treilea, despre carea vezi ce am scris la anul 1421; [a treia, că numai din mintea sa zice că Ștefan III a năzuit la turci și tace pe munteni, sau nu-i bagă în vreo samă]. Ci tu ține acelea, care le zic mărturiile mai sus aduse, și nu te mira de încâlcelele preavestitului Enghel, căci omul carele se apucă de multe [ca și el] lezne poate greși¹.

Anul 1434. Ștefan al treilea², domnul Moldovei, precum se vede la Doghiel, în anul de-acum, prin un hrisov mărturisind că el în anul trecut a jurat credință craiului leșese înaintea lui Mihail Buceațchi, a trimis oamenii săi cu dînsul, pre cari așteptîndu-i Vladislav II sau Iaghelo, precum scrie Miron logofătul, la tîrșorul Gródec, nu departe de Liov, a mas supt cort, ca să asculte privighitorile, și fiind primăvara aceea răcoroasă, a răcit noaptea și a căzut în friguri cu lungoare, din care nu s-a mai tămăduit, ci a murit în luna lui mai, într-o al căruia loc a urmat fiul lui cel mai mare, Vladislav III, care după aceea s-a făcut crai Ungariei, și a pierit la Varna în anul 1444. La încoronarea lui Vladislav III, precum scrie Stricovschi, au fost de față și solii lui Ștefan III³.

¹ Șincai reproduce „regestele” lui Dogiel pentru a demonstra ne-trăinicia celor spuse de Engel, cît și inconsecvența istoricului german. Cu această ocazie, ne demonstrează încrederea în documente, pe care o are Șincai, cu toate că, așa cum s-a constatat mai tirziu, cu ocazia descoperirii și publicării documentelor în legătură cu această perioadă, primul „regest” reprodus de Șincai este infirmat, pentru că în 1433 Alexandru cel Bun nu mai domnea. Inconsecvența lui Engel, care pune moartea lui Alexandru cel Bun la 1432, ceva mai înainte, ca după aceea să o fixeze în anul 1433, este evidentă.

² Așa cum am mai arătat, cronologia și succesiunea domnilor Moldovei, așa cum a stabilit-o Șincai, nu a fost confirmată în întregime de istoriografia noastră modernă. Ștefan al III-lea este de fapt Ștefan al II-lea.

³ Știrile pe care le aduce Șincai din aceeași cronică a lui Miron logofătul sînt completări la cronica lui Ureche, pe care le-a făcut Nicolae Costin (Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 142-143).

Anul 1435. „După coronarea sa, Vladislav, craiul leșesc, zice Miron logofătul, în anul 1435, s-a pogorît la Sirád pentru seimul (adunarea țerei); iară o samă de boieri leșești, prietenii lui Iliăș Vodă, au poftit pe crai să sloboadă de la opreală pre Iliăș, ci craiul n-a voit, căci agiunsesse Ștefan Vodă cu solii săi și la acest crai¹. Iară curind după aceea, cu știrea starostelui Siradului, ori, cum scriu unii, din nepaza străjarilor ce era păzitori lui Iliăș, a scăpat din cetate Iliăș și a intrat în țeară, de a turburat o parte asupra lui Ștefan Vodă; ci ieșind Ștefan înainte la Podrăga, iarăși nenorocirea lui Iliăș Vodă a fost, căci și acolo a rămas învins.“

Așisderea scriu Dlugoș și Cromer, iară Miron adaogă că tot intru acest an s-au bătut și la Piperești și iarăși a pierdut Elia, dară eu nu poi crede, pentru că se găsește la Doghiel extractul acesta:

„În anul 1435 palatinul Elia mărturisește că s-a împăcat cu fratele său, Ștefan, și dimpreună cu el săgăduiaște credință lui Vladislav, craiului Poloniei“.

Tot acolo alt extract sună așa:

„Omagiul palatînului Elia, care l-a făcut craiului și crăimei Poloniei.“

Din care extracturi eu închid că la Piperești bătaia între dinșii a fost dubiă și pentru aceea s-au împăcat și s-a făcut împărțirea Moldovei, care o voi spune la anul viitor².

La anul acesta, despre Dracula sau Vlad sau Vladislav III, domnul Țerei Muntenesti, așa scrie Duca: „Dracula, voievodul Valahiei, trecînd și preste Mare, a mers la împăratul Amurat în Prusa și, închinîndu-se, a mărturisit că-i

¹ Avem de-a face iarăși cu un adaos al lui Nicolae Costin.

² Știrea din Ureche în legătură cu victoria lui Ștefan de la Piperești (Chiperești) n-a fost contestată de istoriografia noastră modernă. Împăcarea dintre cei doi se datorează însă boierimii, care vedea în luptele nesfîrșite dintre cei doi frați prilej pentru adîncirea luptei de clasă, deci periclitarea drepturilor lor feudale.

este supus și l-a încredințat că-i va îngădui să treacă prin Valahia, oricând va vrea să meargă asupra Ungariei, și-l va povățui pînă la hotarele Germaniei și Rusiei. De atitea făgăduințe pornit fiind Amurat, l-a pus cu sine la masă, și cinstindu-l și pre el și pre soțiile lui, carii erau mai mulți de trei sute, cu multe daruri, preteneste i-a slobozit.“

La care cuvinte zice Striter: „Cum că Amurat s-a bătut cu Caramanul în anul 1435, arată tilcuiorul în margine, iară cum că cele ce s-au zis aci despre Dracula, s-au întîmplat cu puțin mai nainte de războiul acesta, zice Duca“.

Hrisovul de la Cornides arată că împăratul Sigismund, a doua zi după sărbătoarea S. Grigore Diaologului, în anul de-acum, din Poșon, a întărit toate privileghioanele sasilor din Ardeal, înfruntînd de față pre voievodul Ardealului, Ladislav Ciachin, căci le-a vătămat.

Evghenie IV, papa de la Roma, încă a scris în anul 1435, în luna lui martie, din Florenția, lui Grigore, mitropolitului Moldovei, o epistolă, al cării extract așa sună la Aloisie Gvera:

„Grigore, arhiepiscopul Moldovei, primindu-se cu toată cinstea de patriarhul Evghenie, i-a făgăduit de față că va ținea deplin toate obiceiurile Bisericii Romei. Atunci Evghenie a dobîndit mare nădejde că se vor putea aduce toți cei de legea grecească, carii erau supt stăpînirea arhiepiscopului, ca să mărturisească aceeași credință. Drept aceea aceeaș mărturisire să-o poștească Grigore de la ai săi, în cît este și pentru purcederea Duhului Sînt și pentru vilfa Bisericii Romei ș.c.“

Din carea epistolă poți culege că mitropolitul Damian, care s-a iscălit în soborul de la Florenția, a urmat lui Grigore. Epistola aceasta se aduce și de Rainald și de Lecvien.

Anul 1436. La anul acesta așa scrie Cromer despre Moldova: „Deci sfada dintre doi frați moldoveni o-a așezat craiul Vladislav III atunci prin soli, așa împărțind țeara între

dinșii,¹ ca partea de gios, de lângă mare, carea se cheamă Besarabia; unde sînt cetățile Bialogradul și Chilia, să fie a lui Ștefan; iară cea de sus, adecă cea de cătră apus și mai vecină de ruși cu Suceava, cetatea cea mai de frunte, să fie a lui Elia, și Elia fără de zăbavă a venit la Liov și împreună cu boierii săi a jurat craiului, carele era de față, îmbrăcat în haine crăiești, că va rămînea credincios supt clientela lui și supt a următorilor lui, iară jurînd, steagul l-a plecat la picioarele craiului, după obicei. Făgăduit-a și ajutor craiului în coantra tuturor nemicilor. După carea faptă, rădicîndu-l craiul l-a sărutat, iară boierilor lui le-a întins dreapta să o sărute și a poftit ca să-i dea Elia în fieștecare an în loc de tribut (haraci) 100 de cai, atîtea pînze de mătăsa ce se cheamă cămhe, sau cum vreau alții 400 de camhe, 400 de boi, 200 de care de morôn, de carii mulți aduce Dunărea; măcar că unii zic că boii și peștii numai de cinste i-a dat craiului de-acea dată. Iară ținutul Sepenicului și diplomatul părintesc, prin care s-a dăruit acela lui Ștefan, l-a poftit îndărăpt, pentru pagubele care le-a fost făcut Alexandru, tatăl lui, în prefecturile² din Colomea și Sniatin; măcar că am aflat că în anul acela, în care a pierit craiul Vladislav (III, la Varna) s-au dat cetățile ținutului acestuia, prin Maria, muierea lui Elia, și prin părcălabul din Hotin, lui Ioan din Țizov, castelanului Cracoviei, și lui Petru Odrovanz, palatinului Rusiei. Deci cetatea Haliției o-a dat craiul lui Elia pînă cînd va trăi, pentru ale căruia rugăciuni a pus craiul arhiepiscop Liovului pre Ioan Odrovanz s.c. Ștefan încă arăta prin solii săi, pre care îi trimisese la craiul cu multe daruri, că și el vrea să facă asemenea jurămint craiului și aducea vredniciile sale cele multe. Ci nu știu pentru ce n-a jurat mai nainte Ștefan, doară că jurase lui Elia, fratelui său, în Bialograd. Dară după

¹ Împărțirea Moldovei între Iliș și Ștefan s-a făcut în anul 1435, și nu în anul 1436.

² Prefectura este egală, în cazul de față, cu ținutul, și apariția acestui termen care desemna o instituție română se explică prin tendința clasicizantă a istoricilor și gînditorilor din Renaștere.

patru ani a jurat și Ștefan și Elia, fieștecare cu divanul său, aceluiași crai.“

Așisderea scriu Dlugoș și Miron logofătul. Doghiel încă aduce extractul acesta: „În anul 1436 consiliarii Moldovei, omagiul palatinului său, Elia, care l-a făcut craiului Vladislav și crăimei în Liov, îl întăresc și făgăduiesc ajutor în coantra tuturor nemicilor. Cu treizeci și cinci de peceti.“

Despre Țeara Românească, așa scrie Duca la anul de-acum: „Venind vara, Amurat a mers asupra Ungariei și, trecînd Dunărea, la Nicopoi, l-a întîmpinat Dracula, carele cu bucurie i-a dat binețe, și împreunîndu-și oastea, care o avea cu sine, s-a făcut povățuitor lui Amurat; și povățuindu-l cale de patru zile, în Ungaria, toate le-au aflat deșerte. Pentru că înțelegînd ungurii despre venirea lui Amurat, pre oameni din satele și din orașele cele mai mici îi purtase în cetăți; drept aceea, mergînd turcii pînă la Sibiu, care e dintre cetățile cele mai de frunte ale Ungariei, n-au cutezat a-l bate, căci văzînd cetățenii pre turci, cu minie au ieșit și pre mulți i-au tăiat. Drept aceea turcii s-au înturnat, povățuindu-i tot Dracula, de carele se temea Amurat, ca să nu îmble cu înșălăciune, și sosind la Dunăre, iarăși o-a trecut.“¹

Despre războiul acesta al lui Amurat scrie și Leunclavie dinpreună cu Ismail Bulliald, pre carii îi poți vedea.

Împăratul Sigismund și craiul Ungariei încă acest diplomat a dat în partea episcopului celui lătesc din Ardeal:

„Sigismund, din mila lui Dumnezeu împăratul romanilor, pururea avgust și craiul Ungariei, Bohemiei, Dalmației, Croației, ș.c., credincioșilor noștri tuturor și fieștecăruia, baronilor, nemișilor și tuturor oamenilor, de orice stat sau treaptă sînt, carii sînt detori a da dijmă episcopului Ardealului, în măcar care comitat, sînatate și grație! Grea jalbă am primit, carea s-a dat mărimei noastre, în partea cinstului în Hs. părintelui, domnului Gheorghe, episcopului numitei Biserici a Ardea-

¹ În anul 1436 are loc o incursiune turcească de pradă în Țara Românească. Vlad Dracul îi însoțește pe turci într-o campanie purtată în sudul Transilvaniei, dar această campanie n-a avut loc în anul 1438.

lului, și cuprinde în sine că sînt unii dintre voi, carii depărtindu-se de frica lui Dumnezeu, dijmele din roduri și din tot felul de bucate, care s-au obicinuit a se plăti cu bani gata numitului domnului episcop despre partea voastră și din satele și bunurile voastre, nu i le plătiți lui sau dijmașilor lui după orice cereri și încă și afurisanii, de care cu cerbice tare nici samă nu băgați, nici cu cei mai mari și noi bani ai noștri, ce se bat în crăimea noastră a Ungariei, nici cu alți bani ai noștri, ce se cheamă cvartling, ca să facă atîta, cît fac banii noștri cei mai mari, după ținerea decretului nostru... care lucru se face spre neplăcerea noastră, spre pierderea sufletelor celor ce nu plătesc și spre mare pagubă a numitului domnului episcop... Dat în Praga, în ziua după sărbătoarea Sîntului Egidie, în anul D. 1436.“

Prin diplomatul acesta, ca dijmele să se plătească cu bani gata episcopului Gheorghe Lépeș, aceea s-a agonisit, de proștii, carii nu aveau bani, s-au răscolit asupra nemișilor din Ardeal, cum se va arăta la anul îndată următor.¹

Anul 1437. Storcerea banilor, cea prin Gheorghe Lepeș, episcopul Ardealului, făcută de la proști pentru dijme sau zeciueli, cum s-a arătat la anul trecut, mai multe rele a pricinuit în Ardeal, de care pînă astăzi nu sîntem mîntuiți. Pentru că proștii cei de supt zeciuială și-au ales mai întîi povățuitor pre Antonie Chiș, apoi, după pierirea acestuia pre oarecare Martin, și s-au sculat asupra boierilor, carii îi sileau să plătească cu bani dijmele; ci nobilii sau boierii s-au rădicat cu droaia în coantra proștilor și tăind pre povățuitorii lor, pe proști i-au însemnat la buze, la nas și la urechi, apoi i-au slobozit² pre-acasă. Supărîndu-se nobilii din Ardeal,

¹ Este vorba de răscoala țărănească din anul 1437, cunoscută sub numele de răscoala de la Bobilna.

² Șincai rezumă evenimentele petrecute în timpul răscoalei de la Bobilna. După cum se știe, la început țărani au fost aceia care i-au înfrînt pe nobili, și numai după ce tabăra țăranilor a fost dezorganizată prin atragerea micii nobilimi de partea marilor feudali, și prin alianța

pentru dese răscoalele proștilor, tot întru acest an s-au adunat în Căpîlna și chemînd pre sasii și pre secuii din Ardeal, această unire o-au făcut între sine, asupra proștilor, precum arată Cornides și Vagner:

„Noi, Loránd Lapeș de Varășchezi, vițe-voievodul Ardealului, cunoaștem prin acestea înaintea tuturor, și celor decum și celor viitori, că adunîndu-ne noi în orașul Căpîlna, a doua zi după Înălțarea Sîntei Cruci, cu măritii Mihail Iaci de Cúșal și cu Henric de Tamăși, comitii secuilor, dimpreună cu toți nobilii, cu sasii din șapte și două Scaune săsești și a Bistriței și cu lăcuiitorii tuturor Scaunelor secuienesti, și strîngîndu-ne ca să îndreptăm cauzile cele grele ale părților acestora, între numiții: nobili, sasi și secui, această frățescă unire o-am orînduit, și atingînd toți semnul crucei Domnului, au jurat că pururea vor ținea acestea: adecă că Sîntei Coroni și preaputernicului prinț domnului domnului Sigismund, împăratului romanilor și craiului Ungariei, Bohemiei, Dalmației, Croației ș.c., domnului nostru celui firesc și prea înfricoșat, pururea îi vor fi credincioși și vor sta împotriva tuturor vrășmașilor, măcar de ce treaptă vor fi, carii se vor rădica asupra crăimei aceștia, și au jurat că nu se vor despărți de la olaltă în apărarea țerii aceștia, ci supt condiția aceasta, ca atunci, cînd prea puternicul prinț și domnul domnul nostru, Sigismund, din mila lui Dumnezeu împăratul romanilor și craiul Ungariei, Bohemiei, Dalmației, Croației ș.c. ar vrea să facă ceva împotriva vreunei dintru aceste trei părți, adecă dintre nobili, sasi și secui, celealalte două părți, nu almintrelea, ci ingenunchind să se nevoiască a căpăta grație și milă la a treia, nici într-alt chip să îndrăznească a-i ajuta. Afară de aceasta au orînduit ca, atunci cînd ar vrei vreuna dintre numitele părți să se tăbărescă, aceasta să-o facă în timp de vară, și bătrînii satului celui mai de aproape să fie detori a da zăhărea celor tăbăriți, nu cu mai mare preț,

cu patriciatul săsesc și fruntașii secuilor, a putut fi înăbușită răscoala și au putut fi impuse țăranilor condiții mai grele decît cele avute pînă în anul 1437.

fără numai ca la săteni și tăbăriții încă să nu se tragă de la plată; iară oricine va îndrăzni a vinde mai scump, prin judecătorul său să nu se pedepsească almintrelea, fără numai cu pierderea capului. Au mai orînduit ca iarna să poată descăleca în cetăți, orașe și sate și să li se dea sălaș, ci supt condiția aceasta, ca fieștecare nobil, sas sau secui, de orice treaptă va fi, gazdei sale să nu-i facă vreo pagubă. Iară carele va îndrăzni a păgubi pre sălășluitarul său, pre acela judecătorul cu povățuitorul oștilor să-l pedepsească după legi, cu moarte sau cum îi va fi vina. Iară de va fugi șerbul sau ostașul oarecărui nobil, sas sau secui, domnul aceluia va trebui să joare că n-a fugit din sfatul și voia lui, apoi jurînd își poate face destul din bunurile celui fugit. Preste aceasta, scoată carte de la povățuitorul oștilor, că este șters din registrul ostașilor, și după aceea pre cel fugit îl pedepsească după vina lui, unde va mai voi. Au mai orînduit, tare să se țină, ca, de se va întîmpla vreo împotrivire sau jăfuire între nobili, sasi și secui, și o parte va chema pre alta întru ajutor, partea chemată să fie detoare a porni a doua zi și a călători trei miluri în toată ziua pînă va sosi unde este chemată, iară carea parte nu va primi aceasta să se pedepsească cu moarte și nu cu altă gloabă. Aceasta încă legiuit o-au orînduit și supt tare jurămînt o-au așezat, ca lăsînd toată pizma și sfada, măcar de ce fel a fost între cinstitul în Hs. părintele și domnul domnul Gheorghe Lepeș, episcopul Ardealului, capitulul besericei lui și între nobili, sasi și secui, acelea cu totul să se șteargă și stingă, nici să îndrăznească vreuna dintre numitele părți, de-aci înainte, a mai înnoi pizma și sfada, iară carea parte le-ar înnoi, aceea să se țină călcătoare de jurămînt și celealalte părți să nu cuteze a-o ajuta. Iară de va avea vreo parte pîră cu altă parte, pîrîșul de sus să cerce cu lege pe pîrîșul de gios înainte judecătorului lui și acesta să fie detor, fără zăbavă, a-i face dreptate. Iară părțile mai sus numitei uniri frățești, adecă nobilii, sasi și secuii, cu umilință s-au rugat de noi, ca cărțile acestea, pentru tărimea și vecinica bunăstarea lor, să le întărim

cu pecetea noastră. Dat în ziua și terminul mai sus însemnat, în anul Domnului 1437¹.”

Din hrisovul acesta poți vedea că osebirea, carea este acuma între neamurile din Ardeal, nu se cuprinde într-însul; pentru că în anul acesta, ungurii și românii nu se osebeau de laolaltă, fără numai de la sasi și de la secui, ca de la niște neamuri, ce nu erau în treapta nobililor, cum erau ungurii și românii, între carii nu s-au socotit proștii, cei ce erau din toate neamurile. Drept aceea s-au și numit numai nobilii cu sasii și secuii cei slobozi, adică cu aceia care lăcuiau în scaune, iară nu cu ungurii sau cu românii cei proști². Așadară rău a lucrat Ioan Chemeni, cînd în *Aprobatele* Ardealului a despărțit pre români de cătră unguri și cu atîta a lucrat mai rău, cu cît se știe mai chiar că Micula, din carele a fost el prăsit, a fost diaoș român, cum s-a arătat la anii trecuți. Vezi și anul 1399.

Sigismund, împăratul și craiul Ungariei ș.c., încă în anul acesta, 1437, în 8 sau 9 dechemvrie a răposat, după ce a viețuit 70 de ani și a domnit în Ungaria și Ardeal 51 de ani. Mai nainte de a muri a chemat la sine pre mai marii

¹ Această înțelegere, care are loc între nobili la Căpîlna, în anul 1437, a fost înnoită la 2 februarie 1438, după o nouă adunare a nobililor și a frunțașilor sași și secui. Această uniune frățească (*fraterna unio*), cum au numit-o autorii ei, este cunoscută în istorie sub numele de *Unio trium nationum*.

² Șincai, prin demonstrația sa, încearcă să acrediteze ideea că *Unio trium nationum* a avut numai un caracter de clasă, în sensul că această înțelegere a avut loc numai între nobili. Acest punct de vedere exprimat de Șincai avea ca scop să demonstreze că românii au fost egali în drepturi cu celelalte populații ale Transilvaniei, deci să susțină pe baze istorice, drepturile politice pe care le revendicau românii în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea. Că *Unio trium nationum* a avut un caracter de clasă nu se poate tăgădui, și este meritul lui Șincai de a fi subliniat acest caracter al ei, însă trebuie arătat că rolul nefast pe care l-a jucat ea în viața social-politică a Transilvaniei s-a răsfrînt în mod negativ îndeosebi asupra românilor din Transilvania. Cu toate că românii formau majoritatea populației transilvane, ei au fost excluși de la viața politică, și exploatarea de clasă i s-a adăugat și aspirarea națională.

țerei, și pre-Albért din Casa Avstriei, carele avea muiere pre Elisaveta, fata lui, l-a comîndat următor șie, precum l-au și primit ungurii crai șie, și l-au încoronat înția zi a lui ianuarie, din anul 1438.

Despre Damian, mitropolitul Moldovei, așa scrie Lecvien: „În soborul de la Florenția a fost de față și s-a iscălit: Damian, mitropolitul Moldovlahiei, avînd locul mitropolitului din Sevástia. Ci și în soborul care se zice a fi fost ținut în beserica s. Sofiei, pre la anul 1440, a ținut locul lui Damian, mitropolitului Moldovlahiei, Macarie, mitropolitul Nicomediei, precum scrie Alátie. Almintrelea cu doi ani mai nainte de soborul din Florenția, lui Damian îi poruncise împăratul Ioan Paleologul, cînd s-a înturnat din Țarigrad, unde mersese, ca să stea tare pentru unire, în soborul care era să se țină în Italia; ba, ce e mai mult, carte încă i-a trimis și lui și prințului Moldovei, pentru lucrul acesta. Drept aceea Damian, peste un an, iarăși s-a înturnat în Țarigrad, ducînd cu sine pre un protopop.”

Pagubă că nu scrie Sirópul, din carele le-a scris acestea Lecvien, la care prinț al Moldovei a scris împăratul Ioan, la Stefan III sau la Elia I, căci Moldova pe vremea aceasta era împărțită între dinșii. Eu tătuși gîndesc că la Elia a scris, pentru că scaunul mitropoliei atunci era în Suceava și Suceava era supt Elia, despre care așa vorbește extractul de la Doghiel:

„În anul 1437, hrisov prin care se dă îndărăpt craiului Vladislav și crăimei Poloniei Țeara Sepenicului cu cetățile și orașele Hótim, Cénin și Cmielóv prin Elia, palatinul Moldovei, pentru pagubele care le-a făcut tată-său, Alexandru, în ținuturile Colomie și al Sniatinului, cu legătură că va înturna și hriscavele crailor, prin care s-a fost dăruit Țeara aceea tătine-său.”

Anul 1438. Despre întîmplările din Ardeal așa scriu *Analii besericci Brașăului*: „În anul 1438 împăratul Amu-

rat II, după ce a pierdut zece mii de ostași la Bălgradul din Serbia, cu rușine a lăsat cetatea după șapte luni și, înturnându-se, a trimis pre Mezit, povățuitorul Evropei, să năvălească în Ardeal și să i-l supună lui. Mezit drept aceea a prădat Șebeșul și prea mulți oameni a dus robi prin ținutul Brașăului, arzând satele de prin pregiur și oștezele¹“.

Așisderea scrie Sigler, adăogind și aceea, că Țeara Muntească încă n-a rămas neprădată și poate fi. Pentru că ce ar fi căutat almintrelea Dracula sau Vladislav III la Amurat II, despre carii așa scrie Duca: „În vremea aceea Dracula încă s-a dus să curtenească lui Amurat, pre care l-a prins Amurat și legat trimetându-l în Calpoi l-a închis în turn. Lui Dracula îi arunca că a vrut să vîndă pre Amurat, cînd l-a fost povățuit în Ungaria, și alte vini încă-i băga, care toate le iscodea Fadulăh. Iară rămînînd mai multe zile Dracula la închisoare, a poftit de la dinsul să-și dea amîndoi feciorii chizeși, pre carii, în tînără vîrstă, chemîndu-i la sine, i-a și dat. Pre aceia împărat Amurat i-a trimis în Nimfêi, orașul din Asia, și a poruncit să-i țină supt bună pază. Iară pre Dracula, după ce a jurat că de-aci înainte va rămînea credincios, l-a slobozit în Valahia.²“

Anul 1439. Despre Moldova așa scrie Miron logofătul la anul de-acum: „La anul 6947, prădat-au tătarii țeara pînă la Botoșeni, ars-au și tirgul Botoșeni. Iară la anul după această pradă, la dechemvrie, au prădat Țeara-de-Gios, ars-au Bărladul și Vasluiul.“

¹ În anul 1438 expediția turcească în Transilvania a fost condusă de sultanul însuși; Mezirid-beg pustiește Transilvania în anul 1442.

² În anul 1438 Țara Românească n-a fost prădată de turci. Se pare că acest lucru, ca și prinderea și închiderea lui Vlad Dracul, au avut loc în anul 1436. De data aceasta, Vlad Dracul i-a însoțit pe turci în campania lor în Transilvania. După terminarea campaniei, sultanul, întorcîndu-se prin Țara Românească, a fost ospătat de Vlad Dracul. După aceea Vlad Dracul a mers la Constantinopol, unde a lăsat ca ostatici pe cei doi fii ai săi, Vlad și Radu, viitorii domni ai Țării Românești: Vlad Țepeș și Radu cel Frumos.

Ignatie de Luca încă scrie: „Limba românească este o amestecătură din lătinie, italianie și ungarie. Până la anul 1439, cînd Damian, mitropolitul Moldovei, s-a iscălit soborului din Florenția, românii s-au folosit cu limba lătimească, ci următoru lui Damian, fiind mare împotrivitor unirei cu Biserica Romei, a băgat literele slavinelor.“ De-unde are acestea Ignatie de Luca, el nu înseamnă, ci eu am arătat, la anii trecuți, cumcă românii mai înainte s-au făcut creștini, decît bulgarii și ceilalți slavini, și că episcopii românilor în soboarele cele dintîi numai lătimește s-au iscălit; așadar adevărat scrie Ignatie de Luca.

Tot întru acesta an, s-a iscălit soborului din Florenția și Ignatie, mitropolitul Trinovului, cu Calist, mitropolitul Drăștiorului, precum arată Lecvien.

Albert, craiul Ungariei și al romanilor, vreau a zice chesarul, în anul de-acum a strîns toată boierimea de supt Coroana Ungariei în Buda și a dat decretul care se află între legile țerei; ci încă bine nu se sfîrșise adunarea țerei, și craiul Albert în persoana sa a trebuit să întîmpine pre Amurat II, împăratul turcesc, care pornise asupra Ungariei. Însă, precum scriu Turoție și Bonfinie, acum deodată nu s-au bătut, pentru că Amurat, după ce a cuprins Senderóvul, s-a înturnat îndărăpt; între ostașii craiului Albert încă a intrat inima cea rea, de carea boală, cum zic mai sus numiții Turoție și Bonfinie, împlîndu-se și craiul, sau, cum vreau Ens și Reva, bolnăvindu-se din mîncarea pepenilor, s-a grăbit să se întoarne în Buda, și de-acolo vrînd să meargă în Viena Avstriei, a murit pe cale, în Nesmîl, în 28 octomvrie 1439, în vîrstă de 45 de ani, cum mărturisește Melen, și l-au astrucat în Alba-Crăiască, rămînîndu-i muierea greoaie.

Anul 1440... Fiind acuma doi crai încoronați în Ungaria, Ladislav VI și Vladislav I, partea lui Ladislav o prindea Nicolae Gara, ca mai de frunte, iară a lui Vladislav, Ioan Huniadi și Fristachie, despre carii Cromer scrie, despre Vla-

dislav I vorbind: „Pe Fristache și pre Huniadi foarte i-a dăruit și pre acela l-a făcut ban Croației, iară pre acesta, voievod Ardealului, apoi, după puțin timp, castelan Timișoarei și Zevrinului¹. De atunci a început a se vesti Ioan Huniadi, pre carele și Corvin l-a chemat, de pe satul în carele s-a născut, căci mai înainte nu era vestit, fiind născut din mumă grecoaică și tată român. Unii au gândit că s-a cioplit de chesarul Sigismund². Zic unii că Hinedoara din marginea Ardealului s-ar fi zidit de dinsul și de la dinsul s-a și numit. După aceea purtându-se vitezește asupra turcilor, generar încă s-a făcut de Vladislav.“ Pînă aci Cromer, despre Ioan Corvinul sau Huniadi, dară rău se înșală în două lucruri: întâi, că zice a fi fost născut Ioan Huniadi din mumă grecoaică și tată român³; a doua, că visează a fi chemată Hinedoara, carea după ungurie se zice Huniad (Hunyad), de pe numele lui Ioan Huniadi, căci nu orașul acela s-a numit de la Ioan Huniadi, ci el însuși s-a numit de pe numele orașului aceluia⁴. Poate că cetățuica dintr-însul o a zidit Ioan Corvinul.

În cît este despre viața și sămînța lui Ioan Huniadi, decît carele mai viteaz Coroana Ungariei n-a avut supt sine, se

¹ Ordinea demnităților pe care le-a avut Iancu de Hunedoara este inversată. În realitate, Iancu a fost făcut ban al Severinului în anul 1438. Demnitatea de voievod al Transilvaniei a deținut-o în mod efectiv în anul 1441, cînd i s-a acordat și titlul de comite de Timișoara.

² Sigismund de Luxemburg a dăruit domeniul Hunedoarei lui Voicu, tatăl lui Iancu de Hunedoara, pentru strălucitele sale merite ca oștean al curții.

³ Din cercetările recente reiese că Iancu de Hunedoara era descendent al unei familii de cnezi români hunedoreni. Pe tatăl său îl chema Voicu, iar pe frații acestuia, Mogoș și Radul. S-ar putea ca originea acestuia să fie de peste munți, din Țara Românească.

⁴ Șincai are dreptate atunci cînd afirmă că nu Hunedoara s-a numit după numele lui Iancu, ci acesta și-a luat numele după localitatea Hunedoara. În legătură cu cetatea Hunedoarei se știe precis că exista, ca cetate regală, din anul 1399. În anul 1409 ea a fost dăruită lui Voicu, tatăl lui Iancu. Ultimul a făcut lucrări de „modernizare“, adaptînd-o la nevoile de apărare ale secolului al XV-lea, cînd sînt folosite pe scară largă tunurile, așa că presupunerea lui Șincai se adeverește în parte.

stie că pizmașii neamului românesc de pe timpul lui Ioan Huniadi tot întru aceea s-au silit, cum ar putea stinge vestea și lauda neamului nostru celui românesc. Drept aceea numai întru aceea își băteau capul, cum ar putea lua pre Ioan Corvinul de la români, ca să-și înalțe neamurile sale, care pe vremea aceea mult scăzuse, iară acumă întru atita s-au stins, cit în Țeara Ungurească puțini unguri diaoși se află, în Ardeal de-abia două sau trei familii (zie de cei mai luminați și mai puternici), ci stăpinesc acumă în Ungaria mai cu samă horvâții, tătii și nemții; în Ardeal, românii cei corciți și secuii, carii așa s-au lătit, cit în multe comitaturi, mai ales în Ardeal, nu se află boieri unguri de viță, fără numai români și secui, prăsiți într-insele prin căsătoriile lor cu românele și unguroaicele. Anume ți-aș putea aci spune toate familiile, și cele din Ungaria, și cele din Ardeal, care nu sint, ci numai se numesc pre sine unguri, dară încungiur pierirea care mi s-ar putea întâmpla din spunerea adevărului!¹ Una tătuși nu ți poci tăcea, adecă: că ungurii cei vestiți mai nainte în toată lumea, de-atunci au început a merge înapoi ca și racii, de cînd s-au despărțit de români și s-au însoțit cu alte neamuri, căci nu mai sint Corvini, nu Dragfi. Ci eu mă întorc la Ioan Huniadi. Acesta, cum că a fost diaoș român de viță, mărturisesc toți istoricii cei ce nu pizmuiesc românilor, mărturisește avgustul Ferdinand I, în diplomatul lui Nicolae Olahul dat, în anul 1548, dară mai apriat mărturisește fiul lui, Matiaș I, craiul cel prea vestit al Ungariei (decît carele unde-ți trebuie mai mare mărturisire?), carele cu rivnă dorea să se poată arăta a fi din familia Corvinilor, cum s-a arătat la anul 105, care lucru, cum l-ar fi făcut Matiaș I, craiul Ungariei, de nu ar fi fost tată-său prăsit din colonii lui Traian, adecă din români? Vezi și acelea care le-am scris la anul 1392.

Tot întru acesta an s-a ținut sobor în Țarigrad, în beserica

¹ Șincăi s-a ocupat cu alcătuirea genealogiei familiilor nobiliare din Transilvania. Din păcate această lucrare, extrem de importantă pentru stabilirea rolului jucat de nobilimea românească în evul mediu pînă la maghiarizarea ei, nu ni s-a păstrat.

sîntei Sofii, în care grecii au stricat unirea cea în Florența, făcută în anul trecut. În soborul acesta s-a iscălit pentru Damian mitropolitul Moldovei, Macarie, mitropolitul Nico-mediei, după cum arată Lecvien.

Anul 1443 ...Amurat al doilea, punîndu-și nădejdea în beglerbegul Abedin, a trimis la Vladislav I, craiul Ungariei, cerînd Bălgradul Serbiei sau tribut pe an de la dînsul, cîi învingîndu-se, în anul trecut, Abedin, Vladislav I nu tribut sau haraci pre an, dară războiu i-a făgăduit, trimetînd pre Huniadi asupra lui, despre carele așa scrie Halcocondila: „Ioan Huniadi stringînd oaste, cît a putut mai mare, a luat cu sine pre Dracula, prințul dachilor, și pre Gheorghe, prințul tribalilor (sirbilor), carele arăta calea... (impăciuin-du-se după aceea Vladislav I cu Amurat II, prin mijlocirea despo-tului Gheorghe) dachilor sau muntenilor s-a poruncit să fie tributari tureilor, precum ținea împăciuirea¹... Constantin Dragasis, mai tot Peloponesul, (Morea de-acum) l-a prins... și și Pindul. În muntele acesta lăcuiesc vlahii, carii tot o limbă au cu dachii; nici se oselesc de dachii cei ce lăcuiesc lingă Dunăre. Venind așadară aceștia la povățuitorul acela, s-au supus lui și după aceea se băteau cu turcii din Thesalia, luîndu-și povățuitoriul de la prințul Peloponesului.“ Așîderea scrie Duca, adăogînd și aceasta, după ce s-a făcut pacea mai sus adusă, despre Gheorghe, despotul Serbiei: „Pre feciorii lui orbi încă i-a dat îndărăpt, lui Dracula încă i-a întors feciorii, pre carii îi ținuse închiși“.

Drecksler încă scrie: „Vladislav, craiul Poloniei și al Un-gariei, dobîndind mare biruință, prin Ioan Huniadi, la munții Hemului, pre Amurat II l-a adus la condiții de pacc.“

Iară despre împăciuirea aceasta cu Amurat II, carea însuși el o a poftit, trebuie să știi că întîi s-a făcut numai

¹ În Chalcocondil, pasajul în care se descrie campania lui Iancu de Hunedoara, din anul 1443, este plin de amănunte despre felul în care s-au desfășurat luptele. Șincai trece peste ele și face legătura cu știrea care se referă la existența românilor în Pind.

încetare de la arme pe doi ani, apoi s-a făcut pace întreagă pe zece ani, pe carea au jurat îmbe părțile. Am cetit oareunde, dară unde nu-mi aduc aminte, cum că ungurii, pentru mai mare încredere, ar fi dat tocmai sînta cuminecătură zălog lui Amurat II, ei eu aceasta nu o poci crede.

Despre lucrurile Moldovei, aceste regestruri se aduc de Doghiel:

„În anul 1443, omagiul care l-au făcut consiliarii palatului Elia cu numele lor și al tuturor moldovenilor, craiului Vladislav și lui Casimir, fratelui lui, și următorilor lor și crăimei Poloniei, în 8 septemvrie.“

„În anul 1443, cărțile palatinului Elia, cu care întărește omagiul, de consiliarii săi făcut, în Leópoiú ș.c. și făgăduiește craiului și crăimei, ajutor în coantra tuturor nemicilor.“¹

Din hrisovul care l-a dat craiul Vladislav I, din Buda, joi, după Dumineca Floriilor din anul 1443 și se aduce de Cornides, se vede că Buzaș-Bucerdea mai nainte a fost a lui Dionisie de Farnaș, ci o a schimbat cu Ioan Huniadi, pentru doao Filpișuri, cel săsesc și cel românesc, de uric.

Anul 1444 ...Prea lung aș fi de aș aduce cuvintele tuturor istoricilor carii au scris războiul ungurilor cel de la Varna; drept aceea numai pre scurt voi a culege și a aduna cite sînt de lipsă spre înțelegerea lucrului. Așadară să știi, cetitorule! că Iulian cardinalul n-a încetat a strămura pe craiul Vladislav I pînă cînd nu l-a adus să rumpă pacea, cu Amurat II făcută. Căci zicea că nu s-a putut, nici cuvinit, a face pace cu turcii fără de știrea papei, trebuind a se face pacea pentru folosul

¹ Iliș este alungat de fratele său Ștefan la sfîrșitul anului 1442, începutul anului 1443, încît în luna septembrie a acestui an el se afla în stăpînirea cetăților Hotin, Tețina și Hmielov. Fiind vorba despre prestarea omagiului de către Iliș față de regele polon, prestare făcută împreună cu „consilierii săi“ (sfatul său), acest lucru nu putea să aibă loc decît atunci cînd se afla în scaun. Și, într-adevăr, are loc o închinare a lui Iliș, în anul 1438, la Liov, în luna septembrie, și s-ar putea ca datele aduse de Șincai să se refere la acest eveniment.

tuturor creștinilor; și desmintind Vladislav III, domnul Valachiei, pe craiul de la mergerea mai încolo de Nicopoiul Bulgariei, îl amăgea același Iulian că corăbiile venețianilor, ale burgundilor și ale papei nu vor lăsa pre Amurat II să treacă din Asia în Evropa și să vină întru ajutor la ai săi. Cu cuvinte și făgăduințe ca acestea amăgit fiind craiul, și-a adunat oștile și mergînd pînă la Nicopoiul Bulgariei, acolo l-a întîmpinat Dracula sau Vladislav III, domnul Valachiei, despre carele așa scrie Bonfinie: „Mai înainte de a porni tabăra de la Nicopoiu, a întîmpinat pe craiul, Vladislav Dracula, prințul Valachiei ceii Muntenesti, bărbatul cel drept și oblu, carele în orice bătaie a fost cel mai tare și cel mai viteaz povățuitor, pentru că cu puține oști, dară cu mai mare inimă și înțelepciune și cu prea mare virtutea ostașilor săi, preste nădejdea tuturor, fără de vreun ajutor străin, îndelung a ținut război cu turcii, care război toți creștinii, laolaltă luați, de-abia l-ar fi ținut. Cu războiul acesta, așa de tare și-a împușinat lăcuiorii țerei sale, cît mai nu rămăsese cine să lucre pămîntul. Dracula acesta, ca să nu cadă sub jugul turcilor; fiindcă amu foarte slăbise, la pornirea aceasta, ca la un liman a alergat; ci văzînd oastea craiului și spăimîntîndu-se de micimea ei, ca cel ce știa puterea împăratului turcesc, carele la vînat încă cu mai mulți ieșea, de cîți erau în oastea ungurească, a dojănit și rugat pe craiul și pe generarii lui, ca să nu meargă mai încolo, ci să se întoarne, și oastea aceea să o țină pre atunci, cînd se vor aduna și alte oști străine, aducîndu-le aminte și asprimea iernei, carea acuş urma, nici se va putea suferi. Unii tîlcuia cuvintele lui Dracula în rea parte, socotind că pentru aceea nu vorbește din inimă, pentru că avea legătură cu turcii, ci lucrul de sine arăta că toate zisele lui sînt adevărate și spre mîntuire; dară trăgînd ursitele pe craiul și strămurîndu-l și cardinalul Iulian, n-a ascultat de Dracula. Iară Dracula, văzînd că nemica isprăvește, a dat craiului ajutor pre fiul său cu 4 000 de călăreți și doi voinici, carii prea bine știau toate lucrurile; apoi cînd a plecat craiul de-acolo, i-a dăruit doi cai de nespusă

iuțime, ca, de i se va întâmpla vro primejdie, de care Dumnezeu să-l ferească, să se folosească cu dinșii. Mai tare spăimîntase pe Dracula răspunsul unei strigoi bulgare, carea, la satul Sullon, întrebată fiind de dinsul despre curgerea războiului aceleuia, i-a răspuns că craiul Vladislav nu bine va petrece, dară rămășițele oștilor celor bătute mai norocoase vor fi după aceea asupra turcilor.“

Așisderea scriu Cromer, Spondan, Dlușoș, Palație, Calimah, Petru de Reva, Ioachim Cureu.

Halcocondila și Forésti zic că Dracula a dat 10 000 de călăreți intru ajutor craiului Vladislav I. Iară Paralipomena pun 20 000 de călăreți; ci eu mai cred că numai patru mii de călăreți i-a dat, despre care iarăși Halcocondila așa scrie: „Dachii (românii) în bătaie văzînd că fug albanii (sau arnăuții)¹, s-au întors la vistiierile împărătești și le-au prădat împreună cu cortul împăratului; omorînd cămilile și îndemnînd unul pre altul. Săturîndu-se de pradă, nu s-au întors în bătaie, ci în tabăra lor.“ Mergînd craiul Vladislav I la unguri, III la poloni, mai încolo de Nicopoiul Bulgariei, la Varna s-a întîlnit cu Amurat II și lovindu-se oștile, a pierdut bătaia Vladislav și s-a tăiat el însuși, în zece zile ale lui noiembrie din anul 1444, în vîrstă de ani 20, zile 10. Perit-a cu el împreună, afară de floarea tinerilor și voinicilor celor de supt coroana Ungariei, și cardinalul Iulian, pricina răutăței, pre carele afîndu-l Sanoceu într-o pădure, precum scrie Calimah, gol, rănit și vîrsîndu-și sufletul, l-a înfruntat, zicîndu-i că n-a fost voia lui Dumnezeu să se strice pacea și să se calce jurămîntul, ci numai birfelele lui au pricinuit acestea.

Ioan Huniadi a scăpat de pierirea de la Varna, despre carele așa scrie Albin: „Din războiul de la Varna, în care a căzut craiul Vladislav, Ioan Corvinul, cel din tată român născut, luînd cu sine pre români, cu cinste a fugit, și trecînd

¹ În ediția critică a operei istorice a lui Chalcocondil, apar în locul „albanilor (sau arnăuții)“ asiaticii. Așadar, românii, în lupta de la Varna, s-au luptat în aripa stîngă a armatei creștine, avînd ca adversari oști turcești din Asia Mică.

Dunărea, cît mai tare se grăbea în Ungaria prin Valahia, ca nu cumva auzindu-se pierderea, să se facă vro răscoală; ci s-a prins de Dracula, voievodul românilor celor din Țeara Muntenească... fără de veste și așteptare, că-l ținea a fi prieten. Mai pre urmă dăruit slobozindu-se, după ce s-a făcut guvernator Ungariei, s-a izbîndit de pe Dracula și de pe feciorul lui cel mai mare pentru rușinea aceea. "Așîderea serie și Bonfinie, ci Halcocondila, dă și pricina, pentru care s-a prins Huniadi, scriind: „Ioan Huniadi după ce a venit la Dunăre și a trecut oastea, ostașii s-au împrăștiat, și mergînd el numai cu puțini, s-a prins de nemicul său, Dracula, printul dachilor. Pentru că Huniadi se împotrivise mai nainte lui Dracula între unguri înaintea craiului și trecînd prin Dachia cătră Dunăre cu oștile, prădase cetățile lui. Preste acestea îl pîrise craiului că ține cu turcii, ajutînd pre Amurat și descoperind sfaturile ungurilor la turci. Pentru aceea minîindu-se Dracula, a sărit asupra lui Huniadi și a vrut să-l omoare, dară atîta au făcut banii, de atunci l-a lăsat nevătămat. Acuma trecînd Huniadi prin Dachia, l-a prins și băgîndu-l în temniță, vrea să se izbîndească. Înturnîndu-se ungurii și înțelegînd că Ioan Huniadi este prins, au judecat a fi lucru necuvios ca să se prindă un ungurean, carele era în deregătorie pus, de Dracula. Drept aceea, au trimis soli la dinsul ca să sloboadă pre Ioan; almintrelea să știe că-l vor ținea protivnic și cu oaste se vor rădica asupra lui. De-aceasta spăimîntîndu-se Dracula și temîndu-se ca nu cumva venînd ungurii să ia pre Ioan cu puterea, a socotit să-l sloboadă, și prietenește lucrînd cu el, l-a petrecut prin muntele Praso-vul pînă în Ardeal." Unde a și rămas Huniadi pînă în primăvara ce a urmat, cînd s-a dus la adunarea țerei, cea în Peșta ținută, pre la Rusalii, în carea s-a făcut guvernator Ungariei, după cum arată Bonfinie și alți istorici.

Despre Moldova așa serie Miron logofătul la anul de acum: „După ce s-a împărțit Moldova între frații Elia I și Ștefan III, cum s-a zis, a aflat vreme Ștefan ca să se curățească de frate-său, pre carele cu viclenșug poftindu-l la sine, l-a

prins și i-a scos ochii, în anul 6952. De această orbire a lui Iliș, leșii nu scriu, numai *Hronica moldovenească* scrie că după ce a scos Ștefan ochii lui Iliș, acesta a mai trăit un an, iară Ștefan după aceea a mai domnit 3 (nu cinci) ani¹.

Anul 1447 ...La anul de-acum aduc hrisovul cel de Huniadi dat Cincișenilor celor de lângă Hinedoară, care se aduce de Cornides, tocmai din original și sună așa:

„Noi, Ioan de Huniad, gubernatorul Ungariei, facem înștiințare tuturor cărora se cuvine, prin rîndul acestora, că socotind noi și aducîndu-ne aminte de multa credință și credincioasele slujbe dinpreună cu virtuosoasele fapte ale nobililor Dan, fiului răposatului Iaroțlav din Cinciș sau Cionocoș, așisderea ale lui Voic și Petru Jorbe și ale lui Ioan, fiului numitului Iaroțlav din același Cinciș, cu care ei s-au nevoit a plăcea S. Coroanei, crăimei ungurești, apoi nouă, și în cea crăiască și întru a noastră oaste, precum împotriva turcilor celor nemilostivi, așa împotriva tuturor nemicilor crăimei ungurești, mai de multe ori, nebăgînd samă de persoanele și averile sale, și cu nemăsurată vărsare de sînge, pentru care vrînd noi a le arăta bunăvoința noastră, satul Cinciș din comitatul Hinedoarei și ținutul Hațegului, întru a căruia moștenire că un chenez și mai nainte ar fi fost numitul Dă și toată cădința crăiască, carea o ar avea într-însul, măcar cum mărirea crăiască, au s-ar ținea de S. Coroana ei, cu toate folosurile și pertinențele lui, adecă cu pămînturile arătoare lucrate și nelucrate, cu riturile, pădurile, dumbrăvile, munții, văile, viile și dealurile de vii, cu morile și locurile de mori, preste tot cu toate și întregi folosurile, măcar cum se numese și se țin de satul acela sau de cădința crăiască la dînsul, supt cele adevărate și bătrîne mete, acelaia Dan și celor mai sus scriși și moștenilor și rămășițelor lor tuturor, cu puterea

¹ Ștefan a domnit pînă în anul 1447, observația lui Șincai pe marginea cronicii lui Ureche fiind îndreptățită.

ocîrmuirei noastre și cu învoirea și voia tuturor domnilor prelaților și baronilor l-am dat, cinstit și dăruit, ba îl dăm, cinstim și dăruim ca, cu cădîntă de pururea și nechemăcioasă îndărăpt, să-l moștenească, țină și aibă, nevătămindu-se cădînta altora, prin puterea și mărturia acestor cărți a noastre. Dat în Timișoară, în ziua de Ispas din anul D. 1447."

Din hrisovul acesta și din acelea care le voi aduce la anii viitori se vede că Cincișenii sau Cionocoșii de-acum sînt diaoși români și au fost frății cu Ioan Huniadi.

Anul 1448 ...Despre unguri, pre scurt, dară foarte pre înțeles, așa scrie Brietie: „În anul de la Hs. 1448, Ioan Huniadi vrînd să șteargă rușinea cea de la Varna, mai mare pierdere suferă de la turci. Căci fiind el vîndut de Gheorghe, despotul Serbiei, carele a înșelat pre Scanderbeg, cel ce făgăduise că întru același timp se va bate cu turcii, l-a întrecut Amurat II. De bătaie nu s-a ferit Huniadi, în Cîmpul Mierlei, măcar că avea mai puține oști, ci mai trei zile s-au bătut și mai pre urmă, tăindu-se Secheli, nepotul lui Huniadi din soră, prefectul Valahiei, cu mulți nobili, s-au învins creștinii; a fugit Huniadi, ci așa ca să cruțe mare povățuitor la ai săi, căci nu sînt de a se auzi turcii, cînd îl fac fricos, pe carii el adeseori cu sabia i-a muștrat. A fugit așadară Ioan Huniadi pre un cal foarte sireap, pre care i-a căutat a-l lăsa dinpreună cu toate armele sale, mergînd pre locuri neîmblate și nemîncînd trei zile. A patra zi a căzut în mina a doi tîlhari carii, sfădindu-se pentru crucea lui cea de aur, i-au dat prilej de a apucat de la unul sabia, cu carea pre unul l-a tăiat, pre altul l-a fugărit și s-a povățuit prin un țeran în Semendria, cînd vrea să meargă într-alt oraș, unde s-a prins din porunca despotului Gheorghe, nici s-a slobozit mai nainte de a da zălog pre Ladislav, fiul său cel mai mare (nu cel mai mic), pre carele după aceea l-a răscumpărat cu război; s-au tăiat în bătaia aceasta dintre creștini 8 000, dintre turci 34 000. Amurat în locul acela a serbat Paștile

sale, unde a tăiat și 8 000 de munteni carii, lăsînd pre Huniadi, se închinase lui." Așîderea scriu Bonfinie, Fabrichie și Spondan.

Halcocondila încă scrie că Dan IV, domnul Valahiei, a mers intru ajutor cu 8 000 de români carii, fără de voia lui Dan, cum zice prea vestitul Enghel, au trecut la turci toamna cînd fierbea bătaia din Cîmpul Mierlei și toți s-au tăiat din porunca lui Amurat II. Ci *Analii turești* nemica pomenesc despre trecerea muntenilor la turci, numai cît zic: „Gătindu-se Amurat II asupra lui Huniadi, românii au trecut Dunărea cu luntrile ca să prade ținutul Nicopoiului, ei nu li s-a sfetit, pentru că povățuitorii din margini, Mehmet-begul, Isa-begul și feciorul lui Usgure, lovindu-se cu românii, pre mulți au tăiat dintr-înșii. Carea înțelegindu-o Amurat s-a bucurat și cu inimă veselă a mers către Cîmpul Coșovei sau al Mierlei, căci avea cu sine la 80 000 de ostași călărași și pedestrași ș.c.”

Prealnvățatul Daniil Cornides încă aduce, din original, hrisovul care, urmînd, sună așa: „Ioan de Huniad, ocîrmuitorul Ungariei, tuturor și fieștecăruia domn, prelat, baron, comit, iară mai ales castelanilor cetățuicilor din Hinedcară și Hațeg și altor oameni de măcar ce treaptă vor fi și vor vedea acestea, sinătate și iubire! Ne spune nouă nobilul Voic de Cionoc sau Cinciș, fratele nostru cel împărțitor cu noi, în persoana sa, a fiilor săi, Ladislav și Sandrin, așîderea și în persoana lui Dan, fiului lui Iarizlo din același Cinciș, cum s-ar afla mai mulți boieri și castelani carii pre dinșii cu tot felul de slujbe, dări, aruncări și într-armări i-ar fi asuprit și acuma încă i-ar asupri împotriva grației, carea li o am făcut cu puterea ocîrmuirii noastre. Pentru aceea vă cercăm pe domniile și frățiile voastre, prin rîndul acestora, ca pro numitii nobilul Voic de Cionoc și pre Ladislav și Sandrin, feciorii lui, așîderea pre Dan, feciorul lui Iarizlo și pre toți următorii lor, în satele lor, adecă în numitul Cinciș din ținutul Hațegului și în Doboca din ținutul Hinedoarei, să faceți bine să nu-i împiedecați, nici să lăsați să se impie-

dece de alții, ci pre dinșii și pre toți următorii lor, de toată într-armarea, aruncarea slujbelor și darea vrem a-i avea scutiți, ba îi scutim și-i supurtăm prin puterea acestora. Drept aceea, măcar cine va urma în crăimea Ungariei, prelații și baronii crăimei ungurești și mai virtos castelanii cetățuicilor zise Hinedoară și Hațeg, de vor îndrăzni a înfringe grația noastră aceasta, să vină preste ei minia atotputernicului Dumnezeu, a maicei lui, a sînților apostoli Petru și Pavel și a tuturor sînților și îndată să fie anáthema. Dat' în Caransebeș, miercuri înaintea Tăierei capului Botezătorului Ioan, în anul 1448."

Carol Feiervari, la hrisovul acesta, înseamnă zicînd: „Exțelenția sa, preadeprinsul în istorii, comitul Andrei Hádíc de Fútac, comăndirtul împărătesc din Lodomeria și Galiția și mai nainte guvernatorul Ardealului vreo cîtiva ani, mergînd în Polonia, în anul 1772 a zăbovit în Eperieș cîtva timp, la a căruia curtenire mergînd eu, în 25 iunie, mi-a spus că el a cetit în satul Cinciș de lingă Hinedoară, în original, diplomatul care l-a dat craiul Matiaș I satului Cionocoș sau Cinciș, în care diplomat pre toți lăcuitorii fi numește rudenii șie și le dă cădîntă boierească, scutindu-i de toate dările și greutățile, care le suportă proștii, cu carea cădîntă pînă astăzi trăiesc; de unde nu rău se închide că muma viteazului Ioan Huniadi a fost prăsită din satul Cinciș, căci almintrelea nu s-ar fi numit lăcuitorii aceea rudenii, nefiind obicei ca capetele cele încoronate să numească pre proști sau pre nobili, rudenii șie. Acolo s-a uitat pre ascuns și guvernatorul Ioan Huniadi cînd vestește că aceia, carii vor vătăma pre cincîșeni în cădînteale sale, nu numai grația lui să o piardă, ci și în minia atotputernicului și a tuturor sînților să cadă. Pentru că în toate privilegioanele cele private numai cu pierderea grației aceloră, carii le-au dat, se amelîntă. Carii vreau să arate că Ioan Huniadi nu este ungur sau ardelean, numai la argumentul acesta ce vor răspunde, ei vor vedea."

„Vedea“, zeul și voi să răspunde măcar cui că Ioan Huni-

adi n-a fost ungur, ci diaoş român, precum am arătat la anii trecuţi, mai ales la anii 1392 şi 1440. Încît se atinge învăţătura comitului Andrei Hadic, adevărat este că a fost nu numai foarte învăţat (precum însumi am priceput în anul 1779, cînd m-am înturnat din Roma în Beci şi am avut noroc de a vorbi cu dînsul, ca cu un president al cancelăriei ceii de oaste), ci a fost şi foarte iubitor de oameni procopsiţi şi de cărţi, mai ales de cărţile cele netipărite; pentru aceea, ocîrmuind Ardealul, a cercat toate scrisorile avtorilor celor încă netipăriţi şi a făcut de i le-au scris unii şi alţii. Care cărţi, după moartea comitului Andrei, au venit în mîinile fiului său, ale comitului Ioan Hadic, sftnicului, de la carele le-a dobîndit lăudatul Martin Gheorghe Cîvaci din Şencviţ. Eu însumi am făcut extracturile din toate cărţile acelea mai nainte de a mă face diortositor în tipografia crăiască, în anul 1804. Vezi şi anul 1465 pentru Chilia.

Anul 1450 ...Iată, aşa scrie Dluş la anul de-acum: „Cazimir, craiul Poloniei, rugat fiind de Alexandru, voievodul Moldovei, dimpreună cu boierii care ţineau cu dînsul, prin mai mulţi soli şi cărţi, pentru ajutor; craiul, carele serba naşterea Domnului IIs. în Sandomiria, sfătuindu-se cu prelaţii şi baronii săi, a cules oaste din Rusia şi Podolia şi punînd generar pre Ioan Olieschi din Sién, o a trimis asupra lui Bogdan (II), care răpisă domnia Moldovei, zicînd că el este fecior firesc al lui Alexandru I şi că murind feciorii lui Alexandru I, domnia Moldovei se cade lui. Ioan Olieschi sau Sinevski, primind oastea, toate cu grabă le-a făcut şi intrînd în Moldova, pe Bogdan l-a fugărit, cuprinzînd oraşele cele mai de frunte de la dînsul, adecă Neamţul, Suceava şi Hotinul şi, după ce le-a dat lui Alexandru, feciorului lui Iliaş Vodă, s-a înturnat cu toată oastea acasă. Cît a ieşit oastea crăiască din Moldova, Bogdan s-a pogorit din munţi, unde scăpase, şi culegînd mulţime de tîlhari şi furi, cărora le-a făgăduit moşiiile celor ce nu ţineau cu el, pre Alexandru

cu mumă-sa l-a fugărit în Podolia. Aşadară, mai nainte de a ieşi craiul Cazimir în Cracovia, mai multe zile s-a sfătuit oare trebuie-ar să apere pre Alexandru împotriva lui Bogdan, carele făgăduia că se va supune şi va fi ascultător; şi unii sfătuia pre Cazimir craiul ca să nu lase prilejul, ci însuşi, în persoana sa, să intre în Moldova, carea e foarte roditoare şi are limanul de la Cetatea Albă şi alungind dintr-însa pre Bogdan şi lui Alexandru dându-i moşii în Rusia, să cuprindă el ţeara şi să o unească Poloniei. Ci fiind sfatul acesta primejdios, a mai plăcut craiului ca să trimită pre ruşi întru ajutorul lui Alexandru, ca să scoată pre Bogdan din Moldova. Preste oastea ce se culegea din Rusia s-a pus povăţuitor Petru Odrovas — şi Predibórie Coneţpólschi... carii, pe Sinziene, au sosit în Leopoiu. Din Leopoiu au trecut în Cămenet, unde s-au şi mai întărit cu oastea din Podolia şi cu cea românească ce era cu Alexandru lângă Cămenet. Din Cămenet pornind au purces cu oaste întreită: cu cea moldovenească, Petru Ódrovas, palatinul Leopoiului, cu cea din Leopoiu şi Premísia, Pǎrediborie Coneţpolschi, castelanul Sandomiriei, şi cu cea din Podolia, Theodoríc Buciátchi, castelanul şi căpitanul Podoliei. Venise la Hotin, care se ţinea pentru Alexandru Vodă şi acolo, zăbăvind vreo câteva zile, au sosit la Prut unde, punindu-se în rînd (căci se zicea a fi aproape nemicii) şi trecînd Prutul, au agiuns la oraşul Lipoveţ, gîndind că acolo vor găsi pre Bogdán cu oastea. Iară el nu în virtutea ostaşilor, ci în înşelăciuni punindu-şi toată nădejdea, a lăsat Lipóviţul şi trăgîndu-se la munţi, a început a se ruga de pace. Tuturor le-a mai plăcut pacea, mai virtos cu omul carele era dedat cu pădurile. Drept aceea, încetîndu-se de la arme şapte zile, s-a vorbit de pace; stînd oştile la riul Lipoviţului şi simbătă, înaintea Sintămăriei ceii mici, s-a făcut pace, ca Bogdan să ocirmuiască ţeara pînă cînd va fi Alexandru de cincisprezece ani şi să dea pe sama lui Alexandru, în mîinile craiului, 70 000 mii (Vapovie zice numai 7 000 mii) de galbeni turceşti pe fieştecare an. Despre pacea aceea, măcar că zicea pǎrcălabilul de Hotin că

este cu înșelăciune iacută și primejdioasă, tătuși nu i s-a crezut. Drept aceea în ziua în care s-a făcut pacea, oastea crăiască a pornit de la Lipoviț către casă. Iară Bogdan a poruncit la ai săi ca în pădurea care este după satul Crazna și numai o cale îngustă are, să lovească întâi carele cu *bagagiă*, că apoi mai lezne vor lovi oastea cecalaltă. După ce au înțeles generarii crăiești înșelăciunea, din părcălabul Hotinului și din notarul carele în noaptea trecută fugise de la Bogdan la ei, mai întâi au socotit să stea pe loc și să se bată din care, dară apoi au trecut carele prin pădure, ca cu atita mai lezne să se poată bate. Spunindu-le părcălabul că pădurea este tăiată și zicindu-le ca să meargă carele pre șes, nu l-au ascultat, ci tătuși grija carelor și a lui Alexandru lui s-a incredințat, ca să-i treacă pădurea, precum i-a și trecut la cimp, avînd cu sine o aripă dintre podoleni, cu carii adeseori s-a apărat de ostașii lui Bogdan, pînă ce au trecut pădurea la cimp. Într-aceea, duminică dimineața, înaintea Sintămăriei Mici, adecă în șese zile ale lui septemvrie, în răsăritul soarelui a sosit Bogdan cu vreo cîteva mii de moldoveni, carii îl urmau pre el, și cu mare mulțime de ajutor, iară oastea crăiască îndată s-a într-armat, pre carea Petru Odrovas cu formoasă zicere a o inimat... Așadară, orînduind toată oastea, o aripă o a incredințat lui Nicolaie Porava, căpitanului din Hălici, cecalaltă lui Mihail Buciațchi, în cimpul ce se cheamă Crasnipôle, la riul Crasnipôtoc, aproape de orașul Vasni. Supt patru steaguri a început bătaia, adecă supt al Premisliei, al Hăliciului, al Sanociului și al Podoliei, avînd opt turme de călăreți și una de pedestrași. O turmă de călăreți a protivnicilor acoperea pedestrima lor, asupra căreia năvălind oastea crăiască, ea s-a tras îndărăpt și a descoperit pe pedestrași, cu carii bătîndu-se oastea crăiască, pe mulți au pierdut dintru ai săi. A ținut bătaia toată ziua, nedîndu-se unii altora... Oastea protivnică era mai tare în pedestrima decît în călărime. Mai stringînd pre călăreți, palatinul Petru Odrovas cu Nicolaie Porava, cu Mihail Buciațchi și cu alții mai mulți se apucă de pedestrași și pre

mulți taie, ci mai pre urmă cad și ei. Mare întristare s-a făcut în oastea crăiască pentru pierderea vitejilor acestora și ar fi și pierdut bătaia, de nu ar fi sosit întru ajutor părcălabul Hotinului cu oștile moldovenești, cu care trecuse carele. Acesta sosind a fugărit pre oastea lui Bogdan și așa a fost biruința a oștilor crăiești, dară cu foarte mare pierdere...

A încetat bătaia la apusul soarelui, începându-se la răsăritul lui, după care oastea crăiască s-a înturnat către casă. Trupurile cele moarte ale lor, Petru Odrovas, Nicolaie Porava și Mihail Buciațchi, le-au dus cu sine polonii, de le-au astrucat în Leopoiu cu mare jele (din carea, cum serie Miron, a și murit fratele lui Petru Odrovas, arhiepul Leopoiului)... Iară Bogdan a fugit în orașul Bărlad. "Așișderea scriu Cromer, Stricovschi și Miron logofătul, carele tătuși greșeste scriind că Alexandru II era acuma de 15 ani.

Anul 1453 ...Iară Dlușoș serie: „Marți, înainte de sărbătoarea s. Margarete, adecă în 9 iulie, intrînd craiul în Cracovia... slabă veste s-a adus prin cărțile și solii lui Alexandru, voievodului Moldovei, că Țarigradul, mitropolia grecilor, s-a luat prin împăratul turcilor.”

Și eu încă zic: slabă veste! pentru că prin luarea Țarigradului de turci s-a stins cu totul împărăția strămoșilor noștri, carea ei, cu multă vărsare de sînge, dară cu mai multă dreptate, o cîștigase pre sama noastră, a românilor, ca pre sama unor nepoți, nu pre sama grecilor, carii fără vreo cădîntă și numai cu viclenșug au răpștit împărăția, ba încă și numele de la noi, căci grecii nu sînt romani de viță, precum sînt românii, pre carii acuma încă i-ar batjocori grecii, numai de i-ar putea, după cum am văzut cu ochii și am auzit cu urechile, în anul trecut, 1808, în Peștea, cînd se sfădeau cu românii de-acolo pentru aducerea de preot românesc.

Mie tătuși rău îmi pare că bombardarul carele a făcut armele pre sama turcilor, cînd au luat Țarigradul, a fost român, precum a fost, căci serie Halcocondila așa: „Bom-

bardarul împăratului Mahomet (II), Urban numit, Ορβανός, de neam era dac (adecă român), și mai nainte slujise la greci. Apoi, pentru sărăcia lui lăsind pe greci, trecuse la Poarta turcească. Acesta bine plătindu-se de Mahomet II, făcea arme și unelte de stricat ziduri.“

Inseamnă aci, o cetitorule! că, precum a fost Roma veche, domnitoarea lumii, zidită de Romul și împărăția ei, urzită de Avgust chesarul, iară pierdută de Romul Avgustulul, tocma așa s-a zidit Roma nouă sau Țarigradul, de Constantin cel Mare și s-a pierdut de Constantin Paleologul (după ce a stat în mare cinste și vîlfă, ani 1123), ca să se plinească că de același nume au fost și urzitorii cetăților acestora.

Anul 1457 ...Craiul Ladislav VI, în luna lui noiembrie din anul trecut, supt jurămint făgăduise Elisavetei, văduvei lui Ioan Huniadi, că va ierta pre Ladislav, fiul ei, pentru uciderea unchiului său, Ulric, comitului Giliei; drept aceea Ladislav cu frate-său, Matia, fără de frică au petrecut pe craiul pînă în Buda, unde ajungînd craiul și-a uitat făgăduința și prinzînd pre amîndoi Corvinii, i-a pus la închisoare și lui Ladislav i-a tăiat capul după trei zile. Despre carea tragedie așa scrie Cromer: „În anul 1457, Ladislav, fiul lui Huniadi, pentru uciderea lui Ulric, comitului Giliei, vrăjmașului său, s-a pedepsit cu tăierea capului. Matiaș, fratele lui, carele era mai mic de vîrstă, prinzîndu-se dimpreună cu Ioan, epul Orăzei-Mari și cu mai mulți boieri de frunte, s-a dus în Beci de craiul Ladislav (VI) și s-a aruncat în temniță. Muma lui Ladislav și a lui Matiaș, muiere inimoasă fiind, nu s-a dat la plîns și la vaiete, ci a prins arme asupra craiului și din mînie și mai mare ar fi cercat, că ar fi chemat pre turci întru ajutor, de nu o ar fi așezat unii dintre boierii cei mai de frunte.“ Ranzan scrie că în puțin a stat lucrul de nu s-au sculat toți boierii, dară mai ales ardelenii asupra cra-

iului Ladislav, pentru feciorii lui Huniadi, pentru aceea s-a și cărat craiul la Beci.

După ce s-a dus craiul Ladislav VI la Beci, Elisaveta, văduva lui Ioan Huniadi, cu frate-său, Mihail Silagi de Horogseg, comitul Timișoarei, banul Macovului și căpitanul Bălgradului din Serbia, au și început a-și câștiga și preteni. Drept aceea Silagi prin hrisovul său, carele l-a dat din Sina-vereș, a treia zi de Rusalile din anul 1457, și se află la Cornides, a înturnat lui Ladislav de Nagiveülgeș, magistrului culceării-
lor crăiești și lui Benedict Vereș de Farnaș, satele Bucerdea, Onuca, Filpișul unguresc și Filpișul sesesc, care le schimbăse cu Ioan Huniadi. Același Silagi cu soru-sa Elisaveta, prin hrisovul lor care l-au dat din Timișoară, în 13 iulie din anul 1457, și se află la Feiervari, iarăși au înnoit alianța cu Pancrătie din Sint Miclôș, precum o făcuse Ioan Huniadi, în anul 1444. Pentru alianțele acestea și altele, care nu le știu, gândesc eu că s-a pornit mai tare craiul Ungariei, Ladislav VI sau Pósthumul, de a dat românilor din Banat privilegiul care se află în *Diplomatarul Ungariei* și sună așa:

„Noi, Ladislav, din mișă lui Dumnezeu craiul Ungariei, Bohemiei, Dalmației, Croației ș.c., duxul Austriei și Stiriei, marhionul Moraviei ș.c., facem înștiințare prin rîndul acestora, tuturor căroră se cuvine, cum-că noi și pentru umilită rugarea credincioșilor noștri, a lui Mihail numitului de Temeșheli și a lui Ștefan, fiului lui Sîpman din Boziáš, cea în persoanele și cu numele lor și ale celorlalți tuturor nobililor, chenezilor și ale altor români din ținuturile Logógii, Șebeș, Miháld, Hálmaș, Crastopír, Bórza, Comiáti și Illica numite, mării (sau maiestății) noastre dată, și socotind credincioșirile și vredniciile credincioaselor slujbelor tuturor nobililor, chenezilor și românilor acelora, cu care ei nu numai craiilor Ungariei celor de dinaintea noastră, ci și nouă preșine s-au făcut plăcuți, și mai ales pentru aceea pentru că fiind ei puși în marginile crăimei noastre spre pázirea și apărarea vadurilor Dunărei în coantra deselor năvălirilor turcilor (carii au obicinuit în partea aceea sau a prăda crăi-

mea noastră sau a robi pre lăcuitarii țerei noastre, neosebind vîrsta sau partea bărbătească de la cea femeiască) nu se înfricoșează a-și supune întîmplărilor norocului persoanele, bunurile și toate averile sale, vrînd și noi a le răsplăti, toate privilegioanele numiților nobili românești și chenezi, despre orice slobozenii, prerogative și cădînte s-au dat lor, ca și cum s-ar cuprinde în aceste cărți ale noastre din cuvînt în cuvînt le primim și întărim (dară supt condițiile, greutățile și slujbele supt care s-au dat lor de la antecesorii noștri, craii Ungariei) cu puterea crăiască pentru numiții nobili românești, chenezi și ceilalți români cei de-acum și cei următori de pururea și făgăduim că pre ei, pre toți și pre fieștecare dintre dinșii, precum pre cei mai mari, așa pre cei mai mici, îi vom scuti și ținea în toate slobozeniile, prerogativele și cădîntecele acelea ale lor. Și ca aceiași nobili românești și chenezi unindu-se între sine cu atîta mai bine să poată face și de-aci înainte slujbele noastre și ale crăimei noastre, am orînduit ca de-aci încolo, întru acele opt ținuturi, nici o moșie să dăruim cuiva, fără numai acelora carii se vor vedea a fi vrednici pentru slujbele sale și acele opt ținuturi nu le vom despărți de laolaltă, nici vom dărui vrînul dintr-insele cuiva, ci le vom ținea laolaltă nedespărțite pre sama S. Coroanei crăimei noastre, precum le-au ținut și craii cei dinaintea noastră. Ba ținutul Comiati, carele s-a fost zălogit lui Ioan Huniadi (carele a fost după aceea guvernator Ungariei), prin prea înserinatul prințul domnul Sigismund, împăratul romanilor și craiul Ungariei, și se zice a fi fost răscumpărat prin lăcuitarii dintr-insul, iarăși îl împreunăm cu celealalte șapte ținuturi, orînduind ca să fie ținutul Comiati dintre celealalte și să aibă un privilegiu cu dinsele. Preste acestea îngăduim numiților nobililor românești și chenezilor ca pre dinșii altul să nu-i judece, fără numai comitul lor, care se va pune din timp în timp, cu a căruia judecată de nu se vor îndestuli, să poată mîna cauzile sau pirile sale la judele curței noastre sau și înaintea noastră. Mai voim preste cele zise ca comitii sau vițe-comitii

lor, carii vor fi din timp în timp în şugubîni şi birsăguri sau pedepse să nu cuteze a lua de la cei învinşi cai, arme şi alte lucruri, almintrelea, fără de va fi de faţă şi solgăbirăul (judele boieresc) românilor acelora. Mai pre urmă, pre numiţii nobili româneşti îi primim şi socotim în numărul nobililor celor adevăraţi din crăimea noastră, scutindu-i pre ei şi toate bunurile lor de toată darea şi tributul şi al nostru şi al altora, nici să-i poată cineva... oriunde a-i pune la arişte sau a-i judeca pre ei sau pre supuşii lor, sau a-i sili să stea înaintea altor judecători, ci, de cumva ar avea cineva ceva împotriva numiţilor nobililor româneşti şi a chenezilor sau a supuşilor lor, acela aceea să o cerce asupra supuşilor nobililor româneşti înaintea aceloraşi nobili, iară asupra nobililor şi a chenezilor înaintea comitilor lor, carii, de vor fi leneşi în facerea dreptăţii, să se mîne cauza înaintea judecătorilor curţii noastre şi, de va fi leneş şi acesta, înaintea maiestătei noastre să vină lucrul şi i se va face destul după legi. Întru a căruia lucru pomenire şi tărime de pururea am dat cartea aceasta, pecetluită cu cel sîcrét pecetnic al nostru, cu carele ne folosim ca craiul Ungariei. Dat în Viena, în ziua Tăierei capului Botezătorului Ioan, în anul Domnului 1457. Iară al crăimilor noastre, a Ungariei 18, a Bohemiei 4.“

Frumos privilegion este acesta, dară ţine-se au ba, spună românii cei din Banat. Eu ştiu că domniile din Banat, care mai nainte au fost numai ale românilor, pe vremea mea le-au cumpărat cu bani gata ungurii, carii au şi avut cădintă, nemţii, talianii, armenii, grecii şi alte neamuri streine, carii apoi n-au domnit, ci au tirănit preste mişei români!!!

În Buda lăcuind eu, mulţi oameni învăţaţi m-au întrebat ce fel de bidiganie au fost mai demult chenezii românilor? Eu le-am răspuns că numele acesta *chenéz* l-au luat românii noştri de la paînachi şi de la comani, despre carii am vorbit la anii trecuţi şi, cum mi se vede, au fost chenezii căpeteniile satelor şi ale ţinuturilor. Dintr-un diplomat al sîntului Ştefan, întîiului craiului Ungariei, care se pomeneste în

hrisovul lui Chóndereș de Malômviz, cel în anul 1445 din Sighetul Maramurășului dat și de Cornides adus, am învățat că sintul Ștefan I a dăruit de uric satul Vișo din Maramurăș cu întreg hotarul și toate folosurile chenezilor românești, lui Necvile și lui Radomér. Iară din diplomatul craiului Ungariei, Ludovic I, cel din anul 1366, care iarăși de Cornides se aduce, se vede că chenezii au fost de două feluri: unii se puneau chenezi de crai prin cărți și aceștia se primeau mărturii ca și nobilii, alții se alegeau de norod sau urmau părinților săi și aceștia, dacă nu se întărea prin cărți de la craiul, patru făceau cît face un nobil sau boier, căci proștii, opt făceau un nobil.

Carele știe mai multe despre chenezi, învețe-mă și premine, căci bucuros îl voi asculta. Acuma mă întorc la istoria din anul de-acum, care așa merge mai încolo.

Anul 1459 ...Iară Ștefan V, domnul Moldovei, carele pentru vitejia și faptele lui nu în zădar s-a numit după aceea cel Mare sau Bun, în anul de-acum a dat diplomatul care se află la Doghiel și sună așa:

„Noi, Ștefan Vodă, din mila lui Dumnezeu domnul Moldovei, cunoaștem, prin rîndul acestora, înaintea tuturor, căroră se cuvine, celor de-acum și celor viitori, că măriții domni Andrei Odrovas, palatinul și căpitanul Rusiei general, și Hrițco de Pomorzani, palatinul Podoliei și căpitanul Trembovilului, fiind trimiși cu deplinită putere, cu cărți de credință scrise pe pargamen și pecetluite cu acățată pecetea preainserinatului craiului Poloniei, domnului nostru celui preaslăvit, ca ambasadori, cu noi pentru toate războaiele, sfăzile, prăzile, aprinsurile și vărsările de sînge, care s-au făcut între țările Podolia, Rusia și Moldova, așa s-au împăcat și întocmit, ca toate sfăzile, războaiele, prăzile, furturile, aprinsurile și vărsările de sînge de tot să încete și mai mult să nu se patre. Iară, de se va întîmpla ca oarecarele dintre domnii sau lăcuiorii numitei Țerei noastre Moldovenești să

facă ceva rău în Podolia și Rusia cu furtul, prada și altă faptă rea, pentru aceea să nu se înnoiască războiul, ci la hotar să se facă dreptate de pe stricătorul păcii, după obiceiul cel vechi. Iară cite s-au pătrat în sfada și războiul de-acuma, să se lase pînă la venirea domnului preaslăvitului crai în părțile Rusiei și în fața domnului nostru crai sau în fața domnilor carii se vor trimite la aceea prin serenitatea sa, fiind și noi de față, judecîndu-se, se va face destulă dreptate fieștecăruia. Făgăduim mai încolo că cetatea Hotinului (care se ținea de Maria, văduva lui Elia I, precum s-a zis la anii trecuți, mai ales la anul 1456) nu o vom zărvi, ci o vom lăsa în pace cu vama ce se ține de dînsa din zilele cele vechi, cu orașul și cu pescuitul în apa Nistrului, și vor putea ieși lăcuitorii la trebile sale și vom îngădui să se ducă în oraș lemne, cite vor fi de lipsă, fin și altele de care vor avea op, nefăcînd vreo silă și neluînd ceva de la cineva cu puterea. Pre neguțători, soli și orice fel de oameni îi vom lăsa să meargă și să treacă cu luntrile, numai vama cea obicinuită luînd de la dînșii. Iară, de va vătăma cineva dintre cei din cetatea Hotinului pre vreun supus al nostru din Țeara Moldovei, vom înștiința pre numitul palatinul Hrițco, prin solul nostru, să facă dreptate, precum îi este poruncit, pînă ce vom înștiința pe preaslăvitul craiul nostru. Ci întru aceea sau stînd acestea așa, Petru Vodă să nu zăbăvească în Hotin, nici să călărească sau să-l cerce în persoana sa, nici să lăcuiască mai aproape decît în Smótrici, de Moldova, pînă la înștiințarea domnului craiului nostru. Făgăduim și domnilor românilor, carii din învoirea maiestății crăiești slujesc lui Petru Vodă, că le vom întoarce bunurile cele pîrintești și drepte și-i vom cinsti după vredniciile lor. Făgăduim că pre neguțători îi vom lăsa să meargă, treacă, zăbăvească și isprăvească toate trebile sale în tot ținutul Moldovei, plătînd vama cea obicinuită. Făgăduim mai pre urmă că nu ne vom lipi de alte părți, nici vom avea împreună cu Țeara Moldovei alt domn, fără numai domnului crai și crăimei Poloniei vom sluji și vom merge întru ajutor în

coantra păginilor, de ce să ferească Dumnezeu, cînd va fi op, și venind domnul craiul în părțile Rusiei, precum ne vom întocmi, laolaltă, toate nevătămat le vom ținea supt credința, cinstea și jurămintul nostru și domnul crai trebuie să ne iubească și apere pre noi, ca pre supusul său, după obiceiul cel vechi. Prin puterea acestora care s-au întărit cu pecetile a noastră, a domnului Valah, a domnului Dobroci, cancelarului (sau logofătului) nostru, a d. Alb spătarului, a d. Lazar Magn, a d. Thoma Lohinda, a d. Cușmă, a d. Bohtă, a d. Sahes, spătarului nostru, a d. stolnic, a d. Boeran comisului, a d. Lusco Goditchi și a domnului Olenet. Dat în rîpa Nistrului, lingă satul Overchielóvițe, în anul 1459, joi după Paști.“

Din diplomatul acesta poți culege că pe Petru V Aron polonii încă l-a fost ajutat asupra lui Ștefan V și că Miron logofătul mai adevărat scrie la anul trecut despre Petru V Aron decît hronicile moldovenesti.

Anul 1462 ...Războiul care l-a avut Mahomet II, în anul de acum, cu Vladislav V, domnul Valahiei, singur Halcocondila l-a scris de-amăruntul, dară el încă mesteacă lucruri de mai mulți ani laolaltă. Eu, drept aceea, între semnul osebirii () voi pune anul, în care s-a întîmplat la fieștecare lucru, apoi, la sfîrșit, voi spune ce zic și alți avtori despre lucrurile de el scrise. Așadară zice Halcocondila: „Iară în iarna care urma (din anul 1461) în Odriu rămînînd Mahomet II, chema la sine pe Vlad, fiul lui Dracula (sau Vladislav III), povățuitorul Dachiei, Βλαχδον, τὸν Δρακσεω παῖδα, Δακίαν ἡγεμόνα. Pentru că pe fratele lui cel mai tînăr (pe Radul IV cel Frumos), îl avea la sine (doară din anul 1445) și-l folosea în fapte de rușine, ținîndu-l la o masă cu sine. Cî mare price a fost întru început între împăratul și pruncul acesta, cînd a vrut întîiași dată să facă cu el după năravul turcilor. Că, după ce s-a înturnat în curtea împărătească l-a sirgunit la Caramanul, pentru că mai omorîse pre împăratul, impun-

gîndu-l... cu sabia; dară, după aceea s-a făcut concubin împăratului... Ci, după scurtă vreme (în anul 1456) împăratul a dat domnia Valahiei lui Vlad, fratelui pruncului acestuia... carele, cît s-a făcut domn, îndată a ales voinicii într-armați cu sulițe și i-a orînduit păzitori lingă sine. După aceea a chemat pre boierii cei mai de frunte din țeară, de carii se temea ca nu cumva să se scoale asupra lui, de s-ar muta domnia, și pre toți i-a omorît și tras în țapă, nici pruncilor, nici muierilor, nici șerbilor lor pătîindu-le. Atita ucidere a pătrat bărbatul acela, cîtă nu s-a mai auzit între oameni. Pentru că, ca să se întărească în prințipatul Valahiei, se zice despre dînsul că în scurt timp ca la 20 000 de bărbați, muieri și prunci a omorît și pre ostașii cei frumoși și buni, pre carii îi alesese să fie lingă sine, i-a îmbogățit din bunurile acclora, pre carii-i omorise. Așadară, în scurt timp bărbatul acela, foarte mare înnoire a făcut în Valahia. Preste acestea pre mulți unguri despre carii gîndea că întru aceea vor lucra ca trebile Valahiei să cure bine, cu prea mare dare sau tribut i-a încărcat, nepărtinind vreunui. Gîndind acuma că prințipatul Valahiei destul de tare este, s-a sfătuit cum s-ar putea deșdina de împăratul, ei se temea de românii din Valahia ca nu cumva, pricepînd că vrea să se deșdine de turci, să aducă pre unguri improtiva sa. Acestea așa se lucra.

Iară în iarna aceea (din anul 1461), cît a auzit acestea împăratul Mahomet II, foarte s-a mîniat și a trimis pre Catavolin, scriitorul Porței, Καταβολινὸν, Γραμματέα των Ουρβῶν, bărbat de cînte și gree, ca să-l îndemne să meargă la Poartă, că, de va merge, va dobîndi mare grație și mai multe daruri și bunătăți, cu care nu va întrece pre împăratul, numai de va rămînea credincios. Iară lui Hamûza, ce s-a numit ieracófor, Χαμυεῶ τὸν Ιερακοφόρῳ λελδμένῳ carele era prefect Vidinului, i-a poruncit ca pre ascuns de ar putea cu înșelăciune face să ducă pre Vlad la sine, că-i va face lucru prea plăcut. Drept aceea Hamuza, înțelegîndu-se cu scriitorul, s-au nărvit întru aceea ca scriitorul să facă de știre, cînd

se va înturna şi-l va petrece Vlad; şi aşa să-l prindă din leşul pus în ţeara lui. Au şi înştiinţat Catavolin pre Hamuza despre timpul cînd va porni înapoi şi Hamuza a pus leş lui Vlad; ci Vlad a petrecut pre Catavolin cu oameni bine într-armaţi şi căzînd în laţ, a biruit pre ostaşii lui Hamuza şi prinzînd pre mulţi, încă şi pre Hamuza, întîi le-au tăiat minile şi picioarele, apoi i-au tras în ţeapă şi pre Hamuza l-au tras în cea mai înaltă ţeapă... După acestea, stringîndu-şi oastea şi trecînd Dunărea, în ţinutul împăratului, a omorît foarte multe femei şi prunci; şi arzînd toate cîte i-au venit înainte, s-a înturnat în Valahia... Auzind acestea, împăratul Mahomet II ş-a strîns toată oastea şi în primăvară (din anul 1462) a purces asupra Valahiei. Se zice că oastea aceasta a împăratului a fost foarte mare şi a doua, cu mărimea, după aceea carea o dusesese asupra Țarigradului împăratul acesta... Oastea aceasta s-a împărţit la Filipopoiu şi o parte a mers pe pămînt, alta pe Marea Neagră, pînă la sbocatura Dunărei, cu 25 de corăbii mari şi cu 150 de luntrii; de-aci pre Dunăre în sus pînă la Vidin şi unde ieşea din luntrii toate le ardea. Ars-a atunci şi Brăila, tîrgul cel preavestit al Valahiei, Πραιλαβον, πόλιν των Δακων. Mai toate olatele ţerei aceştia sînt de lemn, pentru aceea lezne se aprind.

Dachii sau muntenii auzind că împăratul merge asupra lor, pruncii şi femeile le-au ascuns, pre unele în muntele Praşov, pre altele într-un oraş ce-l încungiura şi întărea un lac, pre celelalte în păduri... Iară bărbaţii urmau pre povăţuitorul Vlad, carele a despărţit oastea în două şi o parte o a ţinut cu sine, ceialaltă o a trimis în coantra povăţuitorului Pogdaniei ceii Negre, ἐπὶ τῆς μελαίνης Πογδανίας ἡγεμόνα (adecă a lui Ştefan V, domnului Moldovei), ca să-i stea impropotivă, de cumva ar năvăli acesta în Valahia. Pentru că se sfădise domnul Moldovei cu Vlad şi drept aceea era război între dinşii. Pricina războiului se zice a fi fost aceasta: prinţul Moldovei, prin solii săi, îndemnase pre împăratul

Mahomet II să se bată cu Vlad, că el încă va ajuta unindu-și oștile, și plăcându-i împăratului făgăduința, i-a poruncit să se unească cu navarhul sau admiraliul și să bată cetatea Chilie, care era în marginea Dunărei și era a lui Vlad. A plinit voia împăratului prințul Moldovei și împreună cu navarhul bătând Chilia mai multe zile, nu o a putut lua, ci s-au fugărit amândoi de la dinsa. Deci prințul Moldovei mergea să prade Valahia, ci s-a oprit de partea ce era trimisă să apere țeara de dînsul¹.

Vlad cu cea mai mare parte a oștilor sale mergea prin păduri, privind încătrău purcedea oastea împăratului. După ce a trecut împăratul în Valahia, întâi nu o a ars, ci mergea fără de grijă și fără de pază către cetatea în care așezase românii muierile și pruncii, pentru că niminea li sta împotriva, numai pre cei ce se depărta de tabără li tăiau românii. De la unguri încă nu venise ajutor; drept aceea Vlad a trimis la dînșii, zicîndu-le: ș.c.l. ...Ungurii auzind vorba solului, au ascultat și au strîns oaste, intru a căriia strîngere cuprînzîndu-se ungurii, împăratul a purces mai înlăuntru și acuma toate le ardea și prăda, cite le vineau înainte. Călăreții împărătești duceau în tabără cite puțini robi, dară mai mulți pierceau dintre dînșii, cînd se depărtau de tabără. Zic unii că Vlad, în persoana sa, a mers în tabără turcească, de a cercat și văzut cum stau toate; ei nu se vede a fi adevărat ca Vlad să se fie pus pre sine intru atîta primejdie, avînd el destui, prin carii a putut face aceasta. Doară numai pentru aceea au scornit aceasta, ca cu atîta mai îndrăzneț să se arăte Vlad. Tătuși Vlad se apropia ziua de tabără împărătească și însemna cu ochii corturile ostașilor și ale împăratului și piațul taberei. Vlad avea călăreți mai puțini de zece mii;

¹ S-a crezut multă vreme, pe baza textului din Chalcocondil, că Ștefan cel Mare, profitînd de faptul că turcii au atacat Țara Românească, a încercat să cucerească Chilia. De fapt, în campania din anul 1462 și turcii și Ștefan cel Mare s-au prezentat sub zidurile Chilie, numai că cetatea nu era a lui Vlad Tepeș, ci era în stăpînirea ungurilor. Ținînd seama de aceste împrejurări, nu se poate vorbi de un conflict moldo-muntean în anul 1462.

sînt carii zic că numai șapte mii a avut. Cu aceștia, într-o noapte, a năvălit în tabăra împărătească și mare frică a băgat în turci, carii credeau că nu știu ce oaste mare străină a venit asupra-le... Cînd a intrat Vlad în tabăra cea turcească, întîiași dată l-a întîmpinat oastea din Asia, dară bătaia n-a ținut îndelung, căci fugărindu-se asianii, s-au tras înapoi. Iară Vlad, avînd cu sine lampade și făclii aprinse, în rînd mergea către cortul împăratului, ci ostașii lui au greșit și au mers la corturile povățuitorilor Mahomet și Isac, unde vitejește s-au purtat, omorînd cămilele și dobitoacele și stînd în rînd la bătaie, foarte puțini au pierit, dară carii s-au depărtat de la rînd, îndată s-au tăiat prin turci. Pedestrașii carii erau lingă Mahomet-bașa, fiind tari voinici, vitejește s-au bătut. Mai pre urmă toți turcii s-au suit pre cai și bătaia îndelung a ținut acolo. Deci, înturnîndu-se muntenii, se grăbeau către cortul împăratului, ci găsind gata pre păzitori, nu îndelung s-au oștit. După aceea s-au înturnat spre piațul taberei și prădîndu-se, au omorît pre cîți au aflat acolo și în revărsatul zorilor au ieșit din tabără, toema puțini pierzînd în noaptea aceea. Din oastea împărătească, precum zic, încă puțini au pierit.

După ce s-a făcut ziuă, împăratul a ales ostașii cei mai buni și trimetînd cu dînșii pre Ali-begul (nu Hâliem), fiul lui Mihail, i-a poruncit să gonească pre munteni, carele agiungîndu-i, s-a lovit cu Vlad și mulți a tăiat din oastea lui, iară ca la două mii a prins vii, pre carii ducîndu-i la împăratul, pre toți i-a tăiat...

De-aci împăratul a pornit cătră cetatea în carea Vlad avea scaunul său (în Tirgovești sau în Arșiș, nu în Brăilă, cum se pune în margine, căci Brăila se arsesese mai nainte), și undă rămînea, totdeauna avea bună grijă de oaste... Iară sosind la cetatea aceea, muntenii au deschis porțile, fiind cetate și nu o a bătut, gîndind că este deșartă. Drept aceea mergînd mai încolo, a agiuns la o vale, care se lungea stadiuri 17 și se lățea stadiuri 7; într-însa se vedea furci și țape

încărcate de bărbați, muieri și prunci, pre carii îi omorîse acolo; numărul lor era ca la douăzeci de mii. Groaznic lucru, adevărat!... Căci se vedeau în furci și țape și prunci trași din pîntecele mamelor lor, întru ale căroro coșuri se încuibase pasărilor. Așa călătorind împăratul cu oastea sa, Vlad cît de colo îl petrecea, prinzind și tăind pre călăreții și azapizii, carii se depărtau de oastea împărătească.

Ci inima lui Vlad sta împotriva prințului Moldovei, carele, precum se vestise, iarăși bătea cetatea Chilie¹, ce era a lui Vlad. Drept aceea a lăsat ca la șese mii de ostași ca să spriginească pre turcii carii se vor depărta de oastea lor, și el a purces asupra prințului Moldovei. Iară oastea cea lăsată, după ce a purces Vlad, bucurindu-se și vrînd să-și facă nume, îndată a năvălit preste oastea turcească. Ci, văzînd împăratul Mahomet II, ș-a într-armat toată oastea și pre Iosif-bașa l-a trimis să tragă pre munteni la război; de-abia a agiuns Iosif, la munteni și s-a fugărit de dînșii. Cînd fugea Iosif, l-a întimpinat Omar, fiul lui Turahân, carele și el era trimis de împăratul asupra muntenilor și înfruntîndu-l și spăriîndu-l cu minia împăratului, l-a întors din fugă și amîndoi au biruit pre munteni, tăind dintr-înșii ca la doao mii, ale căroro capete, luîndu-le în sulite, le-au dus în tabără, la împăratul; pentru carea faptă pre Omar l-a dăruit împăratul cu prințipatul Tlesaliei. Mazale urma pre împăratul, povățuind tari bărbați. Așa s-a sfîrșit îndrăznirea muntenilor cînd au năvălit a doua oară preste tabăra împărătească.

Împăratul mulți robi a dus din Valahia... și oastea lui a minat mai bine de 200 000 de cai și boi... și trecînd Dunărea, a lăsat în țeară pe Dracula (Radul IV cel Frumos), fratele prințului Vlad, poruncindu-i ca să vorbească cu muntenii și să cuprindă țeara și să ajute pre turcii din vecinătate. Iară împăratul Mahomet II s-a înturnat oblu în Odriu... Vlad văzînd că muntenii au trecut la frate-său și

¹ Vezi nota precedentă.

știind că nu va isprăvi ceva bine, pentru că pe prea mulți omorîse mai înainte, a fugit la unguri.“...

Cum că Vladislav V, domnul Valahiei, și al doilea fecior al lui Dracula celui bătrîn sau Vladislav III, a fost foarte mare tiran, nu se poate tăgădui, dară să fie pătrat atîtea și așa, cîte și cum scriu despre dînsul, încă nu poci crede. Adecă: să fie țintuit șâlmele de pe capetele solilor turcești cu cîte trei cuie de fier, pentru că nu le-au pus gios cînd au intrat la dînsul; să se fie ospătat cu prietenii între turcii cei trași în țeapă; să fie ospătat și îmbătat pre cerșitori și apoi să-i fie ars de vii; să fie belit și sărat tălpile turcilor, apoi să fie adus capre, ca să le lingă, cum scrie Bonfinie; să fie dus din Țeara Birsei ca să de prunci și în loc de a-i învăța limba românească, cum făgăduise părinților, să fie aprins palestra preste ei; să fie îngropat pre casnicii săi pînă în brîu și așa să-i fie săgetat prin ostașii săi; să fie chemat pre românii din Ardeal ca pre niște prieteni la sine, apoi să-i fie tăiat, precum zice Bzovie, și altele mai multe, care toate mi se vād a fi numai scornituri, ca cu atîta mai groaznic să-l arăte lumii.

Anul 1467 ...Sfădindu-se trei bărbați între sine pentru domnia Moldovei, adecă Ștefan (V), Petru (V) Aron și Berendei, carii tustrei ziceau că sînt din sămînța prinților Moldovei, tocma din sămînța lui Alexandru (celui dintîi), Ștefan, carele întrecea pre cei doi cu înțelepciunea, mintea și sirguința, lezne i-a fugărit pre ei și sîngur a moștenit prințipatul la românii din Moldova, pre carii cu asprimea și direptatea sa, nelăsînd vre o răutate nepedepsită, la atîta i-a adus, cît în toate îl ascultau și nu numai pre ostași și pre boieri, ci și pe proști încă îi deprinsese în arme, învățînd pre fieștecarele cum să-și apere patria sa. Dacă afla că vreun prost nu are săgeți, arc și sabie sau mergea la tabără fără de pinteni, ace-luia, fără de milă, îi tăia capul. Pre acesta, Cazimir, craiul Poloniei, încă l-a întărit în domnia Moldovei, nebăgînd în samă pre cei doi, pe Petru și pe Berendei, carii năzuise la

dinsul, cum am zis mai sus, făgăduindu-i foarte multe, de-i va așeza în scaunul Moldovei.

Așadară Matiaș, craiul Ungariei, carele primise pre Berendei când s-a dus din Polonia și-i făgăduise că-l va așeza în prințipatul Moldovei, nesuferind ca de Ștefan, carele era în partea craiului Cazimir, să se batjocorească, a adunat mare oaste și avînd pre Berendei cu sine, ca să-l așeze în scaunul Moldovei, alungînd pe Ștefan și cădînta prințipatului ei să o ia de la craiul și crăimea Poloniei, pre la miezul lunei lui octomvrie (ungurii zic pre la ziua Ecaterinei) cu a sa oaste și cu oaste pe plată, ieșînd din Ardeal și punînd povățuitor preste oaste pre Ioan Ghisera de Brandis, bohemul, a intrat în Moldova și trecînd munții și plaiurile, a sosit în Totrûș (nu Hotrûș) pre care arzîndu-l, mergea pre lingă munți, în Bacôv, în tirgul Roman și în Neamț. Care toate dimpreună cu satele de prin pregiur arzîndu-le, tot pămîntul lăcuit și lucrat l-a împlut de ucideri, nepărtinînd cuiva de orice stat sau fel ar fi fost, și măcar că l-ar fi întîmpinat la Totruș, Ștefan Vodă cu oastea sa, tătuși mult ținînd de oastea lui Matiaș (căci avea cu sine ca la 40 000 de ostași) și temîndu-se și de ai săi pentru tirania făcută, cînd a omorit pre cei de frunte mai pre toți, n-a îndrăznit a se lovi cu toată oastea, ci din leșuri pre Matiaș craiul foarte l-a năcăjit în 40 de zile, oprîndu-l și de la jăfuirea cea mai depărtată. Iară după ce a sosit Matiaș craiul la orașul Baia și a întărit orașul (căci se temea de năvălirea moldovenilor) cu șanțuri și cu care, Ștefan Vodă, carele se așezase cu oastea sa între riurile Moldova și Someșul, gîndînd că a venit timpul cînd cu puțini să bată pre mulți, lăsînd caii și sarcinile în locul taberei, numai pedestru și ușor a venit în Baia și aprinzînd orașul de vro cîteva laturi, în 15 dechemvrie, noaptea a năvălit preste unguri și a ținut bătaia amestecată, pînă în revărsatul zorilor. Iară căzînd mulți dintre unguri și mai mulți sodomîndu-se de flacăra, craiul Matiaș rănit pe trei locuri, ci nu de moarte, ca să nu vină viu în minile românilor, cu o leptică s-a scos din locul bătăii. Partea cea mai mare a oștilor ungurești,

venind la munți și aflind drumurile îndesite cu arbori, ce se tăiasă de moldoveni, a ars carele și *bagagia* și îngropind în lut 500 de bombarde, ca să nu se poată folosi moldovenii cu dinsele, a scăpat cu fuga în Ardeal. Prin facerea de bine a unui român a scăpat craiul Ungariei, de nu s-a prins sau nu s-a tăiat, pre care român, Ștefan Vodă l-a pedepsit cu moarte, după ce a înțeles înșelăciunea. Spun că 10 000 de unguri au perit în bătaia aceea. Steaguri militarești vreo câteva s-au prins, care le-a trimis Ștefan Vodă, prin solii săi, în semn de biruință craiului Cazimir, carele atunci era în Vilna. Ștefan Vodă și oastea lui, mare pradă, corturi, care și bombarde a dobândit... înturnându-se Matiaș craiul în Ungaria, s-a împăcat cu guvernatorul Henric Diac, iară pe ardeleni, pentru că s-au fost lipit de Ioan, comitul de Bazin, i-a globit cu 400 000 de florinți, banigata, cu carii bani a început a aduna nouă și mare oaste, mai mult din străini, decât din ai săi, la carea oaste n-au vrut să meargă polonii, căci se credea că o strânge asupra lui Ștefan Vodă, ca să-și șteargă ocară, precum și Ștefan Vodă, prin deși solii și mai multe cărți, se ruga de Cazimir craiul ca să-i trimită ajutor asupra craiului Matiaș.

Așisderea scriu toți istoricii lezești și cei streini: Cromer, Mihovie, Albin, Vossie, Fabrichie, Cureau; ba încă și dintre unguri: Istvánfie, Podlușani și Borșai Pal; Miron încă, care adaogă că Berendei a căzut în bătaia de la Baia, iară Petru V Aron, după ce s-a biruit Matiaș, craiul Ungariei, a fugit în Polonia; numai Bacșai, Turoție, Ranzan și Bonfinie scriu că Matiaș craiul a biruit pre Ștefan V, domnul Moldovei, despre carii zice Spondan: „Toema de rușine întunecare a istoriei este aceasta, fie de unguri sau de poloni stîrnită! Cum că Bonfinie nu se năvărește cu sine însuși în multe cuvinte, n-ar fi greu a arăta, așa de încileit scrie avtorul acesta și numai din pizmă, tătuși cu frumseța cuvintelor faco destul cetitorilor săi.”

Nici te mira că Turoție, Ranzan și Bonfinie, pre carii apoi i-au urmat istoricii cei ce n-au știut critica, așa de orbește s-au lingărit craiului Matiaș, pentru că, după cum arată același Spondan, cu puțin mai în sus de cuvintele aici aduse,

tustrei erau prietenii lui și Bonfinie toema de el adus să scrie istoria ungurească; iar Matiaș crainul era din creștet până în tălpi fală goală, precum îl arată toate faptele și cuvintele lui, dintre care aduc aci epistola lui, carea o a scris către poloni și sună așa:

„Două sint care ne imputați nouă prin cărțile voastre: năvălirea asupra Moldovei, ca a unei țeri ce se ține de crăimea voastră, și pagubele sau buturile ce s-au făcut vouă și la ai voștri din Ungaria, prin ai noștri, și ne cereați pre noi ca să ținem legăturile cele bătrâne, ce s-au făcut între îmbe crăimile și poftiți ca să slobozim la judecată de obște cele pătrate. Întii, în cit este pentru Moldova, noi n-am fost de altul îndemnați să ne apucăm de dinsa, fără numai de Ștefan, tiranul țerei aceia, carele neținându-și făgăduința și primind pre sîrguniții noștri¹, apoi prădind și robind din crăimea noastră, ca și turcii, ne-neetat lucruri și oameni și cercindu-se, nevrînd să îndrepte faptele cele rele, au n-au fost vrednic ca de noi să se pedepsească? *none digne a nobis meruit castigari*, pentru care, zeul împotriva măcar cărui străin, pre lege ne-am fi putut scuța cu harț. Ci, noi pre el, din mărturisirea lui, îl știm că este supusul nostru. De cumva și vouă se lingărește cu numele acela, face după obiceiul său, pentru că la turei și la tătari încă așa se lingusește, pentru aceea ca între atîția domni necredința lui mai îndelung să rănîină nepedepsită. Dară cum că țeara aceea se ține de cădînța noastră, arată titlulul cel prea de demult și necurmat al predecesorilor noștri, crailor Ungarici, care titlul nu l-au purtat în zădar, ei cu moștenire necurmată; căci să tăcem cele mai de demult, de cînd se pomeneste de oameni, voievozii Moldovei totdeauna crailor ungurești au slujit și țeara aceea n-a avut alt povățuitor, fără numai pre acela, carele s-a întărit sau s-a trimis de-aicea, întru atîta, cit tatăl nostru, măcar că era numai gubernator, mai mulți voievozi a pus acolo pe rînd și fără de

¹ O parte dintre nobilii transilvăneni care se răsucaseră împotriva lui Matei Corvin au fugit în Moldova. O cauză a campaniei din anul 1467 o constituie faptul că Ștefan primise la curtea sa pe acești nobili.

vreo înprotivire. Care toate mai tari și mai de folos sînt decît înscricțiile (de cumva s-ar putea vreunele aduce) cele făloase, ci noi, pentru cuvioase pricini, mai pre afund despre acestea nu vrem a vorbi ș.c. În anul 1468.“

La cuvintele ce sînt puse și lătinește, înseamnă oarecine zicînd: „din epistola aceasta, chiar se vede că Matiaș craiul atunci a învins și supus pre români; drept aceea greșesc polonii, carii scriu că prea mulți unguri s-au tăiat și ceialalți cu fuga au scăpat în Ardeal. Nici e de a se crede că Matiaș ar fi fost așa fără de rușine, ca să se fălească că el a biruit, știindu-se pretutindenea pierderea lui. „Frumos silogism! dară de necritic făcut, căci Matiaș, craiul cel lăudat al Ungariei (pagubă că fiind român, a fost și tiran, împreună cu tatăl său, pentru carea pînă astăzi gemem, nu numai noi românii, ci și ungurii! ci despre aceasta mai multe a scrie nu poti), prin cuvintele: *nonne digne meruit a nobis castigari?* nu zice că a învins și supus pre Ștefan V cu moldovenii lui, ci numai că a vrut să facă aceasta, dară nu i s-a lovit pentru pricinile de istoricii leșești aduse, pentru că, de ar fi învins el, ar fi pus domn Moldovei pre Petru V Aron, pierind Berendei, cum zise mai nainte Miron logofătul. Încît este pentru celelalte zise ale craiului Matiaș, răspund eu că craii ungurești n-au avut titlul Moldovei vreodată, măcar că Moldova s-a numit oarecînd Comania Mare, ci s-au numit craiul Comanilor cei Mari și cei Mici, ce sînt în Ungaria de-acum, cum s-a arătat la anul 1239. Ioan Huniadi, tatăl lui Matiaș I, încă nu a dat domni moldovenilor sau muntenilor, după plăcerea sa, fără numai cît a ajutat pre vreo cîtiva de și-au apărut cădințele lor: adecă pe Petru IV, de a fugărit în anul 1448 pe Roman III din Moldova, și pre Dan IV, de a scos în anul 1445 pre Vladislav II din Valahia, dară cu Ciubăr Vodă din Moldova, în anul 1449, nu i s-a sfetit așa, căci nici a avut Ciubăr sau Ciúpor vreo cădință în Moldova. Sigismund împăratul și

craiul încă în zădar s-a silit în anii 1412 și 1429 să se împartă Moldova, ca să-și facă cădintă într-însa¹.

Pretenția polonilor la Moldova și a ungurilor și la Moldova și la Valahia, dintru aceea s-a stirnit, că românii din amîndouă țerile acestea, adeseori nu s-au nărauit între sine în punerea domnilor; drept aceea partea cea mai slabă totdeauna a năzuit sau la poloni, sau la unguri și a făgăduit toată supunerea și ascultarea, numai să se ajute împotriva părții celei mai tari; de unde a urmat de partea cea mai tare încă toate le-a făgăduit, numai să nu se ajute partea cea mai slabă. Așa au lucrat după aceea moldovenii și muntenii și la turci pînă cînd au căzut supt jugul lor, cum vei vedea la anii viitori. Iară polonii, ungurii și turcii s-au bucurat de sfezile românilor și pururea au căutat prilej de a putea surpa pre bieții români, cum poți culege din epistolia craiului Matiaș, cea către fiscul sau voievodul din Ardeal, în anul de-acum, 1467, trimisă,

¹ Interpretarea scrisorii regelui Matei este bună, așa cum o face Șincai. Pretențiile de suzeranitate pe care le formulează Matei Corvin asupra Moldovei își află justificare mai înainte de întemeierea Moldovei. Regii unguri și-au luat titlul de regi ai cumanilor mai înainte de anul 1239 datorită cuceririlor făcute de cavalerii teutoni între anii 1211—1225.

Din pricina tătarilor, cumanilor li s-a îngăduit să se așeze în Ungaria în 1239. Șincai, pentru a demonstra că ungurii n-au stăpînit niciodată, efectiv, Moldova sau Țara Românească, încearcă să ne convingă că numai după această dată (1239) regii unguri și-au luat titlul și de regi ai cumanilor. În secolul al XIV-lea ungurii poartă lupte cu tătarii pe teritoriul Moldovei, și la mijlocul secolului, cu sprijinul românilor maramureșeni, de sub conducerea lui Dragoș Vodă, se pune problema întemeierii unei țări la răsărit de Carpați. Primii domni ai Moldovei sînt feudali supuși Coroanei maghiare, și numai cu Bogdan I se cîștigă independența față de Ungaria. Pentru a face față încercărilor ungurești de subordonare a Moldovei, voievozii moldoveni vor accepta suzeranitatea regilor poloni. Pînă în vremea lui Iancu de Hunedoara regii unguri n-au putut să se amestece în treburile Moldovei. În timpul acestuia, așa cum s-a văzut mai înainte, unii domni moldoveni au venit în scaunul Moldovei cu sprijinul său. De o stăpînire a Moldovei nu poate fi vorba, și Șincai are dreptate atunci cînd spune că Iancu de Hunedoara „fără numai cît au ajutat pre vro cîțiva de ș-au apărât cădintele lor“...

care se aduce de Catona și sună așa: „Între celelalte, care cu înțelepciune și folos s-au înnoit și orînduit în adunarea cea mai de curînd trecută a prelaților, baronilor și nobililor noștri, despre bunurile crăiești și veniturile fiscului nostru, aceea încă s-a orînduit, ca de aci încolo, întru avenire, nici noi, nici craii carii ne vor urma, să putem sau să poată oricum înstrăina ținuturile Făgărașului, Omlașului și Rodnei cu pertinențele lor, ci numitele ținuturi pururea să fie gata în minile crailor, ca, de cumva va fi op, să se poată da oarecărui voievod muntenesc sau moldovenesc de lăcaș, spre îngrozirea și ciștigarea părților acelora. Și fiind că acestea și altele din voința noastră s-au orînduit prin numiții prelații și baronii noștri, și chiar se cunoaște că sînt spre folosul nostru și al crăimei, drept aceea credincioșirei voastre tare vă poruncim ca almintrelea să nu faceți, ci zisele ținuturi, Făgăraș, Omlaș și Rodna, cu pertinențele lor, măcar întru a cui mîni vor fi, cît veți vedea acestea, îndată să le cuprindeți și să le țineți în mîinile voastre, pînă cînd ne va plăcea nouă, apărîndu-le ca și cum apărați celelalte bunuri ale noastre, almintrele a lucra nici cum îndrăznind. 1467.“ Vezi cu ce meșteșuguri se sileau neamurile de prin pregiur să surpe pre români! adecă țineau dominiuri și bunuri întregi pre sama acelora, carii se nevoiau să-și mince neamul. Așa au lucrat și polonii, cum s-a arătat la anii trecuți, ci prin meșteșugurile acestea, ce au dobîndit și ungurii și polonii? de nu știi tu, îți voi spune eu, ascultă-mă: polonii, pentru fala lor, au roșit și îngrășat pămîntul Moldovei cu sîngele, și pre moldoveni i-au îmbogățit cu prăzile din ținutul lor; ungurii au dat Ardealul de jaf și moldovenilor și muntenilor, pînă cînd au căzut aceștia supt jugul tureilor. Fericiti au fost ungurii pînă a nu se osebi de români! Ci eu mă întorc la firul istoriei.

Anul 1469 ...Fala polonilor și mindria ungarilor asupra românilor nu mai înceta, căci scrie Cromer, precum urmează: „În anul ce a urmat, 1469, supt sfîrșitul lui ianuarie, Cazimir,

craii Poloniei, pornind din Cracovia a mers în Rusia și a zăbăvit în Leopoliu o lună și o gimătate, așteptînd pe Ștefan V, palatinul Moldovei, ca să-i joare. Ci el aducînd mai multe pricină, între care era frica năvălirii turcilor și a ungarilor în țeara lui, dară întru adevăr îi era frică ca să nu-l prindă craiul (precum rău l-au fost înștiințat unii dintre consilierii crăiești) atunci n-a venit să joare; tătuși a jurat în minile lui Ioan Muzicón, palatinului Podoliei, și ale lui Spitecón de Iároslav, sucamerarului din Premislia, carii se trimesese la dînsul, că va merge în Cameneț sau în Colómia sau în Sniatin, numai să se înștiințeze cu două luni mai nainte și va jura și înaintea craiului. „Așișderea scriu Dlugoș și Miron logofătul.

De mîndria ungarilor încă nu ș-a uitat Ștefan V, domnul Moldovei, pentru că scrie Dlugoș: „Ștefan V, voievodul Moldovei, vrînd să se izbîndească pentru strîmbătatea și făcută, pînă cînd era Matiaș craiul la Vratislăvia, a intrat în Ardeal, numai cu 1.800 de călăreți și curînd ca fulgerul mai multe rele a făcut, apoi, încărcat de pradă, s-a înturnat acasă. Trimis-a și lui Petru (V Aron), carele omorîse pre tată-său și lui încă se împotrivea în domnie, ajutorit fiind de Matiaș, craiul Ungariei, cărți și daruri supt numele boierilor din Moldova, de l-au chemat să vină să le fie domn, iară după ce a venit, l-a prins viu și i-a tăiat capul.“

Despre prada Ardealului, cea prin Ștefan V făcută, scrie și Cromer cu Miron, numai cît adaogă Miron, zicînd: „Nu după multă vreme a încetat vrajba între Matiaș, craiul Ungariei, și între Ștefan Vodă, că văzînd ei, precum vrăjmașul lor și a toată creștinătatea, turcul, le stă în spate și asupra volniciei tuturor întinde mreșile sale, ca să-i cuprindă... Matiaș, craiul ungarilor, s-a înupăcat cu Ștefan Vodă, dăruindu-i și două cetăți lui Ștefan, adecă Balta și Ciceul.“

Tot întru acesta an s-a întîmplat și năvălirea tătarilor în Polonia și Moldova, despre care așa scrie Cromer: „Pre aceea vreme tătarii cei de preste Volga sau Rha, după ce au trecut supt povățuirea lui Maniác Boristenul, împărțindu-so

În trei laturi, au năvălit în Litvania, Podolia și Moldova. În Litvania sau Podolia cea litvănească... toate le-au prădat, fără de împotrivire și au robii ca la 10 000 de oameni... În Podolia cea leșească nu multă pagubă s-a făcut... Iară în Moldova, de trei ori biruindu-se de Ștefan V Vodă, tătarii s-au tras îndărăpt, pierzind pre fiul împăratului lor, pre carele cerindu-l tată-său, Maniac, din robie, prin o sută de soli și cu aspră amelintătură, a miniat pre Ștefan Vodă, de pre feciorul hanului l-a împătrit înaintea trimișilor, apoi pre toți solii i-a tras în țeapă, numai unul s-a lăsat viu, dară cu nașul și cu urechile tăiate, ca să ducă veste la Maniac.“ Așisderea scriu Dlușoș, Cureu, Brietie și Spondan.

Ci Miron logofătul serie: „Ștefan V Vodă cunoscînd că izbîndele nu de airea, fără numai de la Dumnezeu i se pogoară, înturnîndu-se la scaunul său, la Suceava, a sfințit mănăstirea Putna în 3 septembrie... la carea sfințire multă adunare de călugări a fost, cu carii și însuși Theoctist, mitropolitul și Tarásie, epul cu Iosíf arhimandritul și egumenul Putnei erau. Se serie că au fost supt liturghie arhiepi, epi și preoți cu diaconi 64 la jirtvenic.

Anul 1475 „....Mahómet II, împăratul turcesc, zice Dlușoș, după ce a cuprins și luat supt puterea sa, toată cetățile și țărîmile din Besarabia și Muntenia sau Valahia, dîndu-i-le de bună voie Radul (IV), voievodul Valahiei (nu Basarabiei), atîta s-a sumețit, cît cu mindrie a poruncit lui Ștefan V, voievodului Moldovei (nu Valahiei), ca să-i dea Cetatea Albă și Chilia de bună voie și să-i plătească tributul sau haraciul cel nedat pînă acuma, și de aci înainte; almintrelea de va lucra, să știe că el, cît mai curînd, va veni și toate le va lua fără voia lui.“

Nici a mințit Mahomet II, pentru că către sfîrșitul anului 1474 a și trimis pre Soleimán-bașá asupra Moldovei, despre carele așa scriu *Analii turcești*, cei de Leunclavie tălmăciți: „Iară Soleiman-bașá neputînd lua Scódra (cetatea Epirului

celui vechi sau a Albaniei de-acum), a trecut cu toată oastea sa asupra Moldovei, pre carele îndată l-a întâmpinat voievodul Moldovei cu oastea neamului său și întâlnindu-se, cu inimă s-au lovit laolaltă îmbe părțile, dară fiind turcii osteniți de la baterea Scodrei și lovindu-i și frig foarte mare, cît au intrat în Moldova, și-au pierdut curagea și fără de îndrăznire bătîndu-se, s-au biruit, tăiat și înfrînt de moldoveanul.“ Așîderea scriu Podestà, Calvisië, Buholcér, Brentan și Drehsler. Despre biruința aceasta a lui Ștefan V, domnului Moldovei, din anul 1475, asupra turcilor, așa scrie iarăși Dlușoș:

„Marți, în 17 ianuarie (din anul 1475), Ștefan, voievodul Moldovei, pre oastea lui Mahomet II, împăratului turcesc, carea avea în sine 120 000 de ostași și era ajutată și de munteni, a căroră țeară o cuprinsese turcii, cînd prăda aceasta Moldova, la lacul Răcoveț, lingă riul Bărladului, cu singură puterea sa, numai cinci mii de secuî avînd cu sine, a căroră țeară o smulsese de supt crăimea ungurească, cu mare perire o a biruit, ci nu fără de vărsare de sînge și despre partea alor săi, pentru că stropșindu-se de mulțimea turcilor, cei ce erau în frunte, unde erau și secuî, în mare primejdie de a pieri venise oastea și ar fi și pierit, de n-ar fi sărit însuși Ștefan în mijlocul turcilor, carii acuma se sumețise cu biruința, și n-ar fi dărîmat aripile lor, prin minunată puterea lui Dumnezeu, căci el de-abia avea 40 000 de ostași și aceștia încă mai toți erau proști și lucrători de pămînt. Pentru carea biruință Ștefan nu s-a mîndrit, ci a postit patru zile cu apă și pîne și a poruncit în toată țeara sa, ca nimenea să îndrăznească a-i da lui, fără numai lui Dumnezeu, biruința aceea, măcar că știut lucru este că biruința din ziua aceea, din el singur a stătut. Toată oastea lui, din prada turcilor s-a foarte îmbogățit cu aur, cu argint, cu pîrfire, cu cai și cu alte scule de mare preț, și cetățile Valahiei, care se desdinasă de la el către turci,

¹ Secuî au venit în ajutorul lui Ștefan cel Mare cu consimțămîntul și din ordinul regelui ungar. Dealtfel, pe lingă oastea secuilor, la lupta de la Vaslui, din anul 1475, au participat și 1 800 de unguri.

toate i s-au dat îndărăpt. Prea mulți proști s-au boierit¹. Turcii toema puțini au scăpat cu fuga, pentru că și carii au scăpat cu fuga, pină la Dunăre, acolo i-au agiuns românii cei cu cai mai buni și mai pre toți sau i-au tăiat sau i-au înneecat în undă; caili turcilor, ba și turcii, slăbise de foame, pentru că Ștefan, cu mult mai nainte, toate le arsese în locurile acelea, prin care trebuiau să treacă turcii; carea încă foarte mult l-a ajutat la învingere. Pre robii turcești (luînd afară pre cei mai de frunte, pre carii i-a ținut) mai pre toți i-a tras în țăpă. Trupurile celor omoriți le-a ars, tătuși cústă încă oare citeva grămezi de oase, de mărturisesc, mărimea biruinței și la cei viitori.

Pre patru bași turcești cu 36 de steaguri militarești și alte scule, i-a trimis Ștefan, voievodul Moldovei, lui Cazimir, craiului Poloniei, în Litvania, prin solii săi, rugîndu-se de ajutor craiului, de cumva s-ar mai rădica turcul asupra lui, pentru pierderea aceasta... Trimis-a același Ștefan vreo cițiva robi și steaguri de la turci luate și patriarhului Romei, lui Sixt IV, sfînteniei-sale așîderea rugîndu-se pentru ajutor asupra turcilor. Așîderea a făcut și lui Matiaș, craiului Ungariei; ci acesta, trăgînd la sine toată lauda, a scris papei de la Roma și împăratului și celorlalți crai și prinți din Evropa, cu înaltă trufie fălîndu-se, că el, prin oamenii săi, al căror povățuitor a fost Ștefan, voievodul Moldovei, mare oaste turcească a șters de pre fața pămîntului. Dară acestea numai din rău obiceiul de a se făli cu laudele altora, le făcea Matiaș, craiul Ungariei, căci știut, și întru amîndouă țerile, adecă și în Ungaria și în Polonia, vestit lucru era, că același Ștefan, voievodul Moldovei, pre carele Matiaș craiul în zădar îl numește povățuitorul său și al oamenilor săi, cu puțin mai nainte a tăiat deplin 6 000 de ungureni din oastea, carea o povățuise Blásie Mágiar (voievodul Ardealului), din porunca

¹ Prin „proști“ trebuie să înțelegem pe țărani liberi care, în urma multelor bătălii purtate de Ștefan cel Mare, au fost ridicați la rang de boierie sau ranguri militare, pentru a lua locul celor căzuți în lupte.

craiului Matiaș asupra Valahiei, de carea pierire Blasie Magiar de abia s-a mîntuit cu fuga.

(Aci înseamnă că Blasie Magiar s-a trimis în anul trecut să pună domn Valahiei iarăși pre Vladislav V, precum poți culege din Miron, la același an, ci de astă dată nu s-a plinit voia craiului Matiaș.)

Nici s-a îndestulit (zice mai încolo Dlușoș) Ștefan, voievodul Moldovei, cu soliile, care le-a trimis la prieteni, ci la cel mai mare dușman al său, Mahomet II, împăratul turcilor, încă a trimis frumoasă solie cu mari daruri, jeluindu-se că niște tîlhari și sîrguniți din țerile turcești, fără de știrea și voia împăratului, au năvălit să prade Moldova, pre carii el i-a potopit cu ajutorul lui Dumnezeu, dară unii dintre tîlharii aceia tătuși au scăpat în ținutul turcesc; pre aceștia așadară i-a cerut de la împăratul, ca să-i dea în mină să-i poată pedepsi, ca și cum a pedepsit pre ceilalți. Cu solia aceasta mai tare întărtindu-se împăratul, a călcat cădînta neamurilor și pre soli i-a pus la închisoare pînă la o vreme, iară după aceea i-a despuiat de toate și mai goli și pedestri i-a slobozit acasă. Prin carii s-a înștiințat același Ștefan Vodă despre minia împăratului și că împăratul se gată asupra lui, pre apă și pre uscat, în persoana lui, pre carele l-a și așteptat necutremurîndu-se și numai ajutorului Celui de Sus încredințîndu-se.

Oh, ce bărbat minunat, carele nu e mai puțin, decît au fost vitejii cei de demult, de carii atîta ne mirăm și carele pre vremea noastră așa de tare a înfrînt pre turc, cît se poate zice a fi cel dintîi între toți prinții cîți sînt pe lume. După cum judec eu, pre vrednic este, ca lui să se încredințeze oblăduirea lumii toate și mai virtos povățuirea oștilor creștinești asupra turcilor, lui să i se încredințeze de toți creștinii, pînă cînd oblăduitorii lor își petrec viața în leneviri și desmierdări sau în războaiele cele dintre dinșii! De vei lua afară strigarea această de pe urmă a lui Dlușoș, așîderca scriu Cromer, Paralipomenile, Fabrichie, Genebrard, Petru de Reva, Brietie, ș.c.

Laudele care se dau aci lui Ștefan V, domnului Moldovei,

cu mult mai mari sînt decît toate laudele Corvinilor celor noi; drept aceea eu nu mă mir de a îmblat Matiaș Corvinul, craiul cel lăudat de unguri, să le întunece, dară mă mir de Bonfinie că uitînd de a se lingări craiului Matiaș, preste năravul său, numai atîta scrie la anul de-acum: „În anul acesta 1475, turcii, după ce trecuse mai nainte Dunărea, fără de noroc au năvălit în Valahia, pentru că mai întîi ostenindu-se, apoi înșelîndu-se de protivnici, s-au tăiat de tot; și cu puțin după aceea intrînd în Mesia-de-Gios, iarăși s-au tăiat.” Așîderea scriu Albin și *Analii besericeii din Brașău*, carii au urmat pre Bonfinie. Iară Bonfinie numai pentru aceea a tăcut aci numele lui Ștefan V, domnului Moldovei, pentru că acesta a întrecut cu vitejia nu numai pre Matiaș craiul, ci și pre Ioan Huniadi, tatăl lui Matiaș, cum arată toate bătăile lor, a tustrei.

Scrie Ioachim Cureu: „Se bagă vină craiului Matiaș de istoricii leșești, că scriînd în toată Evropa și mai ales în Italia, pretutindenea s-a fălit că din orinduiala lui și de supusul lui s-au biruit turcii. Tătuși se știe că în oastea românească, partea cea mai mare a fost din unguri și pentru Ștefan se sfădea polonul cu Matiaș, al căruia supus să fie.” Încît este despre sfada crailor Cazimir și Matiaș, pentru Ștefan al cincilea, Cureu are drept, pentru că craii aceștia se sfădeau între sine, ci Ștefan mai mult ținînd despre Cazimir și mai mult lingărîndu-se lui, nici asculta de unul, nici de altul, ca un domn și singur oblăduitor, căruia nu-i era frică de ei, precum cu faptele a arătat și Matiaș craiul încă mărturisește în epistola către poloni, carea o am adus la anul 1467¹. Dară întru aceea că întărește că în oastea lui Ștefan V partea cea mai mare au fost din unguri, greșește același Cureu, ca unul, carele numai din lingăritura către unguri a scris aceea, căci de ar fi fost adevărat ce scrie el, au tăcut-ar fi despre un lucru ca

¹ Concluzia lui Șincai este bună, însă poziția lui față de relațiile lui Ștefan cu ungurii și polonii este într-un fel greșită. Judecata lui este a unui om modern și face abstracție de obiceiurile feudale, care, oricît de ciudate ar părea, țineau de o anumită concepție, concepția feudală a relațiilor dintre țări și conducătorii lor.

acela istoricii ungurești și mai virtos Bonfinie? carele supt bou încă cearcă vițel, numai ca să poată înălța pre Matiaș craiul, patronul său.

Mai bine a nimerit adevărul același Cureu, tot la locul mai sus însemnat, așa scriind despre Crimeea, după pierderea cea mare din Moldova: „Tiranul turcesc nu și-a pierdut inima pentru pierderea din Moldova, ci, cu începutul vărei, pre apă și pre uscat a încungiurat cetatea Cafa din Crimeea, carea se stăpânea atunci de genovezi și mai nainte s-a chemat Theodósia, și ajutat fiind și de tătari, o a luat în 6 iunie din anul de-acum, dindu-o tălianii și așa s-a stins numele gothilor din Crimeea de-acum. O corabie de cele mai mari din Cafa, carea o pornise tiranul către Tarigrad, s-a mîntuit prin minunată pronia dumnezeiască. Ducea corabia aceea 150 de prunci roboți din Cafa, ca să-i jugănească sau să-i folosească pentru spurcăciunea turcească, și alte scumpeturi pre sama tiranului; pre corabia aceea corăbieșii, după ce au omorît pre turcii dintr-însa, o au îndreptat la cetatea Chiliei și s-au închinat cu toții lui Ștefan Vodă.“ Zisei mai nainte că mai bine a nimerit aci adevărul Cureu, pentru că Dlușoș încă așa serie, mai adăogînd și acestea: „Toți trimișii lui Ștefan Vodă și 160 de neguțători românești, carii s-au aflat în Cafa, cînd s-a luat, s-au omorît din porunca lui Mahomet II.“

Miron logofătul, după ce a scris despre pierirea turcilor, ca și Dlușoș (de vei lua afară că Miron zice că pre cele 5 000 de secui Matiaș craiul le-a trimis întru ajutor lui Ștefan V și că și Cazimir i-a fost trimis 2000 de leși, care nu sînt adevărate)¹ cu cuvintele acestea mină istoria mai încolo: „Iară turcii, carii au scăpat, au luat-o prin păduri și au ieșit unde cură apa Sîmliei, la ținutul Tutóvei; acolo, în legea lor, au dat laudă lui Dumnezeu că au ieșit la lume. Iară Ștefan V Vodă s-a pornit după ei cu moldovenii săi și cu 2 000 de oaste leșească, ce i-a fost venit întru ajutor și a gonit pre turci,

¹ De data aceasta Șincai nu acceptă ca bune informațiile *Letopisețului* lui Ureche, pentru a nu știrbi din gloria învingătorului de la Vaslui.

pină ce i-a trecut Siretul, la Ionașești, unde se pomenește astăzi Vadul Turcilor și acolo, deasupra Siretului, la o mîvilă mare, a Tecuciului, odihnind trei zile, i-a venit veste de la starostele de Crăciuna (Crăciuna era o cetate la Putna, deasupra Milcovului) cum că Radul IV, domnul munteneș, vine cu oaste asupra lui și întristîndu-se Ștefan V, a răpezit la ostașii sîi, de i-a strîns de sirg. Atunci a sosit și Șendrea hătmanul, cununatul lui Ștefan V, cu o samă de oști, ce au fost rămas înapoi; sosit-a îndată și Costea păharnicul cu altă samă de oaste, ce a fost gonit pre turci preste Siret. Deci pe Șendrea l-a trimis Ștefan V cu puținei ostași în chip de strajă înaintea oștei muntenești, cu care lovindu-se, au învins muntенii cei mai mulți pre moldovenii cei mai puțini și Șendrea hătmanul încă a pierit acolo, mai gios de Rîmnice, unde s-a și pomenit multă vreme Movila Șendrei, de-unde ducîndu-l în satul Dolhești, l-au îngropat lingă tată-său. Întîlnindu-se amîndouă oștile, adevă cea moldovenească cu cea muntenească laolaltă, din sus de Rîmnice și vitezește bătîndu-se, a învins Ștefan V pre Radul IV și a dat voie oștilor sale de trei zile au prădat în Țeara Muntenească.

Zăbăvind Ștefan V pină ce i s-au adunat oștile cele împrăștiate la pradă, a strîns o samă de boieri din Valahia și din Moldova și vorbindu-se laolaltă, s-au tocmnit de au despărțit din Milcovul cel mare o parte de pârău, ce vine pre lingă Odobesti și trece de dă în apa Putnei și pină astăzi ete hotarul Țerei Moldovei și al Țerei Românești, acel pârău, ce se desparte din Milcovul cel mare. Iară mai nainte au fost avînd țerile amîndouă price pentru hotar, căci Țeara Muntenească vrea să fie hotarul său pină în apa Tîtrușului: iară moldovenii nu lăsa, pină a vrut Dumnezeu de s-au tocmnit așa. Și a luat Ștefan V cetatea Crăciuna cu tot ținutul ce se cheamă ținutul Putnei și l-a lipit de Moldova și a pus părcălabii săi, pre Vileca și pre Ioan.

Întorcîndu-se Ștefan V cu oștile sale și mergînd pre apa Bărladului în sus, i-a plăcut locul între Bărlad și Vaslui; drept aceea pentru mulțămîta că a biruit pre turci și pre mun-

teni, a început a zidi beserica Sîntului Ioan, Mergătorului înainte, în tîrg în Vaslui şi pre urmă şi case domneşti a făcut, cum se cunoaşte şi pînă acuma.

Aflindu-se Ştefan V Vodă la Vaslui, i-a venit veste de sîrg cu olăcarii de la Soroca, cum Lobodă şi Neliváico, hătmanii căzăceşti, au intrat în ȧeară şi pradă. Deci, Ştefan V Vodă îndată a şi mers asupră-le şi bătîndu-se noaptea cu cazacii la Grumăzeşti, cazacii s-au hîrui şi prinzîndu-se Lobodă, Neli-vaico s-a alungat spre Nistru cu o samă de cazaci, dintre carii bine mulţi s-au înecat cînd treceau Nistrul. Înecatu-s-a acolo şi Iora, polcovnicul cel vestiţ al cazacilor, de la carele pînă astăzi se cheamă locul acela Vadul Iorei. Iară Ştefan V Vodă, după ce s-a înturnat de la gonirea cazacilor, a descălecat tîrgul Iaşilor şi a început a zidi beserica Sîntului Nicolae, carea custă şi pînă astăzi în oraşul Iaşilor, lîngă curtea domnească. De-aci s-a înturnat la scaunul său, în Suceava, unde cu foarte mare pompă s-a primit de mitropolitul şi de alţi preoţi şi după ce s-a aşezat, a început a zidi mănăstirea S. Dimitrie din Suceava, de lîngă curtea domnească, apoi atunci s-a cununat cu doamna Voichîţa, fata Radului al patrulea, domnului muntenesc, iară pre mumă-sa cu mare cinste o a trimis acasă, la bărbatul ei, Radu IV.¹

După atîtea învingeri, pre Ştefan V, domnul Moldovei, dintre craii de prinpregiur, care de care se bătea ca să-l tragă în partea sa, precum arată Dluşoş scriind aşa: „Trimis-a şi Matiaş, craiul Ungariei, trei soli aleşi la Ştefan, voievodul Moldovei, pre Dominic, prepósitul din Alba, pre Caspar de Otvan şi pre Mihail de Peşte, ca să-l tragă spre unguri, desbărîndu-l de craiul şi crăimea Poloniei, căci îi făgăduia tare ajutor asupra turcilor. De ajutor asupra turcilor, măcar că avea mare op Ştefan, voievodul Moldovei, la atîta tătusi nu s-a putut aduce prin Matiaş, craiul Ungariei, ca să se lase de poloni sau să se scoale asupra lor, precum foarte doreau ungurii. Deci Cazimir craiul încă îngrijindu-se şi

¹ Textul reprodus este o interpolare a lui Misail Călugărul în *Letopişeşul* lui Grigore Ureche.

temindu-se de nestătornicia lui Ștefan, ca și mai tare să-l lege
șie pre Ștefan, a trimis la dinsul pre Sintămăria Mică din
anul de-acum pre Stanisláv Vatróvca de Strezélte, palatinul
Belzului, și pre Andrei de Borșovițe, prepositul din Lancicia
și canonicul din Cracovia, de l-au jurat de nou.“ Vezi mîndria,
să nu zic nebunia amînduror neamurilor acestora, care cre-
deau că cu multe stoarceri de jurămînturi și cu apărările unora
asupra altora, vor supune șie pre toți românii!...

Anul 1476 ...Despre acelea, care s-au întîmplat în anul
de-acum lui Ștefan V, domnului Moldovei, iarăși așa cuvîntă
Dlugoș¹: „Mahómet II, împăratul turcilor, de nestîmpărată
ură pornit asupra lui Ștefan, voievodului Moldovei, pentru
că nici tributul făgăduit i l-a plătit, Chilia încă o a cuprins
cu puterea și în anul trecut a tăiat 120 000 de ostași tur-
cești, și-a strîns toată puterea la cetatea Sofiei (sau Sárdi-
chei de demult) și a purces în coantra lui, ca subjugînd
Moldova, să o dea pe tribut oarecărui român, anume Ale-
xandru, carele se zicea pre sine a fi frate cu Ștefan V.
Cînd mergea împăratul turcesc cu prea mare gătire de oa-
meni, de cămile și bombarde, la războiul acela și acum
ajunsese la Varna, cetatea Bulgariei, l-a întîmpinat fără de
veste Martin Hóraziț de Vroțimóvițe, solul lui Cazimir,
craiului Poloniei, carele mai de mult se trimesese la turc,
ci zăbăvisse pentru mai multe pricini, dară mai virtos pentru
că Ștefan Vodă nu judeca a fi de folos solia. Martin acesta,
avînd răgaz în 22 mai de a vorbi cu Mahomet II, se ruga
să dea pace lui Ștefan Vodă... ci Mahomet i-a răspuns că
pentru prietenșugul polonilor ar fi făcut, de ce se ruga
Martin, de ar fi grăit mai nainte de a porni din Odriu, ci
fiindcă acuma este mai în marginea Moldovei, nu poate
călca făgăduința carea o a făcut voievodului Valahiei și
chesarului tătăresc, prin ale căror solii și rugăciuni s-a
și plecat spre războiul acesta; tătuși, că nu se va împie-
tri și se va lăsa de harț, de se va lega Ștefan V Vodă că-i

va plăti tot tributul, și cel trecut și cel viitor, va întoarce Chilia la prințipatul Valahiei și va slobozi toți robii. Condițiile acestea neplăcând solului, a înștiințat pre Ștefan Vodă despre toate și el s-a înturnat la craiul, în Marienburg...

Totdeauna mare oaste tătarească a venit întru ajutor turcului și intrând în Moldova mai înainte de turci, a început a o năcăji cu sabie, cu foc și pradă; ci Ștefan Vodă, de doi nemici așa de puternici, adecă de tătari și de turci, carii pe o vreme, dară de mai multe părți năvălise, nespăriindu-se, ci neînfricoșată inimă purtând, mai întâi a ars toate, pre-unde erau să treacă vrăjmașii, apoi întiași dată s-a apucat de tătari, de carii mai tare se temea decit de turci, și, cu ajutorul lui Dumnezeu, pre aceia tare i-a învins și mai i-a stins; și cu atita rîvnă a gonit pre cei ce fugeau, cit pre mai mulți a tăiat în fugă, decit în bătaie. Deci, spăimîntindu-se tătarii, ca să poată fugi mai lezne și pre ușor, nu numai armele, ci și arcurile și faretrelle cu săgețile, șeile și hainele le lepăda și, ca niște turbați, goli sărea în apa Nistrului (nu a Dniperului sau Boristenului) de se îneca.

Înturnindu-se Ștefan V Vodă de la goana tătarilor, mai cu inimă s-a apucat de turci, dintre carii pre mai mulți a tăiat cînd trecea Dunărea cu luntrile. După aceea din păduri, unde se trăsese cu ai săi, lovindu-se cu turcii, mai ales cu cei ce se risipeau după zăhărea, mai totdeauna rămănea el biruitor și pre turcii cei robiți, nefăcînd vreo alegere între dînșii, sau de vii îi belea, sau îi trăgea în țapă, pînă cînd a împărțit turcul mulțimea oștilor sale și a încungiurat de toate părțile pre Ștefan V Vodă. Așa turcul a învins pre Ștefan V Vodă tăind ca la 200 de moldoveni, dară lui încă nu i-a fost necruntată biruința, tăindu-se de Ștefan și de ostașii lui, precum spun, mai la 30 000 de turci. Pentru pierderea aceasta moldovenii se clătise de către domnul său, ci Ștefan V Vodă neabgînd samă de toate, s-a gătit de nouă bătaie și s-a rugat și de Cazimir, craiul Poloniei, ca să-i trimită întru ajutor 12 000 de ostași, căci

cu ajutorul acela va lucra de turcul cu rușine va ieși din Moldova.

Întru aceea ciurma și foametea, două rele nesufericioase, intrase în oastea turcului și mulți turci piereau de dînsele în toate zilele. Numai o mîngăiere avea turcul și oastea lui, că Besarab, voievodul Valahiei, pentru care se și slobozise turcul la războiul acesta, cu oameni, cu hrană și cu toate ce erau de lipsă, ajută pre turci în toate lipsele lor și oastea muntenească, ca ceea ce era de o limbă, de un nărav și știa toate ascunsurile moldovenilor, mai mult năcăjea pre aceștia decît turcii. Împăratul Mahomet II încă nemaștiind de ce să se apuce, toate le pustii cu foc și cu sabie în Moldova, de unde foametea din zi în zi tot creștea. Deci nemaiavind ce mînca în Moldova, a năpădit și în Podolia, unde iarăși a ars vreo cîteva orașe mai mici și vreo cîteva sate. După aceea vrînd Mahomet II să ia Suceava și Hotinul, mulți ostași a pierdut supt amîndouă cetățile acestea și cu rușine i-a căutat a se înturna de la ele și a se apuca de altele.“ Așîderea serie Cromer, Ioachim Cureu, Mihóvie și Spondan.

Iară Miron logofătul serie așa: „În anul de la plăsmuirea lamei 6984, văzîndu-se împăratul turcesc, sultan Mahomet II, într-atîta pagubă despre Ștefan V Vodă, și cetățile Chilia și Alba nerăscumpărate, fiind încă supt stăpînirea lui Ștefan V Vodă, gîndi singur, cu capul său, să meargă să intre în țeară, să o stropșească și să o prade. Drept aceea s-a și apropiat de Dunăre, unde Ștefan V Vodă s-a nevoit să nu lase pre turci să treacă Dunărea; ci, în zădar i-a fost aceea nevoință, căci venind tătarii de o parte, turcii de altă parte, cu oaste fără număr, a dat cale turcilor și s-a apucat de tătari, pre carii lezne biruindu-i, i-a gonit pînă la Nistru. Vrea da războiu și turcilor, ci văzînd atîta tătărime cu împăratul și mulțime de oaste cu mulți pedestri, din sfatul și al boierilor, că-l sfătuiau boierii să se dea la strîmtoare, ca, de se vor birui de turci, să se poată mai lezne apăra la loc strîmt, și așa s-a dat Ștefan Vodă cu

ostile sale spre munți, unde și-a ales loc de război la Valea Albă, la strîmtoare, unde este acuma satul Războieni chemat, de pe acela război, ce au avut acolo moldovenii cu turcii; și pedestrindu-se oastea, ca să nu nădăjduiască în fugă, ci în arme, datu-și-au război, luni, iulie 26, care război trăind mult timp ne ales, de imbe părțile ostenise, pînă cînd s-a biruit Ștefan V de mulțimea turcilor. Pierit-au de ai noștri, atunci atîția, cît s-a înălbit locul de trupurile celor pieriți și mulți au picat și din boierii cei mari, ș.c. (căci alții scriu că numai 200 de moldoveni au picat). Întru acest război a căzut Ștefan V Vodă gios de pe cal, ci Dumnezeu l-a ferit de nu s-a vătămat. Turcii, de la Valea Albă s-au întors spre Suceava și arzînd tirgul, s-au înturnat înapoi prădînd și arzînd țeara. Iară Ștefan V Vodă, după ce au ieșit turcii din țeară, a poruncit de au strîns trupurile celor tăiați și, făcîndu-le movilă, deasupra ei a zidit beserica, care pînă astăzi custă.

Am cetit la o hronică, că Ștefan V Vodă, după ce a pierdut războiul cu turcii la Valea Albă, de nou s-a înturnat și gonind pre turci pînă la Dunăre, atîta i-a periat, cît le-a căutat a lăsa toată prada, cîtă eulesese din Moldova. Ci aceasta, istoricii străini nu o scriu, tătusi se poate crede, știindu-se cine era Ștefan V Vodă; iară domnul muntenese, Besarab Vodă (sau Radul IV cel Frumos numit) mare ocară și rea cuvîntare a avut la toți domnii megiași creștinești."

Calvisie, despre istoria aceasta pre scurt, dară și pre înțeles, așa scrie: „În anul de la Hs. 1476, Mahomet II, vrînd să strice cu totul pre Ștefan V, prințul Moldovei și al Valahiei, carele în anul mai dinainte tare zdrobise pre turci, a ziderit pre tătari, ca, trecînd apa Tanaidului, să vină să prade Moldova, că el încă trecînd Dunărea, o va prada de altă parte. Ștefan, părăsit de toți, numai în ajutorul de sus nădăjduind, întăiași dată s-a apucat de tătari, pre carii învingîndu-i, pînă la Nistru (nu Boristen), i-a întirit. De-acolo întorcîndu-se în coantra lui Mahomet,

fiindcă nu avea atîta putere, cită ar fi trebuit să aibă, n-a cutezat a se bate aiavea cu dînsul, ci numai din leşuri atîta l-a năcăjit, arzînd şi cetăţile sale înaintea lui, ca să nu afle hrană, cit i-a căutat a lăsa Moldova (mai ales năcăjind pe turci şi ciuma) şi a mîntui Sinderovia de unguri, pre carea de mult o încungiurase oastea craiului Matiaş. „Aşîderea seriu *Analii turceşti*, cei de Leunclavie tălmăciţi, Podestă, Fabrichie, Vossie şi Brentan.

Dlugoş, la cele ce le-am scris la începutul anului acestuia dintr-insul, adaogă şi acestea: „Matiaş, craiul Ungariei, pof-tînd laudă şi din întoarcerea aceasta a lui Mahomet II din Moldova, pretutindenea s-a fălit prin cărţi că Mahomet II simţînd pornirea sa, nu s-a înturnat, ci a fugit din Moldova. Drept aceea şi papa Sixt IV şi Ferdinand, craiul Neapoliului, şi toţi prinţii şi comunităţile din Italia, afară de povă-ţuitorul Mediolanului, carele nu s-a putut înşela, au cules şi pus laolaltă 200 000 de galbeni sau ducaţi şi i-au trimis craiului Matiaş, ca să strice pre turc, căci făgăduia Matiaş craiul, că cu banii aceia nu numai va învinge pre turc, ci de tot încă îl va sodomi.“ Aşa serie Dlugoş, ci Matiaş craiul banii aceia nu i-a cheltuit asupra turcilor, ci asupra creştinilor, căci zice Ioachim Cureu, apărătorul craiului Matiaş, precum urmează: „Italia, prin mijlocirea lui Ferdinand, craiului din Neapol, a trimis lui Matiaş, craiului Ungariei, 200 000 de galbeni, ca să se bată cu turcii, ci el, banii aceia, în anul ce a urmat, i-a risipit în războiul care l-a făcut asupra Austriei.“

Anul 1484,...La anul acesta aşa serie secretarul lui Malatesta la Leunclavie: „Baiazet II a petrecut trei ani fără de grijă, după ce a învins şi alungat pe fratele său Zeme, apoi însoţindu-se cu tătarii a gătît 350 de corăbii şi altă oaste mare pre uscat, ca să meargă cu război asupra voievodului din Carabogdania şi să-i înfrîngă puterea. Intrînd în ţeara acestuia, toată o a stricat cu foc şi cu sabie şi a

luat orașul Chiliei, dându-i Mașalác, castelanul sau părcălabul și vînzătorul patriei, și cetatea.

Au purces de aci turcii și tătarii, cu prea mare oaste la cetatea Moncastrului și supunîndu-li-se cetatea, ca cetățenii să-și țină viața și averile, nu și-au ținut făgăduința, ci Baiazet II, ca la 500 da familii a dus din Moncastru în Țarigrad."

Cromer încă zice: „Baiazet II avînd liniște acasă, ca să izbîndească rușinea și pierderea, care o suferise tatăl său de la Ștefan (V, domnul Moldovei), în anul de la Hs. 1484 a pornit asupra Besarabiei și a Moldovei, pre apă și pre uscat și nu fără mare vărsare de sînge a luat cetățile cele prea tari, Chilia de lingă sbocatura Dunărei și Moncastrul de lingă sbocatura Nistrului în Marea Neagră și a prădat toată Moldova, în anul de-acum și în cel viitor, precum se va vedea îndată. S-a tras în laturi atunci Ștefan, văzîndu-se mai slab decît turcii și ținîndu-se în locuri păduroase, sălbatece, și strîmte a năzuit la Cazimir, craiul Poloniei, pentru ajutor, făgăduindu-i că numai ce îi va jura credință."

Despre luarea cetăților Chiliei și Moncastrului prin turci, Miron logofătul așa scrie: „În anul 6992, sultanul Baiazet II, cu mare oaste a intrat în țeară și a bătut Chilia și Cetatea Albă, însă acolo a fost și domnul muntenesc, Vlad Vodă Călugărul, cu muntenii întru ajutor, cum mai sus s-a zis că a făcut viclenșug asupra lui Ștefan Vodă, de a dat ajutor turcilor. Și în 14 zile ale lui iulie a luat cetatea Chiliei, în zilele părcălabilor Ivașco și Máxim. Așîderea întru acest an, în 5 avgust, a luat și Cetatea Albă, fiind părcălabi Gërman și Ioan și ar fi luat și alte cetăți, că Ștefan Vodă nu ieșea la gol, fără numai la strîmtoare făcea sminteală turcilor, de nu ar fi venit ajutor de la Țeara Leșească, lui Ștefan Vodă."

Anonimul grecesc scrie: „În al treilea (nu al doilea) an al împărăției sale, sultanul Baiazet II a purcesc asupra Moldovlahiei și a luat cetățile Chilia și Asprocastrul". La care cuvinte înseamnă Martin Crusie zicînd: „Întru al patrulea an al împărăției sale, zice Andrei din Lacúna, mergînd asu-

pra Valahiei, a bătut Licostomul de la sbocatura Dunărei; Drehsler scrie că în anul 1484. Sansovin zice că s-a bătut Baiazet II cu voievodul Carabogdaniei și după multe biruințe a cuprins Chilia, apoi Moncastrul, carele s-a chemat mai de demult Hermonasa, l-a luat supt condiții, care neținându-le, cinci sute de familii a dus din cetatea aceea în Tarigrad.“

Analii turcești, cei de Leunclavie tălmăciți, încă așa scriu despre Baiazet II, împăratul turcesc; „După ce a pornit cu oastea din Odriu, a trecut în Moldova și a cuprins cetatea Chili. Nici multă vreme a trecut și a luat și cetatea Chermen din părțile acelea. Și luind tot ținutul acela, s-a înturnat în Odriu, în anul 1889.“ Așisderea scriu Podestă, Leunclavie, Brentan, *Analii besericici din Brașău*, Fabrichie, Calvisie și Drehsler. Iară Bonfinie scrie că Matiaș, craiul Ungariei, a fost trimis ajutorul lui Ștefan V, din legătura care o avea cu dînsul, ei mai înainte de a sosi ajutorul de la unguri, Baiazet II a cuprins Besarabia de la Ștefan V, nici smintește Bonfinie, pentru că Matiaș craiul, prin hrisovul ce se află la Cornides, așa scrie către judele, jurații și cetățenii din Poșon...

Anul 1485 ...Am zis la anul trecut, că Matiaș, craiul Ungariei, mai mult era învăluit cu războiul asupra împăratului Frideric III, decît vrea sau putea să ajute pe Ștefan V, domnul Moldovei, cînd au luat turcii Besarabia de la dînsul, pentru că așa scrie Bucolcer: „În anul de la Hs. 1485, Viena sau Beciul s-a luat prin Matiaș, craiul Ungariei, cu nespusă foamete, cînd un modiu sau găleată de făină se vindea în cetatea aceea cu o sută și șapte de florinți“.

Polonii încă în loc de a ajuta pe Ștefan V, domnul Moldovei, asupra turcilor, după obicinuită fala lor cea deșartă, numai întru aceea s-au silit, cum ar putea aduce pe Ștefan să le joare; care poftă a lor o au și dobîndit în anul acesta 1485, după ce pierduse Ștefan V, în anul trecut,

Cetatea Albă și Chilia și, împreună cu cetățile acestea, toată Besarabia, căci zice Cureu: „În anul următor, 1485, Ștefan, prințul Moldovei (nu Valahiei), neputîndu-se apăra de puterea turcească, a jurat craiului Cazimir, în tabără. Iară cortul, după pilda împăratului Rudolf, carele așa lucrase cu Otocăr, craiul cel sumeț al Bohemiei, din întocmirea lui, cea de poloni făcută, tocma cînd jura, a căzut și Ștefan, cel ce învinsese mai nainte pre ațiția crai, s-a văzut îngenuchind înaintea lui Cazimir. Ștefan tătuși pentru aceea nu s-a mîhnit, nădăjduind că va căpăta ajutor de la Cazimir, ca să-și poată răscumpăra țeara cea pierdută, din minile turcilor. Și a căpătat ajutor de la poloni, pre carea oaste o a povățuit Ioan, polăcul cel vestit pentru tirănia ce o a făcut după aceea în Țeacul Glogoviei, dară ajutorul acela nu i-a fost de vre un folos și lui Ștefan tîrziu i-a părut rău pentru că s-a plecat lui Cazimir. Moldova tătuși o a ținut, după pierderea Besarabiei.“

Așîderea serie Cromer, iară Calvisie zice: „În anul 1484, Baiazet, împăratul turcilor, s-a sculat asupra Moldovei, iară Ștefan Vodă înfricoșîndu-se de turci, s-a plecat supt clientela polonilor, egrii i-au și mers întru ajutor, ei nu mai puțin au prădat Moldova și Valahia, decît turcii“.

În cît este despre jurămîntul lui Ștefan V, așa serie Doghiel: „În anul 1485, omagiul, care l-a făcut Ștefan, palatinul Moldovei, craiului Cazimir, următorilor lui și crăimei Poloniei, în Colomia, în 15 septemvrie din anul 1485:

«Preamilostive craiule! Eu fac omagiul și jor cu credință și fără de înșelăciune, făgăduind înserinării voastre, următorilor crai și Sîntei Coroanei crăimei leșești, că voi fi credincios și ascultător de înserinarea voastră, de următorii voștri și de coroana crăimei leșești, cu toate țerile mele, cu toți boierii miei și cu toți oamenii miei; așa să-mi ajute Dumnezeu și S. Cruce a lui Hs.» *Cuvintele craiului:* «Noi te primim pre tine și toate țările tale supt apărarea noastră și în toate deregătoriile și cădînțele țărilor tale te lăsăm, ca pre un palatin al nostru».“

Mai pre urmă, la acesta an, Miron logofătul serie: „Pină a face sfat Ștefan Vodă cu craiul Cazimir, Croiôt cu turcii întrară în țeară pină la Suceava și arseră tîrgul, în 19 septembrie. De-aci s-au întors prădînd și arzînd țeara.“ Iarăși acela Miron zice: „În anul acesta 6993, mai apoi, dacă a scos Ștefan Vodă pre vrăjmașii săi din țeară, și s-a răcit vremea și caii turcilor au slăbit, a lovit pre Malcóiu la Catlabuga, în 16 noemvrie, de a potopit toată oastea turcească. Întru această bucurie, dacă s-a întors Ștefan Vodă de la acest război, cu izbîndă, la scaunul său, la Suceava, a pus al doilea arhimandrit minăstirei Putnei, că cel mai dinainte murise în 9 octomvrie.“

Anul 1487. Vitejia lui Ștefan V, domnului Moldovei, carea scotea ochii altora, nebunia lui Vlad sau Vladislav V, domnului Valahiei, carele cu prinsoarea sa cea mai de mulți ani încă nu se învățase destul, fala goală a polonilor și nebuneasca și deșarta mîndrie a lui Matiaș I, craiului Ungariei, celui din neamul nostru cel românesc, prin carea el, îndată după moartea sa, a și prăpădit pre unguri (carii tot nu înceată a-l lăuda, vai și mișea priceperea lor!), la atîta au adus pre bieții moldoveni, frații noștri, deși în anul de acum, fură prădați de turci. Pentru că serie Fabriciuc: „În anul 1487 Scanderbeg unindu-se cu Ali-beg, de nou au dus foarte mari jafuri din Moldova“. *Analii turcești* încă așa zic: „Întru aceea sultanul Baiazet odihnindu-se acasă, a trimis pre povățuitorii săi, pre Scanderbeg și pre Balimbeg, feciorii lui Marcózie, ca de nou să intre în Valahia și îndemnînd pre voievodul ei să-și unească armele, de nou să năvălească în Moldova. Pre carii ascultîndu-i domnul Valahiei (Vladislav V), acuși au și năvălit și prădînd toată țeara, cu mare dobîndă s-au înturnat.“

Anul 1490. Anul acesta se înscamnă cu moartea lui Matiaș I, craiului Ungariei, carele a fost al doilea născut

fiu al lui Ioan Huniadi și al Elisavetei Silagi, precum s-a arătat la anii trecuți și drept aceea, unișorul crai românesc preste unguri, dară bun și nici prea. Pentru că românii (mă iartă neamul meu, căci scriu adevărul), după ce apucă la ceva (zic despre aceia a căroră viță n-a fost numărată între familiile cele ce au fost stîlpii românilor), mai toți își uită de sine, își uită de sîngele din care sînt prăsiți, și numai pre cei mișei înaltă, pre aceia îi rădică din gunoi, iară pre cei vrednici îi urgisesc, îi strică unde pot, ca ei singuri să se vadă a fi temeiurile neamului românesc, pre carele îl sugrumă și-l împiedecă de la sporirea înainte; căci ce putem noi, românii, aștepta de la aceia, carii nici sînt de viță, nici au învățătură, nici alte virtuți sau vrednicii, fără numai prin orb norocul unuia se rădică din balegă și fac mari înaintea altora, carii nu pricep binele neamului românesc. Pilde vii ți-aș putea aduce aici, dară acelea se vor tipări după răposarea mea, ca nu cumva să mă gonească iarăși taurii cei grași din cucuruze și se mă străbungă (sic) iarăși țapii cu coarnele sale cele ascuțite¹.

Tocma așa s-a întîmplat și ungurilor cu Matiaș, craiul lor, cel pentru aceea lăudat, pentru că trăind, la atîta a adus crăimea ungurească cu nebună mindria lui, cu stoarcerile cele multe, cu stingerea familiilor celor luminate și puternice, cu rădicarea familiilor celor slabe și cu sfada cu oblăduitorii de prin pregiur (precum toate acestea s-au arătat la anii trecuți), de, cît a murit el, crăimea aceasta n-a mai văzut zile bune pînă atunci, pînă cînd cu totul s-a așezat supt lină ocîrmuirea avgusteii Căsei Austriei, cum se va vedea la anii viitori, și de-aci vine de și pînă astăzi pomenesc ungurii pre Matiaș craiul zicînd: „*Meg holt Mátyás király, oda vagy az igazság*“. „A murit Matiaș craiul, a pierit și dreptatea“; ci eu mă întorc cu scrisul la moartea lui.

Așadară Matiaș I, craiul Ungariei, după ce a poruncit

¹ Atacul lui Șincai este îndreptat împotriva episcopului Ion Bob.

din Visegrad, duminică după Boboteaza din anul 1490, lui Martin Tarțai, despre carele s-a cuvîntat și la anul trecut, ca să zidească beserica din Cluș pre sama minoriților, cu cheltuiiele crăiești, cum mărturisește hrisovul de la Heveneși, s-a dus în Viena Austriei și acolo a murit marți, după Floriile din anul acesta 1490, ce au căzut în 5 aprilie, cum scrie Bonfinie și mai toți istoricii ungurești, înainte de amiazi, între șapte și opt ceasuri, în vîrstă de 48 de ani, în anul crăimei sale cei ungurești 33, cum arată Sigler, lovit de gută, cum scriu Bonfinie, Pistorie și Reva, sau din prea mare minie, cum zice Ortélie, iară nu din otrăvite smochine, care i le-ar fi dat crăiasa Beatrice, cum scriu Sambúe și Ens. Pentru că zisa acestora nu se nărăvește cu purtarea Beatricei cînd îi trăgea bărbatul de moarte, despre care scrie Bonfinie.

După ce a murit craiul Matiaș, ungurii carii erau în Viena s-au strîns laolaltă și au jurat credință Beatricei și lui Ioan, fiului craiului Matiaș, apoi pre mortul l-au dus în Alba Crăiască și acolo l-au astrucat cu foarte mare pompă și cheltuială, precum arată Bonfinie (carcele atunci viețuia în curtea craiului Matiaș și mai bine a știut lucrurile decît alți istorici), la locul îndată mai sus numit. Din pricina aceasta, că unii dintre unguri și jurase credință crăiesei Beatrice și lui Ioan Corvinul, au și trimis aceștia cătră toți sasii din Ardeal epistola care urmează. Se ține în arhivul din Sibiu, supt numărul 473 și sună așa:

„Beatrice, din mila lui Dumnezeu crăiasa Ungariei, și Ioan Corvinul, duxul Opáviei. Înțelepților, credincioșilor și prietinelor nouă adevărat iubiți! Știți cum v-ați făgăduit în zilele de curînd trecute, prin solii voștri, din sfatul vostru tuturor, că veți da, din bună voia voastră, prea-nserinatului prințului domnului răposatului Matiaș, din mila lui Dumnezeu craiului Ungariei și Bohemiei și duxului Austriei, domnului nostru celui prea iubit întru ajutor 20 000 de florinți de aur. Iară fiindcă maiestatea sa cea crăiască, cu așa de grabnică moarte s-a stîns de pre lume, de nici a putut

trimite pre cineva după banii aceștia și nici pre solii voștri i-a putut slobozi acasă, și fiindcă acuma nu mai mici, ci cu mult mai mari lucruri de ale țerei se fac prin noi, de cît era pînă cînd a viețuit domnul nostru craiul, am trimis la voi pentru banii aceia, ca să-i cheltuim în lipsele țerei și ale părților Ardealului, pe zdravănul magistrul Paul, mai nainte vreme curteanului numitului răposatului domnului craiului nostru, pre tare rugîndu-vă ca, îndată cît veți primi acestea, să socotiți lipsele țerei, cele mai de pre urmă și acele 20 000 de florinți de aur, fără de îndoială, în grabă și cît mai curînd să le dați în minile aceluiași magistrul Paul, adecă purtătorului acestora. Va spune și altele, cu numele nostru, același magistrul Paul; credeți-i fără de îndoială. De vă veți trage de la darea banilor, sau oricum vă veți sili a vă trage, am poruncit măritului domnului Ștefan de Bator, voievodul părților Ardealului, ca el, pre voi și pre fieștecăre dintre voi, să vă silească la aceea în tot chipul dîndu-i puterea noastră spre aceea. Almintrelea, așadară, să nu faceți. Dat în Buda, în ziua de Singiorz, din anul Domnului 1490...

Și prelații cu baronii numitei crăimi ungurești, toți s-au aflat în Buda, ș.c." Apoi s-a pecetluit cu șapte peceti de prelații și baronii, carii au fost de față în Buda.

Așa strîngea Ioan Corvinul bogății preste bogății, numai ca să poată fi crai Ungariei în locul tătine-său, al lui Matiaș, ci mai erau trei afară de el, carii se băteau după coroana Ungariei, adecă Maximilian I, feciorul lui Frideric III, carele poștea Coroana Ungariei, din legătura carea o făcuse Matiaș craiul, în anul 1464 cu împăratul Frideric III, ca, de va muri Matiaș craiul fără de prunci (căci pre Ioan Corvinul, cum s-a zis la anii 1458 și 1482, pentru că era născut mai nainte de încoronarea tătine-său, nu-l socotea moștean), să vină coroana la Frideric III sau la moștenii lui, cum arată Bonfinie, Vladislav II și frate-său, Ioan Albert, feciorii lui Caziimir, craiului Poloniei, carii pentru aceea vreau să apuce aceeași Coroană, pentru că se țineau a fi moștenii ei, fiind ei născuți din Elisaveta, a doua fată a lui Albert, craiului

Ungariei, după cum arată iarăși Bonfinie. Dară adunându-se toată Țeara Ungurească laolaltă, dintru acești patru preten-denți au ales crai pre Vladislav II, atunci crai Bohemiei, în 15 iulie din anul de-acum 1490, precum arată Pistorie și Timon.

După ce s-a ales crai Ungariei Vladislav II, pre-tendenții Coroanei Ungurești, mari răscoale au făcut, dară toate s-au așezat cu vreme și de cit toți mai curînd, s-a așezat Ioan Corvinul, despre care așa scrie Brentan: „Ioan, fiul (dară nu de după grad) craiului Matiaș, sumetîndu-se în ajutorul românilor și rîvnind crăimea ungurească, se bate de Vla-dislav II și pierde vistieriile, de Matiaș lui lăsate“. Despre Ioan Corvinul vezi mai mult la Bonfinie și Istvanfi. Cî oare adevărat este ce scrie Bucolcer, că leii carii se țineau în Buda, toți au crăpat întru aceea zi, în carea a murit Matiaș craiul?

Anul 1494 ...La anul trecut am fost făgăduit că voi aduce hrisovul, din care se arată timpul răposărei comitului Ștefan de Bator, la anul de-acum; hrisovul acela se află iarăși la Cornides și iată, sună așa: „Prietenilor săi, cinstiți-lor conventului din Cluș-Minăștur, Ladislav de Loșonț și Virtholomei Dragfi de Belteuc, voivozii Ardealului și comitii secuilor, pretenșug gata, cu cînte poftesc! Să știți că zdra-vănul magistrul Benedict Bórșai de Sgheul, directorul cau-zelor crăiești, venind înaintea noastră, în persoana preanse-rinatului prințului domnului craiului Ungariei, Bohemiei, ș.c. Vladislav, domnului nostru celui prea milostiv, în chip de mare jalbă, nouă așa a făcut să ne spună: că, cu trei ani mai nainte, oare carii spălători de aur în părțile acestea ale Ardea-lului, lingă crăiasca cetate a Sas-Șebeșului, în locul unei cetăți bătrîne și stricate, mare sumă de galbeni amestecați, mai mari și mai mici, cu ceară învăluți și îngropați, ar fi găsit din întîmplare, carea vistierie, măcar că din legea cea bă-trîină și primită și obiceiul crăimei ungurești, ar fi trebuit să vină în minile domnului craiului nostru și ale fiscului său,

tătuși măritul răposatul comitul Ștefan de Bator, judecăto-
rul curții numitului domnului nostru crai și voivodul Ar-
dealului, trăind încă, vistieria aceasta, așa aflată, de la cei ce
o au găsit, o ar fi luat-o, preste voia domnului craiului
nostru, lăsînd găsitörilor numai ceara și, pînă cînd a trăit, o
ar fi ținut la sine, pre sama sa; iară murînd comitul Ștefan
de Bator, vistieria aceea ar fi venit în minile măritului Andrei
de aceeași Bator, fratelui de un trup al numitului răposatu-
lui comitului Ștefan, carele, vistieria aceea o ar ținea la sine,
iarăși preste voia numitului domnului craiului nostru și cu
puterea, întru prea mare paguba și batjocura deregătoriei
crăiești. Pentru care pe prietenșugurile voastre vă cercăm
cu osîrdie, prin acestea, ca să trimiteți omul vostru pentru
mărturie vrednică de credință, în fața căruia Sigismund de
Drag sau Paul de Indal sau Gheorghe Șandorházi de Nadașd
sau Valentin Pelbert de Buda-Nouă sau Franțisc Micola
de Somoșfalău sau Mihail de Búdóc sau Salatuil Gereufi de
Gereu-Oșorhei, nefiînd alții de față, omul nostru, pre numitul
Andrei de Bator să-l sorocească împotriva numitului dom-
nului craiului nostru, pe octavele fericitului apostolului
Iacob, acum viitoare, înaintea noastră, ca să răspundă pentru
cele mai sus zise, spunîndu-i aceluia că au va veni la octa-
vele puse, înaintea noastră, au ba, noi la instanția părții,
care va veni, vom sluji toată direptatea. Și apoi sireaoa
sorocelei aceștia cu numele sorocitului să ni-o scrieți pre-
tenește, la octavele acelea. Dat în cetatea Clușului, vineri,
înaintea sînteii Margarete din anul Domnului 1494." Din
hrisovul acesta poți culege că comitul Ștefan de Bator
murise în anul trecut 1493, și că mîzga familiei Bătorești,
carea după aceea mulți ani a stăpînit Ardealul, cum vom
vedea la anii viitori, din vistieria aceasta s-a tras, doară și
pentru aceea a fost mazălit din voivodatul Ardealului.

Anul 1496... Fiîndcă în anul viitor s-a întîmplat răz-
boiul între Ioan Albert, craiul Poloniei, și între Ștefan V,

domnul Moldovei, oare nu de anul acesta se țin? care le scrie Istvanfi, zicînd: „Pe ziua pusă, Albert cu Sigismund și cu cardinalul Frideric, frații săi cei mai tineri, și cu Frideric, marhionul din Brandenburg, feciorul surorii sale, au venit în Leuciovia la craiul Vladislav II și acolo s-au făcut de nou legături cu polonii¹... Tătuși, preste voia crailor, au ieșit veste că Vladislav, în întîlnirea aceea, pre ascuns a îngăduit lui Albert, fratelui său, ca, supt pretest de a se bate cu turcii, să cuprindă și să țină supt stăpînirea sa cetățile Ahilée și, Moncăstrul, care sînt în Besarabia (nu în Moldova), unde cură Tiras, acum Nistrul, în Dunăre, și s-au cuprins de Baiazet, împăratul turcilor în vreme de pace, pînă a trăi încă Matiaș craiul, și că sflatul acesta dintr-adins l-a ascuns de unguri, pentru că aceștia n-ar fi îngăduit orînduelei aceia, căci ar fi zis că toată Moldova și mai ales cetățile acelea, care s-au dires și întărit de craii Carol, Ludovic și Sigismund (precum arată și în ziua de astăzi inscripțiile cele tăiate în pietri), s-ar ținea de ei și de crăimea Ungariei. Și Albert după aceea cu mari oști și gătire a și mers ș.c.“ precum se va arăta la anul viitor. Iară tu, cetitorule, înseamnă că ungurii mult se întemciază în cuvintele acestea ale lui Istvanfi: „Precum arată și în ziua de astăzi inscripțiile cele tăiate în pietri“, ci cuvintele acestea atîta plătesc înaintea mea și înaintea celor ce iubesc adevărul, cît este adevărat că Nistrul se varsă în Dunăre și nu în Marea Neagră. De-unde poți înțelege că istoricii și cei ungurești și cei polonești, unde au putut, încă și preste adevăr, tot la oala sa au tras jarul, ce nu se cuvine istoricilor, a căroră deregătorie este a serie numai drept, nepărtinind vreunuia, neasuprind pe vreunul.

¹ La întîlnirea de la Leutschau au participat toți fiii lui Cazimir: Ioan Albert, regele Poloniei, Vladislav al II-lea, regele Ungariei, Alexandru, mare cneaz al Lituaniei, și Sigismund. Frații Jagelloni s-au înțeles între ei ca Moldova să recunoască suzeranitatea Poloniei. În cazul în care Ștefan cel Mare n-ar fi acceptat suzeranitatea polonă, atunci toți frații trebuiau să pornească împotriva voievodului moldovean, să-l scoată din scaun și în locul lui să pună pe unul dintre ei, pe Sigismund.

Anul 1497 ... Cite s-au scris la anul acesta de mai mulți istorici, lung aş fi de le-aş scrie în *Hronica* aceasta. Drept aceea cite am însemnat în *Analii* mei, o parte, şi numai măduva, o voi aduce aci, ca ţie să-ţi dau prilej ca să ceteşti pre Cromer, pre Miron logofătul, pre Sarnichie, pre Tuberón şi Foresti; carii toţi scriu ca şi Cureu, cel ce scrie aşa: „În anul următor 1497, a fost războiul cel nenorocit al polonilor cu românii (moldovenii). Avea Ioan Albert craiul inimă de a pătra lucruri mari, ci nu avea putere şi minte; cu violenşug se sfătuisă să gonească pre Ştefan (V, domnul Moldovei) din scaunul său, carele nu era credincios polonilor, şi vrea să pună domn în Moldova pre Sigismund, fratele său, ca apoi din Moldova mai lezne să se poată bate cu turcii, căroră li se lăuda cu harţ. Şi măcar că nu era în stat de a ţinea lung război, pentru prea marea nenfrinare a nobililor leşeşti, tătuşi nu s-a lăsat de scopul său. S-a vorbit în comun şi s-a crezut că Calimah florentinul, carele singur ştia inima craiului şi numai în anul mai de curînd trecut murise, ar fi fost sfătuit pre craiul, ca pe şleacta cea nenfrînată a polonilor să o înfrîngă cu oarece pierdere. A purces cu 80 000 de poloni, carii duceau cu sine 30 000 de care. Se făcea că merge asupra turcilor, ci Ştefan a prins de veste, că lui i se întinde cursa şi a strîns unguri (mai bine secui) prot nenprotivindu-se craiul Vladislav, căruia nu-i plăcea sfatul frate-său, şi ostaşi turceşti încă a tras la sine. Oastea polonească drept aceea mai întii din leşuri a păţit foarte mare pierdere, apoi bătîndu-se, după obiceiul războaielor, floarea călăreţilor poloneşti s-a tăiat, prins şi fugărit. Şi, de nu ar fi ajutat Sigismund, fratele craiului Ioan Albert, cu virtutea sa, tabăra polonească, cu mult mai mare pierdere ar fi păţit polonii.“

Cum că Ştefan V, domnul Moldovei, în anul de-acum a mai stîns oastea craiului Ioan Albert, afară de avtorii aci din sus aduşi, mai scriu Mihóvie, Calvisie, Brietie şi alţii mai mulţi, pre carii şi preget a-i mai pomeni, pentru că tot într-un chip scriu; singur Cantemir se osebeşte de alţii şi scrie aşa: „Ştefan V, prinţul Moldovei... bătînd oastea le-

șească la Côtнар, unde crește vinul cel lăudat, cu totul o a stins, numai 15 000 a prins vii, pre carii i-a prins în jug și i-a silit de au arat în lung două miluri, în lat o milă de pământ, în carea arătură tot prin leșii aceia au semănat două păduri, ce și pînă astăzi se numesc de poloni Bucovina, iară de moldoveni Dumbrava Roșie sau Păduri Roșii, pentru că s-au semănat și sădit cu sînge leșesc.“ Așa Cantemir Vodă, căruia atîta îi crede, cît vei vrea.¹

Anul 1498. Despre Ioan Albert, craiul polonilor, după ce s-a înturnat de la bătaia din Moldova, cea la anul trecut zisă, așa scrie Cromer: „Înturnîndu-se, nici un lucru bun a făcut pentru folosul țerei, ci nebăgînd în samă rușinea și pierderea, care le suferise în Moldova, nu și-a adus aminte că a întăritat pe Ștefan, bărbatul cel inimos și viteaz; care lucru, grele nevoi și mare jele a pricinuit după aceea polonilor și rușilor. Pentru că Ștefan vrînd să-și izbîndească strîmbătatea de el făcută și bătaia cea cu nedireptul pornită asupra sa, în primăvara din anul acesta, 1498, cu oștile sale, cu oști turcești și tătărești a intrat în Podolia și Rusia și trecînd Leópoiul, cetatea cea tare, a agiuns pînă la tîrgul Cănciuga și riul Visloc, în lung și-n lat prădînd toate și nespusă groază și frică punînd preste toată crăimea leșească, întru atîta, cît nimenea putea sau îndrăznea să-i stea asupra, ci toți erau gata de fugă, nu numai pe la orașe și pe la cetăți, ci la munți și prin codri mari și deși fugeau. De-unde foarte mulți bărbați, muieri, prunci și oameni de frunte s-au tras la robie prin nemicii, carii îi goneau și cercau pretutindenea așa, cît Thrachia, Machidonia, Schithia și Asia s-au împlut de robi rusești. Mai bine de o sută de mii de oameni s-au robit atunci, cu nenumărată pradă de turme și ciurzi de dobitoace. Premíslia, Radímnul, Iaroslávia, Prevórsul cu mai multe tîrguri

¹ Nu se poate preciza dacă Dimitrie Cantemir a avut sau nu dreptate. Legenda Dumbrăvii Roșii a circulat oral și a fost inclusă în *O samă de cuvinte* a lui Ion Neculce.

mai mici și cu nenumărate sate încă atunci s-au jefuit și ars. „Așisderea scriu despre războiul acesta al lui Ștefan V, domnului Moldovei, cu polonii, toți istoricii, pre cîți am adus la anul trecut, numai Miron logofătul scrie așa: „Scos-a Ștefan Vodă multe turme de dobitoace din Țeara Leșească și ca la o sută de mii de robi a așezat în țeară, de și pînă astăzi trăiește limba rusească în Moldova.“

Spondan încă scrie: „La sfîrșitul lui noiembrie din anul 1498 (precum scriu Mihovie, cartea IV, cap. 75 și Cromer, cartea 30), turcii, carii, ca la 70 000 trecuse prin Valahia în Rusia și toate le prădase cu sabie și cu foc, nestîndu-le cineva împotrivă și foarte mare dobîndă culesese, cuprinzîndu-se de mare frig, îngheț și zăpadă, fără de veste, mai mulți de 40 000 au înghețat și pierit. Ceialalți cu anevoie scăpînd în Moldova, așa s-au tăiat de Ștefan Vodă și de români, cît de-abia au rămas 10 000, ca să se întoarne acasă.“ Așisderea scriu Brentan și Brietie. Drept are așadară Miron logofătul cînd scrie: „Iară după Ștefan Vodă, turcii și tătarii intrînd în Țeara Rusească, rău au prădat Podolia, Galiția și alte părți.“ Nu poate fi adevărat drept aceea, ce scrie Ureche vornicul, adevă că craiul Ioan Albert, după prada de Ștefan V Vodă făcută, a trimis oaste asupra Moldovei pînă la Botoșeni, pre care iarăși o ar fi tăiat Ștefan Vodă, ci doară pre turcii cei scăpați din Rusia, i-a tăiat Ștefan Vodă la Botoșeni.¹

Anul 1499... Iară Doghiel aduce tocma hrisovul confederației, care sună așa: „În numele Domnului, amin.

Noi, Ioan Albert, din mila lui Dumnezeu craiul Poloniei,

¹ În *Letopisețul vornicului Ureche*, lupta cu polonii, despre care amintește Șincai, a avut loc în anul 1500. Confuzia vine de acolo că textul care vorbește despre această luptă urmează celui care se referă la incursiunea lui Ștefan făcută în Polonia, în anul 1498. Se poate ca această confuzie să se explice prin aceea că în manuscrisul pe care l-a folosit Șincai va fi lipsit data care să precizeze cronologic succesiunea evenimentelor.

cel mai înalt dux al Litvaniei, domnul și moșteanul Rusiei și al Prusiei, facem înștiințare, prin rîndul acestora, tuturor, cărora se cuvine, că, după ce, în vremea mai dinainte și trecută, s-ar fi fost stîrnit ori ce neprietensug, însemnată sfadă și harț, de toți știut, între maiestatea noastră și măritul Ștefan voievodul, din mila lui Dumnezeu domnul Țerei Moldovei, prietenul nouă adevărat iubit, noi, prin mijlocirea preanșerinatului prințului și domnului Vladislav, din aceeași milă dumnezeiască craiului Ungariei și Bohemiei, fratelui nostru celui prea iubit, numitului Ștefan voievodului, prietenului nostru celui adevărat iubit și feciorilor lui și fiilor feciorilor lui, boierilor și supușilor lor din Moldova, le-am iertat și le iertăm toate scîrbele, strîmbătățile și pagubele, cîte ne-a fost făcut nouă în vremile trecute și lui, pace și trevgă de pururea îi îngăduim și lăsăm pentru toate cele mai sus zise și alte orice trecute pagube, scîrbe și strîmbătăți, cîte a făcut noao și supușilor noștri mai înainte pînă acuma. Și așîderea trebuie să fie pace de pururea între maiestatea noastră și între prealuminații prinți, domni, din aceeași milă (adecă dumnezeiască) marele duxul Litvaniei și duxul Sigismund, frații noștri cei prea iubiți, și între voievodul Ștefan, nouă adevărat iubitul prietenul nostru, și între următorii noștri, ai imbe părților. Drept aceea de-acî înainte voievodului Ștefan, feciorilor, următorilor și supușilor lui, slobod și secūr le va fi să viețuiască și să domnească în Țeara Moldovei, fără de vreo împiedecare a noastră și așîderea fără de împiedecarea numiților prinți, duxilor Alexandru și Sigismund și a feciorilor, următorilor și supușilor noștri. Noi, craiul mai sus zis, cu numiții frații noștri și cu toți arhiepiscopii, episcopii, prelații sufletești, și cu toți consiliarii și supușii noștri, jurăm și făgăduim voievodului Ștefan, adevărat iubitului prietenului nostru, feciorilor lui și supușilor săi din Țeara Moldovei, pe un Dumnezeu și Născătoarea lui, supt creștinească credința noastră, a fraților noștri, celor mai sus ziși și a tuturor arhiepiscopilor, episcopilor, prelaților și consiliarilor noștri, că de-acî înainte, cu voievodul Ștefan, ade-

vărat iubitul prietenul nostru, cu fiii lui și cu fiii fiilor lui și cu boierii și cu toți supușii lor din Țeara Moldovenească, pentru mai nainte zisele toate scirbele și pagubele și oricare alte pagube, strîmbătăți și scirbe, măcar cînd ni s-au făcut pînă astăzi, trebuie să avem și ținem pace și liniște de pururea nevătămată și nefrîntă; și așîderea pre voievodul Ștefan, pre fiii lui, pre fiii fiilor lor și pre supușii săi din Țeara sa cea Moldovenească, noi trebuie și următorii noștri vor trebui să-i păzească și apere despre toată partea, de toți dușmanii lui, cu sabia, cu sfatul, cu oamenii și cu toată puterea noastră, totdeauna, după putința noastră; și așîderea voievodul Ștefan și următorii săi, cu toată puterea lui trebuie să fie de stat și întru ajutor totdeauna nouă, craiului, crăimei Poloniei și următorilor noștri, după putința lor. Iarăși făgăduim și noi, cu mai sus serișii frații noștri și cu toți consiliarii, mai sus zisului voievodului Ștefan, feciorilor lui și fiilor feciorilor lui, boierilor lor și supușilor celor din țeara lor, a Moldovei, că trebuie să fim prietenilor lor prieteni și dușmanilor lor dușmani. Și asemenea trebuie voievodul Ștefan și feciorii lui și fiii feciorilor lor și supușii lor să fie prietenilor noștri și prietenilor fraților noștri și supușilor și prietenilor țărilor noastre prieteni și dușmanilor noștri și dușmanilor fraților noștri, totdeauna dușmani. Iarăși, că pre nici un dușman al voievodului Ștefan, măcar cine ar vrea să se numească pre sine domn Țerei lui, cei Moldovenști, care ar veni la noi, la țerile noastre și la supușii noștri, sau la măcar cine altul, carele se ține de crăimea Poloniei, noi nu trebuie, pre un om ca acela, să-l primim, nici trebuie să-i dăm loc sau hrană undeva, în țerile noastre, sau la vreunul dintre supușii noștri, ei, pre un om ca acela, oriunde l-am auzi sau l-am găsi în țerile noastre, sau la măcar care supus al nostru, noi trebuie să-l trimitem din țerile noastre așa, ca mai îndelung întru acelea să nu rămînă. Iarăși, de se va întîmpla ca să fugă vreun supus al numitului voievodului Ștefan la noi, sau la oarecare supus al nostru din țerile noastre, atunci acela, carele va fi la noi, trebuie

să-și cerce grație de la domnul său, voievodul Ștefan, prin sine sau prin mijlocirea noastră; atunci, de-l va ierta voievodul Ștefan, acelaia să-i fie slobod și să aibă securitate a se înturna la voievodul Ștefan, și, de nu l-ar ierta voievodul Ștefan, atunci noi pre unul ca acela nu trebuie să-l sprijinim în țerile noastre, nici pre-ascuns, nici aiavea. Iarăși făgăduim voievodului Ștefan, că, de s-ar întâmpla, din pronia dumnezeiască (de ce, Dumnezeu să-l ferească), ca voievodul Ștefan, alungat fiind de oarecare vrăjmaș puternic, căruia nu i-ar putea sta împotivă, să iasă din țeara sa sau în Ungaria sau în crăimea noastră, a Poloniei, atunci țerile noastre trebuie să fie deschise voievodului Ștefan și cniechinei, muierii lui, și fiilor lor și boierilor lui cu muierile sale, cu supușii, cu șerbii și cu averile lor și cu toate, cite se țin de dînșii, și ei să vină la noi și la țerile noastre sau la cetățile și orașele noastre, oriunde le va plăcea lor a zăbăvi în numita crăimea noastră, atunci noi trebuie pre voievodul Ștefan și pre cniechina și pre fiii lui, pre boierii, supușii și șerbii lor, să-i iubim și în grație și cinste să-i ținém, și-i va fi lui secur, binevoit și deschis din țerile noastre a-și ciștiga înapoi Țeara sa cea Moldovenească. Într-o întâmplare ca aceasta, noi craiul cel mai sus scris, trebuie să-l ajutăm cu toată puterea noastră și pre dînsul să-l reducem și așezăm în patria sa, mai sus numita Țeara Moldovei, și, cînd îi va da Dumnezeu să-și ciștige îndărăpt patria sa, Țeara Moldovei, atunci acelaiași prietenului nostru, voievodului Ștefan, dimpotivă trebuie să-i fie secur, binevoit și deschis, fără de vreo pagubă, a ieși din țerile noastre cu cniechina sa, cu feciorii și cu toți boierii lui și cu muierile și cu șerbii și cu toate averile lor și cu toate lucrurile acelea, care le vor avea pre lîngă sine, iarăși în patria sa, Țeara Moldovei. Iarăși am făgăduit și făgăduim că voievodului Ștefan și feciorilor lui și fiilor feciorilor lor și Moldovei, țerei lui, nu vom face vreodată pagubă, vătămare sau dușmănie, nici cu fapta, nici cu sfatul, nici aiavea, nici pre-ascuns. Și, de am înțelege despre vreo parte oarece rău sau pagubă sau împiedecare de cătră ori-

carii protivnici ai lui, atunci noi trebuie voievodului Ștefan și feciorilor lui și Moldovei, țerei lui, toate acestea a le înștiința, descoperi și spune. Și așisderea voievodul Ștefan nu trebuie să ne facă nouă și țărilor noastre, nici pagubă, nici împiedecare, nici cu fapta, nici cu sfatul, nici aiavea, nici pre-ascuns, și de ar înțelege însuși ceva pagubă, rău sau împiedecare, de către oricarii protivnici ai noștri, atunci însuși voievodul Ștefan trebuie, nouă așisderea, să le descopere, spună, vestească și înștiințeze.

Iarăși, ori cînd vom vrea dimpreună cu prea-nserinatul prințul domnul Vladislav, craiul Ungariei, fratele nostru, a porni bătaie și a face harț sau ajutîndu-ne Domnul, aceasta a o face vom judeca, și la aceea vom merge, în persoanele noastre, cu toate puterile și oștile noastre, în coantra împăratului turcilor și a țărilor lui și atunci fratele nostru, domnul Vladislav, craiul Ungariei, încă ar merge și ar trece prin Țeara Besarabiei și acolo ar trece și luntri prin Dunăre în țeara împăratului turcilor, atunci și noi trebuie să trecem și să luntrim prin Dunăre, așisderea în țeara împăratului turcilor, ci în liman, almintrelea *perzevoz*, carele în comun se numește Oblucicea, sau unde se va vedea mai pre ușor, înțelegîndu-ne cu prea-nserinatul domnul craiul Ungariei și cu voievodul Ștefan, cum se va vedea mai bine și mai pre ușor și atunci trebuie și voievodul Ștefan însuși în propria sa persoană, și cu toată puterea sa, a Țerei Moldovenești, și următorii lui vor fi detori a merge dimpreună cu noi în coantra împăratului turcilor. Iarăși, de s-ar întîmpla, de ce să ferească Dumnezeu, ca atunci așa să fie de bólnav, cît n-ar putea însuși, în propria sa persoană, merge dimpreună cu noi, atunci trebuie să meargă fiul lui, în propria sa persoană, sau acela, pre carele îl va trimite însul, voievodul Ștefan, cu toată puterea Țerei Moldovei. Iarăși, pînă la timpul oștirei aceiia, noi, cei mai în sus scriși, prea-nserinații domnii craii, Vladislav al Ungariei și Bohemiei și Ioan Albert al Poloniei, făgăduim voievodului Ștefan că totdeauna îl vom apăra pre dînsul și Țeara lui, a Moldovei, de împăratul turcilor și tot-

deauna vom sta cu el și lingă el și vom da lui ajutor în coantra numitului împăratului turcilor. Iarăși, însuși voievodul Ștefan și pînă atunci, măcar cum de va înțelege trecerea turcilor, cit va putea mai curînd, trebuie să ne înștiințeze pre noi, amîndoi craii, despre turci, cărora împotriva noastră, nici ajutor, nici sfat le va da, ci, după putința sa, le va fi nemic.

Neguțătorilor voievodului Ștefan, celor din Țeara Moldovei încă le va fi și trebuie să le fie secur și deschis prin țeri a merge, a călători și a neguțători, tătuși plătind vămile cele trebuincioase, după legea cea bătrînă și după locurile cele obicinuite. Așisderea trebuie și voievodul Ștefan, să lase prin Țeara Moldovei pre neguțătorii din țerile noastre, să treacă cu securitate și bunăvoință și să neguătorească, plătind tătuși vămile cele trebuincioase, după legea cea bătrînă și locurile cele obicinuite.

Iarăși, încît este pentru margini de îmbe părțile, noi trebuie să poruncim căpitanului din Cameneț și căpitanilor, carii vor fi în Cameneț, așa, adecă, de s-ar întîmpla oare cui dintre supușii sau măcar cui din Țeara cea Moldovenească a voievodului Ștefan, orice pagubă sau orice strîmbătate de la supușii sau de la măcar cine din țerile noastre, acela, cui i s-a făcut strîmbătatea, trebuie să aibă putere despre fieștecare supus al nostru, de a face dreptate și de a-l sili pre acela, carele va fi vinovat, ca să facă destul păgubașului, supusului și omului din Țeara Moldovei; și așisderea cînd se va întîmpla vreo strîmbătate oarecărui supus al nostru de la supușii voievodului Ștefan din Moldova, atunci acela, cui i s-a făcut strîmbătatea, trebuie să ceară dreptate de la căpitanul din Hotin sau din Cernăuț și căpitanul din Hotin sau din Cernăuț, care va fi, trebuie să aibă putere despre fieștecare supus al voievodului Ștefan de a face dreptate supușilor noștri, avînd pe Dumnezeu înainte ochilor. Iarăși, cînd s-ar întîmpla vreo strîmbătate mai însemnată sau răsvrătire între căpitanii sau supușii noștri de îmbe părțile, atunci noi trebuie să înștiințăm pre voievodul Ștefan despre aceea prin oarecare om al nostru și așisderea trebuie să ne înștiințeze voievodul

Ștefan. Atunci de îmbie părțile trebuie să trimitem consiliari (sfetnici) ca aceasta să o cerce și îndată să facă dreptatea trebuincioasă. Și tătuși, pentru unele răzvrătiri și nentocmiri ca acestea, ale supușilor noștri de îmbie părțile, măcar cum s-ar stîrni, pacea și întocmirea mai sus zisă, înfrîntă să nu se înțeleagă.

Care toate și cite una dintre cele mai sus scrise, noi, Ioan Albert, din mila lui Dumnezeu craiul Poloniei, cum că în toate puncturile, condițiile și încheieturile sale, le vom avea primite și plăcute, pe credința noastră cea crăiască, făgăduim dimpreună cu prealuminații prinții, domnii, marele duxul Litvaniei și cu Sigismund, iarăși duxul, mai sus numiți, preaiubiți frații noștri și cu toți arhiepiscopii, episcopii și bărbații besericești și cu toți baronii, supușii noștri, și cu toți, carii se țin de noi, cum că aceluiasi voievodului Ștefan, feciorilor lui și fiilor feciorilor lor și moștenilor și următorilor lor, tare, nemișcat și nevătămat le vom păzi, ținea și plini și că vom face să se păzească, țină și plinească, fără de aruncare de soarte și vreo mințuintă înșelătoare. Prin puterea și mărturia cărților noastre, acestora, care pentru mai mare securitate și mai mare stătornicia tuturor celor mai sus zise, am făcut să se întărească cu pecetea noastră și a prelaților și a baronilor noștri, cîți sînt acuma cu noi. Dat în Cracovia, marți, în minecarea serbătorei fericitilor mucenici Tiburtie și Valerian (13 aprilie, după lătini) din anul D. 1499.“

Din hrisovul acesta, lezne poți vedea că birfesc și Iștvanfi și Cromer în cele mai sus aduse cuvintele lor, adecă Iștvanfi birfește zicînd că Moldova pînă la craiul Matiaș I a fost supt Coroana Ungariei și, în confederația aceasta, iarăși s-a dat supt clientela ei. Iară Cromer intru aceea birfește că zice că Ștefan V a mărturisit, în confederația aceasta, că craiul Poloniei milostivește l-a iertat și i-a lăsat domnia Moldovei, pentru că în hrisov unele ca acestea nu se află, ci se află că Ștefan V, din mila lui Dumnezeu a fost domn Moldovei, ca și

Ioan Albert, crai Poloniei și Vladislav II, crai Ungariei. Miron logofătul a scris din Cromer și pre el l-a și urmat¹.

Anul 1502. La anul acesta așa scrie Miron logofătul: „În anul 7010 a răposat Paizie, arhimandritul și egumenul mănăstirei Putnei. Întru același an a răposat și Athanasie Bólșul, în 4 august, curînd după Paizie. Amîndoi lăudați de viață bună și curată.“

Iară Daniil Cornides aduce hrisovul, ce sună așa: „Noi, conventul mănăstirei fericitei Mariei Vergurei din Cluș-Minăștur, facem înștiințare că nobilul Mihail de Comlód venind înaintea noastră de față, de voia sa și neîntețit a mărturisit așa: că el, pentru că văzutul și măritul domnul Ștefan, moșteanul, domnul și voievodul Țerei Moldovei, pentru toate bătăile, răniturile, strîmbătățile, pagubele, stricărilor și alte feluri de rele, care le-a pătimit și suferit de la niște boieri, și oamenii numitului domnului voievodului Ștefan... supt cetățuica Ciceului, i-a făcut în tot chipul destul cu bani, drept aceea pre numitul domnul voievodul Ștefan și pre Bogdan Vodă, fiul lui, și pe toți moștenii și rămășițele lor și pre toți boierii și oamenii lor, adecă de la carii a pătimit și suferit bătăile și ranele, i-a iertat și dezlegat de tot, ba îi iartă și dezleagă deplin înaintea noastră, prin puterea și mărturisirea cărților acestora. Dat miercuri, după duminica a treia din Păresimă, în anul D. 1502.“ Din hrisovul acesta se culege că boierii și oamenii lui Ștefan V, carii lăcuiau în Ciceu și bătuse pre Mihail de Comlod, s-ar fi pedepsit după legile ungurești, de nu s-ar fi împăcat Ștefan pentru dinșii, măcar că Ștefan V era singur oblăduitor.

Asemăni încă scrie că: „Mănăstirea Zúgrafului din muntele

¹ În fond Șincai are dreptate cînd afirmă că Moldova era independentă. Prin tratatul de pace din anul 1499, Moldova ieșea, pentru un secol, de sub influența polonă. De data aceasta Ștefan cel Mare trata pe picior de egalitate cu Polonia. Totuși, regele Vladislav al II-lea rămîne „domnul milostiv“, i se recunoaște o suzeranitate pur nominală.

Atho s-a făcut în cinstea marelui mucenic Gheorghe, în timpul împăratului Leon celui Înțelept, de trei frați din Ohrida: Moisi, Aron și Ioan, carii erau din sămînța împăratului Iustinian." Iară Ioan Comnenul, la Mont Faucón zice: „Ci mănăstirea aceea, o a dires oblăduitorul Moldo-Valahiei, voievodul Ștefan, în anul de la plăsmuirea lumii 7010, carele s-a și zugrăvit pentru pomenire, din afară de beserică." Iarăși Asemani scrisese că și mănăstirea S. Grigore din Atho încă voievodul Ștefan o a dires, în anul 1497. De unde se vede că Ștefan V, domnul Moldovei, cu toată vărsarea de sînge, de cele sufletești nu-și uita.

Anul 1504. Ștefan al cincilea, domnul Moldovei, coroana vitejilor, în anul trecut luase Pocuița de la poloni, ci bătrîn și bolnav fiind și apropiindu-se de moarte, iarăși o a dat îndărăpt, în anul de-acum, căci scrie Cromer; „În vremea aceea Moldova s-a prigonit și năcăjit de polonii noștri, așa, cît Ștefan a trebuit să-și scoată oastea din tărîmile Pocuției, mai virtos că el avea prea mare durere de picioare, din care mai pre urmă, nu mult timp după aceea, a și murit. Fost-a bărbat ca acela, care pentru inima cea mare, înțelepciunea militărească, știința lucrurilor de război și faptele cele norocoase asupra turcilor, ungarilor, polonilor și a tătarilor, în veci trebuie să se pomenească. Căruia i-a urmat în domnie fiul său Bogdan (al treilea) Luscul (adecă ponihósul, nu orbul de un ochi). La ai noștri destul le-a fost că au cîștigat înapoi Pocuița." Așîșderea scrie Mihovie:

Ioachim Cureu scrie: „În anul 1504 a murit și Ștefan românul, ostașul cel vrednic de vecinică pomenire, care cu mărirea și tărirea sufletului și cu norocul cel bun a sprijinit toate năvălirile turcilor, ale tătarilor, ale ungarilor și ale polonilor, pre carii toți, i-a învins cu mari bătăi." Așîșderea scriu Iștvanfi, Brietie și Spondan, carele vaieră pre Ștefan V că n-a fost unit cu beserica Romei.

Miron logofătul, carele mai bine a știut lucrurile și obi-

ceiurile Moldovei cele dinlăuntru, decît străinii, așa scrie despre Ștefan al cincilea: „În anul 7012, nu mult timp dacă s-a întors Ștefan Vodă de la Pocuția la Suceava, fiind bătrîn, bolnav și slab, ca un om, carele a fost întru atîtea războaie și ostenele și neodihne, în 47 dè ani și mai bine, în toate părțile, de se bătea cu toți, și după multe războaie cu noroc ce a făcut cu mare laudă, a reposat marți, iulie 2. Fost-a acest Ștefan vodă, om nu mare la stat, minios și grabnic a vărsa sînge nevinovat; de multe ori la ospete omora fără de judecată; iară de alta, era om întreg la fire, nu leneș și lucrul său îl știa apăra foarte bine și unde nu gindeai, acolo îl aflai. La lucrurile de război era meșter și unde era greu, se nevoia de însuși se vîra, ca văzîndu-l ai săi, să nu se îndărăpniceze și pentru aceea rar război era de nu învingea, și unde îl învingeau alții, nu pierdea nădejdea, că știindu-se căzut gîos, se rădica deasupra biruitorului... Iară pe Ștefan Vodă l-a îngropat țeara cu multă jele și plingere, la mănăstirea Putnei, carea este de dinsul făcută... După moartea lui pînă astăzi îi zic Sîntul Ștefan cel Bun, nu pentru suflet, că este în mîna lui Dumnezeu, căci el încă a fost om păcătos, ci pentru lucrurile vitejiei lui, ca care nimene din domnii, nici cei mai nainte de el, nici după el au făcut, nici pre el l-a agiuns... Domnit-a acest Ștefan Vodă patruzeci și șapte de ani și două luni și trei săptămîni. Apoi a statut la domnie fiul său, Bogdan (al treilea) Vodă, căruia îi zic Orb și Grozav. Ștefan Vodă aproape de moartea sa, a chemat vlădicii și toți sfetnicii săi, boierii cei mari și pre alții, cîți s-au timplat aproape și le-a arătat că nu vor putea ei să țină țeara, cum o a ținut el, ci socotind din toți mai puternic pre ture, a dat învătătură să se închine turcilor.¹

¹ După tradiție, pe care Ureche a consemnat-o în *Letopisețul* său, Bogdan cel Orb a închinat țara turcilor după sfatul lui Ștefan cel Mare. Ni se spune că logofătul Tăutu a mers la Constantinopole ca să trateze condițiile acestei subordonări. De bucurie, sultanul, după ce l-a primit cu cinste pe logofăt, căruia i-a dat să bea cafea, și logofătul a băut-o ca pe vin, i-a întors banii tributului, cu care bani Tăutu a ridicat biserica de la Bălinești. În realitate, în afara haraciului pe care-l

Dimitrie Cantemir Vodă, despre același Ștefan V, serie precum urmează: „Ștefan, prințul Moldovei, a fost viteazul cel mai mare de pe vremea sa. El a învins pe Matiaș, craiul cel lăudat al Ungariei, și a luat de la dinsul munții Ardealului, carii pînă astăzi sînt hotarele Moldovei de către apus. El, după mai multe biruințe, a supus și Pocuția și Podolia și mergînd în rînd de bătaie, cum se cuvine, asupra polonilor, a bătut oastea leșească la Cotnar ș.c. (Precum am scris la anul 1497, după care, acolo aduse ale lui cuvinte, merge mai încolo și zice), toate cetățile dintre Leopoiu și Moldova le-a luat de la poloni. Cu Baiazet Ghilderim a ținut două bătăi: în cea dintîi s-a învins, întru a doua l-a bătut și după bătaie a făcut șapte movile mari din trupurile turcilor celor tăiați, carea și Hesárfen, ce s-ar tilcui: «O mie de vicleșuguri», istoricul cel nelingușitor al turcilor încă o mărturisește. El a supus și Valahia pînă în București și a pus pe Vîntilas ocîrmuitor preste acest dărab de țeară. El a stăpînit Besarabia, ce se numește acuma Bugeac... Cu un cuvînt, el a prealătit hotarele Moldovei, precum voi arăta mai cu de-adinsul, de voi trăi să poci sfîrși istoria despre Moldova cea veche și cea nouă. În statul acesta a lăsat lucrurile, cînd s-a chemat de pre lume, după ce a domnit patruzeci și șapte de ani și cinci luni. Fiul lui, Bogdan (III), a supus Moldova turcilor. De-aci se numesc moldovenii... de turci bogdani.“

În cartea 3, capul 4, numărul 17, *Despre împărăția turcească*, în notele la cuvîntul Bogdan, același Dimitrie Cantemir Vodă, din hronicile moldovenesti, aduce cuvîntarea lui Ștefan V către Bogdan III, fiul său, și către moldoveni, făcută mai nainte de moartea sa, cu care i-a îndemnat ca, din bună voia lor, să se supună turcilor, apoi serie: „Ca să urmeză voiei ceii mai de-apoi a tătîne-său, Bogdan întru al șeptelea an al domniei sale, a trimis sol la Baiazet II (nu la

plătea Moldova anual, și în afară de faptul că a fost trimisă o solie care să înștiințeze pe sultan de moartea lui Ștefan și urcarea lui Bogdan în scaun, n-a avut loc nici o închinare a Moldovei față de Imperiul otoman.

Soliman II, cum se va arăta la anul 1511) și i-a supus Moldova.¹ Mai înainte scrisese același Cantemir, așa: „Nu se poate tăgădui că pre munteni i-au supus turcii cu armele; pentru aceea a fost că mai dedemult ocnele și vămile se cumpărau de la câmara împărătească pînă la Mathei Vodă, cînd înălțîndu-se tributul sau haraciul pînă la 50000 de taleri, iarăși s-au dat îndărăpt țerei. Iară moldovenii, carii din bunăvoința lor s-au dat pre sine turcilor supt apărare, pînă la Petru (VI) Rareș, numai bairăm-pișchieși, adecă cinste de Paști, plătea împăratului turcesc, 4000 de galbeni, 20 de șoimi și 40 de cai moldovenești. Pe vremea acestuia au poftit turcii mai mare sumă de bani supt nume de haraci; ci Petru Rareș au răspuns că el își poate da domnia, dară nu poate cinstea sau darul să-l mute în haraci, sau să adaoge la suma, carea obicinuise o a trimite împăratului, că aceasta nu stă în puterea lui. Tătuși, după ce l-au strîmătorit la cele mai de pre urmă și el a scăpat în Ardeal turcii nu s-au lăsat de pofta sa și punînd următor lui Petru Rareș, atîta au suit plata, cît nefericiții moldoveni, peste haraciul cel de 75 000 de taleri, s-au îndetorit a plăti și pentru cinstea de la Paști 50000 de lei.“

Stricovschi îmblind el prin țările românilor, scrie că a auzit cîntarea aceasta despre Ștefan V, domnul Moldovei: „Ștefan, Ștefan, *voievoda, biial turcov, bil tatarov, biial vugrov, rus i polacov*, adecă: „Ștefan, Ștefan-Voevodul, bātu pre turci, bātu pre tătari, bātu pre unguri, pre ruși și pre poloni.“

Anul 1506. La anul acesta, iarăși așa scrie Cromer: „Neputîndu-se Bogdan III căsători cu Elisaveta, sora cea crăiască, pentru că i se împotrivise crăiasa, muma fetei, după ce a înțeles că a murit crăiasa, iarăși a trimis soli

¹ Dimitrie Cantemir consideră că Moldova s-a supus Porții în anul 1511. Față de Ureche, el ne apropie mai mult de adevăr, pentru că în anul 1512 are loc o înțelegere între Bogdan cel Orb și Selim, sultanul turc.

pentru treaba aceea. Ci nevrind fata să se mărite după dinsul, s-a aprins de minie și a intrat cu oastea în Pocuția și neaflind străjari sau păzitori într-însa, nici țărîmi, lezne o a supus și e. Drept aceea, după orinduiala seimului, s-au trimis 4000 de ostași plătiți, în Rusia, carii au intrat în Pocuția și fugărind pe 600 de păzitori moldovenști, tot ținutul mai cu atîta osteneală, cu cîtă îl pierduse, l-au luat înapoi. De-aci au năvălit asupra Moldovei. Unde doi frați, Felix și Gheorghe Struși, tineri, nobili și hărtegași, podoaba boierimei rusești, cu 50 de călăreți, mai departe mergînd și întîmpinîndu-se cu mai mulți români, cu aceștia mai cu îndrăzneală s-au lovit, de cum se cuvenea și s-au asuprit de mulțime. Felix a căzut în bătaie, iară supt Gheorghe, cînd vrea să ajute frate-său, prin mijlocul nemicilor, au căzut calul și el s-a prins, și după ce s-a dus la palatinul, cu opt alții, fiind de față tiranul, s-a tăiat. Ci n-a rămas neizbîndită moartea lor, pentru că a doua zi ai noștri agiungînd pre nemicii, cei ce se bucurau de învingere, și bătîndu-se, multă moarte au făcut. Tăiatu-s-a păcălabul Hotinului, iară Copáci, povățuitorul românilor, cu fuga a scăpat. Mihovie tătusi și Vapovie nu scriu cum s-a sfîrșit bătaia aceasta cu moldovenii, ci noi, din cărțile craiului Alexandru, care se țin în arhiv, culegem că prin confederație s-a așezat. Pentru că din cărțile acelea se vede că Bogdan de nou a trimis trei soli la craiul Alexandru și aceia s-au întocmit cu dinsul, ca Elisaveta să se mărite după Bogdan, supt condițiile acestea: ca Bogdan cu toți curtenii lui să treacă la legea latinilor; ca în Moldova să se facă beserici, preoți și un episcop lătesc; ca papa de la Roma, căsătoria aceea, cînd va pofti Bogdan, să o întărească; ca Bogdan să fie confederat cu țerile craiului Alexandru supuse și dimpreună cu ceialalți prinți creștinești să se bată cu varvarii. Tătusi legăturile acestea n-au fost stătornice și cu război s-a silit după aceea Bogdan de Sigismund craiul, să întoarcă cărțile acelea, ale lui Alexandru." Așîderea scriu Neughebaver, Miron logofătul și Foresti. Iștvanfi vorbind despre Ștefan V, domnul Moldovei, încă așa scrie: „Pe Bogdan,

unişorul fiu, cel orb de un ochiu, l-am avut următor şi moş-
tean, carele n-a fost viteaz ca tată-său, ci aşa de nestătornic
ca şi tată-său; care după ce a vrut să se însoare cu sora
crailor Vladislav şi Alexandru, şi nu o a dobîndit, căci dînsa
nu vrea să se mărite după om de altă lege, de cătră poloni
s-a desdînat spre unguri şi ţinutul de lîngă mare (*mariti-
mum*), ce se cheamă Pocuţe, l-a cuprins cu armele sale. Ci
scotîndu-se dintr-însul prin poloni şi neîncetînd de la război,
Vladislav (II, craiul Ungariei), a trimis în Cracovia la craiul
Alexandru, pre Oşvâld Colovrat (nu Corlatecovie) şi pre
Várnava Belai, mai nainte de a merge acesta în Tarigrad,
şi toată rezmîriţa aceea o a aşezat; şi solii de Bogdan trimişi,
din Polonia au venit în Buda, la Vladislav, şi de-acolo s-au
înturnat acasă. Aşa Bogdan numai cît se vedea că cunoaşte
patroni pre amîndoi craii, dară nici unuia era adevărat client
sau prieten.“ Istvanfi destul de bine scrie aci¹, ci s-a arătat
la anul 1504 că Ştefan V, afară de Bogdan III a mai avut un
fecior, adecă pe Petru VI, şi că Bogdan III n-a fost orb de un
ochi, fără numai ponihos. Aşisderea s-a arătat, la anul 1503,
că Pocuţia nu este lîngă mare, ci între Nistru şi munţii car-
paticesţi.

Anul 1507. Vladislav II, craiul Ungariei, în anul acesta
1507, în 28 mai, a făcut mare legătură cu frate-său, Sigis-
mund, craiul Poloniei, în carea legătură, după cum stă la
Doghiel, acestea se zic despre Moldova: „Iarăşi fiindcă
pentru Moldova şi voievozii ei pînă acuma multe şi primej-
dioase certări au fost între antecesorii noştri,... s-a aşezat ca

¹ Istvanfi simplifică mult lucrurile. Relatarea lui se referă la
evenimente care s-au petrecut în anii 1509—1510. Conflictul dintre
Moldova şi Polonia nu s-a terminat în anul 1506. După doi ani de zile,
timp în care nu atacă nici moldovenii, nici polonii, în anul 1509 Bog-
dan pradă Polonia şi ajunge pînă la Liov. În acelaşi an polonii fac
o incursiune în Moldova. La intervenţia ungarilor au loc tratative
între cele două părţi, şi în anul 1510 se încheie o nouă pace între
Moldova şi Polonia.

pină cînd vom trăi noi (Vladislav) și Sigismund și vor stăpîni prin alegerea de comun a țereanilor în crăimile acestea, moștenii și rămășițele cele legiuite ale amînduror, pentru zisa Țeara Moldovei și voievozii ei, să nu se facă între noi și între țerile noastre, sfezi, pricini și nenărviri, ci țeara aceea să rămîină la noi și la crăimea aceasta și la sintă Coroana și crăimea Ungariei și voievodul, carele se va pune din vreme în vreme, *pro tempore constitutus*, pre noi și pre moștenii noștri să ne cunoască domnul său și să trebuiască să ne joare credință. Tătuși, vom putea noi, craii și moștenii noștri cei mai sus ziși, cu sfatul și invoirea domnilor prelaților, baronilor și a celorlalți țereani din amîndouă crăimile, cerca să facem tocmeală despre țeara și voievodul Moldovei, ca să nu se stîrnească pentru aceea război între amîndouă țerile, de cumva s-ar stînge moștenii noștri, de ce să ne ferească Dumnezeu. Ci, așa, ca, de nu s-ar săvîrși întocmirea aceea prin noi și prin moștenii noștri, să nu fie vreo price pentru aceea, ci legătura aceasta să aibă tărimea sa. Iară într-aceea îndelungarea vrămiei să nu strice cădîntelor amînduror crăimilor.¹

Despre Valahia, tot în legătura numită, la Doghiel iarăși așa se vorbește: „Iarăși, de s-ar întîmpla ca turcul să se scoale asupra țerei sau voievodului muntenesc și crăimea aceea, *illud regnum*, va vrea sau să o împărțească în ofițiolaturi sau cu totul almintrelea de cum este acum în sine, pentru sine să o cuprindă, atunci maiestatea cea frățescă, de se va cerca prin noi, numitului voievod, dimpreună cu noi trebuie să-i stea întru ajutor, precum în comun ni se va vedea mai bine a fi. Carea crăime, după ce o vom mîntui de mîinile turcilor, domnul craiul Poloniei, va fi detor a o

¹ Legătura de vasalitate nu presupunea supunerea țării, cum crede Șincai. În evul mediu se cunosc vasali mai puternici decît suzeranii lor. Țările românești, înconjurate de state mult mai întinse și care doreau să le supună, pentru a nu avea pe toți vecinii ca adversari, și-au ales ca suzeran, în cazul de față, pe cel mai slab, pe regele Ungariei.

goli de ostași, cât mai repede a ieși dintr-însa, a se înturna și a ni o lăsa în pace, nouă și crăimei aceștii ungurești.“

Cine ar închide din legătura aceasta a craiului Vladislav II cu frate-său, craiul Sigismund cel dintii, că Moldova și Valahia n-au avut maiestatea sa, adecă: că n-au fost oblăduitoare numai de sine, acela mult ar greși, pentru că Vladislav II, craiul Ungariei, numai cât a rivnit să aibă Moldova și Valahia supt sine, dară nu le-a avut vreodată, de a și dat bunuri în Ardeal voievozilor sau domnilor amînduror țărilor. De se va împrotivi cineva zisei mele, arăte-mi pre cine a pus Vladislav II sau alt crai unguresc, vodă, măcar în Moldova, măcar în Valahia, fără de voia țărilor acestora; căci că au ajutat unii crai ungurești, ba și polonii, pre vreo cițiva, pre carii i-au voit țărele acestea, de nu întregi, încai o parte dintr-însele, de au apucat la domnie, însumi nu tăgăduiesc; dară de-aci nu urmează că țărele acestea ar fi fost supuse lor, pentru că atunci ar fi fost supuse crailor ungurești sau celor leșești, cînd ar fi putut aceștia așa pune domni în Moldova și în Țeara Muntenească, precum au pus craii leșești pre palatinii lor și craii ungurești pre voievozii Ardealului, care puñere cînd s-au întîmplat?

Preavestitul Enghel încă așa scrie la anul de-acum: „În anul 1507, Radul (V sau cel Mare) a făcut o legătură cu sasii din Ardeal, ca, de cumva s-ar goni el prin cineva din Valahia, să poată scăpa la dinșii, care legătură sună așa:.

«Noi, Radul, din mila lui Dumnezeu voievodul Țerei Muntenesti ș.c., cunoaștem prin acestea că antecesorii noștri, Sinteii Coroni și fericitilor crailor (Ungariei) pururea au fost credincioși și credincioase șerbiri le-au făcut totdeauna, pretutindenea, și că și Țeara noastră este mădularea crăimei Ungariei. Drept aceea vrem să urmăm urmele fericitilor, *divorum*, antecesofilor noștri, mai ales urmelor răposatului tatălui nostru, voievodului Vlad, mai de curînd răposatului domnului muntenesc, ș.c., celui de fericită pomenire. Că pacea și trevga de pururea, care o a orînduit și făcut cu prea-nserinatul domnul Vladislav, din mila lui Dumnezeu

craiul Ungariei, Bohemiei ș.c., adevărat cu domnul nostru cel milostiv, *gratioso*, cu prelații și baronii crăimei lui, dimpreună cu boierii și nobilii Țerei aceștia a noastre, cei Muntenști, supt jurământul credincioșilor noștri, vrem să o ținem cu înțelepții și luătorii de samă bărbați, magistrul cetățenilor, cu judecătorii și jurații, consuli și bătrînii cetății Sibiului și ai celor Șapte scaune săsești din Ardeal, așa, ca lor și țerei să le fim credincioși în toate, fără de înșelăciune și să trăim cu dinșii în pace. Iarăși, de ar vrea neștine, precum sint turcii sau alții, să năvălească în Ardeal, țeara prea-nserinatului domnului crai, domnului nostru celui milostiv, sau în Țeara noastră această Muntenească, atunci noi să fim detori a-i sta împotrivă și a-l opri de la rău, cu toată puterea noastră, cu puterea boierilor noștri și cu toată țeara noastră dimpreună și cu ajutorul sibienilor și al Șapte scaunelor săsești. Iară de s-ar întîmpla ca atîția să fie nemicii, cît noi să nu le putem sta împotrivă, atunci noi să fim detori, supt bună credința noastră cea creștinească, de cu vreme a înștiința pe magistrii cetățenilor, pre judecătorii și jurații, consuli Sibiului și pre înțelepții celor Șapte scaune săsești, despre meșteșugurile turcilor și ale altora, ca voi, cît mai bine să gîndiți și să vă puteți apăra. Preste aceasta, de s-ar întîmpla ca să se scoale vreun rival asupra noastră, împotriva puterii căruia nu am putea sta singuri, de ce Dumnezeu să ne ferească, ci de-acolo am scăpa la țeară prea-nserinatului domnului craiului nostru, în Sibiu sau în Șapte scaune săsești, atunci toate cetățile, orașele și satele voastre să fie deschise nouă, doamnei muierei noastre, pruncilor și tuturor lucrurilor noastre, boierilor noștri și muielor și pruncilor lor, și să avem slobodă voie de a intra cu toate lucrurile și averile noastre și cu toată familia noastră, de a zăbăvi, rămînea și ieși unde ne va mai plăcea. Iarăși, de s-ar scula niscăi rivali asupra noastră, cu carii voi n-ați putea birui și s-ar sili, pre noi și pre cei ce se țin de noi, a ne vătăma în lucruri și în persoane, atunci voi, supt bună credința voastră cea creștinească, să fiți detori timpuriu a

ne înștiința. Iarăși, că rivalii noștri în ținuturile voastre, sălașuri sau locuri de poposit nu vor avea, ba, ce este mai mult, nici o bucătură de pîne. Iarăși, ca nici unuia dintre protivnicii noștri să-i fie slobod a intra în țeara aceasta a noastră, cu ajutorul luărei voastre de samă *circumspectionum*, și a prăda, fără numai nouă să ne fie slobod, cu ajutorul prea-nserinatului prințului domnului craiului Ungariei, Bohemiei, ș.c. al domnului nostru celui milostiv și al prelaților și baronilor lui, a intra și a prăda (înțelege: de ne-am sîrguni din țeara noastră). Iară la cîștigarea țerei noastre îndărăpt, jupinii sasii să fie detori a ne sta întru ajutor. Iarăși, ca nici un dușman al nostru să poată înșela pre oamenii cei de lingă noi; iarăși, de va greși cineva dintre oamenii noștri cuiva, vom face dreptate și judecată. Iară de s-ar întimpla ca făcătorii de rău să fie oameni ca aceia, pre carii să nu-i putem pedepsi, atunci să ne fiți întru ajutor ca cu ajutorul vostru să frîgem cerbicea acelora. Iarăși, de ar vrea vreunii dintre șerbii noștri, preste voia noastră, să treacă în țeara aceasta la rivalul acela, carele ar fi atunci în țeara noastră aceasta, luările voastre de samă trebuie să se împrotivească acelora și să nu-i lase să treacă. Iarăși, pînă cînd vom zăbăvi în ținuturile voastre, oamenilor noștri nu vom îngădui să păgubească pre săraci, ci numai atîta să poștească, cit s-a fost obișnuit a se lua mai de demult, pe vremea antecesorilor noștri, domnilor celor bătrîni, cînd au îmblat în mișlocul ținuturilor voastre, iară cînd va da Dumnezeu ca să putem lua înapoi țeara noastră, cu ajutorul prea-nserinatului domnului craiului nostru, cu al prelaților și baronilor crăimei Ungariei și cu al vostru, atunci la înturnarea noastră, toate cetățile, orașele, tîrgurile și satele să fie deschise așa, ca noi, dimpreună cu doamna muieră noastră, cu pruncii și toate bunurile, cu boierii, muierile, pruncii și toată familia lor, a celor ce se țin de noi, fără de ariște și orice opreală, să ne slobозиți, să ne înturnăm slobози și în pace la ale noastre și să faceți să ne sloboadă și să fiți detori a ne petrece, cu buni străjari și

cu oinște pînă la țeara noastră. Iară ca toate, cîte s-au scris mai-nainte, să fie adevărate, neclătite și așezate, făgăduim supt bună credința noastră cea creștinească și jurăm pe Dumnezeu cel viu, carele a făcut cerul și pămîntul, pe cea fără de prihană maica lui, Vergura Maria, pe Sînta Cruce, pe sînții și sînte le lui Dumnezeu și pe Sînta Evanghelie, că acestea, toate cîte s-au scris mai-nainte, fără de sminteală și înșelăciune le vom ținea nevătămăte pînă ce vom trăi și vom face ca supușii și oamenii noștri să le țină. Întru a căriia pomenire și tărie de pururea dăm acestea întărite cu spînzurată și avhentică pecetea noastră. Dat în cetatea noastră, Tirgovești, simbătă, înaintea serbătorei muceniței și vergurei Virvarei, din anul D. 1507.»

Și noi Ghirghiva, castelanul cetăței Depoivărului, Barbul banul cu frații săi, Pîrvul vornicul și Danciul vornicul, Stroia, provisorul curței, Colța vornicul, Badia vornicul, Badia castelanul, Bogdán logofătul și secretarul, Pîrvu, magistrul agazonilor, Ralotha thesaurarul, Ivan Calinațchi, Danciul spătarul, Badea culciarul, Alb thesaurarul, Drăghit Cristian și Ștefan pitarul, boierii mai sus-numitei Țerei Muntenesti, ș.c., pre lingă același Radu Vodă, domnul nostru cel milostiv, făgăduim supt creștinească credința noastră și jurăm pe Dumnezeu cel viu, carele a făcut cerul și pămîntul și pe fericita Vergura Maria și pe Sînta Cruce că mărimea sa va ținea toate cele mai sus zise magistrului cetățenilor, juraților, consulilor și juraților și celorlalți, carii lăcuiesc în numita cetate și în Șapte scaune, fără de sminteală și fără de înșelăciune și noi încă, încît este despre partea noastră, așisderea le vom ținea pururea. Întru a căriia tărime și mărturisire, pre lingă pecetea domnului voievodului nostru, domnului nostru celui milostiv, la cărțile mărimei sale am făcut să se achețe peceteile noastre. Dat în ziua și locul ca mai în sus. ș.c.“

După hrisovul acesta scrie directorul Eder: “Hrisovul acesta eu l-am scris din original și este scris pe pergamen și întărit cu 13 peceti de ceară, acățate. Iosif Carol Eder.”

Din hrisovul acesta lezne poți vedea că Radul al cincilea, domnul Valahiei, n-a fost supus, ci numai aleat și ca un client ungarilor și că el a fost feciorul lui Vladislav V, cum s-a mai zis și la anul 1493.

Preavestitul Enghel mai adaugă acestea: „După diplomaturi, Bogdan (III), în anul 1507, încă moștenea Cetatea de Baltă, carea i s-a fost dăruit în anul 1492.” Eu zic că nu numai Cetatea de Baltă o moștenea, ci și Ciceul, cum s-a arătat la anii trecuți și se va mai arăta și la cei viitori.

Anul 1509. Nevrînd Sigismund I, craiul Poloniei, să stea pre pacea, carea o făcuse frate-său, craiul Alexandru, cu Bogdan III, domnul Moldovei, în anul 1506, pentru căsătoria cu Elisaveta, sora crailor, Bogdan, precum scrie Miron logofătul, și-a luat și e muiere moldoveană, din care s-a născut Ștefan VI. Dară rușinea încă și-o a căutat în anul acesta 1509, pentru că scrie Vapovie: „Întru aceea Bogdan, palatinul Moldovei, trecînd cu toate oștile sale Nistru pre la Hotin, a îndrăznit a încungiura și bate Camenețul, cetatea cea din firea și așezarea sa, prea tare, pre care o spală riul Smotrîchiului. Ci în zădar pierzînd timpul lîngă dinsa, de-aci și-a pornit oștile și cercînd și alte țărîmi, orașele, satele și șurile din Podolia cea roditoare, care erau la cîmp, fără de întărire și pază, le-a ars. De-aci a trecut în Halîția, ce fusese mai-nainte scaunul țerei și este lîngă Nistru zidită. De care lucru spăimîntîndu-se străjarii cei din cetate și nobilii, carii scăpase acolo, suflînd vîntul din protivă a ars orașul cel de lîngă cetate. Bogdan cu toată oastea sosînd acolo, a poruncit de au întins tunurile și bombardele asupra cetăței, ci străjarii și nobilii dînd năvală din cetate asupra românilor, pre mai mulți dintr-înșii i-au tăiat și luînd bătăria o au aruncat în șanțurile cetăței și înturnîndu-se vitezește au apucat cetatea. Bogdan pierzîndu-și nădejdea de a putea lua cetatea, pentru vitejia celor dinlăuntru, a pornit către Leopoiu și strîcînd și arzînd toate, a sosit la Leopoiu, carea

cetate e întărită cu două ziduri, cu șanțuri și cu multe baște, și încungiurînd cetatea, tunurile le-a întins pe dealul cel de lîngă dînsa, ca de-acolo să o bată. Iară românii au început a bate cetatea de cătră șes, ci nu fără de multă pierdere, căci ieșeau străjarii și proștii cu coasele și în șanțuri se băteau cu românii. Trei zile s-au bătut aci, la ziduri, pînă cînd s-a nimerit tunul cel mai mare al lui Bogdan, de o gloanță din cetate împușcată și s-a rupt, și magistrul tunurilor, care sta aproape, încă s-a omorît tot de aceeași gloanță. Pentru întimplarea aceea pierzîndu-și inima Bogdan, nici avînd nădejde de a lua cetatea, a patra zi în pripă a pornit tabăra și lăsînd cetatea, s-a tras înapoi. Înturnîndu-se orașul Rohatînului l-a bătut și l-a jăfuit dimpreună cu beserica, ce era într-insul, încărcată cu odoare de aur și de argint; și clopoțele le-a dus. Pre Rafaîl Halițchi, domnul locului, cu fratele lui și cu toți lăcuiitorii, i-a dus cu sine în Moldova, fiindcă auzînd că vine craiul cu toată puterea crăimei sale și cu prea mari oști, se grăbca a se înturna. Pentru că după ce a înțeles craiul Sigismund, că Bogdan cu moldovenii bate Camenețul, Haliția și Leopoiul, pornind în 4 avgust din Cracovia, cu groaznică gătire mergea minios și turbat asupra românului celui necredincios. Neaflînd la Leopoiu pre nemici, și-a pus oastea în rînd, carea se suia la 60 000 de călăreți, a pus povățuitor preste dînsa pre Nicolae Camenêțchi, palatinul Cracoviei, ostașul cel lăudat, și i-a poruncit ca să intre în Moldova și să o prade. Însuși craiul a rămas bolnav de friguri în Leopoiu, pîrîndu-i rău că nu poate fi față în oștirea aceasta... Nicolae Camenêțchi... după ce a trecut Nistrul, prin Pocuția a mers în orașele Colomia și Sniatin și de-aci la Cernăuți, hotarul Moldovei de lîngă Prut, unde lăsînd carele și *bagagia*, ca să nu le fie spre împiedecare, și numai mîncare pe vreo cîteva zile luînd cu sine, a intrat în Moldova, pre carea prea cumplit o a jăfuit și ars...¹ Călăreții cei mai

¹ Campania din anul 1509 a fost considerată de cronicarii poloni ca o mare victorie polonă. Istoricii noștri au acceptat-o ca atare. Citînd atent relatarea lui Wapowski, cronicarul polon contemporan eveni-

ușori au prădat pînă la Crálov și Cotnari... Cernăuțul, Stepénicul, Dorohúnul, Botușenii, Tirasovúța, Stepanovúța, Hotinul și alte orașe și sate cu curțile palatinului au ars... Pînă la Suceava, mitropolia țerei, a agiuns frica războiului aceluia. Bogdan tare se năcăjea văzind stricarea țerei sale, dară nu îndrăznea a ieși la larg, fără numai din păduri scăr-măna pre poloni. Se înturna acuma oastea crăiască încărcată de pradă, după ce a jăfuit Moldova în douăzeci de zile, în carea vreme craiul nu luase veste despre oastea sa și sosind la Nistru, a trecut întii boierimea din Polonia cea Mare, apoi din cea Mică; ostașii cei plătiți și cei crăiești, pre carii îi povățuia Tvurovúchi, bărbatul cel viteaz, rămăsese îndărăpt și acuma se găta să treacă și el, cînd în pripă au năvălit moldovenii cu turcii și cu tătarii carii încă erau vreo cîteva mii, din pădurile cele de aproape, preste polonii cei ce nu trecuse, și s-au bătut foarte cumplit de imbe părțile, pînă ce au răzbit catafractii leșești și moldovenii cu turcii și cu tătarii au prins fuga. În fugă mulți s-au tăiat și s-au prins dintre căpeteniile moldovenilor treizeci, dintre cei mai de gios vreo cîteva sute, dintre carii a tăiat Nicolae Camenețchi cincizeci, ca să răsplătească uciderea celor cincizeci de poloni, pre carii i-a fost prins Ștefan (V), palatinul Moldovei, la Trebovúlia și i-a tăiat la altă cetate, ce se cheamă Podhaite... Prinsu-s-au dintre cei mai de frunte moldoveni, Matiaș logofătul, Cîrșa Pitarul, Pétrica și Dobrostéf, carii s-au dus cu ceialalți robi și cu jafurile de la protivnici la Sigismund craiul, în Leopoiu. Unde din porunca craiului, s-a dat mul-

țimentelor, se poate desprinde următoarea concluzie: polonii, care voiau să organizeze o campanie de mari proporții pentru a supune Moldova, își lasă tunurile și bagajele la Nistru și trimit cavaleria să prade. De la început se renunță la supunerea Moldovei și se caută să se evite întîlnirea cu oastea moldovenească. Din această pricină Bogdan, care se pregătise să întîmpine toate forțele regatului într-o luptă de mari proporții, nu poate să trimită decît o parte din călăreții lui în urmărirea polonilor, care se retrăgeau în grabă. Din felul cum s-au desfășurat evenimentele nu se poate vorbi de o victorie a polonilor, ci de teama acestora de a înfrunta oastea Moldovei.

țemită lui Dumnezeu pentru biruință. Întîmplat-u-s-a biruința aceasta, în ziua S. Franțisc (în 4 octomvrie). Pentru aceea ziua aceasta, de-atunci pînă astăzi, se și serbează de poloni, zicînd că S. Franțisc încă le-a ajutat. Vladislav, craiul Ungariei și al Bohemiei, supt tot războiul acesta, n-a încetat a lucra prin solii săi, Oșvâld Carlachie și Bornemisa, ca să împace pre Sigismund cu Bogdan.“ Precum i-au și împăcat, cum se va arăta la anul viitor 1510. Precum scrie Vapovie, așa scrie și Miron logofătul cu Sarnichie.

Ci greșesc foarte tare, Foresti zicînd: „Voievodul Valahiei, umilit de armele lui Sigismund, s-a înturnat de i-a plătit tributul ca un supus, de la carele se trăgea“ și Hofman scriind: „Și iarăși Sigismund, craiul Poloniei, învingînd pe români și prinzînd senatul lor, pe Bogdan Vodă l-a silit de i-a jurat, în anul 1506 “ pentru că acestea nu sînt adevărate, cum s-a arătat din avtorii mai sus aduși și vei vedea din hrisovul craiului Sigismund I, ce-l voi aduce la anul viitor. Dară Hofman a supt zisele sale din Cromer, carele, cînd a vorbit așa, a fost orător nu istoric. De-unde a luat Foresti ale sale, nu știu.

Despre lucrurile, ce se țin de Valahia, așa scrie preavestitul Enghel, cum mi se pare, la anul de acum: „Istoricul sîrbesc Brancovici pomeneste că Mihnea cel Cumplit, pre mitropolitul Maxim încă nu l-a putut suferi și numai ca să-l poată depărta de la sine, i-a aruncat că fiind el din neamul dîsptoților sîrbești, doară turcii n-ar lua în nume bun rămasul lui în Valahia. Vrînd așadară Maxim să se depărteze, i s-a dat prilej ca acesta: Mihnea s-a sfătuit cu boierii săi, ca, după pilda Radului, antecesorului său, să facă strînsă legătură cu ungurii și pentru scopul acesta, din Arșiș, scaunul său, a trimis pre Maxim cu cărți, la unguri. Maxim a primit solia, a plinit ce i s-a fost incredințat și a dobîndit răspuns în scris de la unguri, care răspuns l-a trimis pe poștă în Valahia, iară el a rămas în Sirmiu.“

Anul 1510. Hrisovul despre pacea ce s-a făcut între Sigismund I, craiul Poloniei, și între Bogdan III, domnul Moldovei, iată, așa sună la Doghiel:

„În numele Domnului, amin.

Noi, Sigismund, din mila lui Dumnezeu craiul Poloniei, marele duxul Litvaniei ș.c., facem înștiințare, prin rindul acestora, tuturor și fieștecăruia, carii vor ceti sau auzi cărțile acestea, căci măcar că în vremile mai de demult, între preanserinatăii craii Poloniei și între domnii Țerei Moldovei a fost pace și liniște întreagă, neclătită și de pururea, tătuși, fiindcă dăunăzi s-a urzit greu și primejdios război între noi, despre o parte și între prietenul nostru, măritul domnul voievodul Ioan Bogdan, domnul Țerei Moldovei, despre altă parte, și se vedea că războiul acela din zi în zi va crește și se va lăți cu mare pagubă a creștinătăței, prea-nserinatul prințul domnul Vladislav, din aceeași milă craiul Ungariei și al Bohemiei ș.c., prea iubit fratele nostru, știind și cugețind în inima sa, că mari și nenumărate rele s-ar putea face între creștini, de s-ar întinde un război groaznic și greu ca acesta și mai încolo și cit prilej cu îndrăznire s-ar da necredincioșilor, mai virtos turcilor, să năvălească și să cuprindă domniile creștinești, cunoscînd că vecinii nu se năvălesc între sine, ci se bat, din sfatul tuturor consiliarilor țerei și Sinteii Coroni Ungariei, din deregătoria craiului catolic și dragostea legii creștinești dorind ca prinții creștinești, împăcați între sine, cu o rivnă și o inimă să întoarcă armele și puterile sale asupra păgînilor, spre stricarea și stingerea acestora, a trimis solii și consiliarii săi să stingă și conțină războiul acesta, pre măriții Oșvald de Colovrat, comitul Comarómului și castelanul cetăților Tata și Comárom și pre Várnava Belai, banul Severinului, cu puterea întreagă și deplin, carii, cu grija și sirguința sa, au făcut de armele de îmbe părțile s-au pus gios și oștile cu toți oamenii din tabere, s-au tras înapoi.

Noi, după aceea am trimis în Cameneț pre consiliarii noștri cei adevărați și cu cinste nouă iubiți, pre măritul,

cinstitul, viteazul și cucernicul Stanisláv de Ilódeț, mareșalul crăimei noastre și căpitanul Leópoiului și al Camenețului, pre Ioan de Lasco, ajutătorul de pururea al besericei din Gnesna și cancelarul (logofătul), crăimei noastre, pre Gheorghe Țúpschi, castelanul și căpitanul Belzului și pre Petru Tomițchi, doctorul legilor patriarcești, arhidiaconul Cracoviei și secretarul nostru, cu destulă putere și poruncă dimpreună cu numiții solii preanserinatului domnului Vladislav, craiului Ungariei, Bohemiei, ș.c., fratelui nostru celui prea iubit. Carii îndelung și mult sfātuindu-se cu consiliarii și boierii domnului voievodului Bogdan, domnului Țerei Moldovei de la carele erau trimiși cu plină și destulă putere, adecă cu domnii Ioann Téutul logofătul. Theodór căpitanul, Isaac căpitanul și Iováne păharnicul, prin mijlocirea numiților consiliarilor maiestatei frățești a Ungariei și în fața lor au făcut și întărit pace și împăciuire de pururea între noi și între numitul măritul domnul voievodul Bogdan. Noi încă așisderea, nenărvirile și improtivirile, cele dintre noi și țerile noastre și dintre numitul măritul domnul voievodul Bogdan și Țeara lui ăea Moldovenească, le-am întocmit și stins, ba le întocmim și stingem prin rindul acestora, întru pace și liniște de pururea, supt modrurile și încheieturile mai gios scrise.

Întli, din odoarele besericei din Rohatín, cîte se vor afla întru adevăr sau fie de aur sau de argint, sau fie veșmînturi și alte podoabe besericești, măritul voievodul Bogdan, toate trebuie să le întoarcă, fără de celșág și înșelăciune. Aceeași să se facă și cu lucrurile altor beserici, ca, cîte se vor afla, toate să se întoarcă înapoi, de îmbe părțile. Așisderea și cu clopotele, ca, cîte se vor găsi, toate să se dea îndărăpt de amîndouă părțile.

Încît este despre două cărți, care s-au dat supt pecețiile cele mari de preanserinatul răposatul prințul domnul Alexandru, craiul Poloniei, preaiubit fratele nostru, și de consiliarii maiestatei sale, măritului domnului voievodului Bogdan, despre sora noastră, prealuminata crăița Elisaveta,

același domnul voievodul Bogdan trebuie să trimită cărțile acelea în minile preanserinatului prințului domnului Vladislav, craiului Ungariei, Bohemiei, ș.c., preaiubitului fratelui nostru, prin solii săi, și de-aci înainte pururea să nu-și mai aducă aminte de căsătoria aceea, precum a făgăduit solilor preanserinatului fratelui nostru, lui Oșvald Harlățichi și lui Varnava Belai, banului de Severin, că va face.

Iară cheltuicele, care le-am făcut pentru oștile în Moldova trimise, boierii măritului domnului voievodului Bogdan, n-au vrut să ni le întoarcă, ci tot lucrul l-au minat înaintea preanserinatului prințului domnului craiului Vladislav și înaintea domnilor consiliarilor crăimei Ungariei. Lucrul acela și noi îl lăsăm pe judecata numitului preanserinatului domnului Vladislav și pe judecata domnilor consiliarilor crăimei ungurești. Iarăși, despre oarecare Petru, care se numește pre sine fecior de vodă și despre toți moldovenii, carii au fugit din Țeara Moldovei în crăimea Poloniei, oare trebuie să se țină la noi și în țerile noastre, sau nu, aceea și noi o am lăsat pe judecata preanserinatului domnului craiului Vladislav și a domnilor consiliarilor crăimei ungurești.

Iarăși, robii carii s-au prins în bătăi, în străji și în orice locuri, fie aceia nobili, coloni sau oameni sirimani, de îmbe părțile trebuie să se sloboadă. Iarăși, nobilii, colonii, oamenii sirimani și cetățenii de măcar ce neam și limbă sint, carii s-au dus și luat din Rohatin, aceia toți trebuie să se sloboadă prin măritul domnul Bogdan, voievodul moldovenesc, cu toate bunurile lor, care le vor avea cu sine. Iarăși, toți oamenii, carii s-au dus din Polonia și din partea Pocuției, trebuie să se sloboadă prin numitul domnul voievodul Bogdan, de la cel mai mare pînă la cel mai mic, cu toate cîte vor avea lingă sine. Iarăși, și noi Sigismund, craiul Poloniei, ș.c. trebuie să slobozim toți oamenii, carii s-au luat din Țeara Moldovei, măcar de ce neam și limbă sint, de la cel mai mare pînă la cel mai mic, cu toate cîte vor avea pre lingă sine, și din Polonia și din marele ducatul Litvaniei. Iarăși, pagubele care s-au făcut de îmbe părțile prin foc și

prăzi, oricît au fost de grele și mari de îmbe părțile, s-a judecat ca nici o parte să le arunce părții cecalalte.

Iarăși, despre partea aceea a Pocuției, despre carea este sfada între noi și între măritul domnul Bogdan voievodul, așa precum s-a făcut legătura mai dinainte, am lăsat să judece preanserinatul prințul domnul Vladislav, craiul Ungariei și al Bohemiei, și domnii consiliarii crăimei ungurești, așa, ca orice zi va pune maiestatea lui, pre ziua aceea va trimite consiliarii săi, pre carii și cîți se va milostivi a-i trimite. Noi încă pre aceeași zi și vreme vom trimite patru consiliari ai noștri și așîșderea va trebui măritul domnul Bogdan Vodă să trimită patru consiliari ai săi pe ziua și vremea aceea. Iară consiliarii accia ai crăimei ungurești vor judeca și indrepta numita părțica de țeară, așa cum a fost pe vremile cele bătrîne ale preanserinaților prinților crailor Poloniei și ale voievozilor și domnilor Țerei Moldovei, celor de demult. Și, de nu va merge vreo parte, să fie de față pre terminul și ziua pusă, partea aceea să-și piardă cădîința și cauza sa, de nu i se va întîmpla oarecăreia dintre părți, de ce Dumnezeu să ferească, toema atuncea vreo strimbătate și împiedecare mare, grea, și de a se băga în samă sau protivnică sau rea întîmplare.

Iarăși, pagubele care s-au făcut în oamenii și dobitoacele din țerile noastre și din Țeara Moldovei, prin supușii și oamenii noștri cei plătiți și de odată prin șerbii și supușii măritului domnului Bogdan, voievodului Moldovei, după timpul, în carele s-a făcut încetarea de la arme între noi și între domnul Bogdan Vodă, prin mijlocirea solilor maiestătei frățești din Ungaria, toate trebuie să se întoarcă și să se plătească, cite se vor arăta cu direptul și destul și oamenii cei rei, carii au făcut pagubele, de îmbe părțile trebuie să se pedepsească.

Iarăși, de va înțelege măritul domnul Bogdan Vodă despre turci sau alți protivnici, că ar vrea se jăfuiască țerile noastre, despre aceea va trebui se ne înștiințeze pre noi și pre căpitanii cetăților noastre celor din margini și nu va

da nici sfat, nici ajutor turcilor și altor nemici ai noștri și ai crăimei noastre, apriat sau pre ascuns, ci, după putința sa, le va fi lor nemic, luînd afară maiestatea crăiască și Sîntă Coroana Ungariei. Așîderea, și noi, Sigismund craiul, de vom pricepe că va se vină vreo răutate asupra măritului domnului Bogdan Vodă și asupra Țerei lui ceii Moldovenesti, de la oricarii nemici ai lui, despre aceea îl vom înștiința, nici vom da sfat și ajutor protivnicilor lui și protivnicilor Țerei lui ceii Moldovenesti, apriat sau pre ascuns, ci după putința noastră, le vom fi lor nemici, luînd afară maiestatea crăiască și Sîntă Coroana Ungariei.

Iarăși, pre nici un protivnic al nostru, măcar cine s-ar numi pre sine domn crăimei Poloniei sau marelui ducatului Litvaniei sau altor țeri ale noastre și ar veni la măritul domnul Bogdan Vodă sau la niscari supuși ai lui, îl va primi numitul măritul domnul Bogdan Vodă sau următorii lui, nici îi vor da loc și hrană aceluia, nici la sine, nici la oarecarele dintre supușii lor, ci pre un om ca acela, oriunde s-ar auzi și găsi în țeara lui sau la oricare dintre supușii lui, trebuie să-l lepede și scoată din țeara sa, ca nici leac de vreme să rămînă în țeara lui. Așîderea și noi, Sigismund craiul, și următorii noștri, pre nici un protivnic al măritului domnului Bogdan Vodă, măcar cine s-ar numi pre sine domn Țerei Moldovei și ar veni la noi sau la crăimea noastră a Poloniei sau la marele ducatul Litvaniei și la celelalte țeri ale noastre sau la vreunul dintre supușii noștri, îl vom primi de-acîi înainte, nici loc și hrană îi vom da în țerile noastre sau la vreunul dintre supușii noștri, ci pre unul ca acela, oriunde s-ar auzi sau găsi în țerile noastre sau la măcar cine dintre supușii noștri, trebuie să-l lepădăm și scoatem din țerile noastre, așa, cît nici o țîră de timp să rămînă în ținuturile noastre.

Iarăși, de s-ar întîmpla ca să fugă vreun nobil sau vreun șerb al nostru la măritul domnul Bogdan Vodă sau în țeara lui sau la oarecare supus al lui, de-acîi înainte unul ca acela trebuie să-și ceară iertare și grație de la noi, prin sine, sau prin rugămîntea numitului domnului Bogdan Vodă;

și de-și va căpăta iertare și grație de la noi, îi va fi slobod și secur a se înturna la noi, iară de nu-și va căpăta iertare și grație, atunci măritul domnul Bogdan Vodă, pre acela nu-l va ținea, nici la sine, nici în țeara sa, nici pre ascuns, nici apriat. Iarăși, de s-ar întâmpla să fugă vreun nobil sau vreun șerb al măritului domnului Bogdan Vodă la noi sau în crăimea noastră a Poloniei sau în marele ducatul Litvaniei sau la oricine dintre supușii noștri, de-aci înainte, unul ca acela trebuie să-și cerce iertare și grație de la domnul său, Bogdan Vodă, prin sine sau prin mijlocirea noastră și, de-și va căpăta iertare și grație de la numitul domnul Bogdan Vodă, îi va fi slobod și secur a se înturna la numitul domnul său. Iară de nu i se va ierta sminteala, noi nu trebuie să-l ținem pre acela nici la noi, nici în țerile noastre, nici îi vom îngădui să rămână, nici pre ascuns, nici apriat.

Iarăși, de s-ar întâmpla din oarece pronie dumnezeiască, de ce Dumnezeu să ferească, ca măritul domnul Bogdan Vodă, de oarecare dușman, căruia nu i-ar putea sta improprie, să se scoată din țeara sa la crăimea Poloniei sau la marele ducatul Litvaniei sau în oarecare țeri, cetăți și orașe ale noastre, țerile noastre vor fi deschise lui, mine-sa, muierii sale, pruncilor săi, surorilor sale, boierilor săi cu muierile lor, supușilor săi, șerbilor săi și cu toți cei ce se țin de dinsul, va putea veni la noi sau în crăimea noastră a Poloniei sau în marele ducatul Litvaniei sau în cetățile și orașele noastre și va putea zăbăvi, oriunde va vrea în crăimea noastră a Poloniei sau în marele ducatul Litvaniei. Și noi atunci trebuie să iubim și să ținem în grație și în cinste pre numitul Bogdan Vodă, pre mumă-sa, pre muierii sale, pe pruncii săi, pre surorile sale, pre boierii săi cu muierile lor, pre șerbii și supușii săi și-i va fi lui secur, slobod și deschis, din crăimea noastră a Poloniei sau din marele ducatul Litvaniei, a-și câștiga iarăși patria sa, Țeara Moldovei. Într-o întâmplare ca aceea noi încă trebuie să-l ajutăm pre el, cu toată putința și puterea noastră, ca să-și poată câștiga înapoi patria sa, Țeara Moldovei. Și, când îi va ajuta domnul Dumnezeu ca

să-și cîştige îndărăpt moștenirea sa, Țeara Moldovei, îi va fi lui slobod, secur și deschis, fără de vreo pagubă, a ieși din țerile noastre cu mumă-sa, cu muiera sa, cu pruncii săi, cu surorile sale, cu boierii săi și cu muierile și pruncii lor, cu toți șerbii săi, cu toată bogăția și cu toate lucrurile sale, care le va avea, și iarăși a se înturna în patria sa, Țeara Moldovei.

Iarăși, neguțătorilor din țerile noastre și din marele ducatul Litvaniei, trebuie să le fie slobod și deschis a merge în Țeara Moldovei și a cumpăra și vinde, așisderea în Țeara Turcească și în Țeara Besarabilor sau Valahia, plătind hărmințiile, după legile și vămile cele bătrine, fără paguba hărmințașilor și a vameșilor. Așisderea și neguțătorilor din Moldova trebuie să le fie slobod și deschis a merge și a neguțatori în țerile crăimei noastre și ale marelui ducatului Litvaniei, plătind cele adevărate hărminții, după obiceiul și vămile cele bătrine, fără paguba hărmințașilor și-a vameșilor.

Iarăși, trebuie să se facă dreptate pentru strîmbătăți și detorii de îmbe părțile. Iarăși, oamenii cei răi trebuie să se pedepsească de îmbe părțile și nici o parte trebuie să le pertinească spre paguba și strîmbătatea altuia. Iarăși, de vor avea vreo strîmbătate supușii noștri de la țeara și supușii măritului domnului Bogdan Vodă, aceștia trebuie să ceară dreptate de la căpitani din Hotin, Cernăuți și Soroca și căpitanii aceia vor avea putere deplin de a face dreptate fieștecăruia dintre supușii noștri. Așisderea, de vor păți vreo strîmbătate supușii măritului domnului Bogdan Vodă de la supușii noștri din țerile Galіției și a Podoliei, aceștia trebuie să ceară dreptate de la căpitani din Cameneț și Haliția; carii vor avea putere deplin de a face dreptate tuturor supușilor numitului domnului Bogdan Vodă despre toți oamenii carii lăcuiesc în Galіția și Podolia. Iarăși, de se va întimpla ca să fie sfadă și price între căpitani noștri și între căpitani măritului domnului Bogdan Vodă, atunci și noi și numitul domnul Bogdan Vodă trebuie să trimitem

pre consiliarii noștri, ca să împace sfezile și pricile acelea și să facă dreptate aminduror părților.

Iarăși, preanserinatul prințul domnul Vladislav, din mila lui Dumnezeu craiul Ungariei și al Bohemiei ș.c., preaiubitul fratele nostru, toate încheieturile mai sus zise și pacea aceasta de pururea, așa o va scrie în cărțile sale, care ni le va da nouă aminduror, ca toate, cite s-au închis și scris mai sus, să se țină și să se plinească de imbe părțile și pacea cea de pururea, nevătămată și în veci să se țină de imbe părțile.

Care toate și fieștecare, cum s-a scris mai nainte, noi, cel mai sus zis, Sigismund, craiul Poloniei, am jurat și jurăm, am făgăduit și făgăduim pentru noi și pentru următorii noștri, că le vom plini și ținea tare și virtos neclătite, întregi și nevătămate, fără de vreo înșelăciune. Așisderea am jurat că cu măritul domnul Bogdan, voievodul Moldovei, cu următorii lui și cu Țeara Moldovei, vom ținea pace de pururea tare și virtos, neclătit, întreg și nevătămat, fără de vreo înșelăciune și celșag, supt jurământul nostru și credința noastră cea creștinească și supt jurământul și credința tuturor arhiepiscopilor, episcopilor și prelaților sufletești și consiliarilor noștri, așisderea și a consiliarilor celor mai mari și celor mai mici. Întru a căroră tuturor și a fieștecăreia mai mare tărime și mărturie, am poruncit de s-a acățat de acestea, peceteile, a noastră cea mai mare, și ale consiliarilor noștri. Dat în Cameneț, în 23 ianuarie din anul Domnului 1510.

Din diplomatul acesta chiar se dovedesc greșelele de Hofman și Foresti făcute, care s-au adus la anul mai de curind trecut. Dără Petru pribeagul, despre care se face vorba la începutul hrisovului acestuia, oare n-a fost Petru VI Rareș, carele a domnit după aceea în Moldova, la anul 1527, precum mi se vede mie?

...Destul de chiar scrie Filștih, dară și mai chiar se cuprinde toată tragédia aceasta, în hrisovul comitului Petru de Bozin, carele se află la Eder și sună așa: „Noi, comitul

Petru, comitul de Sintul Gheorghe și Bozin, judecătorul curței preanserinatului prințului domnului Vladislav, din mila lui Dumnezeu craiului Ungariei, Bohemiei, ș.c., voievodul Ardealului și comitul secuilor, ș.c., facem înștiințare că fiind noi cu unii nobili din Ardeal, vineri, după ziua Sintului papei Grigore, în Sibiu, a venit înaintea noastră Ioan Agota de Sibiu, pentru înțelepții și luătorii de samă, magistrul cetățenilor, judecătorii și jurații, cetățeni și consuli și toată comunitatea Sibiului, cu cărți de procătorie și în chip de tudumană ne-a cuvintat așa: «Că măcar că răposatul măritul Mihnea, voievodul muntenesc, după ce a fugit în Ardeal și s-a așezat în Sibiu, după legăturile și încredințarea domnului craiului nostru și încredințarea și împrumutata făgăduință a domnilor prelaților și baronilor, ar fi trebuit să se țină în pace și de alții încă să se apere, tătuși, răposatul zdravănu Dimitrie Iaxit, din sfatul și înțelegerea cu răposatii, zdravenii Danciul, fiul răposatului Țăpăluș, și cu Albescul, boierul muntenesc, nebăgînd în samă încredințarea și împrumutata-făgăduință a maiestății crăiești și a celorlalți prelați și baroni și a noastră, ba și a sa, care ni o făcuse nouă despre aceea, împotriva slobozeniei și a împrumutatei făgăduințe a cetății Sibiului, cînd se înturna numitul Mihnea Vodă, în ziua fericitului papei Grigore, din parohia cetății către sălașul său, atunci numitul Dimitrie Iaxit, luînd cu sine pre unii prieteni și sortași ai săi, întrarmați și cu puterea năvălind asupra lui Mihnea Vodă, pre acesta, cu viclenșug, cu înșelăciune și cu cugetată răutate, pe vreo cîteva locuri, rănindu-l, cu moartea amară i-a stins viața, tocma cu puterea; ci înțelegînd după aceea cetățenii că nelegiuire ca aceea s-a pătrat în mijlocul lor și aprinzîndu-se de minie și deodată făcîndu-li-se milă de Mihnea Vodă, după obiceiul lor, fără de vreun rînd, năvălind pre lăcașurile numiților Dimitrie Iaxit și Danciul Țăpăluș, pre ei dimpreună cu vreo cîtiva prieteni ai lor, așisderea cu amară moarte i-au omorit.». Drept aceea numitul Ioan Agota, după ce a tudumănit în persoana sa și în persoanele numiților magistrului

cetățenilor, ale judecătorilor și juraților și și ale toate cetății Sibiului, a poftit ca noi, după cursul legilor, să cercăm, oare pe lege s-a făcut aceea de sibieni, au nu? Iară pentru că s-a aflat din experiență și din mărturisirea noastră, care cu jurămînt o au întărit 21 de cetățeni înaintea noastră, că numitul Mihnea Vodă, din cugetată răutate s-a omorît prin numitul Dimitrie Iaxit, din sfatul numiților Danciului Țăpăluș și al Albescului, împotriva încredințării domnului craiului nostru și a celorlalți prelați și baroni ai crăimei ungurești și împotriva făgăduinței noastre, ba și împotriva făgăduinței lui Dimitrie Iaxit, cărea o a fost făcut nouă și împotriva cădîntelor și slobozeniilor și încredințării cetății Sibiului, ș.c.... Din sfatul cel răscopt al nobililor carii au fost cu noi, am judecat că Dimitrie Iaxit, Danciul Țăpăluș, Albescul și ceilalți soți ai lor... pe lege și cu cale s-au omorît... Dat în locul și terminul mai sus însemnat, în anul Domnului 1510, (L.S.) cetită și îndreptată."

. În sfîrșitul hrisovului acestuia scrie Eder: „Hrisovul acesta cam încilcit și nenteles, din originalul său, însumi eu l-am scris și mărturisesc că este asemenea originalului.“ Și bine zice Eder că este încilcit, dară nu e de a te mira că așa era înțelepciunea oamenilor de-atunci; tătuși, tragedia lui Mihnea sau Mihail III, domnului Valahiei, mai bine se spune într-însul decît cum se scrie de alții. Adecă învățăm din hrisovul acesta, că Dimitrie Iaxit sîrbul, de Danciul, despre carele am vorbit la anul 1508, și de Albescul a fost îndemnăt să omoare pre Mihnea Vodă. Așadară, nu pentru aceea l-a omorît Iaxit, pentru că a rușinat pre soru-sa, cum scrie Șeséu, ci pentru aceea, că vrea să fie domn Valahiei Danciul, feciorul lui Vladislav V sau Țăpăluș, cum s-a zis la anul 1508.

Anul 1511 ...De atîtea nevoi, cîte îi venea pre cap, îngrozindu-se Bogdan III, în anul de-acum 1511, precum se va arăta la anul viitor, a plinit porunca cea mai de pre urmă a

tăline-său, Ștefan V, căci scrie Miron logofătul despre dînsul: „Pe învățătura lui Ștefan Vodă, tăline-său, trimis-a la împărăția turcilor, pe Teutul, logofătul cel mare și pedestrima de dărabanți, de a dus zece mii de pungi de bani și s-a închinat cu toată țeara la sultan Murât, împăratul turcesc. Iară împărăția de bucurie mare cu dragoste a primit banii și i-a dăruit toți Teutului logofătului, carele i-a adus în țeară și a zidit pre acei bani beserică, în sat în Bălălești, la ținutul Sucevei, unde stă și pînă astăzi.“

Dimitrie Cantemir scrie: „Cînd a rămas Soliman II în vecini, să-și odihnească oastea, după luarea cetății (Budei), în vreo cîteva zile, a venit la el Teutuc logofătul, ca un sol al prințului Bogdan din Moldova, în tabăra turcească¹. Dobîndind Teutuc audiiență, și-a plinit deregătoria, adecă a spus, cu numele prințului și al lăcuiitorilor din Moldova, sultanului că amîndouă Moldovile (și cea de Sus și cea de Gios) se închină împărăției, numai să nu li se împiedece credința și legile. N-a putut fi mai plăcută veste lui Soliman, decît aceasta... Drept aceea a primit bucuros condițiile și întărindu-le cu iscălitura ruinei sale a dat diplomatul cel despre ele solului, ca să-l ducă domnului său, în Suceava. După aceea tot întru acest an, cînd se înturna Soliman cu oastea către casă, l-a întîmpinat însuși Bogdan, nu departe de Sofia, cetatea Serbiei, vreo cîteva boieri avînd cu sine și a dăruit sultanului 4 000 de galbeni, 40 de cai moldovenеști și 24 de șoimi, cu făgăduință că atîtea daruri în fieștecare an, de aci înainte va trimite la Tarigrad, pentru ca să-și arăte supunerea. Atunci împăratul a chemat înaintea sa pre Bogdan Vodă și toate făgăduințele, cite făcuse mai nainte solului, le-a învit și cinstind pre Bogdan Vodă cu o cucă grămădită cu pietrii scumpe, și cu un cal împărătește înșelat și înfrînat, a poruncit de au mers patru din străjarii săi la curtenirea lui Bogdan Vodă, carea pompă pînă astăzi se face prinților Moldovei, de cite ori merg aceștia

¹ Soliman Magnificul își începe domnia în anul 1520. Buda a fost înțată în anul 1527. Bogdan cel Orb moare în anul 1517. Tăutu logofătul moare în anul 1511.

la strălucita Poarta turcească. Aşa scrie Dimitrie Cantemir Vodă, ci rău greşeşte că nu lasă să se fie întâmplat supunerea Moldovei la turci supt Baiazet II, cum scrie Miron, căci supunerea aceea a trebuit să se facă în anul acesta 1511, şi pentru moartea lui Teutul sau Teutuc, carea s-a întâmplat în anul acesta şi pentru aruncarea lui Tomiţchi, carea o voi aduce la anul îndată următor; iară în anul 1511 împărătea preste turci Baiazet II, nu Soliman II, fiul lui Selim I şi nepotul lui Baiazet II, precum arată Freier şi Anonimul despre *Statul Turchiei*. Ba, ce e mai mult, nici a trăit Bogdan III până la împărăţia lui Soliman II, carele a urmat tatine-său, Selim I, în anul 1520, precum scrie iarăşi Freier, ci a murit în anul 1517, cum se va arăta acolo; tătuşi, Moldova el o a închinat întâiaşi dată turcilor, după cum mărturisesc toţi istoricii, carii au scris despre aceasta, ţine predania moldovenilor, arată turcii, numind şi astăzi Moldova pre limba lor Cara-Bogdan, dară şi mai chiar s-ar arăta din fermanul ce l-a fost dat împăratul turcesc moldovenilor, de nu l-ar fi ars polonii în anul 1686, cum scrie Cantemir şi se va arăta la anul acela.

Cît a ținut de Moldova n-a plătit mai mult turcilor, fără numai 4 000 de galveni, 40 de cai moldoveneşti şi 24 de şoimi pe an, se va arăta la anul 1538. Iară despre Teutul sau Teutuc logofătul, aşa scrie acelaşi Cantemir: „El era dintre boierii cei mai de frunte din Moldova, dintru a căruia sămîntă sînt încă în Moldova ca la cinci sute de căsi, măcar că cei mai mulţi dintre dinşii atîta s-au depărtat de la viaţa şi strălucirea lor cea bătrînă, cît acuma mai mult se aseamănă plugarilor decît boierilor. Teutuc a ştiut greceşte, lătimeşte, leşeşte şi alte limbi de prin pregiur; a fost mare statistic şi de o mare înţelepciune. Cînd s-a trimis sol la Poarta turcească şi a dobîndit audienţă de la vezirul cel mare, a poruncit de i-au tras păpuşii sau călţunii în sala vezirului, iară vezirul l-a întrebat: «Au nu se teme că i-or fura călţunii?» Răspuns-a Teutuc: «De unii ca aceia, carii toate le poftesc, trebuie omul să se păzească.». Zis-a iarăşi vezirul «Că nu are de a se teme, pentru că turcii

sînt acuma prieteni, nu dușmani.» Răspuns-a iarăși Teutuc, zicînd: «Vrere-aș ca turcii așa de buni prieteni să fie pentru capete, cum sînt pentru picioare!» Teutuc a făcut o curte în Tarigrad, carea pînă în ziua de-acum se numește Bogdan-Serai sau Curtea moldovenească, în carea este beserica Sintului Nicolae.“

Anul 1514. Acesta este anul cel mai nefericit pentru români, carii sînt supt Sîntă Coroana Ungariei, pentru că în anul acesta au căzut supt jugul, supt carele și astăzi gem mișei. Pricina nenorocirii a fost, precum scrie Calvisie, că: „În anul 1514 solul papei Leon X a vestit în Ungaria indulgenții sau iertare de păcate aceloră, carii se vor oști împotriva turcilor. Prin vestirea aceasta mulți s-au adunat la o altă, carii neavînd cele de lipsă spre hrana vieții, și-au ales și povățuitor pre Gheorghe Secuiul sau Secheli și au jăfuit toată Ungaria, împotrivindu-se tuturor. În patru luni au omorît la șeptezeci de mii de oameni, între carii au pierit patru sute de nobili. Ioan Zapolia, voievodul Ardealului, pre aceștia mai pre toți i-a prins și i-a flămînzit trei zile, apoi i-a slobozit asupra povățuitorului lor să-l sfîrtice cu dinții și după ce l-au sfîrticat, i-au tăiat capul.“

Analii besericeii din Brașău zic: „În anul 1514, răzmirița curuților din Ungaria, ce s-a fost stîrnit prin povățuirea lui Gheorghe Doșa secuiului, s-a stins prin Ioan Zapolia, voievodul Ardealului. Gheorghe Doșa s-a prins lingă Timișoară și după ce s-a încununat cu coroană de fier arsă, s-a sfîrticat cu dinții de ai săi.“

Mai groaznic scriu despre tragedia aceasta Paul Iovie, Tuberon, Sigler, Sambuc, Iștvanli și Han, pre carii îi poți ceti. Iară Sómer scrie despre pedeapsa curuților acestora, precum urmează: „*Ouidquid inhumana potuit furor asper ab arte, Protulit in fontes carnificina viros*“, adică: „Oricite a putut minia cea aspră împrumuta de la meșteșugul cel

tirănesc, toate le-a plinit în chinuirea bărbaților celor vino-vați“.

Haner scrie că supt povățuirea lui Gheorghe Doșa secu-lului s-au fost adunat ca la 40 000 de proști din toate neamurile, carii toți și-au fost cusut cruci roșii pe veșmintele sale, ca cei ce ar fi mers asupra turcilor, de nu le-ar fi lipsit hrana și că de la crucile acelea, s-au numit curuți, care nume nemții, după aceea, l-au luat într-altă parte și însemnare.

Ci, oricum a fost cruzimea aceasta, românii și ungurii cei proști, de supt Sînta Coroană a Ungariei, o pot plînge pururea; pentru că aceștia mai nainte erau oameni slobozi, adecă se puteau muta de pre un loc pre altul, cînd vreau, dacă plăteau domnilor, pre ale căror locuri ședeau, ce li se cuve-ne, și-și plăteau detoriile, dară în toamna din anul acesta 1514 (cînd s-a primit și *Tripartitul* sau *Fundămîntul legilor ungurești și ardelenesti*, cel de Ștefan Verbéuți alcătuit, din carele scriu acestea) s-au făcut iobagi deplin, adecă așa s-au legat locurilor, pe care ședeau, cît dintr-insele nu s-au putut după aceea mișca, sau, de s-a mișcat neștine, s-a dus înapoi cu sila. Tătuși, slujbă carea erau detori să o facă domni-lor pămîntești, dintru început n-a fost fără de măsură grea, căci erau detori să lucre numai o zi în săptămînă, să dea în toată luna fieștecarele cîte o găină, pe an doao gînște, una la Rusali, alta pre la ziua Sîntului Martin, apoi iarăși pe an zece gazde dimpreună un porc gras, pre sama domnilor săi celor pămîntești, precum arată decretul VII al craiului Vladislav II. Iară după ce s-a milostivit atotputernicul Dum-nezeu a cerca mîndria Sîntei Besericei Romei prin mădulările ei, adecă prin protestanți (ce s-ar zice tudumănitori) sau lute-rani și calvini, carii singuri au deschis mintea apusenilor (aceasta zic nu că doară că eu însumi m-aș abate de la acelea, care le-a descoperit Dumnezeu, le-a învățat Domnul nostru, Isus Hristos, le-au propoveduit ss. lui apostoli și ucenici și sîntă beserica lui mî le dă să le cred, căci acestea toate le mărturisesc și, cu ajutoriul lui Dumnezeu, sînt gata a le apăra și cu punerea vieței mele, ei pentru că știu năravu-

rile popești, ca unul carele am fost între dinșii și în cinul lor, cel mai de gios în sfințire, dară al doilea în deregătorie, ca un canonic în zece ani, de la anul 1774 cînd pliniseam a vîrstei mele 19 ani, pînă la anul 1784), neamul nostru cel românesc întreg, adecă nu numai proștii, ci și nobilii din Ardeal și părțile Terei Ungurești, pentru că n-am primit rătăcirile protestanților, precum nu primisem și obiceiurile Besericei Romei mai nainte, la atîta au agiuns, cît numai suferiți s-au ținut în Ardeal și părțile Terei Ungurești, precum arată *Aprobatele Ardealului*; ba proștii la atîta agiunsese pe vremea mea, de se vindeau ca dobitoacele fără de loc, nu cu locul pe carele lăcuiau împreună; afară de slujbele, care le făceau domnilor pămîntești, începînd de luni pînă sîmbătă seara, în toată săptămîna, preste tot anul, duminica, fiind că alta nu se putea lucra, domnii cei pămîntești, pre iobagii săi îi trimeau cu cărți pre la alți domni. Preoții românești trebuiau să dea dăjdi domnilor pre an și să le crească și hrănească cîni; pre feciorii lor îi răpeau de la învățături și făcîndu-i curteni îi sileau să-și mute legea și credința și altele mai multe făceau domnii cei pămîntești cu bieții români, mai virtos domnii aceia, carii se lepădase de neamul, legea și credința românilor din care erau prăsiți, numai ca să-și poată tăgădui neamul, și să se arăte a fi de neamul unguresc. Mulți domni de aceștia ți-aș putea număra aci, ei îi las pentru țensúra, prin carea va merge hronica aceasta mai nainte de a se tipări, de se va tipări sub S. Coroana Ungariei, precum mi-ar fi voia. Ție, cetitorule bune! fie-ți destul că ți-am arătat la anii trecuți și îți voi mai arăta și la cei viitori ani, carii domni sînt de viță și porodită diaoși români, măcar că și-au strămutat legea și prin aceea și neamul.

Tirănia aceasta socotindu-o avgustă Casa Austriei și fiindu-i milă de bieții români, după ce a luat Ardealul de la turci, la sfîrșitul veacului al șeptesprăzecelea, a adus unirea între românii din Ardeal, numai ca să poată ajuta nobililor și preoților celor românești, carea unire n-a stat nici stă

din alta, fără numai să nu clevețim pre cei ce se țin de Biserica Romei, pentru obiceiurile lor, iară noi românii să ținem obiceiurile Bisericii Răsăritului și lătinii încă să nu ne clevețească pre noi, căci cele patru puncturi, care sînt între uniți și neuniți (cu iertare să fie zis de mine), necum să le știe românii cei proști și nenvățați, dară dintre cărturarii românești încă mulți nu le înțeleg, ci numai pleve vorbesc, neînțelegînd unul pre altul. Unirea aceasta, cum se va arăta la locul său, mai pre urmă numai popilor a folosit, că aceștia au dobîndit puțină scutintă cam anevoie, dară nobilii au rămas și rămîn cu buzele drîmboiate pînă astăzi, căci lătinilor destul le este că înșelînd pre români în partea lor, au putut învinge cu numărul pre calvini, carii în sine erau cei mai tari, în timpul acela, românii cei proști au gemut supt tirănie pînă la anul 1785, cînd s-a milostivit avgustul împăratul Iosif II, a strica iobăgia, precum se va arăta la anul acela. Barem de ar fi trăit împăratul Iosif pînă cînd ar fi ușurat și jugul bieților proști, carii nu mult s-a ușurat prin stricarea iobăgiei.

Anul 1522...Primejdiile, care se pornise asupra Ungariei, cu toate seimurile ce și preste măsură des se adunau, nu s-au putut încungiura, căci în anul de-acum 1522, în luna lui avgust, a luat Soliman II, împăratul turcesc, Bălgradul din Serbia, de la unguri, precum mărturisesc Sambuc, Iștvanfi și Miles, dară mai ales însuși craiul Ludovic II, în hrisovul ce se aduce de Cornides și sună așa:

„Noi, Ludovic, din mila lui Dumnezeu craiul Ungariei, Bohemiei, ș.c., facem înștiințare, prin rîndul acestora, tuturor, căroră se cuvine, că fiind că în anul mai dinainte, adecă în anul 1522 (nu 1521, sau în sfîrșit e greșit anul 1523), mai de curînd trecut, toate cetățile, coșticole, orașele, satele, prediurile, moșiile, porțile, și toate cădînteale moștenești ale mări-tului Franciscchi de Hedervára, banului cetăței noastre Nandor-Alba numite, oriunde și în ce comitat al Ungariei și al

părților ei împreunate, ar fi fost și oricum s-ar fi fost chemat, au venit la Sîntă Coroana Ungariei și drept aceea la minile fiscului crăiesc pentru nota aceea de necredință, în carea pentru aceea a căzut Francisc de Hedervara, după ținerea decretului crăimei noastre, pentru că el, pornit de duhul rebeliei, cetatea Nandor-Alba, ce se credea a fi baște și zid nemișcat Ungariei și la toată creștinătatea, dimpreună și Banatul și căpitănia cetății aceia, carea el o ținea de la maiestatea noastră, ca un deregător, supt detoria credinței, ascultărei și întoarcerii, n-a vrut să ni o dea îndărăpt, precum era detor, măcar că și de față și prin cărți și prin soli, mai adese ori l-am cercat, și auzea în toate zilele că împăratul turcilor, Soliman, vrea să o bată. După aceea lățindu-se vestea ocotirii cetății aceia, la vreo citeva porunci, ce am trimis în cetatea aceea, ca pînă atunci, pînă cînd vom putea ajuta, să o apere, n-a vrut nici să o direagă, nici să bage hrană și păzitori într-însa, măcar că avea bogăție de prisos și de la maiestatea noastră încă luase de cheltuială, cît s-a auzit vestea. Ba, ce e mai mult și mai rău, preste voia multora, a lăsat în locul său pîrcălab cetății pre un om prea fără de lege și însemnat de faptele cele rele, anume Mihail More, carele după ce a încungiurat Soliman tiranul... cetatea, n-a așteptat pînă ce am fi trimis ajutor, ci noaptea a ieșit din cetate fără de așteptarea, voia și știrea tuturor celor din cetate și nu s-a înfricoșat a o vinde, și așa cetatea aceea mai mult cu voia, decît prin puterea turcilor, s-a pierdut ș.c. Dat în curtea noastră din Visegrad, în 15 septembrie din anul mîntuirii 1523 (L.S.). Cetită prin Verbeți căimăcanul, cu mîna sa. „Neamul lui More și acuma custă în ținutul Hațegului din Ardeal. Pagubă că este român corcit de viță.

Anul 1523...După pierderea Nandor-Albei sau a Bălgradului turcesc sau a celui din Serbia, din anul trecut, la atita spaimă venise ungurii, de Ludovic II, craiul lor, și pre Boboteaza din anul acesta 1523, poruncise adunare de țeară sau

seim, în Buda, ca să se sfătuiască cum ar putea împiedeca năvălirile turcilor, ci zăbăvind craiul mai mulțisor în Bohe-mia, pre terminul pus el însuși nu s-a putut el înturna în Buda. Drept aceea a pus pentru seim alt termin, serbătorea muce-nicului Valentin, carea cade în 14 februarie. La seimul acesta s-au chemat și sasii din Ardeal, precum arată hrisovul craiului Ludovic II, cel din Praga, în 31 dechemvrie al anului 1522, trimis către sasi, ce se află la Godofréd Chéler. Care lucru pentru aceea l-a însemnat aci, pentru că mai nainte a fost neauzit să se cheme sasii din Ardeal la Adunările Țerei Ungurești.

Tot despre sasii din Ardeal vine și altă poveste. Martin Lutér încă în anul 1517 a început a semăna dogmele sale în coantra Besericei Romei. Dogmele lui, patriarhul Romei, Leon X, le-a afurisit îndată, ci Luter nebăgînd samă de afu-risania papei, și-a tipărit dogmele și le-a împrăștiat prin toată Germania. Sasii din Sibiu, fiindcă și sasii sînt germani sau nemți de viță, au început a cumpăra și a ceti cărți de ale lui Luter. Aceasta oblicindu-o craiul Ludovic II a poruncit magistrului din Sibiu, prin hrisovul său, cel din Buda, în anul de-acum 1523, dat, ce se ține în biblioteca Țerei Ungurești, ca toate cărțile lui Luter, să le culeagă de la sibieni și să nu se cumpere și cetească mai mult, supt pierderea capului și a bunurilor fieștecăru.

Ioan Dragfi de Bélteuc, despre carele am cuvîntat la anul 1512, încă în anul acesta, a căpătat dominiurile cele mari din Croația, precum arată hrisovul de la comitul Franțisc Secéni.

Anul 1526. Acesta este anul în carele puțin a fost, de nu s-a sodomit toată crăimea ungurească și în carele așa s-a despărțit Ardealul de Ungaria, de pînă în ziua în care scriu acestea, în satul Sinea din comitatul Abaú, adevă pînă în 13 dechemvrie din anul 1809, încă nu s-a împreunat cu dînsa, nu fără mare năcaz al bieților românilor din Ardeal, cari pentru nenpreunarea aceasta și acuma gem supt jugul cel

greu al domnilor pămîntești (măcar că s-a stricat iobăgia, cum am zis la anul 1514), căci nu au vreo ruptoare de slujbe, cum au proștii din Ungaria.

Despre începerea sodomiei aceștia așa scrie Iștvanfi: „Încă de cu iarnă a venit veste că Soliman (II) face mare gătire de război, nu numai în Evropa, ci și în Asia... și zicea că Soliman se gată asupra lui Ludovic (II) și asupra ungurilor, pentru uciderea solilor turcești. Această veste venise și la Tomori (arhiepiscopul din Coloccea) și la voievodul din Ardeal, de la oamenii lor, pre carii pre-ascuns și cu mare cheltuială, îi ținea la turci; se întărea aceasta și de prinții Ștefan VI (nu Bogdan) al Moldovei și Radul (VIII) al Valahiei... carii făceau de știre, că ei încă așa au înțeles din oamenii lor, pre carii îi trimisese în Țarigrad cu haraciul și nu de mult se înturnase.”

Drept aceea nu puțină frică s-a băgat în unguri, dară Ștefan VI, domnul Moldovei, ca un vărsător de sînge, ca era¹, nu mult a gîndit cu primejdia ungurilor și a toată creștinătatea, ci el încă s-a apucat de munteni, căci scrie Miron logofătul: „În anul 7034, prădat-a Ștefan Vodă, Țeara Muntenască pînă la Tirgșor (nu cum scrie Enghel, pînă la Tirgovești) și nicăirea i-a cutezat Radul Vodă să-i stea asupra, ci cu pace a nevoit Radu Vodă de a potolit pe Ștefan Vodă.”

Gătindu-se toți cei de supt Sintă Coroana Ungariei să se apere de turci cu de-adinsul, Ioan Zapolia încă a ținut seim sau adunare de țeară, în Aiud, la carea s-au chemat și sasii și s-a hotărît într-însa, ca nu numai toți mirenii din Ardeal, carii purtau arme, ci și preoții să prindă arme asupra turcilor, așa cit tot pentru două sate să rămînă acasă un preot, după cum arată epistóla aceluiași Ioan Zapolia, care o á scris către decanul Sibiiului, din Sas-Sebeș, a treia zi de Paști, în anul 1526 și se află la Cornides.

¹ Această este părerea boierilor despre Ștefăniță, formulată de Ureche, unul dintre reprezentanții lor. În realitate, Ștefăniță, în afară de faptul că a înăbușit răscoala pornită împotriva lui de marea boierime, n-a dat dovadă de tiranie, cum crede Șincai.

Craiul Ludovic II, întru aceea a primit supt apărarea sa, pre Ștefan Mailat de Suniagseg, cubicularul și dispenzătorul său și pe frații lui și a poruncit lui Timons, castelanului din Făgăraș, ca să-i apere de toți protivnicii lor, precum mărturisește hrisovul, care l-a dat din Buda, marți înaintea Rusalilor din anul 1526 și se găsește în *Diplomatarium Tercii Ungaræ*. Apoi, precum scrie Istvanfi, a trimis la Ștefan VI, domnul Moldovei, și la Radul VIII, domnul Valahiei, ca și ei să-i vină întru ajutor; ci aceștia n-au putut veni, pentru legătura, carea o aveau cu turcii, ba Radul la atîta a fost silit de Soliman II, de pre Vlad, unul născut fiul său, a trebuit să-l trimită cu turcii asupra ungarilor. Greșește așadar Ghebbhardi cînd scrie că Urban Batiani a fost căpătat vreo citeva steaguri de moldoveni pe bătaia de la Mohaci.

Așa gătindu-se toți cei de supt Sintă Coroana Ungariei, Soliman II n-a așteptat ca toți să se adune laolaltă, ci a intrat în Ungaria, după Betlen cu 150 000 după Camerarie și Reva cu 200 000, după Broderit cu 300 000. Iară Ludovic craiul nu avea cu sine fără numai 26 000, cum zice iarăși Broderit, episcopul Vadului, de pe vremea aceea; căci Paul Tomori, arhiepiscopul Colocci, n-a lăsat pe craiul să aștepte pre ardeleni și pre horváți, cum mărturisește Sigler. Zic unii că și aceea ar fi zis Paul Tomori despre ardeleni, că ce le trebuie ungarilor românii la biruință! care, de a fost așa, destul de rău a vorbit, căci ungurii numai pînă atunci au fost pururea biruitori, pînă cînd au fost una cu românii, iară după ce s-au despărțit de români, mai tot rău le-a mers, cum s-a arătat la anii de mai dinainte; ci eu mă întorc la firul istoriei.

Craiul Ludovic II, așadară, cu așa de puțină oaste, însuși a pornit asupra turcilor (silit fiind de unguri, căci zice la Broderit: „*Ibo ego, deo optimo bene juvante, cras vobiscum in persona eo, quo alii sine me ire nolunt*“, adică: Voi merge eu, ajutînd Dumnezeu cel prea bun, dimineată, cu voi în persoana mea, acolo unde alții nu vreu să meargă fără de mine), pre carii întîmpinîndu-i în 29 august din anul 1526, la Mohaci, orașul cel de lingă Dunăre din comitatul Barânia, s-a lovit

cu ei, ci bătaia n-a ținut mai mult, fără numai un ceas și o gimătate și ungurii s-au stropșit de mulțimea turcilor, precum scriu Broderit și Nicolae Olahul cu alții mai mulți. Craiul fugind de nevoie și-a găsit moartea în păraul, de unguri Celepatac numit, în care noroindu-se cu calul, a perit în vîrstă de ani 20, lună 1, zile 29, după ce a stăpînit preste unguri ani 10 și mai 6 luni, precum arată Iștvanfi, Timon și Haner.

Zic unii că Ioan Zapolia cu ardelenii într-adins pentru aceea n-a silit să agiungă pe bătaia de la Mohaci, pentru că vina Coroana Ungariei, ci Ioan Salardi așa scrie despre dînsul: „Voievodul Ardealului, Ioan Zapolia, fiul comitului Șepuzului, Ștefan Zapolia, neștiind de care poruncă a craiului să se țină, din două, dintre care una îl chema cu grabă lîngă crai, cealaltă îi poruncea ca, împreunîndu-se cu Radul (VIII), domnul muntenesc, și trecînd Dunărea, cu jefuirea Bulgariei și Serbiei, să abată pre turci de la Ungaria, trimisese pre Gheorghe Deac din Baci la craiul, să întrebe de carea poruncă trebuie să se țină? și întru aceea s-a întîmplat bătaia de la Mohaci, care a fost stricarea ungurilor, pînă a nu agiunge acolo Ioan Zapolia cu ajutorul cel formos și alte ajuturi, ce se așteptau de vreo citeva laturi.“

După moartea craiului Ludovic II, omeneste a lucrat Soliman II, că n-a cuprins toată Ungaria, cum putea face, ci s-a înturnat în țeara sa, îndestulîndu-se că a biruit pre unguri, dară nebunește au lucrat ungurii, că s-au desdînat de laolaltă și unii au voit crai pre Ioan Zapolia, alții pre Ferdinand I, arhiduxul Austriei. Pricinele pentru care au lucrat așa ungurii, le spune Betlen. Partea cea mai mare au ales pre Ioan Zapolia crai Ungariei, și l-au și încoronat în Alba-Crăiască, în 11 noemvrie din anul 1526, precum mărturisesc Nicolae Olahul, Bacșai, Betlen și Timon, carele, după încoronarea sa, îndată a cercat trupul craiului Ludovic II și l-a îngropat în Alba-Crăiască, cum zice Zérmeghi. Iară Ștefan Batori, palatinul țerei, cu ceialalți carii fugise în Poșon, cu crăiasa Maria, au ales crai pe Ferdinand I, pre cum arată hrisovul de la Carol Feiervari, ce sună așa: „Noi, Ferdinand, din mila lui

Dumnezeu craiul Ungariei, Bohemiei, ș.c., infantul hispanilor, arhiduxul Austriei, duxul Burgundiei, Stiriei, Carintiei, Carnioliei, Virtembergei, ș.c. comitul Tirolului, cunoaștem și mărturisim prin acestea, că noi am dat niște cărți unor boieri și nobili din Ungaria, ale căror cuprindere este și sună așa:

„Noi, Ferdinand, ș.c., cunoaștem și mărturisim prin acestea, că noi, pre vederosul și măritul (*spectabilem ac magnificum*) domnul Ștefan de Bator, palatinul crăimei ungurești și judecătorul cumanilor, pre cinstiții domnii episcopii, Thoma al Vesprimului și Ștefan Broderic al Sirmiuului, cancelarul sau logofătul crăiesc, iarăși pre măriții Franțisc de Batian, banul Dalmației, Croației și Slavoniei, Alexie Turzo de Betlenfálva távernicul, Ioan Tahi, guvernătorul prioratului Aurănei, Cáspar Hórvat de Vingart, bucătarul crăesc, Ladislav de Machidonia, prepositul de Peci consiliarul, Nicolae de Gherend, cústosul din Alba, Thóma Nadašdi, Nicolae Olahul, arhidiaconul din Ștrigón secretarul, pre zdravenii Emeric Nagi de Várگاș, vițepalatinul și Franțisc de Reva, protonotarul palatinului și pre alți consiliari ai preanserinatei doamnei Mariei văduvei, crăiesei Ungariei, Bohemiei, ș.c., prea iubitei surorii noastre, și pe muierile, pruncii, moștenii, frații și prietenii lor, adecă pre aceia, carii ar ajuta nouă, ce și trebuie să facă, după făgăduința lor, cu sfatul, cu fapta, cu averile sau cu puterea sa, să dobîndim coroana și crăimea țerei, vrind să-i incredințăm despre bună voința noastră spre ei, le făgăduim cu cuvîntul nostru cel crăiesc, că pre ei și pre fieștecare dintre ei, îi vom apăra în toate deregătoriile, treptele și bunurile lor, de Ioan, comitul din Șepuz, voievodul ardelenesc, carele s-a ales și încoronat prin ai săi, crai, improtiva legilor și obiceiurilor Țerei Ungurești, și de alți protivnici ai lor, carii pentru aceea s-ar rădica asupra lor, pentru că sînt credincioși către noi, carii, de vor păți ceva pagubă în deregătorii, în bani, în averi, în bunuri, în venituri, pentru noi, le vom întoarce lor tocmă atîta, cît se va putea arăta că au păgubit, și în cursul de doi ani, au le vom cîștiga înapoi

cît au pierdut, au atîta le vom da în țerile noastre, unde le va plăcea. Iară pînă atunci fieștecăruia îi vom da loc în țerile noastre, unde să poată lăcui securi și cu odihnă, după treapta fieștecăruia, cu muierile, pruncii și toată familia lor, și le vom plăti și bani, fieștecăruia după vilfa lui și după veniturile care le-a pierdut. Și acestea le vom plini îndată cît vor păți pagubă și-și vor pierde bunurile. Iară prelaturile, baronaturile, deregătoriile, și cele bisericești și cele lumești, și bunurile cu cădință de moșie, care se țin de dăruirea crăiască, măcar cum vor veni la mînile noastre, înaintea altora tuturor, le vom dăruî numiților consiliarilor crăiesei și acelora, carii prind partea noastră, fieștecăruia după vredniciile sale și pre ei îi vom ținea, cinsti și dăruî mai mult decît pre alții. La a căroră tuturor tare ținere, ne legăm pre noi și pre moștenii noștri, prin mărturia cărților acestora, care le-am întărit cu pecetea noastră, cu care ne-am folosit pînă acuma ca arhiduxul Austriei. Dat în Viena, cetatea noastră, în 30 noemvrie din anul Domnului 1526, iară al crăimei noastre 1. Ferdinand c.m.s. (L.S.). La porunca preanserinatului d. craiului nostru, Nicolae Olahul, c.m.s.“

Din hrisovul acesta să nu închizi că doară în anul 1526 s-ar fi făcut crai deplin Ferdinand I, căci în anul acesta numai s-a ales crai Ungariei de aceia, carii fugise cu crăiasa Maria, iară în anul îndată viitor s-a încoronat, cum vom vedea acolo.

Anul 1528. Năzuind Ioan Zapolia la ajutorul turcesc, încă în anul trecut a fost trimis pre Hierónim Laschi la Soliman II, împăratul turcesc, carele a și căpătat audienție la împăratul, în 27 ianuarie din anul acesta 1528, în carea i-a făgăduit Solimañ, supt mare jurămint, că va ajuta pre Ioan, nu numai împotriva lui Ferdinand, ci și asupra altor nemici, și așa a slobozit pre solul de la sine, în 3 februarie dintru acestăși an, precum mărturisește însuși Hieronim Laschi. Iară Ferdinand întru aceea a trimis pre generarii săi, Petru

Pereni și Valentin Turcul (Török) să cuprindă Ardealul, carii au și mers pînă la Brașău, ci nu bine li s-a întîmplat acolo, cum se va arăta acum.

Despre Petru VI, domnul Moldovei, așa scrie prea vestitul Enghel: „La începutul anului 1528, a năvălit el fără de veste pre la Gurgiu în Scaunele secuenești, Șepși, Chezdi, Órbai, Ciuc, Gergeu, băgînd vină secuilor că l-au vătămat și a prădat țeara lor prea amar și s-a înturnat cu începutul lui făurar înapoi, pre la Bistriță, la Suceava, cu foarte mare dobîndă, din care a început a zidi mănăstirea Probăta și așa s-a înturnat, cît a căutat sasilor din Brașău a serie către cei din Sibiu, în 8 februarie din anul 1528 (precum zice Simigianul lui Eder, I, 68) că Petru numai se face a ținea cu Ferdinand, dară din inimă ține cu Ioan Zapolia.“

Nici au smintit brașovenii în prepusul său, căci scrie Iovie: „Petru de Pereni și Valentin Turcul, generarii cei mai de frunte ai lui Ioan, trecuse la Ferdinand și ca să-și arate virtutea și credința către craiul cel străin, cetățile din Ardeal, care se țineau de ostașii lui Ioan, le lua cu puterea, ci moldoveanul (Petru VI) ca un hășteptat protivnic, a năvălit în Ardeal, temîndu-și Ciceul și Cetatea-de-Baltă, de care își aducea aminte că craii Vladislav și Ludovic le poftise înapoi și de Ferdinand încă se temea că făcîndu-se crai Ungariei, cu puterea Germaniei și bogăția frate-său, Carol V, le va lua de la el... Pentru pricina aceasta moldoveanul apucîndu-se de austriani, carii băteau cetățile în cîmpul Birsei lingă Brașău, i-a învins și ca să fie biruința mai mare și mai vestită, le-a luat toate tunurile. Ioan Zapolia încă bucurîndu-se de o învingere ca aceasta, îndată a mulțămît moldoveanului pentru dînsa și multe făgăduindu-i, s-a rugat ca să-i stea întru ajutor, să-și poată dobîndi iarăși crăimea. Ci moldoveanul înflîndu-se de norocul ce-l avusese și judecînd să nu cerce folosul altuia, ci al său, și-au băgat în cap să cuprindă Ardealul, nădăjduind în tunurile, ce luase de la oastea lui Ferdinand; căci mai nainte nu avusese tunuri de cioae și de a putea zdrobi ziduri, fără numai de fier și rău făcute, care le luase de la

corăbieșii, carii îmbla pe Marea Neagră sau le cumpărase cu mic preț. " Așisderea scrie Miron logofătul la anul de la zidirea lunei, 7036, care răspunde anului de la Hs. 1528. Greșesc așadară Enghel și Haner, carii pun biruința lui Petru VI asupra oastei lui Ferdinand, la anul 1529, carea greșală și dintru aceea se dovedește, că atunci cînd a învins Petru VI pe ferdinandiani, Ioan încă nu dobîndise îndărăpt crăimea Ungariei, nici Ardealul¹.

Mai înainte de a învinge Petru VI, domnul Moldovei, pe ferdinandiani, în 22 iunie din anul de-acum, Petru de Pereni, ca voievodul Ardealului pre partea lui Férđinand, a fost scris preoților celor săsești, să-i dea care și cai că le va zălogi Făgărașul, la care poruncă lui Petru de Pereni, în Dumineca Patimilor din anul 1528, a scris Luca Plebanul din Proștea Mare și generar vicarul cătră decanatul Sibiului, să nu se împrotivească, ci să dea cai și carele cerute, pentru că el va strînge sobor și în comun se vor plăti, precum arată hrisovul de la Cornides.

Anul 1529... Craiul Ioan Zapolia, după ce a bătut Petru VI, domnul Moldovei, oastea lui Ferdinand, cum s-a arătat la anul trecut, în anul de-acum, 1529, a pus voievod Ardealului, în locul lui Petru de Pereni celui rătăcit cătră Ferdinand, pre Ștefan Batori din Șimleu și l-a trimis în Ardeal, căci zic *Analii secuenești*: „În anul acesta 1529, a venit voievod Ștefan Batori din Șimleu. În Dánoș a ținut adunare, întii în 13 iulie, care o a isprăvit în Murăș-Oșorhei. Am dat ostași asupra sasilor, a zecea parte dintre secui și împrotiva lui Valentin Turc, pre toți secuii i-a chemat pe nume Ștefan Batori. În 15 avgust a prins Ștefan Batori pe Franțisc Lazar și pe Corniș, iară lui Franțisc Béughezi (Bögözi) i-a tăiat capul, luni, după Tăierea capului sintului Ioan. De-aci, în 21 sep-

¹ Întemeindu-se pe informațiile lui Ureche, Șincal fixează luptele dintre moldoveni și partizanii regelui Ferdinand în anul 1528. Însă lupta de la Feldioara s-a dat la 22 iunie 1529.

temvrie a început Ștefan Batori a supune țeara și pre sași craiului Ioan și i-a supus pînă la Sibiu și s-a înturnat în 21 octomvrie, iară noi, secuii, multă oaste am dat asupra sasilor și hodnogiul nostru a fost Grigore Niuitodi. „Secuii au ținut lingă craiul Ioan pentru aceea, pentru că în ziua sintului Bonifatie, Petru VI, domnul Moldovei, le-a fost scris ca să lase pe Ferdinand și să treacă la Ioan, precum iarăși aceia *Anali* mărturisesc. Iară secuii foarte se temeau de Pëtru, pentru prada, ce li se întimplase la începutul anului trecut, nu la începutul anului acestuia, 1529, cum vrea Haner.

Așisderea scriu despre faptele lui Ștefan Batori, și Betlen cu Sigler. Iară Soliman II, împăratul turcesc, pînă cînd lucra așa Ștefan Batori în Ardeal, după făgăduința, ce o făcuse prin Laschi craiului Ioan, în anul trecut, în anul de-acum, în septemvrie, a venit în Ungaria cu foarte mare oaste și luînd Buda de la Ferdinand, o a dat craiului Ioan, căci acesta așa închide cartea sa, cea cătră Climent VII, patriarhul Romei, trimisă, ce se aduce de Cornides: „Dat în Alba-Crăiască, în anul 1529, în carele, în 14 septemvrie, bătînd pe Ferdinand dușmanul, mai toate cetățile și scaunul țerei (Buda) cu coroana Ungariei, le-a căpătat înapoi. Ioan craiul, cu mina sa.”

Afurisise Climent VII pre Ioan, pentru că n-a dat crăimea Ungariei lui Ferdinand și pentru aceea îi scrie craiul Ioan, carea carte eu o aș scrie aci întreagă, dară mă tem că nu o va lăsa țenzura, atîtea cuprinde în sine și împotriva patriarhului Climent VII și împotriva lui Ferdinand I.

Soliman II după ce a dat Buda lui Ioan Zapolia, a mers de a încungiurat Viena Austriei, ci de acolo, cu pagubă și cu rușine s-a înturnat iarăși în Buda, precum scriu Soitër, Zérmeghi și Iștvanfi, unde, în 21 octomvrie, a dat craiului Ioan hrisovul, ce se aduce de Topeltîn, apoi s-a înturnat în țeara sa.

De-abia ieșise Soliman II din Ungaria, și Petru VI, domnul Moldovei, iarăși a intrat în Ardeal, căci zic *Analii besericeii din Brașău*: „În anul 1529... bătaia, care s-a ținut la Marienburg cu moldovenii, în ziua de O mie de mucenici,

Petru, voievodul Moldovei, arde Prasmărul și înainte de Simon și Iuda (adecă în 27 octomvrie) a bătut cetatea Brașăului, cu foc și o a prădat. "Betlen scrie că Petru Vodă, cu noroc s-a înturnat acasă, pe la Bistrița, din Brașău, ci Miles scrie că Petru a fost bătut pre cale, când se înturna, și fugărit în țeară. Dară eu întreb pre Miles, de cine a fost bătut și fugărit Petru VI Vodă?

Preavestitul Enghel încă scrie: „Voievodul lui Ioan Zapolia, Ștefan Batori, a ținut seim în Ernot, în septemvrie din anul 1529, cu secuii și nobilii (din Ardeal), la carea adunare sasii n-au vrut să trimită pre numiții săi. Ca să-i îndemne la aceea, Ștefan Batori le-a vestit la începutul lui septemvrie, că Petru Vodă, ca un credincios vasal sau supus al lui Ioan Zapolia, din porunca lui și a împăratului turcesc, stă să pornească asupra lor, să le rumpă cerbicea; tătuși, nu să vadă a fi mers numiții sasilor, pentru că Petru Vodă a și năvălit în octomvrie din anul 1529, în Țeara Birsei și arzind Prășmariul¹ în 17 octomvrie, în 19 octomvrie a ars cetatea din Brașău și cu multă pradă s-a întors spre Bistrița, unde a luat nu numai ținutul cu Rodna cea bogată, cu baia de argint, ci și cetatea Bistriței și o a întărit cu bună pază, apoi a început a prăda comitaturile de prin pregiur și ținuturile secuilor, băgându-le vină că i-au fost spre împedecare, când a trecut, și nu i-au dat zăhărea." Așa vorbește preavestitul Enghel, dară prea mult greșește, căci Simon și Iuda, întru al căroră ajuns a ars Petru Vodă cetatea Brașăului, nu cad în 29 octomvrie, să o fie ars în 19, ci cad în 28 octomvrie, și așa cetatea o a ars în 27 octomvrie; a doua, Bistrița² o a bătut în anul viitor, cum se va arăta acolo; a treia, cum cu-tează zice că Petru VI, patronul lui Ioan Zapolia, a fost vasă-

¹ Prejmerul a fost ars în 27 octombrie. Asediul Brașovului durează pînă în luna noiembrie, când au loc tratative între Rareș și brașovenii, în urma căroră brașovenii au recunoscut ca rege pe Ioan Zapolya.

² Cetatea Bistriței a fost asediată în anul 1529. După retragerea sa din Transilvania, Petru Rareș a trimis întărituri oștii moldovene care asedia Bistrița. Abia la 14 iulie 1530 s-au supus bistrițenii.

lul acestuia? au nu din obicinuita sa lingăritură către unguri? carea nu se cuvine istoricilor.

Mai bine a nimerit preăvestitul Enghel, istoria Valahiei, cînd așa scrie despre Moisi, domnul muntenesc: „Voievodul acesta nou, Moisi, în anul 1529, îndată după Petru Vodă a năvălit în Ardeal și încungiurînd Brașaul cu oaste muntenească și turcească, a prădat ținuturile de prin pregiur și mulțime de oameni, încă și de nobili a robit.” Zisei că mai bine a nimerit istoria Valahiei, pentru că *Analii secuenești* încă așa zic: „În anul acesta (1529), muntenii au ars în săsime. Iarăși întru acest an au ieșit muntenii și tot întru acesta an, voievodul a cuprins Silindrul Mare, dară sasii iarăși l-au luat înapoi, ei cu multă pierdere de oameni. Pe Simon Deác încă l-au fugărit sasii la Sas-Șebeș. Așisderea scrie Miles. Ci *Analii besericeii din Brașau* pun năvălirea lui Moisi Vodă la anul 1530, ce nu se vede a fi adevărat, au doară a ținut năvălirea aceasta din sfîrșitul anului 1529 pînă la începutul anului 1530.

Anul 1530 ...Mai pre lîng scrie Iovie războiul lui Petru VI, domnului Moldovei, asupra bistrițenilor zicînd: „Întîiași dată s-a luat Bistrița; apoi s-au cuprins vreo cîteva sate, mai pre urmă aceia toți, carii s-au împotivit, cînd a năvălit, și nu i-au dat zăhărea, greu s-au pedepsit și au simțit puterea și cruzimea biruitorului. Acestea înțelegîndu-le craiul Ioan, s-au rugat să dea pace țerei lui, că, de va auzi Soliman, nu-i va părea bine, și a cerut Bistrița înapoi; ei omeneste, căci nu cuteza în vremea în care lucrurile lui erau în cel mai primejdios stat, a întărită puterea omului aspru și neodihnit. La acelea moldoveanul a răspuns prietenește și s-a dat pîcinile, pentru care a venit asupra bistrițenilor, aducînd aminte și aceea, cu cîtă primejdio s-a bătut pentru craiul Ioan. Mai pre urmă zicea că el nu-i de accia, carii aruncă face-rea de bine, dară gîndește că s-ar cuveni lui Ioan ca el să-i cîntească Bistrița, carea o a luat cu puterea (de la ferdinandiani), în răsplătirea și a învingerei ceii mai dinainte (din 1528),

fiindcă este aproape de Ciceu, precum i-a dăruit și lui, Soliman, crăimea Ungariei. Ci, după puține zile mai pre urmă, moldoveanul, au pentru că preste nădejdea sa sporise în războiul acela, au pentru că se temea a minia pre Soliman, minind foarte multe dobitoace, s-a înturnat în țeara sa.“ Așisderea scrie Betlen. De-aci a fost că secuii n-au mers asupra lui Petru VI, cum s-a zis mai nainte.

Craiul Ioan Zapolia, în epistola, carea o a trimis către Ștefan Batori, voievodul său din Ardeal, din Buda, joi, dintre octavele Veșmintului Maicei Preacurate, din anul 1530, ce se află la Cornides, așa scrie: „Veștile muntenești de la voi, în bun nume le-am primit și că ați trimis la voievodul moldovenesc pentru Nicolae Apaffi și celalalt, carele se zice a fi prins cu el, ne-ați făcut lucru prea plăcut. Tocma așa i-am scris și noi numitului voievod și credem că nu se va împotivi, mai ales înțelegind că a greșit ajutind pre voievodul munteneș și că greșeala aceasta nu se poate îndrepta almintrelea, fără numai prin noi.“ Cum mi se vede, pre Nicolae Apafi și pre celalalt, atunci i-a fost prins Petru VI, când a prădat Bistrița, iară voievodul cel munteneș, pre carele l-a ajutat, nu poate fi altul fără numai Moisi Vodă, carele năzuise la ferdinandiani pentru ajutor asupra lui Vlad IX Vodă¹, despre carele așa scrie Anonimul românesc: „Vlad (sau Vladislav IX), leat 1530. Acesta a venit domn de la Poartă, ales de boieri, iară Moisi Vodă fugind în Țeara Ungurească, a venit cu ungurii și lovindu-se la Viișoară cu Vlad Vodă, a perit Moisi Vodă și Barbul banul. Iară Vlad Vodă preste doi ani s-a înneecat în apa Dîmboviței. A domnit ani 3.“

Analii secuenești și aceasta zic: „În ziua tuturor ss. (întîia zi a lui noemvrie din anul 1530), nemții au încungiurat, în Buda, pre Ioan craiul.“ Și poate fi, pentru că în epistola mai sus adusă, așa scrisese Ioan craiul către Ștefan Batori:

¹ Moise s-a refugiat în Transilvania la Făgăraș, unde era stăpîn Ștefan Mailat, partizan al regelui Ferdinand. El l-a ajutat pe Moise, dar în lupta de la Viișoara a căzut în mîna turcilor, care-l sprijineau pe Vlad Înecatul.

„Vă scrisesem mai dineoară despre venirea nemților la Vaț, carii de nu s-ar fi întors pre niște căli strimte și înguste, auzind și înțelegind despre oștile noastre, nu ar fi fost îndoială că i-am fi bătut și șters de pre pământ, cu ajutorul lui Dumnezeu, măcar că așa încă nu fără de pagubă s-au întors. Se așezase lângă Comárom, ci trimetînd noi și acolo oștile noastre pre apă și pre uscat, n-au cutezat a ne aștepta, fugind înapoi. Sînt acuma de cealaltă parte, două miluri departe de Nitra; vom avea grija lor și acolo.“

Anul 1532. Despre Moldova așa scrie Vapovie, la anul de-acum: „La începutul anului nou, ce a fost de la Hs. 1532, o mje de călăreți polonești, din Pocuția au intrat în Moldova și cînd ardeau și jăfuiau țeara, fără de veste s-au încungiuat și bătut de moldoveni, la locul Tarasouțe; la 200 s-au tăiat și prins dintre ei, ceialalți s-au mîntuit cu fuga.“ Așisderea scrie Miron logofătul, carele zice după aceea: „Văzînd atîta pagubă Petru VI Vodă despre leși, a gătit oaste, fiind iarnă, la februarie: a dat cîvînt să-și potcovească caii de iarnă și dacă au intrat în Podolia, moldovenii au ars Cervónii. Iaghelnițul și Cearnacojiții, de carea pradă prinzînd de veste polonii, s-au gătit rotmistrii (adecă căpitanii călăreților), carii erau puși pre margine și cu dînșii Andrei Ticischie și Nicolae Sinevschie, hătmanul Polței și cu alți rotmistrii cu oști și au ieșit înaintea moldovenilor, la apa Siretului (scriu hronicarii leșești să fie fost și turci, cîțiva, între moldoveni; datu-ș-au război la apa Siretului. Purta de-a dreapta pre leși, hătmanul de cîmpuri, Nicolae Sinevschie, iară de-a stînga, Ticinschie, starostele Rohatinului; ci puțin au stătut leșii la bătaie, că îndată au purces la resîpă, cine încătrău putea, mulți s-au înecat în Siret, mulți au încăput la robie vii, prins-au 60 de șlectáci aleși, iară 800 au pierit din cei mai de gios. Căzut-au la acest război Vinglischie din

Godivia și Pilijehie din Lélevo, iară Vlodec Prândici s-a prins viu de moldoveni.”¹

Anul 1534 ...După uciderea lui Vintilă Vodă s-au adunat boierii în anul acesta 1534, și au ales domn Valahiei pre Paisie, egumenul mănăstirei din Arșiș; căci serie și Filștiș, la Enghel: „După moartea lui Vintilă s-au adunat boierii în mănăstirea din Arșiș și pre Paisie, egumenul de-acolo l-au ales domn, punându-i numele Radul.” Carele în sireaua domnilor muntenesți este IX, cu acest nume. După ce l-au pus domn, nu mult timp a trecut și mai nainte de a veni Griti, precum mi se vede mie, s-a rădicat Laiot Besarab Vodă asupra lui, căci serie iarăși Filștiș, tot acolo: „După scurt timp a venit Laiot Besarab Vodă din Ungaria cu boierii Stroia pribăcul, Mănole și Mihalecul și cu o samă de haiduci și bătându-se cu Radul, l-au fugărit la Nicopoiu, iară Radul căpătînd ajutor de la turci, după două luni s-a întors înapoi și bătîndu-se a doua oară cu Laiot Besarab, la Fîntina Țiganului, de astă dată l-a învins și a pierit Laiot Besarab dimpreună cu boierii mai sus numiți.”²

Preavestitul Enghel, după ce a adus cuvintele lui Filștiș, bine înseamnă acestea: „Laiot Besarab doară a fost Vladislav IX și a putut, după bătaia aceasta, să se înnece în apa Dimboviței. Muierea lui, Dăspina, după cum serie Betlen, I, p. 557, ca o matronă de cînstă a murit de ciomă, la Sibiu, în anul 1554.”

Pre Radul, cum gîndesc eu, nu fără de fundămînt, Poarta turcească pentru aceea l-a mazălit, curînd după uciderea lui Ludovic Griti, pentru că și el a dat ajutor asupra lui Griti, cum se va vedea acuși, și în locul lui a pus domn Valahiei pe

¹ Lupta la care se referă pasajul reprodus de Șincai a avut loc la 1 februarie, în anul 1538.

² În timpul domniei lui Radu Paisie au avut loc mai multe încercări de răsturnare a domnului. Una dintre ele este și aceea întreprinsă de Laiotă Besarab, din luna mai, anul 1544.

Petru I de la Argiș; căci serie Haner: „Cît s-a făcut voievod Ardealului Ștefan Mailat, îndată a ajutat cu frumoasă oaste ardelenescă pre oarecare boier din Moldova, anume Moghila, fără de știrea craiului Ioan Zapolia, să-l facă domn munte-nesc; ci rău i s-a întimplat norocul, pentru că fu bătut de Petru, voievodul Valahiei, și s-a prins de turci, carii venise întru ajutor lui Petru (I). Mai norocos a fost curînd după aceea Ștefan Mailat, că pre afuriș a scăpat din robia turcească și s-a înturnat în Făgăraș.“ În nota i apoi zice același Haner: „Despre toată istoria aceasta, tac alți avtori, numai Betlen, f. 76, o a scris cu de-adinsul.“ Iară despre voievodatul lui Ștefan Mailat, așa scriu *Analii secuencști*: „Craiul Ioan a venit în Ardeal și pre 28 octomvrie (din anul 1534) a ștrîns seim în Turda de tutetrele neamurile din Ardeal și voievodatul l-a dat lui Mailat.“ Din care toate, lezne poți culege că Petru I de la Argiș, a urmat Radului IX, în anul acesta 1534, după uciderea lui Griti și că Mailat, la sfîrșitul anului acestuia, a cerat să pună pre Moghila în locul lui Petru I, domnului Valahiei, despre care mai multe voi arăta la anul 1536, cînd a domnit a doua oară Radul IX, în locul lui. Voi și acelea, care le voi serie la anul 1544, despre Radul IX. Acum trec la tragédia lui Ludovic Griti, care așa a fost:

Ludovic Griti, cum s-a zis la anul trecut, cu oarece trebi mersese în Țarigrad; în anul de-acum s-a înturnat de-acolo spre Ungaria cu mulțime de turci (Iștvanfi zice, cu atîția, cîți arăta oaste întreagă; Betlen și Ortellie zic, cu 7 000, iară Petru de Reva zice, cu 2 000 de călăreți și 1 000 de pedestrași, afară de unguri; căci avea cu sine pre Ioan Dogi, Orbán Batiáni și Caspar Pérnis) și venind la Drăștior, pretutindene a arătat mare pofală, iară acolo a spinzurat pre boierul Elia din Valahia, pentru că n-a avut atîtea luntre gata, cîte poțea el, ca să treacă în grabă. După ce a trecut Griti Dunărea și a agiuns în Valahia, pre domnii românilor, pe Petru VI al Moldovei și pe Radul IX al Valahiei, îi ținea numai ca pre niște supuși ai săi, încă și mai slabi, pînă ce a trecut în Ardeal, la Brașău. Zăbăvind citva la Brașău Griti, Emeric Țibac,

voievodul Ardealului, i-a ieșit întru întâmpinare, ca să-i curtenească și mergînd pînă la Felsér, aproape de Brașău, a mas acolo, în ajunul mucenicului Lavrentie, ca dimineața, mai pre ușor, să ajungă la Griti. Înțelegînd Griti venirea lui Țibac, a trimis noaptea pre Ioan Dogi, căruia îi dăduse oarecînd mai năinte Țibac două pămîi, pentru neobrăzarea lui, și pre Urban Batiani, de au omorît fără de veste pe Țibac și tăindu-i capul, l-au dus la Griti. Cei de lîngă Țibac, carii s-au mîntuit de perire, s-au împrăștiat în tot Ardealul și așa, în grabă s-a vestit moartea lui. Carea înțelegîndu-o ardelenii, s-au adunat toți la Sibiu și și-au ales povățuitori pre Ștefan Mailat, pre Gothárd Cun și pe Frantișc Chendi. După aceea au trimis pre doi secui la domnii românilor, pentru ajutor, pe Nicolae Corniș la Petru VI, și pe Martin Andrași la Radul IX, carii au și venit, cum scrie Istvanfi, cu 10 000, iară cum zice Vapovie, cu 18 000; din Ardeal și din comitatul Bihărei încă se strînsese ca la 40 000 de ostași. Griti înțelegînd acestea și nădăjduind că-l va ajuta craiul Ioan, cu înșelăciune a intrat în Mediaș și de-acolo s-a apărut, pînă cînd fu vîndut de Perniș și Batiani, ca să li se iarte uciderea lui Țibac; atunci s-a prins cu doi feciori ai săi, adecă cu Antonie, pre care vrea să-l facă episcop în Agria și cu Andrei. Lui Griti i-au tăiat, în 28 septembrie din anul acesta, 1534, dimineața, minile, la amiazi, picioarele, seara, capul, precum scrie Reva; iară feciorii lui s-au dat pre minile moldovenilor și nu s-a mai auzit după aceea despre dînșii. Așa s-a stins și numele și mindria lui Ludovic Griti.

Anul 1538. Inima cea mare și neodihnită a lui Petru VI, domnului Moldovei, la atîta l-a adus pre el, de mai l-a prăpădit în anul de-acum, căci polonii s-au rădicat asupra lui mai întîi, apoi și turcii și craiul Ioan Zapolia, cît mai l-au răpus, cum se va arăta de-aici înainte. Despre poloni, carii nu mai puteau suferi dosăzile lui, așa scrie prea vestitul Enghel: „Seimul din Cracovia a orînduit plată nouă pentru ostași;

craii Sigismund I a trimis în anul 1538, pre Ioan Tarnovschi, să încungiure Hotinul și să-l cuprindă; și feciorul craiului Sigismund Avgustul, a strîns oști la Leopoiu, ca să meargă întru ajutor lui Tarnovschi. De care toate spăimîntîndu-se Petru VI a făcut pace cu Tarnovschi, cătră sfîrșitul anului 1538, care pace este tipărită la Doghiel ș.c. "Pacea, la Doghiel tipărită, eu o voi aduce la anul viitor; aci mai întîi voi spune toată istoria surpărei lui Petru VI, numai pre scurt, căci pre larg o poți ceti la avtorii, pre carii îi voi aduce. Așadară, Petru VI, cît s-a făcut domn Moldovei, îndată a început a prăda Ardealul și Polonia; mestecatu-s-a și la uciderea lui Ludovic Griti, cum s-a arătat la anii trecuți. Acestea neputîndu-le mai mult suferi polonii, pre carii pûrura îi ziderea, și turcii, la carii nu înceta a merge jalbele asupra lui, întîiași dată polonii au început a lucra asupra lui, precum zisei mai-nainte din Enghel, apoi turcii. Ci Petru Vodă văzînd că Soliman II, împăratul turcesc, cu toată puterea sa, vine împotrivă-i, cu Ioan Tarnovschi a făcut pacea, ce se aduce de Doghiel, apoi s-a gătît să stea împotrivă împăratului Soliman II. Dară boierii moldovenesți (doară că s-au fost urît de neodihnele cele multe), cît s-a apropiat Soliman cu oastea, s-au desdinat de Petru Vodă și s-au sfătuit să-l dea legat turcilor. Aceasta înțelegînd-o Petru Vodă, n-a așteptat să-și plinească boierii sfatul, ci a fugit de la Hotin, preste riuri și prin codri neîmblați, pre la secuimea din Ardeal pînă la Ciceu, unde-și trimesese cu puțin mai nainte, muiera cu doi coconi, Elia și Ștefan, și cu cocoana Ruxanda, pruncii săi. Iară Soliman II oblicînd că Petru VI Vodă a părăsit Moldova, a pus în locul lui domn Moldovei, pre Ștefan care, în sireaua domnilor moldovenesți, este, cu acest nume, al șeptelea. Așa scriu istoria pînă aci, dară mai pre larg Iovie, Iștvanfi, Miron logofătul și alții mai mulți. Dară cine a fost domnul acest nou al Moldovei, Ștefan VII, nu se năvăse istoricii laolaltă, pentru că Iovie și Iștvanfi, urmînd pre poloni, zic că a fost frate lui Petru VI; Miron logofătul zice că a fost „fecior lui Alexandru Vodă, carele era mai dinainte

scos de Petru Vodă". Cantemir zice că, după hronicile moldovenesti, a fost fecior de după gard al lui Bogdan III Vodă. *Analii turcești* zic: „Urma atunci Poarta sultanului Soliman, unul, născut din familia voievozilor moldovenesti, căruia și bucate îi imbla; pre acesta l-a pus Soliman, voievod Moldovei.“ Ci, fie cine a fost Ștefan VII, destul că el a rămas domn în Moldova, legindu-se că va da turcilor haraci pe an 10 000 de galbeni, precum serie Miron logofătul. Și așa s-a schimbat cineasta de Paști, carea o da până acuma Moldova turcilor, în haraci, care bir după aceea s-a și mai înmulțit, după cum arată Dimitrie Cantemir Vodă.

Soliman II după ce a așezat pre Ștefan VII domn în Moldova, a chemat pe moldoveni înaintea sa și, precum serie Cantemir, așa le-a vorbit: „Că, măcar că după legea musulmănească, pentru faptele lor, toți ar fi vinovați morței, tătuși le mai dă o probă a milei sale, le dăruiește viața și slobozenia cea mai dinainte, ci așa, ca să-i dea lui vistieria domnului lor, celui mai dinainte. Neferieții moldoveni n-au putut călea voia lui și așa defterdarul cu ianiciarii au intrat în cetate și au prădat toată vistieria lui Vodă, și cea de obște, în carea, afară de mulți bani, au aflat coroane de aur, cruci și icoane încărcate cu pietrii scumpe, care toate le-a luat Soliman și așa s-a înturnat la Țarigrad.

Iară despre Petru VI, după ce s-a mintuit de cei ce-l goneau prin secuime, așa serie Miron logofătul: „Simbătă, în răsărita soarelui, în 20 septemvrie, a intrat Petru Vodă în cetatea Ciceului și a închis porțile, iară cei ce-l goneau din urmă, văzînd că a scăpat dinaintea lor, s-au întors înapoi. Aci, multă plingere și tînguire era de doamna sa, Elena, și de fiii săi, Iliăș și Ștefan și de fiica sa, Rosanda și de alți căsași, pentru mult năcaz și nevoie, ce le venise asupra... Acea cetate, Ciceul (încă și Cetatea-de-Baltă, cum s-a arătat la anii trecuți), o a fost dat Matiaș, craiul unguresc, lui Ștefan V Vodă, celui Bun și Mare, cînd s-au împăcat; și era această cetate slobodă de craii ungurești și se ținea supt porunca domnilor de Moldova.“

Anul 1539. După ce s-a prins Petru VI sau Rareș de Ioan Zapolia, așa scrie despre dînsul Iovie: „Craiul Ioan a îmbrătoșat pe Petru și l-a mîngăiat, făcîndu-i bună nădejde de a-și putea căpăta iarăși domnia... și numai străjari a pus în cetatea Ciceului, iară folosurile și veniturile Ciceului, toate le-a lăsat lui Petru și muierei lui, ca să trăiască din ele, pînă li se va îndrepta norocul. Ci Ștefan (VII), cît a înțeles că Petru a căzut în mînile craiului Ioan, îndată a trimis soli la Soliman, cu rugare să poruncească ca pe Petru să i-l dea lui, că almintrilea Moldova nu va avea pace cu dînsul. Și în grabă s-a și cerut Petru, prin Soliman, dară Ioan n-a vrut să-l dea, pînă cînd n-a fost silit la aceea, căci porfirații ziceau că prin nedarea lui Petru, se vatămă maiestatea împărătească; atunci încă prea bună mijlocire a găsit craiul Ioan pentru Petru Vodă, pentru că a răspuns că el va trimite pe Petru în Țarigrad, dară nu ca pre un rob, ci ca pre solul său, ca de față să se îndrepte și, de va fi cu puțință, să-și dobîndească și iertare, numai Soliman încă să-și arate mila sa spre cel umilit și la picioarele lui căzut. Nici s-a tras Soliman de la cererea craiului Ioan... Drept aceea întărîndu-și inimile amîndoi, Petru, încăreat cu averile sale și împodobit cu solia craiului Ioan, a mers în Țarigrad, comîndat fiind lui Luftibei mai mult decît celorlalți porfirați, căruia mai mari daruri îi dusesese, ca să aibă mai puternic patron, cînd se va îndrepta. Datu-i-a doi mărgăritari atîta de mari, cît două pere de rînd, carii se zicea a fi din prada, de la Griti luată, ca Rostani, fata lui Soliman, să-și facă cercei din ei, pre nunta sa. După ce a tras în partea sa, cu darurile, pre cei mai mari și i s-a îngăduit să intre la Soliman, așa de înțelepțeste a arătat pricinile războaielor, care le-a făcut, pricina lui Griti, viclensugurile lui Ștefan VI și ale boierilor și cădîntețele sale cele bătrîne în coantra polonilor, pentru hotare, cît, după ce a gătat de a zice și și-a cerut iertare, tuturor li s-a părut că n-a fost vrednic de nenorocirea în carea căzuse. ...Soliman nici l-a iertat, nici l-a osîndit de tot... ci l-a sirgunit în Pera sau Gálata, spre foarte mare folosul lui Petru, pentru

că acolo, nebăgînd de samă turcii, se însoțea cu creștinii și cu nădejdea de a dobîndi iarăși domnia Moldovei, își stîmpera năcazul sirgunirii sale.“ Așîderea scrie Miron logofătul, carele scrie după aceea tot acolo, așa: „Iară Ștefan Vodă în țeară, în Moldova, mari și grele nevoi făcea cu dările, bieților lăcuitori, și de la o vreme s-a arătat mare vărsător de sînge, că fie pentru ce mică greșală, porunceă de-i omora și încă de multe ori la masă chemînd pre mulți, cu mîna sa îi omora... În zilele acestui Ștefan (VII) Vodă, s-a întîmplat mare foamete în Moldova și în Ardeal; venind lăcuste foarte multe, au stricat toată roada pămîntului și urînd țeara pre Ștefan Vodă, l-au poreclit Lăcustă Vodă.“

...Pacea de Petru VI făcută cu Tarnovschi supt Hotin, despre carea am cuvîntat la anul trecut și se aduce de Doghiel, sună precum urmează: „Facem înștiințare tuturor și fieștecui, căroră se cuvine, că noi, rugați fiind de preanserinații craii, domnul Ferdinand al romanilor, singele nostru, și Ioan al Ungariei, cumnatul nostru, cei preaiubiți, măritului Ioan, comitului în Tarnów, castelanului Cracoviei și Sandomiriei și căpitanului oștilor crăimei noastre, i-am dat putere deplin de a face pace cu măritul domnul Petru, voievodul Moldovei (nu Valahiei), care a și făcut pace între noi și între numitul Petru, supt condițiile acestea:

«Ca să se țină, care s-au legat în pacea, ce s-a fost făcut între preanserinații craii Poloniei, domnii Vladislav, moșul, și Cazimir, tatăl nostru, și între măriții Ștefan și Bogdan, voievozii Moldovei, și între țerile amînduror părților.

Ca oamenii carii s-au prins pe vremea războiului, să se întoarcă cu toate averile sale.

Ca românii să nu se așeze în ținutul crăiesc, cel dincolo de Nistru, fără de voia căpitanilor noștri sau a domnilor pămîntești.

Ca morile care le-au făcut în țeara noastră, numai pînă atunci să le folosească voievodul, pînă cînd vom vrea noi sau următorii noștri.

Ca adunările pentru îndreptarea trebilor să se țină după obiceiul cel bătrîn.

Ca făcătorii de rău, răzvrătitorii, păgubitorii și furii să se pedepsească după legi. /

Ca pribegii să nu aibă scăpare și apărare, ci să se întoarcă acelora, de la cari au fugit.

Ca Pocuția, precum a fost pururea, așa să fie și de-acî înainte, a noastră și a următorilor noștri, proprie și de moșie.

Ca să se țină de îmbè părțile, acelea care s-au însemnat în alte cărți, despre facerea dreptăței.

Ca în ținutul nostru să fie judecători, căpitanul Camenutului și al Haliției, iară în Moldova, căpitanul Hotinului și al Cernăuțului și să judece după acelea care se vor pune în alte cărți.

Ca neguțătorilor de îmbè părțile, să le fie slobodă neguțătoria.

Ca să nu călătorească pre alte căi, fără numai pre căile cele bătrîne.

Ca să nu se pună alte hotare între crăimea Poloniei și între Moldova, fără numai cele bătrîne să rămînă.

Ca toate, încă și care nu sînt spuse aci, să se țină nevătămate între crăimea noastră și între Moldova, de îmbè părțile.

Cum că toate condițiile aceștea, le va ținea nevătămate el și următorii lui, Petru Vodă a jurat cu toți boierii săi, ș.c. »

Noi, drept aceea, carii mult ne îngrozim de vărsarea singelui creștinesc, în grația preanserinaților prinților celor mai sus numiți, am îngăduit pacea, care cu atîta rîvnă o a poștit Petru Vodă și toate cîte a legat cu dinsul, măritul Ioan comitul în Tarnov ș.c., le-am întărit. Iară fiind că din nenorocire s-a întîmplat de curînd după aceea, în locul lui Petru, s-a făcut domn măritul domnul Ștefan, voievodul Moldovei, și acesta încă s-a rugat nouă ca, supt condițiile acelea, să întărim pacea cu el, noi, pentru inima cu care sîntem spre cei ce dimpreună cu noi se închină lui Hs. celui răstignit, pre carii

nu-i vrem să fie osebiți, ci împreunați cu noi, primim bucu-
roși să făgăduim supt jurământ, că noi cu următorii noștri
vom ținea pacea aceasta nevătămată cu măritul domnul
Ștefan Vodă și cu următorii lui, carea o și făgăduim prin
diplomatul acesta, care l-am pecetluit cu pecetea noastră
și pentru mai mare credință l-am și iscălit cu mina noastră.
Dat în Cracovia, în 20 februarie din anul 1539. Sigismund
craiul, c.m.s.“

Tocma atunci s-a dat diplomatul acesta, când acum
luase craiul Ioan Zapolia pre Isabela. Eu nu înțeleg drept
aceea, cum numește mai nainte craiul Sigismund I pe craiul
Ioan cumnat, și nu ginere, fiind Isabela, fata lui.

Anul 1541. „În anul de la' Hs. (zice Miron logofătul)
1540 (nu 1538), Alexandru Vodă Cornea cu Micul hățmanul
și cu Troțușan logofătul, înțelegînd că Petru Vodă Rareș se
află în cinste la împărăția turcească, îndată au repezit la
Ferdinand I, craiul unguresc, pre un Petru Rúben, isprav-
nicul Sibiului, pre acele vremi, cu rugăminte de ajutor
înprotiva lui Petru Vodă Rareș, carele acum aștepta căftan
de domnie de la Poartă, arătînd că și în trecutele timpuri au
avut domnii razăm de craii ungurești, asupra tureilor și făgă-
duind că se vor închina cu toată țeara crăimei ungurești.
Această poftă a lui Alexandru (III) Vodă, neputîndu-o plini
craiul Ferdinand I, pentru alte cuprinderi ale sale, și obli-
cîndu-se lucrul la împărăția turcească, Petru Vodă Rareș
pre lezne și cu puțină cheltuială a dobîndit a doua domnie în
Moldova, de la împăratul Soliman II, carele a trimis pre im-
brohórul său cu mulțime de ianiceri și de călăreți turcești,
să ducă pe Petru Vodă în scaunul Țerei Moldovei. Pornit-a
în 6 ianuarie din anul 1541, din Țarigrad cătră Drăstior și
acolo trecînd Dunărea, a venit la Brăilă, de-unde se găta
asupra lui Alexandru Vodă. Iară boierii țerei înțelegînd de
domnia lui Petru Vodă, au părăsit cu toții pre bietul Ale-
xandru Vodă Cornea și au ieșit întru întîmpinarea lui Petru

Vodă la Brăila, lăsînd pre Alexandru Vodă pe sama Micului hăţmanului în cetatea nouă şi cu Troţuşan logofătul şi cu Petraşco şi cu Crasneş şi cu Cozma. Mergînd boierii la Brăila, Petru Vodă i-a primit cu dragoste, iertîndu-le greşalele, cite i-au fost arătat în domnia lui, cea dintîi. Şi aşa, cu bucurie primind pre domnul său, Petru Vodă, i-au strigat de bine venit întru ani îndelungaţi şi norociţi. Iară pre Alexandru (III sau Cornea) Vodă, l-au omorît boierii, carii rămăsese cu el, nădăduind că dintru aceea faptă, vor avea faţă la Petru Vodă. Iară Petru Vodă cunoscîndu-i vicleni, după ce i-au ieşit înainte la Galaţi, a poruncit de le-au tăiat capetele, muncindu-i întîi cu grele şi cumplete chinuri... Iară acolo, la Galaţi, a pus Petru Vodă hăţman pe Petru, feciorul lui Vartie, carele a fost şi părălab de Suceava."

Aşîderea seriu Iovie, Iştvanfi şi Betlen.

De la Galaţi pornind Petru VI Vodă a agiuns la Suceava, în 22 februarie din anul 1541, cum s-a zis la anul trecut. De-acolo, precum scrie Miron logofătul: „După ce s-a aşezat al doilea rînd Petru (VI) Vodă la domnia ţerei, trimis-a de a adus pre doamnă-sa, Elena, şi pre fiii săi, Elia şi Ştefan, şi pre fiica sa, Roxanda, de la cetatea Ciceului şi sosind la Suceava, în 25 mai, le-a ieşit Petru Vodă întru întîmpinare, cale de trei mîle de la oraş, cu multă bucurie la adunarea lor."

Aci bun loc va avea, ce scrie Dorotheu din Monemvasia, că în timpul acela s-a născut Ştefan, feciorul lui Petru VI şi s-a botezat de Anastasie, mitropolitul Moldovei, cînd a imblat în Moldova, patriarhul Țarigradului, Ieremia II.

Analii secueneşti pre scurt foarte multe lucruri, ce se ţin de anul acesta 1541, cuprînd în sine, căci zic: „În 15 mai din anul 1541, căpitanului Mailat i-am dat joldoşi împotriva oamenilor crăieşei Isabelei, ai cărora hodnogi au fost Valentin Petchi şi Franţisc Daniel.

La Ispas, în seimul ţerei, s-a ascultat solul împăratului Soliman, prin carele ni s-a poruncit ca să ţinem domn pre fiul craiului Ioan şi să părăsim pre căpitanul Ştefan Mailat.

În 27 iunie din anul 1541 a venit asupra noastră Petru (VI) Vodă cu moldovenii, Radul (IX) Vodă cu muntenii, vail cum ne-au chinuit, cum ne-au robit cu turcii și cum au ars țeara! Ne-au jurat să fim credincioși fiului craiului Ioan și pre Bornemisa Boldișâr l-au pus căpitan, iară pre Mailat l-au dus cu sine.

Din seimul din Turda s-au rînduit soli la Buda și, precum s-a fost întocmit țeara cu voievozii românești în șese mii de florinți, ca să se adune banii aceia, au aruncat dare.

Anul 1543... Mai frumoasă istorie scrie Lazie despre niște români și o parte a vistieriei de Dechéval ascunse supt albia Streiului, cei neafiate de împăratul Traian, zicînd: „O parte a vistieriei aceștiia, mai-nainte de opt ani (Lazie scria în anul 1551), în numitul rîul Sargeției, pre care rîu românii îl cheamă Strei, s-a aflat, prin întîmplarea aceasta: Mergeau niște pescari români cu șeicile din Murăș în Strei și legîndu-și luntrile de un trunchi, au zărit că sclipește ceva în fundul apei; vrînd să scoată de supt apă aceea ce sclipea, au scos o grămadă de galbeni. Îndemnîndu-se a cerca mai încolo, au dat de o boltiță zidită supt apă, care se stricase prin rădăcinile lemnului și cercînd mai cu de-adinsul, au aflat și mai mulți galbeni, mai cu samă de ai lui Lisimac, craiului Thrachiei, cu inscripție grecească; cum am înțeles din oameni vrednici de credință, la 400 000 de galbeni și mulți sloi de aur au aflat. Carii ducîndu-i acasă și împărțîndu-i pescarii între sine, unii dintre dînșii au mers la Bălgradul Ardealului și întrebînd de argintari de cît preț ar fi aurul acela, s-a vestit lucrul și Gheorghe Monahul sau Martinusie, care, ca un tutor al fiului craiului Ioan Zapolia, ocîrmuia Ardealul, a început a cerca după pescari. A și luat multe mii de la unii pescari și multe mii a mai găsit în numita boltiță. Dară ceialalți pescari, prinzînd de veste, au încărcat vreo cîteva care și au trecut în Moldova.“

Anul 1546 ...Sigismund I, craiul Poloniei, auzind de moartea lui Petru VI și văzînd că Iacob Vilamonschi nu se întoarce, a scris către divanul Moldovei, *ad palatinatus Moldaviae consiliarios*, epistola ce se ține în biblioteca comitului Osolinski. Se aduce de prea vestitul Enghel și sună așa:

„Generozilor, nouă adevărat iubiților! A venit la noi vestea despre moartea măritului domnului Petru, voievodului Moldovei (nu Valahiei), vecinului nouă adevărat iubit, pentru carea, după omenire, ne-am supărat și măcar că gîdim că voi țineți aminte legăturile, în care a jurat nouă Moldova și împotriva căroră așa delung se ține acolo solul nostru, tătuși, am judecat ca acelea să vi le aducem aminte. Pre carii vă dojenim ca să vă siliți să se sloboadă solul și pentru ce s-a fost și trimis, să se țină adunare în marginea crăimărilor de și a palatinatului Moldovei, în carea adunare vătămările de împrumut și strîmbătățile să se poată îndrepta. Noi mai înainte am poruncit ca comisarii noștri, pre ziua nașterii Preacuratei Mariei, să meargă în Cameneț și acolo să aștepte pre cei ce se vor trimite din Moldova. Pre carii, ce veți face, cit mai curînd să-i înștiințați. Celealalte va spune acela, carele va da epistola aceasta, căruia să-i credeți deplin; căci veți face lucru plăcut nouă. Dat în Cracovia, în 12 septemvrie, 1546.“

Încă nu primise divanul din Moldova epistola aceasta și Elia II scrisese, precum arată preavestitul Enghel, tot din cartea cea cu mîna scrisă a comitului Osolinski, craiului Sigismund I, despre înălțarea sa la domnia Moldovei și despre slobozirea lui Iacob Vilamonschi, și ceruse și el ca să se țină adunarea, despre carea scrie craiul la divan, ci din adunarea aceea mai că nemica a fost, pentru că în 9 dechemvrie din anul acesta 1546, din Iași iarăși a scris Elia la craiul jeluindu-se, la carea jalbă, așa răspunde craiul Sigismund I lui Elia:

„Mărite Doamne, nouă adevărat iubite! Avram Baniłóvski, scriitorul, ne-a dat cartea serenității-voastre, în carea tare vă jeluți că este unul, carele făcîndu-se fecior de

vodă și culegînd mare oaste din crăimea noastră, a năvălit în Moldova și prea rău a prădat vreo cîteva sate și cînd a cerut serenitatea-voastră de la prefectii noștri, ca să silească pre aceia, carii au făcut paguba, să o întoarcă, prefectii noștri n-au băgat în samă pofta aceea și vă îndoîți, oare că cu voia noastră s-au pătrat pagubele acelea. Cereți după aceea de la noi, din cădînta legăturilor, care scrieți că vreți să le țineți, ca să poruncim prefectilor noștri, celor din margini, să prindă pre cel ce se numește fecior de vodă și pre soții lui și să-i dea în mîna serenității-voastre și să se plătească pagubele făcute. Care, de nu se vor face de noi, se va jelui preaputernicului împăratului turcesc și ce va porunci el, aceea va face. Mai pre urmă poștiți de la noi să credem solului serenității-voastre, acelea care le va spune cu gura. Noi am crezut... dară mai multe n-am spus, de cîte se cuprindeau în epistolă. Îndoiala o puneți de o parte: noi totdeauna... am ținut legăturile... și împăratul turcesc încă nu va pofti alta de la noi, fără numai ce sintem datori din legătură... în care apriat este scris: «Ca, pre cel ce va fugi din Moldova în crăimea noastră și ar vrea să facă pagubă din ținuturile noastre în Moldova, să nu-l suferim în ținuturile noastre...». Prefecților noștri din margini asemenea vom porunci... Dat în Cracovia, în 31 dechemvrie din anul 1546. «Pagubă că nu se știe cine a fost cel ce se numea pre sine fecior de domn și se seulase asupra lui Elia II.»¹

Anul 1548. În anul acesta a dat Ferdinand I, diplomatul cel vestit, despre carele am cuvîntat la anii trecuți, lui Nicolae Olahul. Din diplomatul acesta mai multe se pot culege, ce mult luminează istoria; drept aceea eu îl voi întoarce pre românie, tocma cum s-a tipărit de Colar la sfîrșitul cărților aceluiași Nicolae Olahul, carele întorcîndu-se pre românie, sună așa:

¹ Unii istorici presupun că era vorba de viitorul domn, Alexandru Lăpușneanu.

„Ferdinand, din mila lui Dumnezeu craiul românilor, Ungariei ș.c. Credinciosului, nouă adevărat iubit, preacinstului Nicolae Olahul, episcopului Agriei, consilierului și cancelarului (logofătului) nostru dinlăuntru, sănătate și înmulțirea grației și a bunei voinței noastre, poftim! Ce atita a plăcut mai marilor noștri, dumnezeieștilor împăraților și crailor, carii cu prea mari lucruri în războaie și pace pătrate ne-au împodobit pre noi, ca pururea mai mult iubiți decît temuți să fie, aceea preste măsură o voim și noi, au firea aducîndu-ne la aceea, au din experiențe știind că acelea sînt proptelele celo adevărate, care vin din inimile oamenilor, cele cu milă și cu dărnicie adunate, și măcar că ne silim, în cît putem, tuturora a face bine, tătuși mai bucu-roși ne plecăm a face bine acelora carii întrec pre alții cu virtuțile și cu nașterea și carii fiindcă sînt de așa, din zi în zi se silesc ca cu credință de pururea, cu grijă, cu sîrguință, cu strădanie și cu deșteptare să ne placă nouă. În carea treaptă, cu cît ești mai înalt, o Nicolae! cu atita sîntem mai gata a te încărea pre tine, cu toate podoabele, pentru că:

Încît este pentru neamul tău, așa ne-am înștiințat prin spunerea vrednică de credință a unor credincioși ai noștri, că tu te-ai prăsit din cei mai bătrîni prinți ai neamului românesc, avînd tată pe Ștefan Olahul, bărbatul cel zdravăn, pre al căruia timp erau încă unii din familia ta, prinți Dachiei muntenesti, ce este acuma patria românilor. Căci pentru aceea nu s-a făcut tatăl tău prinț, pentru că inima lui se îngrozise de svezile cele sumețe și mai vrea odihna și securitatea. Drept aceea după ce ar fi ieșit din patria sa, pe vremea preanserinatului craiului Matiaș, pentru cruzimea și tiră-nia voievodului Dracula, adecă a rudeniei sale, carele era atunci prinț muntenesc, nici prin bunăvoința ȋterenilor săi, carii cu rivnă poșteau înturnarea lui, nici prin îndemnul și ajutorul numitului răposatului preanserinatului craiului Matiaș, s-a putut aduce ca să sufere să se pună în scaunul moșilor săi, ci a mai voit bărbatul blind și înțelept, a rămî-ne la vecinii din Ardeal, la carii numai pribeag a fi se

credea, și cu odihnă a trăi privat, decît a fi prinț cu primejdie. Tătuși, cu cinste a trăit el în Ardeal, precum se cuvenea virtuților lui și așa a purtat deregătoriile, lui încredințate, cît se zice că în viața lui, toți s-au minunat de el, după moarte toți l-au dorit.

Frumoase laude sînt acestea, ce se spun de urzirea și neamul tău, care tu, ca un rîvnitor al virtuților părintești, ți-ai băgat în cap, din pruncie, nu numai a le ținea în familie, ci a le și spori. Pentru că ai venit în curtea preanserinatlui răposatului craiului Vladislav, socrului nostru celui preaiubit și aci, și cu sîrguința ta, și cu însoțirea și traiul cu oamenii preaprocopsiți, aceea laudă de învățătură, de virtute și de sîrguință, ca și o făclie ți-ai cîștigat, cît fiul și următorul lui, preanserinatul prințul și craiul Ludovic și preanserinata muierea lui, crăiasa Maria, preaiubită sora noastră, te-au primit în numărul secretarilor și consiliarilor săi. Și după ce așa aducînd cu sine nenorocirea aceleiași slăvit crai Ludovic, cumnatului nostru de pe soră, cel preaiubit, pentru credință și pentru patrie bătîndu-se cu turcii, protivnicii cei de pururea ai numelui creștinesc, ar fi căzut vîtezește în cîmpul de la Mohaci și în îngrozirea aceea toți ar fi fugit care încătrău, tu, pre numita sora noastră, carea era prea greu detunată de prea amara căderea bărbatului său și mai desuflătită, o ai urmat așa de bucuros și o ai cîstit, cît cea mai mare laudă de credincioșire, de tărie și de stătornicie ai căpătat, de carea fiind noi porniți după aceea, cînd ne-am încoronat crai Ungarici, te-am făcut eclesiarh besericei din Alba-Crăiască și te-am numărat în rîndul secretarilor și consiliarilor noștri.

Iară precum au fost credincioșirea-ta, neclătită către numita preanserinata crăiasa Maria, așa a fost și bunăvoința ei, tocma ne-ntunecată spre tine, căci ducîndu-se din Ungaria, numai pre tine unul, te-a ales dintre toți ungurii, de te-a dus din vederea sódómurilor și a mișlătăților celor dinlăuntru, cu sine în Belgiu, în slujba sa, cînd s-a chemat de avgustul împăratul Carol V, domnul și prea iubit fra-

tele nostru, la ocîrmuirea mai multor țeri și te-a avut mărturie și ajutor năcazurilor și grijelor ei, celor mai dinainte. Iară în Belgiu așa te-ai purtat, cît pre tine, nemernicul, toți te-au iubit și cinstit, și cei mai mari și cei mai mici oameni. Oamenii cei învățați s-au mirat de mare învățătura ta, de știința limbilor grecești și lătinești și de îndăminarea de a scrie și orătorește și poeticește.

Și numita preanserinata sora noastră, nu fără de pricină a îngăduit ție să te depărtezi de curtea ei, tătuși îndemnată de mărimea trebilor, care le avea cu noi și nu cuteza a le încredința altuia, te-a trimis sol la noi, în care vreme, fiind că a fost op să rămîni mai îndelung în curtea noastră, noi socotind și credincioșirea ta, carea o ai arătat numitei doamnei crăiesei în cele mai mari lucruri și primejdii și sîrguința, evlavia, învățătura, înțelepciunea și îndăminarea ta la toate, care în toate faptele tale străluceau, pre tine te-am făcut deodată și episcop Zagrăbiei și cancelar nouă, bucurîndu-se și întărind lucrul și preaiubita sora noastră.

Iară tu, cît de bine te-ai purtat în deregătoriile acestea și de cîtă bunăvoință a noastră te-ai făcut vrednic, de-acolo încă destul se vede, că noi aceea cînte am dat ție, carea craii nu o dau altora, fără numai celor ce sînt din sîngele lor sau sînt de neam și deregătorie prea mare, adecă că te-am voit nănaș preaiubitei fiicei noastre, Ioanei, cei mai pre urmă născute, ca să o ții supt apa din botez, ca legat fiind cu cumetria aceasta, preaiubiților pruncilor noștri încă aceea credincioșire și dragoste să li-o arăți, carea o ai arătat nouă și preaiubitei muierii noastre, preanserinatei răposatei crăiesei Anei, despre carea știm că iarăși a fost cu prea bunăvoință către tine, pururea. Carea, cum că o vei face cu osîrdie, ai arătat cu fapta în prea mari lucruri și primejdii.

Pentru că mergînd noi din Bohemia la războiul din Saxonia ca să ne împreunăm cu avgustul împăratul, domnul și fratele nostru, ca să domolim pre răzvrătitorii și protivnicii lui și ai noștri, să dezrădăcinăm sectele cele veninoase ale

ereticeilor și să stingem tăciunii războiului din Germania, pretutindea ai fost de față și așa te-ai purtat înaintea numitului domnului împărat, înaintea noastră și înaintea preaiubiților fiilor noștri, a prea-nscrinaților prinților, arhipovățuitorilor Austriei, Maximilian și Ferdinand, dintre carii unul povățuia oștile împărătești, celalalt ale noastre, precum s-a convenit unui bărbat sirguitor, bun și credincios. Cu aceeași sirguință ai fost și în așezarea răscoadelor din Bohemia, după sfârșitul cel norocos al harțului din Saxonia.

Drept aceea, după ce am învins pe vrăjmașii noștri, am împăcat Germania și ne-am înturnat în Ungaria, pre tine, din scaunul episcopiei Zagrabiei, în carele cu prea mare laudă ai șezut, te-am mutat la episcopia din Agria, carea se cinstește îndată după mitropolia țerei, socotind că, după vremile acelea, se cuvine virtutei și tăriei tale, ca, precum ai fost părtaș strădaniei noastre, așa să aibi ceva nou folos și din biruințele noastre, până cînd te vom putea împodobi și încărea cu mai bogată grația noastră, carea totdeauna o vei avea de la noi.

Dară, ca nu numai în tine, ci și în familia ta și în rămășițele tale să custe semnul dragostei noastre, cei spre tine, noi, din oșebită grația noastră, și din voită plecarea inimii noastre: întii, pre tine, Nicolae Olahul, carele ai avut tată pre Ștefan Olahul, mumă pre Virvára Ceásar și, prin tine, pre feciorii fratelui tău celui dulce și răposat, Matheu (carele pînă cînd a trăit, precum se spune nouă, ca un bărbat mărit, cu cinste a purtat judecatul crăiesc al Orăștiei și prefectura sârilor din Ardeal), pre Thoma și Mihail și pre fiica Ana Olahii, așîderea pre surorile tale cele dulci și pre bărbații lor, adecă pre Úrsula, carea acuma e măritată după Gheorghe Bona și pre Elena, care are bărbat pre Nicolae Óloz, și pre feciorii Ursulei, pre Nicolae Ceazar, pre carele îl are din bărbatul cel dintîi, Cristófor Ceazar, și pre Gheorghe Bona, carele are tată pre Gheorghe Bona, pre tine adecă, Nicolae! și, prin tine, pre numitele tale surori, cu bărbații

lor, pre nepoții tăi pre toți și fieștecare prunc al lor și pre toți și pre toate, carii și care se vor naște pre lege dintr-înșii și dintr-insele, vă întărim și, cit este op, cu puterea crăiască, carea o avem din mila lui Dumnezeu craiul romanilor, al Ungariei, al Bohemiei ș.c., cu nouă boieri vă dăruim și prin dăruire nouă vă dăm toate podoabele, privilegiurile, slobozeniile, scutirile și cădintele cele strămoșesti ale voastre și ale boierimei nemțești, care le-ai primit tu de la numiții strămoșii tăi și cu care trăiesc și se folosesc și alți nobili din sintă împărăția romanilor și din crăimile Ungariei, Bohemiei și altor țeri ale noastre, de la a patra semință și despre tată și despre mumă născuți și vrem ca nobili ca aceștia să vă zică, numească și aibă pururea toți și fieștecare, măcar de ce condiție, înălțime, stat, treaptă și deregătorie vor fi.“

Acı apoi serie țimirul care l-a dat familiei lui Nicolae Olahul, cu asemănare la virtuțile lui. După aceea iarăși zice: „Așa sint începuturile tuturor neamurilor celor prealăudate, întru carii românii, neamul tău, nu sint cei mai de pre urmă, despre carii se știe că sint prăsiți din Roma, doamna și stăpina împărățiilor și s-au așezat într-o parte a Dachiei ceii preabogate, carea se zice Țeara Muntenească sau Valahia, ca să apere ținutul romanilor de năvălirile protivnicilor din vecini, de-unde acuma încă români să cheamă în limba sa. Unicornul (șin țimir) drept aceea înseamnă nobilitatea neamului și deodată și istețimea, căci ce esto asprime în fiară, în om aceea este tărime, de carea e vestită vița românească, maica generarilor celor mai vestiți, dintre carii esto și Ioan Huniadi, tatăl marelui craiului Matiaș și cei de pre timpul lui mai mari ai tăi.“

După ce a înșirat aci, unde și cum să se folosească cu țimirul, zice:

„Așadară nici unui om să-i fie slobod a călca decretul acesta, sau, de l-ar călca cineva, să știe că minia noastră o va simți și va plăti o sută și zeco marce de aur curat, gimătate fiscului nostru și gimătate celui ce va fi vătămăt. Ba, ce e mai mult, toate acestea le dăm, dăruim și orînduim

prin acestea, care sînt întărite cu înduplicata pecetea noastră. Dat în Poșon, prin mîinile preacinstiului în Hs. părintelui și domnului Petru de Varda, arhiepiscopului Strigoiului ș.c., în anul Domnului 1548, al crăimilor noastre, a romanilor 18, a celorlalte 22, în 23 noemvrie. Acesta e diplomatul cel vestit.

Anul 1551. Gheorghe Martinusie sau Monahul, episcopul cel lătesc al Orăzei-Mari, credinciosul cel fătarnic al craiului Ioan Zapolia și tûtorul cel crud al lui Ioan Sigismund, fiului crăiesc, nîtîndu-și de detoria cea popească, încă în anul trecut se sculase asupra clientului său, Ioan Sigismund, și a mîne-sa, crăiesei Isabelei, și începuse a se înțelege cu craiul Ferdinand I în vînzarea Ardealului, carea o a și săvîrșit în anul de-acum, căci zic *Analii secuenești*: „În dumineca după Preasînta Troiță, Gheorghe Monahul a încungiurat iarăși Bălgradul și după 12 zile l-a și luat, dîndu-i-l Franțisc Horvat. Acuma a adus în țeară pre Ioan Baptista Castăld cu nemții și spaniolii. Crăiasa Isabela în Cluș-Minăstur a dat țeara craiului romanilor și o a delegat de credincioșirea cu carea era detoare fiului său. Spre mai mare mărturie a lucrului, pre Ana, fata craiului romanilor, o a făgăduit muiere craiului Ioan Sigismund. După aceea crăiasa Isabela a ieșit din Ardeal dimpreună cu fiul ei și așa a rămas neamțul în țeară. Turcii au încungiurat Timișoara, au luat și Lipova, carea iarăși o a luat înapoi Gheorghe Monahul, în 5 noiemvrie din anul acesta.”

Ardealul l-a luat craiul Ferdinand I după legătura, carea o am adus eu la anul 1538. Tătuși, Gheorghe Martinusie nu se poate apăra de păcatul vînzărei, căci trebuia să țină lîngă Ioan Sigismund mai mult decît lîngă Ferdinand, ci el alta avea în cap, precum se va arăta acuși. La luarea Ardealului, precum arată Ștefan Catona, a trimis craiul Ferdinand, în 29 martie din anul 1551, pre Thoma Nadășdi, judecătorul curței crăiești, pre Andrei Batori și pre baronul

Sigismund Herberstein, cărora le-a fost poruncit, ca înțelegându-se cu Gheorghe Monahul, să tragă în partea sa și pre domnii românești. Ci porunca aceasta a o plini nu li s-a sfetit, cum se va arăta la anii viitori.

Gheorghe Martinusie sau Monahul, precum mărturisesc toți istoricii, iară mai ales Iștvanfi și preavestitul Enghel, după ce a ieșit crăiasa Isabela cu fiul său din Ardeal, întru aceea s-a străduit, cum ar putea scoate pre nemți și ținea el Ardealul, pentru carea s-a fost și înțeles cu oarecare beglerbeg turcesc, ci sfatul lui fu dovedit prin oarecarele dintre prietenii lui, drept aceea Castald l-a și tăiat în Vinții-de-Gios, în 17 dechemvrie din anul 1551. Lângă Martinusie fiind Franțisc Vaș, strămoșul comitilor Vaș de Teaga, carele se numește de Iștvanfi, *puer Franciscus Ferreus*, și întinzându-i o sabie să se apere de spaniolii, carii venise asupra lui, un spaniol i-a tras o palmă, de a căzut în cur și lui alta nu i-a făcut, dară pre stăpînu-său, Gheorghe Martinusie sau Monahul l-au omorît.

Așa și-a sfîrșit viața Gheorghe Martinusie sau Monahul, carele prădase și pre bieții, peserii românești, cum s-a zis la anul 1543. Despre Martinusie acesta așa scrie Samoil Cheuleșeri: „Din *Istoria ardelenescă* a luminatului cancelarului Wolfgang Betlen se știe că, după moartea lui Martinusie, s-a aflat în cetatea Gherlei, cea de el făcută, aur nelucrat, funți 872, sloi de aur, funți 20, de argint nelucrat, funți 1387, sloi de argint, funți 466, galbeni de ai lui Lisimah 4 000, dintre carii fieștecăre făcea patru galbeni ungurești.“ Iată cum s-a folosit călugărul cu răpirea de la români!

Anul 1552 ...După ce s-a înturnat din Ardeal Ștefan VIII, i s-a întâmplat uciderea; căci scrie despre dînsul Orihovie, precum urmează: „Între tiranii moldovenesți, Ștefan, feciorul aceuia Petru, pre carele l-a bătut Ioan Tarnovschi la Obertîn (în anul 1531) și fratele lui Elia, despre carele s-a arătat mai înainte (la anul 1551) că s-a turcit, a fost

cel mai cumplit tiran; căci primind domnia de la fratele său, tot felul de tiranie a pătrat, nelăsând vreuna... Și imărinind din zi în zi tirania, nici trecînd vreo cirtă, în carea să nu chinuiască pre cineva, au fugit lăcuiitorii Moldovei, și între dinșii mai mulți boieri de divan, în Polonia, și au primit arme în oastea crăiască, pre carii în tot chipul vrea să-i aibă tiranul, ca să-și sature inima cu uciderea lor. Era trimis, în anul acesta, de craiul (Sigismund avgustul) la Soliman ca se înnoiască legăturile, Valentin Dembisch, castelanul din Dientens, bărbat harnic... Pre acesta a vrut Ștefan să-l prindă din Colm și să nu-l sloboadă pînă cînd nu-i va da craiul pre toți cei fugiți. Ci sfatul acesta s-a oblicit de solul și el s-a înturnat în Cracovia, lăsînd solia. Ștefan -văzînd că nu-și poate plini pofta, și-a băgat în inimă să omoare tot divanul și, după pilda frate-său, să se turcească și el; și să vindă țeara la turci. Întru deznădăjduirea aceea și-a adus dascalii și două curve de la turci, ca pururea să fie lingă dînsul, de carii amăgindu-se, din zi în zi sporea înobiceuirile turcești."

După acestea prea prelung scrie Orihovic, că boierii cei fugiți s-au rugat de Nicolae Sieniówski, prefectul oștilor crăiești din Rusia, să le fie întru ajutor, ca să-și poată pune domn pe Petru, culcierul (*pincernam*) Moldovei, care era de față în oastea crăiască și că Sieniowski le-a și făgăduit ce au cerut și au venit cu oastea pînă la Nistru. Apoi zice: „Întru aceea înștiințîndu-se despre voia lui Sieniowski moldovenii, s-au înțeles cu cei ce erau în oastea crăiască, au pus termin cînd să omoare pre tiranul... Și le-a slujit norocul, pentru că aflînd tiranul modrul acesta de a pierde tot divanul, ca să-i cheme pre toți la ospăț, către sfîrșitul lui avgust, și acolo, în ospăț, să-i omoare, ei au întrecut ziua pusă și sfatul lui. Căci aflînd pre tiranul la riul Prutului, unde mersese să se dezmiere cu curvele, numai cu 17 păzitori, și tinzîndu-și cortul lingă rîu, dormea noaptea cu curvele, au dat preste el și au început a-l săgeta, carele deșteptîndu-se din somn prin larma păzitorilor, după ce au

fugit aceștia, tare s-a apărat împotriva celor ce năvălise preste el, pînă cînd au smulț moldovenii cortul, din carele bine se apăra. Atunci a început a se ruga să-l iarte și să ia aurul, care-l avea la el, dară nencetînd boierii, cînd mai murea de ranele cele multe, a strigat: „Omoriți-mă dară!” Capul lui cel tăiat, boierii iarăși l-au cusut la trup și l-au trimis de l-au îngropat lingă tată-său, fără de prohod, cum se cuvenea unui tiran.“

...Despre Valahia așa scrie la anul acesta Natale comitul: „Fiindcă Mircea, voievodul muntenesc... aflînd prilej, pre Radul (el îl numește Randulf) îl izgonise din domnie și cuprinsese scaunul acela, Radul, carele ca un măzil, slujea cu arme generarului Castald (el îl numește Castalie), a cerut ajutor de la dînsul, să-și răscumpere domnia sa, care după tată-său, cu cădîntă i se cuvenea lui. Pentru că Radul își băgase în cap au să piară vitezește, au să piardă pre Mircea, pentru că din domn făcîndu-se privat, atîta schimbare nu putea suferi cu inimă direaptă. Drept aceea se silea să aducă pre Castald ca să nu-l lase pre el, cel mai nefericit, căci va fi de Ferdinand și țeara aceea o va dobîndi... Castald i-a și făgăduit ajutor... și i-a dat 1 000 de haiduci și 600 de călăreți, carii mai înainte foarte bine se purtase împotriva taberei lui Mahomet. La aceștia s-au adăogat unii, carii doreau să pună iarăși domn pre Radul și carii mai gata erau a pieri decît a mai răbda tirănia; înțelegînd acestea Mircea și-a strîns putere, la 80 000 de ostași, cu 36 de tunuri, la Tirgovește (el îl cheamă Zergoniști) și s-a tăbărit la cîmp. Radul cu toată sirguința nu și-a putut aduna mai mulți ostași de 12 000, care putere fiind puțină, nu cuteza prietenii Radului a arăta cu ce inimă sînt către tiranul. Ci Radul bine știînd că mai toată puterea prinților stă în bunăvoința supușilor, s-a întîmpinat fără de frică. Mircea povățuia 600 de călăreți turcești, în fruntea bătăiei, pre carii îi socotea a fi buni stilpi asupra lui Ioșu. Radul, după ce s-a întîlnit cu Mircea, și-a întocmit oastea de bătăie, mai virtos că almintrelea n-ar fi avut cu ce să-și țină oastea. Mircea se grăbea cu

bătaia, ca nu cumva să vină ajutor nou Radului. Radul, după ce s-a pornit la șes, și-a împărțit oastea în două, carea mai toată sta din pușcași. Când a venit pînă unde slujește o săgeată, a stat oastea înaintea Mircei, carele socotind că sînt mai mulți protivnici, de cum se zicea, se temea de înșelăciune. Drept aceea pre ai săi i-a strîns laolaltă; preste obiceiul său; atunci pușcașii Radului, neașteptînd vreun semn de bătaie, cu atîta groază au început a pușca, cît turburînd rîndurile cele dintîi, mulți turci au oborît; ceilalți văzînd pierirea celor dintîi, au prins a fugi. Radul, de altă parte, s-a apucat de ei cu călăreții și pedestrașii... și stricîndu-i cu gloanțele, i-a alungat pre toți. Mircea s-a mintuit cu fuga, Radul s-a cărat după el, ci Mircea cu 500 de turci a scăpat preste Dunăre. Căzut-au în bătaia aceea despre partea Radului 700, iar despre partea Mircei 10 000. Cariu au mai rămas au trecut la biruitor și Radul și-a căpătat iarăși domnia și a intrat în Tîrgovești, cu mare pompă.“

Anul 1555. Frumos este tractatul care l-au avut solii craiului Ferdinand I cu împărăția turcească pentru Ardeal. Drept aceea îl pun aci, întors de pre lătinie, precum se află la Anonimul din Bălgrad: „Tractatul împăratului turcesc despre cererea lui Ferdinand I, craiului romanilor, prin solii lui făcută în anul 1555.

Maiestatea crăiască a romanilor cu puțin mai nainte de lunile acestea trimesese pre Augérie Borogbéc flandrul, solul său, la Poarta preaputernicului împăratului turcesc, ca împreună cu cei mai dinainte doi soli, Antonie Verantie și Franțisc Zai, să se roage preaputernicului împărat, pentru Ardeal și celalalt ținut al răposatului preanserinatului craiului Ioan și să dea acele zece mii de galbeni, care le trimesese prin Augerie, în nume de dare pentru Ardeal și celalalt ținut al fiului craiului Ioan. Și după ce au mers acei trei soli în Amásia, cetatea Capadochiei, și, din porunca craiului, au început a lucra pentru Ardeal și celalalt ținut al fiului craiului Ioan și au înbiat cu cele zece mii de gal-

beni, îmbiarea nu s-a primit. Carea văzîndu-o solii, după porunca ce o avea, almintrelea au prins lucrul.

S-au rugat preaputernicului împărat, ca, în locul fiului craiului Ioan, să primească fiu pre craiul lor și crăimea Ungariei cu Țeara Ardealului să o dea lui, nu pentru zece mii de galbeni pre an, cît plătea fiul craiului și preanserinata crăiasa, muma lui, ci pentru mai mare dare pre an, că atîta va da, cît se va pofti.

Împăratul de pofta aceasta, atîta s-a ferit, cît a poruncit domnilor bași să le spună că necum Ardealul, dară nici un sat din ținutul fiului craiului Ioan, nu pentru darea aceea, ci nici de ar împlăea Ardealul cu aur și cu argint îi va da și că pre fiul craiului Ioan, de mult l-a primit fiu, cînd l-a mîntuit pre el și pre preanserinata muma lui din închiderea în Buda și l-a luat în brațe și i-a jurat că-i va fi pururea patron.

După ce au căzut solii și din nădejdea aceasta, au început a mîntui pe craiul său, pentru că a cuprins Ardealul și partea Țerei Ungurești de la fiul craiului Ioan și de la preanserinata doamna, muma lui, zicînd că craiul lor, nici prin Gheorghe Monahul, nici prin alți baroni, ci prin însa crăiasa s-a chemat să cuprindă țeara. Dară zisele cele mai dinainte și baterea Bălgradului în 21 de zile, spunîndu-se prin Mahomet, dragomanul împărătesc, crăiasa s-a mîntuit și craiul romanilor cu solii au rămas de scăderea lor. După aceea cu osîrdie s-au rugat solii de domniile bași ca să stea în partea craiului lor, că craiul nu le va fi nemulțămitor, de vor lucra pentru dînsul la împăratul, căci craiul, afară de aceea ce ar da domniilor sale, va da pentru Ardeal pre an preaputernicului împărat cîte 150 000 de galbeni și va ținea pururea nevătămată credința împăratului și înălțatei Porței sale.

Bașii au răspuns: Că împăratul este în vîrstă de ce a zis odată, se ține de aceea. Și fiindcă Ardealul și partea Ungariei o a făgăduit odată fiului craiului Ioan și mine-sa, de ar da altul atîta aur cît este Ardealul, nu le va da. Și

fiindcă cuvintele împăratului sînt neclătite, să nu mai vorbească despre aceea, ci de au altă ceva de a vorbi, să facă repede că împăratul stă să pornească să meargă întru ajutor fiului craiului Ioan și mine-sa și să strice sfaturile craiului nemțesc.

Solii văzînd că după ce toate le-au cercat, nemica au isprăvit, au zis către domnii bași, că vreau să audă aceasta din gura împăratului, că ei sînt trimiși la împăratul și nu la domnii bași. Pentru vorbele acestea s-au scirbit bașii; tătusi, i-au slobozit și intrînd la împăratul, le-a zis: nu poate, nu poate, că eu am dat odată Ardealul și Ungaria fiului craiului Ioan și mine-sa și făgăduința noastră rămîne la ei. Auzind aceasta solii, s-au legat la robie vecinică, de nu va înturna craiul lor toate, că ei au poruncă despre aceea, ci s-au rugat preaputernicului împărat ca spre întoarcerea acelora, să pună termin ca să se facă toate cu cinste și fără de vărsare de sînge.

Preaputernicul împărat măcar că orînduise toată oastea din Thracia și pre voievozii moldovenesc și muntenesc, să ducă înapoi pre fiul craiului Ioan și pe preanșerinata muma lui, tătusi, ca se nu se vadă că-i este sete de singele creștinesc, precum zicea Carol (V) și Ferdinand (așa a vorbit împăratul), a îngăduit craiului romanilor ca să întoarcă Ardealul și partea Țerei Ungurești fiului craiului Ioan și preanșeratei mamei lui, șese luni, adevă de la luna nouă a lui iunie pînă la luna veche din noemvrie, poruncind, prin Augerle flandrul, unul dintre trei soli, craiului romanilor, ca pînă atunci să întoarcă toate, cîte a luat, ce, de va face, împăratul îi va fi prieten, de nu va face, va simți războiul gata.

Și a poruncit preaputernicul împărat tuturor beglerbegilor săi, ahagilor și voievozilor românești, ca, necăutînd la iarnă sau la vreme rea, pre a șesa lună toți să fie în arme și să înceapă de toate părțile asupra țărilor lui Ferdinand. Poruncit-a și bașei din Buda ca pînă atunci să apere pe credincioșii crăiesei și ai fiului ei de asuprirea oamenilor lui Ferdinand. Acestea s-au făcut în anul 1555."

Seris-a Soliman II și o epistolă craiului Ferdinand I prin Augerie flandrul, carea o poți afla la numitul Anonimel din Bălgrad.

Anii 1560, 1561. Lung aș fi de aș aduce cuvintele tuturor istoricilor carii au scris despre Despot, tiranul Moldovei, căci unii, precum și Ioan Sommer, au scris cărți întregi despre dinsul. Drept aceea eu numai ale acelor cuvinte le voi aduce aci, din care să poți înțelege istoria anilor acestora, apoi la sfârșit îți voi număra pre mai mulți, carii au scris despre același Despot. Așadară, zice viața lui cea din scrisorile lui Fógaci alcătuită: „Iacob Basilic, Heráclid numit, s-a prăsit din ostrovul Candia din tată prost, carele slujea pe simbric la corábii. Numele cel adevărat i-a fost Ioan, porecla Basilic. Pre acesta încă de prunc l-a comîndat tată-său oarecărui grec, anume Iacob Heraclid, care să fălea a fi din sămînța prinților ostroavelor Samos și Paros... și povățuia vreo cîțiva călăreți grecești în slujba împăratului Carol V. Drept aceea Iacobb acesta pre pruncel Ioan l-a dat la învățătură și cînd a murit l-a comîndat prietenilor săi, ca pre un fecior al său. Prietenii lui Iacob Heraclid au împărțit între sine averile, iară Ioan Basilic a luat diplomaturile lui, cele de la împăratul Carol V, și numele, ca cu atîtă mai lezne să poată înșela de-aci înainte pre cei nepricepuți. Acelea sunau despre dăruirea unor ostroave a stăpinului său, despre care nici nădejde putea avea de a le căpăta și i se da putere de a face cu numele împăratului, doctori, poeți încoronăți și protonotari. După moartea lui Iacob, a slujit Ioan între greci, ca un ostaș de rînd. De-aci a trecut în Belgii, la crăiasa Maria; de-acolo străbătînd Galia și Germania, mai pre urmă a venit în Polonia.

Acolo, după ce a luat numele lui Iacob Heraclid, a început a povesti, precum auzise din Iacob (dară ce are un grec, carele este născut în undele cele mai de pre margini ale Evropei, cu românii!), că el este prăsit din sămînța prin-

ților moldovenеști. Deci muierea lui Alexandru (V) Vodă, din evlavie muierescă l-a chemat la sine și s-a crezut a fi Iacob Heraclid, carele murise de mult. În Moldova el lezne s-a înțeles cu boierii, pentru că Alexandru (IV) era mare tiran... Drept aceea începînd a i se pricepe lucrurile și temîndu-se, a fugit în Ardeal ș.c.“

Istvanfi, carele trăia pre acele vremi, scrie: „Din numărul grecilor celor făloși a fost și Iacob Basilic acesta, carele fiind din Samos sau, cum vreau alții, din Creta sau Candia, pentru că din firea sa era sumeț și mindru; tot în familiile cele luminate se vîra și aceasta o a și arătat în genealogia sa cea mincinoasă, carea o a tipărit în Brașău, ca cum ar fi fost întărită de împăratul Carol V, măcar că sint carii zic că genealogia aceea încă o a furat de la Iacob Heraclid... Despot acesta, după bătaia carea o a avut împăratul Carol V în Morîni, la Teroana, cu frîncii, îmblînd mai toată Germania, a venit în Polonia și de-acolo în Moldova, unde s-a împrietenosit cu Alexandru, prințul Moldovei, după multe meșteșuguri ale lui; căci zicea că el este dintr-o sămîntă cu Ruxanda, carea era din sămînta domnilor Moldovei, și aceea vrea să o arate cu o cărticea tipărită, ce mult a plătit la neamul ne-nvățat; pentru aceea s-a și primit de Alexandru Vodă și cu toate, cîte îi era de lipsă, s-a și ajutat și de el și de Ruxanda, muierea lui.

Un an întreg Ioan Basilic n-a plinit în Moldova, pentru că au s-a adevărit, au au avut prepus despre dînsul că s-a înțeles cu boierii să omoare pre Alexandru Vodă și să răpească el domnia. Drept aceea a trebuit să fugă întîi în Valahia, apoi în Brașău, și aceasta cu atîta o a făcut mai lezne, că învățase ceva și românește... Din Brașău, fiindcă Alexandru Vodă îl cerea la moarte, și Ioan Sigismund (adecă în anul 1559) era să-l dea, a fugit noaptea, prin ajutorul prietenilor săi, și atîta a îmblat ticălos, pînă cînd a agiuns la Albert Laschi, în Șepuz. Acesta moșteneva acolo multe bunuri căpătate de la craii ungurești și cu puțin mai nainte luînd și e muieră pre văduva lui Gheorghe Șeredi, prea mare

avuție luase cu dînsa. Primindu-se cu toată cîntea de Albert Laschi, Ioan Basilic, fiindcă acesta nu avea cu ce să poată începe ceva, s-a rugat de Albert Laschi, arătîndu-i mai nainte cine și de ce neam este, de ajutor, făgăduindu-i că el încă îi va sluji pentru facerea de bine. Pre care nu l-a aflat depărtat de cererea sa. Și era Laschi prăpăditor și rîvnitor de bunurile altora, căci bunurile cele multe, care i-au fost rămas de tată-său și care le căpătase nu de mult cu înșurăciunea, toate le prăpădise, întru atîta cît se zicea că este născut spre prăpădirea banilor. Tătuși, cu puțin după aceea și-a vîndut bunurile și căpătînd zece mii de galbeni pentru dînsule, acelea le-au dat lui Ioan Basilic, făgăduindu-i că întru toate va sta lîngă dînsul. Cu banii aceia s-au plătit ostași, nu mulți, ci atîta cîți se vedea a fi de lipsă ca să se poată apuca. Pentru că Despot își băgase în cap că toți aceia cu carii se sfătuiseră asupra lui Alexandru Vodă, îndată vor sta lîngă dînsul asupra tiranului.

Drept aceea gătind ce era de lipsă și oștile și luînd cu sine opt tunuri mari, a pornit spre munții carii despart Ungaria de Polonia, unde a aflat plaiurile pázite de poloni, din porunca craiului Sigismund Avgust, carele nu vrea să treacă Despot prin țeara lui-asupra lui Alexandru Vodă, ca nu cumva să se mînie Soliman. II, al căruia client era Alexandru Vodă. Vrînd Laschi și Despot să treacă cu puterea, fură învinși de poloni și au pierdut și tunurile...

După ce nu i-a slujit norocul întîiași dată lui Despot, nu și-a pierdut inima, ci a agiuns la Franțisc Zai, prefectul lui Ferdinand I, din Ungaria-de-Sus, la carele fiind necunoscut, a dus și pre Laschi cu sine. Drept aceea dăruind pre Zai și multe făgăduindu-i... la atîta l-a adus, de împreună s-a rugat prin cărți de Ferdinand I ca, din îngăduința și cu ajutorul lui, să poată înnoi războiul asupra lui Alexandru Vodă; căci mai cuvîne-se ca Ferdinand să aibă, în Moldova, un client al său, decît să domnească într-însa un tiran, care ține cu turcii și este împotrivitor creștinilor.

Ferdinand a primit cărțile acestea, cînd mulți consi-

liari nu erau de față, tătuși treaba o a spus celor ce erau de față, lui Nicolae Olahul, arhiepiscopului Strigonului, lui Thoma Nádașdi palatinului... și episcopilor, celui din Zagabria, lui Gheorghe Drăscovici și celui din Oradea-Mare, lui Frantisc Förgaci, carii după ce au răspuns ce li s-a părut, a întrebat și pre nemți. Nu se nărăvea sfaturile, pentru că unii ziceau că nu trebuie ajutat Despot, carele nu se știe cine și de-unde este, nici trebuie ațîțat Soliman, cu carele vreau să facă pace; ei alții carii erau mai sprinteni la fire, sfătuiau ca să se facă a nu ști și îngăduind să stea lângă Despot, carii vor vrea de bună voia lor, să-l și ajute la călătoria aceea... Sfatul acest de pre urmă a mai plăcut chesarului; și a scris lui Zai ca ținînd lucrul întru ascuns, să facă toate cite vor fi de lipsă și lui Despot i-a dăruit șese mii de galbeni. Zai primind porunca chesarului și sfătuindu-se cu Laschi și cu Despot, a chemat pre Antonie Secheli, povățuitorul cel vestit, și, după multe făgăduințe ale lui Despot, l-a adus de a primit povățuirea războiului acestuia, căruia s-a adăogit Ioan Petru Rosél burgundul cu frate-său Clavdie și cu Hartinie Légmanul, carii povățuia o sută de pușcași călare. Și dîndu-se tuturor slobozenie de a merge cu Despot, s-a mai lipit de ei Ioan Villeiu frîncul... cu o sută de călăreți și o sută de pedestrași. Mers-au și din Silesia 150 de călăreți supt Petru Sedlichie și pedestrași nemțești încă s-au luat din Cașovia și din alte cetăți despre margini, dară nu mulți; așa cît cu toții era ca la 2 000 de ostași sau ceva mai bine. Sînt carii zic că numai 1 600 de ostași au fost. După ce s-a adunat oastea aceasta, măcar că Laschi însuși vrea să o povățuiască, tătuși a trebuit să lase povățuirea lui Antonie, așa poftind acesta și și ostașii...

Și ca să meargă lucrul mai pre ascuns, au făcut veste că a murit Despot și Laschi a și îngropat în beserica cea mai mare din Cheșmare un copîrșău gol, ținînd pre Despot ascuns într-o parte a cetăței, despre carele numai un șerb preacredincios știa. Drept aceea pornind Despot cu Laschi și cu Antonie și ducînd opt tunuri cu sine, au trecut prin

Ungvar și lăsînd Serédnia de-a stînga și Muncaciul de-a dreapta, au agiuns la munții rutenilor... și știind că prefectul leșese le va împedeca calea, mai nainte de a-și strînge acesta oastea... au trecut la orașul Stepénic, ce este în marginea Moldovei. Scosese și Alexandru Vodă, înștiințat fiind de poloni despre venirea lui Despot, la 25 000 de oameni în cîmpii Sucevei, ei aceștia mai mare parte erau proști fără de arme... A pornit, așadară, Alexandru Vodă cu oastea sa și ducînd tunuri a întărit puntea de preste apa, carea trebuia să o treacă Despot (Ureche vornicul cheamă locul acesta, Verbia), care lueru văzîndu-l Despot și văzînd și aceea că din oastea lui Alexandru Vodă nici unul se gata să treacă la el, el însuși se gata să fugă îndărăpt de nu s-ar fi tras pre lingă apă în gios Antonie cu oștile, făcîndu-se că pre acolo vrea să treacă apa. Care văzînd-o Alexandru Vodă și sfătuindu-se cu Mozoc, generarul său, a poruncit de au tras tunurile de la punte mai în gios și cu nepriceperea sa nu s-a putut folosi cu ele. Pentru că înturnîndu-se cu pripa ostașii lui Antonie, au cuprins și puntea și tunurile și celor ce-i urma le-au făcut slobodă trecere... și îndată au început bătaia. Moldovenii, carii erau amestecați cu 2 000 de ianiciari și cu călăreți turcești, nici cea dintîi năvălire a ostașilor lui Antonie o a suferit, sau pentru că li s-au spăriat caii de sunetul puștilor, la ce nu erau dedați, sau pentru că nu erau cu credință către Alexandru Vodă. Pre carii gonindu-i Antonie și pușcașii burgundești și frîncești, pre mulți au prăpădit dintre dinșii. Despot și Laschi apucîndu-se de oastea ce se povățuia de Alexandru Vodă, de Mozoc și de Bodnăr și venind și Antonie, așîșderea o au resipit și luînd multe steaguri și toate tunurile, au făcut biruință deplin. Tăiatu-s-au în zioa aceea dintre moldoveni la 3 000 și ianiciarii mai toți, și s-au prins foarte mulți, pre carii după aceea i-a slobozit Despot, din sfatul lui Laschi și al lui Antonie, ca să-și cîștige nume bun la moldoveni. Despre Alexandru Vodă se zice că el, în fruntea oștilor, vitezește purtîn-

du-se, pre un ungur l-au tăiat cu mina sa. Ci văzîndu-se numai cu puțini rămas și el a prins fuga...

Întimplatu-s-a bătaia aceasta¹ în ajunul Sîntului Martin din anul 1561 și Despot a poruncit de o a zugrăvit în Iași, între icoanele cele adevărate ale domnilor moldovenesți, carea pictură, după moartea lui Despot, dimpreună cu alte lucruri ale lui, s-a astupat cu var, precum s-a stricat beserica, carea o zidise în orașul Bacău, șese coți de înaltă, întru pomenirea tătine-său (că și aceea scornise, că tată-său a fost boier de divan în Moldova și s-a omorît în Bacău, de Alexandru IV Vodă, precum scrie Somer, dară nu o săvîrșise.

Alexandru Vodă îndoindu-se de sfîrșitul bătăiei, muierea cu pruncii și toată averea sa, ce era foarte mare din jaful altora, o trimesese la Dunăre, poruncindu-i ca îndată să treacă, cît va înțelege că n-a mers bine războiul. Ce făcînd Ruxanda, în zădar a trimis Despot călăreți după dînsa, că aceștia n-an apucat fără numai un car cu puține și ieftine scule.

Despot, după biruință, a mers la Suceava, unde i-au ieșit înainte vlădicii cu tot felul de oameni, și cu lîtie l-au dus în cetate, ci el încă era înfricoșat auzînd că Alexandru Vodă n-a trecut Dunărea, ci se ține în țeară, la Prut, adunîndu-și oastea cea resipită, avînd 5 000 de turci în tabără, mai cu samă ianiciari și așteptînd întru ajutor și pe Petru III (nu pre Mircea), prințul Țerei Muntenesți... Sfătuindu-se Despot ce să facă, moldovenii l-au îndemnat să trimită o parte a oștilor asupra lui Alexandru Vodă; ci Antonie s-a împotrivit despărțirii oștilor zicînd; să strîngă țeara la arme și să amestece țerenii cu ungurii, nemții și irincii și așa, cu toții, să se ducă. I-a plăcut lui Despot sfatul lui Antonie și adunînd 25 000 de moldoveni la Suceava, cu aceia și cu oastea cea biruitoare a purces, ducînd cu sine și treizeci și doao de tunuri. După ce a sosit Despot la Prut, Alexandru

¹ E vorba de lupta de la Verbia din 18 noiembrie 1561.

Vodă a stricat puntea, carea o făcuse pe Prut, la orașul Hușului. Iară Antonie văzînd un sătuș dinaintea taberei ceii protivnice, ce era preste apă, a așezat tunurile într-insul și pre pușcașii ungurești și nemțești i-a ascuns prin-sălci și prin țărnișii Prutului și le-a poruncit ca, fără de știrea lui, să nu sloboază nici tunurile, nici puștile. Protivnicii carii erau amestecați cu turcii și aveau cu sine două mii de călăreți, preste carii era mai mare Mozoc, străjuind de cecalaltă parte a Prutului și văzînd suliițele oștilor lui Despot, s-au apropiat, și Mozoc, după ce i s-a dat credință, a vorbit pușintel cu Antonie, dară tunurile și pușcașii cei din leș nu i-a putut vedea de călăreți. Turcii încă gîndind că sînt apărați de rîu și neștiind înșălăciunea, s-au bulucit să vadă pre Antonie și tabăra lui Despot; iară Antonie atunci a poruncit de au slobozit toate tunurile asupra lor și pușcașii încă pre mulți au culcat cu gloanțele și ciți au scăpat, au fugit în tabăra lui Alexandru Vodă. Nici a întîrziat Antonie, carele vrea să se bată cu Alexandru Vodă, mai nainte de a sosi Petru III (nu Mircea) cu muntenii și tătarii a direge podul cel stricat, carele gătindu-l... ar fi trecut toată oastea în două zile; dară Alexandru Vodă nu l-a așteptat, ci a fugit întîi în Drăștior, apoi în Țarigrad, și ostașii lui s-au resipit care încătrău a putut. Așa biruind Despot prin virtutea și știința cea militărească a lui Antonie Șecheli, mai fără vîrsare de sînge, s-a înturnat cu mare bucuria tuturor la Suceava.

După ce s-a înturnat Despot, a poruncit ca moldovenii să dezbrace armele, care le prinsese întru apărarea lui Alexandru Vodă și să se întoarne la căsile sale. Ca să-și poată sfîrși scopul, a avut întru ajutor patru oameni înțelepți, carii au plecat norodul spre aceasta, adevă pre Bernovschi spătarul, pre Mozoc serdarul, pre Stroița logofătul și pre Gheorghie Revélles scriitorul; și ca să-și plătească ostașii, a avut bani din candelabrul carele l-a fost cinstit Alexandru Vodă mănăstirei Dintre Munți; pentru care lucru s-au și supărat moldovenii. "Acest punct mai de pre urmă l-am scurtat însumi.

Iară despre Despot, grecul cel fălos, mincinos, fătarnic, înșălător și adevărat tiran, mai scriu și istoricii aceștia: Rossin, Brentan, Brietie, Crusie, Spondan, Bașai, Ioan Sommer, Miron logofătul, pre carii îi poți ceti, de vei vrea, că eu m-am urit a mai scrie despre grecul acesta, la anii de-acum.

Anul 1563. Vai! neamului românesc! și iarăși vai! carele uitindu-și vița și sămînța, geme sub jugul altor neamuri, nu pentru altă ceva, ci numai pentru ne-nvățătura, nedragostea între sine, nepriceperea sa și viclenșugul neamurilor celor străine, care cu frumoase pretesturi, mai ales ale legii creștinești, în carea eu vreu să mor, înșală pre bieții români, de-i stăpinesc și în ziua de-acum. Nu vreu eu să numesc neamurile acestea, ci numai atita zic: ce păstor ai, ale căruia cuvinte nu le înțelegi? Vezi, socotește și judecă ce vreau arhieriei aceștia? să te învețe să-ți prindă partea pre lumea aceasta, au să te ducă la ceruri? Nu crede, o, române! pentru că numai punga ta o voiese, ca să-și imple pungile lor și tu să rămîni rob acelora, pre carii mai marii tăi i-au stăpînit oarecînd. Deșteaptă-te, drept aceea, o, iubite neamul meu, și ai minte! luînd pildă din moldoveni, al căror tiran, Despot, grecul cel blăstămat, așa a lucrat în anul de-acum.

Pre lîngă tirănia cea mare, carea o făcea cu bieții lăcui-torii Moldovei, Despot la atita a agiuns în anul de-acum, de a început a se făli că el este prăsit din sămînța împăra-ților din Țarigrad, uitindu-și ce a fost mințit mai nainte, despre vița și porodița sa. Drept aceea a făcut pre-ascuns două coroane de aur și-a mințit înaintea norodului, că acelea i s-au trimis din cer, în semn că el încă și împărat va fi, nu numai domn Moldovei; și cu minciuna aceasta pre mulți a și înșelat dintre cei mai nepricepuți, de o au crezut, precum se înșală și astăzi mulți din neamul românesc, de mai mult cred celor ce nici le fuge, nici le muge de dinșii, decît celor ce sint de neamul lor și mai se sfarmă pentru

binele lor; căci singele nu se face apă, precum este zicala. Pre lingă acestea, Despot, carele numai cit se arăta a fi bine credincios, ci întru adevăr era eritic, a început a aduna în Moldova pre mai mulți eritici, cum au fost episcopul cel cu muiere, Lusinie, Caspar Peucér, ginerele lui Meláncton, Ioachim Réticul, Ioan Somér acesta, carele îi scrie viața și alții; și în orașul Cotnar, unde lăcuiau atunci mai cu samă sasi și unguri, a făcut școală, în carea a pus dascali tot eritici și pe pruncii moldovenilor îi silea să învețe acolo, ba, ce e mai mult, pre unii prunci îi hrănea el însuși la învățătură. Făcut-a fost și bibliotecă în orașul Cotnari. Pre Lusinie episcopul încă pentru aceea l-a fost chemat la sine, ca să îndrepte lucrurile besericești și mai ales cele de căsătorie; căci întrase foarte rău obicei în Moldova, de cei căsătoriți, pentru fiece se despărteau și iarăși se căsătoreau. Pentru carea smintea scrie Somer că șese a văzut tăiați numai într-o zi. Și cum a lucrat cu proștii, așa a vrut să lucre și cu boierii, pentru despărțirile cele fără de cale, de căsătorie. Carea toate în sine au fost foarte bune, de s-ar fi făcut din bun sfârșit și nu din scopul acela, ca pre urmă, pre toți moldovenii să-i facă luterani. Oare nu greșesc și în zilele noastre unii și tocma dintre arhierii cei ce se țin pre sine pravoslavnici, carii își țin sfetnici și mai virtos secretari eritici, căci despre aceea nu mă mir că vreau ca pruncii românești să nu învețe românește, fără numai în limbile arhierilor, pentru că almintrelea cum ar putea domni preste români? ci despre acestea mai apriat voi cuvînta airilea, aci mă întorc la firul istoriei.

Afară de acelea, care le-am scris mai în sus, Despot, preste măsurile și stoarcerile cele tirănești, aruncase pre țeară, ca fieștecare om căsătorit să-i dea cîte un galben de aur, carea dare prea grea li s-a părut, mai ales oamenilor celor mișei. Întru aceea Dimitrie Visnovițchi, ațîțat de Albert Laschi, s-a rădicat cu oaste asupra lui; care lucru înțelegîndu-l Despot și-a gătit și el bastea sa și a purces spre Hotin. Pre cale l-a întîmpinat Piasoțchi, părcălabul lui

Laschi, de Hotin, și i-a spus că din porunca lui Laschi îi va da cetatea, de-l va lăsa să meargă în pace cu toți ai săi. Despot a primit făgăduința și a mers la Hotin. Acolo odineoară l-a încungiurat norodul și l-a rugat să iarte galbenul, cel mai nainte aruncat pe fieștecarea casă, sau să dea în mina lor pe Bernovschi spătarul, pe Mozoc serdarul, pe Stroiza logofătul și pe doi vlădici, zicînd că aceștia au pricinuit toate răutățile și supt Alexandru IV Vodă. Despot le-a făgăduit că-i va da și de-aci s-a început apoi răscoala asupra lui. Aci, la Hotin, a zăbăvit Despot cu oastea o lună și mai bine. Și văzînd că Visnovițchi cu Laschi nu ies din Camenet, s-a înturnat la Suceava.

Din Suceava a ieșit să cerceteze partea Moldovei cea de către Dunăre și mergînd pînă la Galați și Réghen, orașul neguțătorilor grecești, iară de-acolo la începutul vărei s-a înturnat iarăși în Suceava. Pînă cînd a călătorit Despot, a murit episcopul Lusinie, doară otrăvit de Bernovschi spătarul și l-a îngropat episcopissa lui în Iași, iară Despot, după întoarcerea sa în Suceava, măcar că avea o grecoaie la sine, căriia îi făcuse și o fată, s-a logodit cu fata lui Martin Sborovschi, palatinului leșesc, gîndind că prin căsătoria aceea mai tare se va întări în tirănia sa, și acuma se gătă de nuntă, făcînd nouă trăsuri și stoarceri, cînd iată a sosit timpul vrednicei răsplătiri pentru toate blestămățiile lui, care așa s-a întimplat:

Bernovschi cu Mozoc și cu Stroiza auzind despre pierirea sa, cea la Hotin făgăduită norodului, au început a se apăra pre sîne de tirănia lui Despot; pentru aceea se și zice că Bernovschi ar fi otrăvit pre Lusinie, pseudo-episcopul și duhovnicul lui Despot, și cînd se gătă mai tare Despot cu ai săi de pompa nunței, au făcut veste că au năvălit tătarii în Moldova. Cuvîntul boierilor l-au întărit și cei ce era lîngă Despot, și Despot a și trimis oastea cea străină mai mare parte cu vreo cîteva mii de români moldoveni asupra tătarilor și a încredințat povățuirea oștilor acestora lui Ștefan Tomșa și oarecărui boier, anume Dormán. Aceștia mergînd pînă la Nis-

tru, n-au aflat vreun tătar în ținutul Moldovei; iară boierii moldovenеști le-au zis că este numai meșteșugul tătarilor, de s-au tras îndărăpt, și pre unguri și nemți i-au așezat în noaptea aceea în niște sate vecine, iară boierii moldovenеști toată noaptea s-au sfătuit și în revărsatul zorilor au și omorît pre toți străinii; și boierii, carii nu mersese cu ei la Nistru, au încungiurat pe Despot cu ai săi în Suceava. Rămăsese cu Despot în cetatea Sucevei străini și moldoveni, 656 de ostași; aceștia au apărat cetatea și pe Despot cevași mai bine de trei luni.

Iară întorcându-se cei ce mersese la Nistru cu oastea, de-acolo și ei au mers la baterea Sucevei și acolo cu sila au pus domn pre Ștefan Tomșa, carele îndată a și orinduit toate, cîte erau de lipsă la baterea cetății, ci cei de lingă Despot, tare o apărau. Întru aceea foarte multă moarte s-a făcut în țeară, căci fetișoara lui Despot, carea o făcuse cu o grecoaie, s-a sugrumat în leagăn și muma ei s-a pus într-o mănăstire; rudeniile acelora, carii erau închiși cu Despot, s-au aruncat în apă și toate armencele, care se rugau la Dumnezeu pentru mîntuirea lui Despot, s-au omorît. Atunci s-au omorît toți străinii. Episcopissa lui Lusiniē s-a sugrumat, Gheorghe Reves, scriitorul lui Alexandru IV Vodă și sfetnicul lui Despot, s-a prins. Cetatea tătuși o bătea Ștefan Tomșa Vodă, ci se temea ca nu cumva să vină Dimitrie Visnovițchi rusul și să apuce domnia. Drept aceea au trimis boierii soli la Visnovițchi să vină la domnie și venind acesta, l-au prins dimpreună cu Piasoțchi și i-au trimis la Țarigrad, unde din porunca împăratului Soliman II, i-au spînzurat de coaste cu cîrlige de fier și așa au trebuit să-și sfîrșească viața bărbații cei viteji și slava rușilor.

Apărindu-se toema vitezește cei ce erau cu Despot și mai adeseori năvălind asupra celor ce-i încungiurase, într-o năvălire a lor a căzut și Bernovschi spătarul, capul congiuraților, nimerit de-o gloanță. Iară Ștefan Tomșa Vodă a trimis în Ardeal pentru ajutor, la prințul Ioan Sigismund Zapolia, carele i-a și trimis pre generalul său, Ladislav Radac, cu o mie

de călăreți și cu altă mie de pedestrași, după a căroră sosire la Suceava, nu mult a întârziat și Despot, ci văzînd că nu se mai poate apăra (căci ai săi încă începuse asupra-i), pe credința împăratului Soliman, a boierilor moldovenesti și a lui Ioan Sigismund a ieșit din cetate, foarte împodobit și s-a dat pre sine lui Ștefan Tomșa Vodă, carele nu mult a căutat la făgăduința de alții făcută, ci l-a tocat cu buzduganul, de-a murit ca un blăstămat, cum a fost Despot, tiranul, nu domnul Moldovei, că n-a avut vreo cădîință de a se mesteca la Moldova. Pierit-a Despot în 9 noiembrie din anul 1563, în vîrstă de 40 de ani, după ce-a tirănit doi ani și pielea capului lui, dimpreună cu pielea capului lui Ioachim Prudentie, carele îl urmase în 10 ani, pline de paie s-a trimis la Țarigrad. Așa scriu acestea Somer și Iștvanfi, pre carii eu numai cît i-am mai scurtat în cuvinte.

Miron logofătul zice că Ștefan IX Tomșa Vodă s-ar fi bătut și cu Petru III, domnul munteneș (nu cu Mircea), carele a fost venit pînă la Milcôv asupra lui Tomșa și că Tomșa a învins pe domnul munteneș și apoi, cînd domnise numai cinci săptămîni, a fugit dinaintea lui Alexandru IV Vodă. Ci bătaia aceasta a lui Tomșa cu Petru III, eu nu o poci crede, pentru că Somer și Iștvanfi nu scriu despre dînsa, dară scriu amîndoi că Ștefan Tomșa Vodă, după ce a potopit pe Despot, pe Dîmitrie acela, carele rîvnea domnia muntenească, l-a însemnat la nas, ca să nu poată domni și apoi l-a ținut prieten așa de bun, de cînd a și fugit de fața lui Alexandru IV Vodă, cînd a venit să domnească a doua oară, tunurile sale, lui cu alt boier, le-a încredințat. Doară pentru Dîmitrie acesta să fie fost bătaie între Tomșa și între Petru III? Dară pricina aceasta încă nu o poci primi, căci ce ar fi avut Tomșa, pentru ce atîta să apere pe Dîmitrie?¹

Cînd a venit Alexandru IV Vodă la a doua domnie a Moldovei, adecă în sfîrșitul anului de-acum sau la începutul

¹ Tomșa aflînd că vine Alexandru Lăpușneanu să ia domnia, i-a ieșit înainte la Dunăre și, cu toate că Lăpușneanu era ajutat de munteni, Tomșa l-a respins.

anului viitor, nu mă pricep; pentru aceea a doua domnie a lui o trec la anul viitor. Aci numai atita mai zic, că eu așa aspru scriind despre Despot, n-am vrut nici vreu să vatăm vreun neam, că neamurile toate au preț înaintea mea și cu mult în mai mare preț sînt arhieriei neamurilor, numai să nu fie de năravul lui Despot.

Anul 1569 ...Bogdan IV, domnul Moldovei, carele bine se odihnea supt aripile Porței turcești, după ce a murit mumă-sa, doamna Ruxanda, la atita nebunie a agiuns, de s-a împrietenosit deplin cu polonii cei făloși, cari n-au ajutat vreodată pre neamul românesc și mai virtos pre moldoveni, ei tot întru aceea s-au silit, cum ar putea supune și Moldova, de unde au și urmat atitea vărsări de sînge între dinșii și între moldoveni, cite s-au arătat la anii trecuți. Din care prietensug, la atita a venit Bogdan IV, de, în anul acesta 1569, precum arată diplomatul de la Doghiel, a jurat crăimei și craiului Poloniei, lui Sigismund avgustul, că le va fi credincios și întru ajutor împotriva tuturor, afară de turc, cînd vor avea război cu toată puterea și în persoana sa, iară almintrelea le va da leșilor spre toată lipsa lor, cite 7 000 de ostași, nelegindu-se leșii să-i dea lui vreun ajutor, cînd va avea op de ajutor. Vezi nebunia omului tînăr! și la nebunia aceasta nu alta l-a plecat, fără numai căsătoriile cu polonii, pentru că pre o soră a sa, o măritase după Caspar Paniévschi rusul mai-nainte, pre cealaltă soră a sa o făgăduise lui Cristófor Sboróvschi și el vrea să se însoare cu fata lui Ioan Tárlo, cum scrie Goréchie. De-aci s-a întîmplat de el mai tot în Rusia și cu polonii și-a petrecut după aceea timpul, pînă cînd și-a pierdut și domnia și mai pre urmă și viața, cum vom vedea la anii următori.

Anul 1571. Într-un chip a certat Domnul Dumnezeu și Moldova cu doamna Ruxanda și Ardealul cu crăiasa

Isabela, tocmai pre o vreme; pentru că în pruncii acestor două femei s-au stins două sămânțe oblăduitoare, despre partea femeiască, adică și sămînța domnilor celor bătrîni din Moldova și sămînța crailor din Polonia. Carea stingere nu alții o au urzit, fără numai aceste două mame, care fiind dinsele rele, pe pruncii săi încă cu rău lapte i-au adăpat și rău i-au și crescut; drept aceea așa le-au și folosit, căci se stinseră cu sunet pruncul Isabellei, Ioan Sigismund, în anul de-acum, iară pruncii Ruxandei, în anul viitor, cum vom vedea acuși.

Nu așa a lucrat Chiajna, doamna Mircei III, cu pruncii săi, în Valahia, pentru aceea au și domnit amîndoi feciorii ei, cum s-a zis și se va mai zice. Ci eu mă întorc la istoria Ardealului.

Ioan Sigismund, prințul Ardealului, sugînd veninul de la mumă-sa, Isabela, s-a însoțit cu eriticii și i-a băgat în Ardeal, între carii a fost și Blandrăta, doftorul lui, de la carele a supt arianismul, în care eres a și murit, precum scrie Brietie. Mai nainte de moartea sa, Ioan Sigismund trimisese pre Caspar Bécheși să facă pace cu împăratul Maximilian II, căci scrie Giulafi Leștan: „Văzînd Ioan Sigismund, cînd a fost la împăratul turcesc, cît sînt de nestătornice făgăduințele turcilor, iarăși a început a lucra de pace cu Maximilian II prin Becheși, carele a și făcut pace, spre mare bucuria tuturor creștinilor, întru al căriia semn, cumnăție încă a făcut atunci Becheși între împăratul și între Ioan Sigismund, logodind acestuia pre fata duxului din Bavaria. Acestea făcîndu-se, fără de știre vine veste că a murit Ioan Sigismund.” Despre a căruia moarte și următorul lui, așa scriu *Analii besericei din Brașău*: „În anul 1571 a murit Ioan II în Alba-Iulia, în 14 martie. Acolo s-a astrucat întru același an. Întru același an, în 25 mai, luminatul și măritul domnul Ștefan Batori de Șómlo s-a ales prinț Ardealului și locutenent al părților Țerei Ungurești.” Așîderea scriu mai mulți, între carii sînt Rosin și Brietie.

Eu însemn aci că Dumnezeu cel de Sus, prin crăiasa Isabela și prin fiul ei, a început a bate pre românii din Ardeal, pre cariți îi mîncase papa de la Roma mai nainte; căci nu s-au plecat lui să-i fie dobitoace, nu oi sufletești. Care lucru l-am arătat la anii trecuți și tocma s-a adevărit în timpul, în carele scriu acestea, că fieștecare episcop numai atîta putere are, cită i-a dat Domnul nostru Is.Hs., nu cită i-a dat împăratul Foca, Carol cel Mare, Mahomet II sau Bonaparte de-acum. Aceasta este credința cea adevărată. Care are drept dintre împărații aci numiți, judece alții, că eu cred că beserica lui Hs. va rămînea pînă la sfîrșitul veacului și a doua venire a Lui.

Anul 1572... Despre Ivonia sau Ioan I Vodă, scrie Miron logofătul: „Acesta al cui fecior ar fi fost, leșii, unii zic una, alții alta. Ureche vornicul zice că a fost fecior de armean, dară de unde a știut, nu scrie.“

Așa, Miron; și drept are, pentru că Gorechie zice: „Era Ivonia, pre carele unii îl zic că a fost polon născut în Masovia, de neam român, carele se zicea pre sine că este prăsit din sămînța domnilor celor bătrîni, de stat înalt, formos la față, strălucit la ochi și tare în trup. După moartea lui Alexandru IV, cînd trăia încă Soliman II, a vrut să se facă domn Moldovei, ci Soliman a întărit pre Bogdan IV. Pînă la o vreme a petrecut în Polonia cu românul Eremia Cernăușanul, carele l-a și vîndut mai pre urmă, după aceea amîndoi au trecut în Țeara Turcească și s-au dat la neguțătorie și, ca să-și facă prieteni pre turci, Ivonia s-a și tăiat împregiur.“ Ioan Lasichie așa vorbește despre dînsul: „Era atunci la împăratul turcesc, Ivonia (așa cheamă ei pre Ioan), fecior de după gard al lui Ștefan Vodă, carele a slujit în anul 1561 la Ioan Fierleu... în Lublin. Pre acesta l-au poftit moldovenii domn.“ Istvanfi tace despre neamul lui Ivonia și numai atîta zice, că a fost unul dintre boierii moldovenesți.

Pină a fi încă în prinsoare și nevindecat de rană Bogdan IV, cum scrie Gorechie, nu în ospețe, cum scrie Iștvanfi, a sosit Ivonia, după Lasichie, duminică, la Lăsatul de carne, cu 20 000 de turci și i-au ieșit întru întâmpinare Gavriil logofătul, Dinga generariul, Crăciun săhastrul, Rasul vistiernicul, Lupul Stroiț cu mai mulți boieri și l-au dus în Iași, unde mutase scaunul din Suceava, Alexandru IV, cum s-a zis la anul 1564.

Auzind acestea Bogdan IV în zădar s-a rugat de ajutor craiului Sigismund Avgust, că nu i-a dat, precum scrie Lasichie, zicînd că nu poate strica pacea cu Turcul, tătuși i-a mers întru ajutor, pre ascuns, Nicolae Mielóvski cu 4 000 de poloni, dară nemica a isprăvit asupra lui Ivonia și s-a înturnat de unde venise. Iară Bogdan IV, precum scrie Iștvanfi: „După ce a cercat să-și capete înapoi domnia cu ajutorul polonilor și nu o a putut căpăta, oare cît timp a trăit ca un sîrgunit în Polonia, apoi a trecut prin Austria și Saxonia la Marea Albă și pre mare s-a dus în Moscovia, la Ioan Vasilie, carele îi era rudenie de pe mumă-sa și de-acceși lege cu el. Iară craiul Sigismund II cu puține zile mai nainte de a muri a răspuns lui Selim II, carele îl cerea și pre el și pre frate-său, Elia, ca pre niște fugiți și vinovați, că Bogdan nu este mai mult în țerile sale. Pre Elia, carele era tînăr de mare așteptare, pe jurămîntul solului turcesc, că nu va păți vre un reu, l-a dat craiul, dară în scurt timp după aceea a murit în Țarigrad, doară otrăvit de turci. Pre Bogdan IV mai adevărindu-se prepusul că este luteran, neplinind un an întreg acolo, Ioan Vasilie carele e cunoscut de tirănia sa, l-a cusut în sac și l-a aruncat într-un riu. Așa s-a stins sămînța lui Alexandru.“ Eu zic, așa s-a stins sămînța Ruxandei, carea a fost cea mai de pre urmă din singele domnilor Moldovei, celor bătrîni, cum s-a zis și la anii trecuți, măcar că mai pot fi încă surcele și acum din cele două fete ale Ruxandei, care eu nu le știu.

Anul 1574. Făgăduind Alexandru II, domnul Valahiei, îndoit haraci pentru domnia Moldovei, precum zice Spondan: „Selim II, împăratul turcesc, bucuros a primit făgăduința și, în luna lui februarie din anul 1574, a trimis la Ivonia, să dea el haraciul acela, au să lase Moldova aceuia, carele vrea să-l dea, că almintrelea se va mazăli cu puterea. Ivonia turburîndu-se de o poruncă ca aceasta, a răspuns solului turcesc că despre aceea se va înțelege cu țeara, carea trebuie să plătească darea aceea și adunînd boierii, le-a spus pofta împăratului și le-a zis că, de au inimă și ei, el însuși este gata a suferi toate cu dinșii, numai să se poată mintui de jugul turcilor. Boierii încă au răspuns că și ei sînt mai gata a suferi toate, de cît a înălța haraciul și făgăduindu-i ascultare deplin, o au și întărit cu jurămîntul lor. Înțelegînd această împăratul Selim II a trimis oști turcești întru ajutor prințului muntenesc și i-a poruncit ca, împreunîndu-și cu el oștile sale, să scoată pre Ivonia din Moldova și să pună în locul lui domn pe frate-său, Petru. Așa, la foarte mare război au venit imbe părțile, în carele Ivonia cu ai săi și cu ajutorul cazacilor (nu și al polonilor), de vreo cîteva ori a zdrobit pre protivnicii săi, a jăfuit vro cîteva cetăți și intrînd în Valahia, foarte groaznic o a prădat și ars, nepărtinînd cuiva, încă nici dobitoacelor, cu atita nebăgare de samă de orice pradă, carea toată o da ostașilor săi, cît îmbiîndu-l un bașa, carele căzuse rob și era de mare stat, ca să se poată răscumpara, cumpănîndu-se pe sine de șese ori, de doao ori cu aur, de trei ori cu argint, o dată cu pietrii scumpe, n-a vrut să primească toate acestea, ci l-a tăiat tot dăraburi. Lăsînd mai pre urmă norocul pre Ivonia și vînzîndu-l oarecarele dintre povățuitorii lui, pre carele îl stricase turcii cu mulți bani, la atita a agiuns, de s-a dus cu 30 000 asupra 200 000 de protivnici, gîndînd că sînt numai 15 000. Aci încungiurat fiind, după mare luptă și vărsare de sînge, a trebuit să se dea prins, în 11 iunie din anul 1574, supt condițiile acestea, pre care au jurat protivnicii de șapte ori, pentru mai mare securitate: «Ca ai săi să se sloboadă nevătămați, în pace și el

încă nevătămat să se ducă înaintea împăratului Selim II, pentru că mai avea încă ca la 20 000 de ostași»; tătuși bașa cel mai mare a spintecat pre Ivonia pentru un răspuns cu sumeție dat și ianiciarii i-au tăiat capul. Iară trupul lui l-au legat de două cămile și bătînd dobitoacele acestea, așa l-au sîrlicat; capul i l-au pus într-o sulită și trupul lui, l-au tăiat tot fărîmi, apoi cu sîngele și-au uns săbiile și și-au adăpat caii, rugîndu-se prorocului Mahómet, ca să le dea și lor inimă ca aceea, ca carea a avut Ivonia. Moldovenii, cîți mai rămăsese, toți s-au tăiat împotriva jurămîntului. Cazacii (că poloni n-au fost) îndemnînd unul pre altul, s-au slobozit asupra turcilor și în bătaie au pierit vitezește. Așa s-a făcut domn Moldovei Petru, fratele domnului muntenesc, cu haraciul cel prea mare. " Așisderea scrie Gorechie din carele a luat acestea Spondan, ci Gorechie zice că Henric frîncul, craiul Poloniei, necum să fie dat ajutor lui Ivonia, ci nici polonilor a îngăduit să-i meargă pe plată întru ajutor. Așadar, încete fala polonilor și rămînă lauda cazacilor!

Anul 1579 ... Zisu-s-a la anii trecuți, că Isabela, văduva craiului Ioan Zapolia, cu Ioan Sigismund, fiul ei, la atîta venise, de pre mai mulți eritici, pre carii îi izgonise din alte țeri, i-a primit în Ardeal, prin carii foarte s-a lățit veninul ereticesc și atîta a crescut de i-a căutat lui Cristofor Batori cu mijlociri mai aspre a înfrîna pre unii dintre dinșii, în anul de-acum, de la blestemurile lor cele nemaiauzite de creștini: căci scrie Giulafi Leștan: „În anul 1579 a prins Cristofor Batori pe Franțisc Dávid, după disputația din Bălgrad, pentru că a făcut înnoire în lucrurile credinței, îndrăznind din catedră a propovedui că Domnului nostru Is. Hs. nu trebuie să se închine oamenii, căci carii i se închină, cad în păcatul idoliei. Drept aceea adunînd sobor în Bălgrad, din ministrii Ardealului și din părțile Țerei Ungurești, Franțisc David fu osîndit și de cei ce erau tot de o fărîna cu el. Osînditu-l-a și Blandrata, carele ținuse mai-nainte cu el. De față au fost și Fáust Socin,

talianul din Sena, cel prea-nvățat în eresul său, și Paul Giulanul, carele era mai mare preste școala din Bălgrad. În locul prințului a fost de față cancelarul Mihail Ciachi cu Caspar Becheși. "Scrie apoi Giulafi că blestematul Franțisc David, popa Clușului, al căruia ginere a fost Trausner Luca, a pierit în prinsoarea din Deva.

Anul 1587. Despre Petru IV Cercel așa scrie Giulafi Leștan: „În anul 1587, luna lui avgust, a fugit din cetatea Hustului fiind părcălab cetăței Albért Lóniai, prealuminatul domnul Petru Radúlihie, voievodul muntenesc, slobozindu-să cu funea dintr-o fereastă, după robie de al treilea an.”

Iară Anonimul din Bălgrad scrie despre dînsul, precum urmează: „Petru Radúlië, voievodul muntenesc, după ce a scăpat din Hust, pre fereastă slobozindu-se, supt părcălăbia lui Albert Loniai, la atîta și-a adus lucrurile, de împăcîndu-se cu Turcul, prin mijlocirea craiului Angliei, a mers la Poartă și la atîta agiunsesse, de numai la sărutarea minilor trebuia să meargă și apoi să pornească la domnia din Valahia. Ci a sosit veste că a murit craiul frîncesc, pre carele l-a omorît un călugăr, carea veste Nicolae Gávai, solul Ardealului, o a spus întîiași dată la Poartă. Înțelegînd aceasta Mihnea Vodă (sau Mihail IV) a zis către solul Ardealului: «Dă-i, să nu lăsăm, ci mai bine să dăm amîndoi cîte zece mii de galbeni și să țin eu domnia.» I-a plăcut lucrul lui Gavai, pentru că avea poruncă ca în toate să se înțeleagă cu Mihnea Vodă împotriva lui Petru Vodă.

După aceea odineoară a venit Petru Vodă în divan domnește îmbrăcat și iată i-au lovit cuminacul din cap și l-au dus în Ediculă, adecă la Șapte Turnuri, unde este visteria de o parte și temnița de altă parte; acolo încă s-a dus la el, din îngăduința veziriului, Mihnea Vodă și Gavai, către carii a zis Petru Vodă plîngînd: „Vedeți cum duc darurile ardelenesti pentru voi! pentru care daruri eu trebuie să mor; ci, dați-mi pace și mă sloboziți, căci voi jura vouă că nici îmi voi aduce

aminte mai mult de domnia Valahiei. Milostiv domn îmi este craiul frîncesc, îmi va da mie leafă în curtea sa, din carea să poci trăi cu tihneală. Așa am cuvîntat și în Hust, căci am zis guvernatorului să-mi dea din averile mele care, de se vor socoti pietrile și alte unelte scumpe, mai mult plăteau decît o sută de mii de galbeni, barem 20 000 de taleri, că de ceialalți nu-mi voi aduce aminte, dară aceea încă nu o a făcut. Numai darea împărătească, carea o a luat de la mine în Prașmariu încă mai multă a fost de 200 000 de florinți, dară alți bani ai grecilor și ai jidovilor?" Pe Petru Vodă săracul, după aceea l-au aruncat în mare."

Aci înseamnă că acești doi avtori pentru aceea numesc pe Petru IV Cercel, unul, Petru Radulichie, altul, Petru Radulie, pentru că Petru IV au fost nepot lui Radul IX, cum s-a arătat la anul 1554.

Despre Moldova așa scrie Miron logofătul: „În anul 7095, ianuarie 8, rădicatu-s-a o samă de cazaci, ca niște lupi ce erau pururea învățați la pradă, de au intrat în țeară și au prădat și multe bucate au luat de la ținutul Sorocei; iară Pîrvul, părcălabul de Soroca, s-a îndemnat cu hinsării și cu alții, carii au vrut să meargă de bună voie, și i-au agiuns la Piresláv, unde cazacii vrînd să nu-și dea dobînda, moldovenii să-și scoată al său, tare război's-a făcut și în două zile bătîndu-se, abea au spart pro cazaci, mai apoi, dacă i-au biruit, pe toți i-au omorît, fără numai unul zic să fie scăpat; pre unii i-au prins vii și i-au trimis la Petru Vodă, carele i-a trimis la împărăție.

Întru acest an, în luna lui iunie, Petru (VII) Vodă a făcut nunta nepotului său, Vlad Vodă, feciorului lui Miloș Vodă, de a luat pre fata Mircei Vodă și a chemat la nuntă pre Mihnea Vodă, domnul muntenesc. Nuntă domnească a făcut cu multă cheltuială și jocuri și mulți din vecini au venit, de le-au înfrumșetat masa. Această veselie s-a făcut în tîrg, în Tecuci." Miloș și Mircea, carii se numesc aci vodă, n-au fost domni, ci au fost feciori de domn, dară ai cui?

Anul 1590. Arătat-am la anul trecut că Mihnea sau Mihail IV, domnul munteșesc, în anul de-acum s-a mazălit a doua oară; de anul acesta se țin, așadară, care le scrie prea vestitul Enghel zicînd: „Despre Mihnea se zice în hronica lui Filș-tih, că el a scos birul, năpaste chemat; el a pus și pre ostași darea ce se numește roși, el a aruncat găleata pe megiași, el a luat dijmă de stupi din cinci unul. Afară de acestea a omorît pe Stanciul logofătul. Pentru care toate fu mazălit și temîndu-se să nu-l sugrume, s-a tureit. După cum scrie Timon, după aceea a fost călăuzul și sfetnicul lui Sinan-pașa asupra creștinilor.“ Vezi și acelea, care le-am scris din Anonimul românesc, la anul 1585.

Lui Mihail IV, domnului munteșesc, i-a urmat, precum scrie prea vestitul Enghel: „Ștefan Surdul, carele a domnit un an și șese luni, de la 1590—1591¹. După *Breviariul hronologicesc* l-au poftit boierii. Supt domnia lui cea scurtă, multe a pătimit țeara de la turci. Nici e de a te mira, fiind el surd. A murit în scaun.“ Așisderea scrie Anonimul românesc.

Ștefan Surdul acesta ește al doilea în sireaua domnilor munteșești cu acesta nume, pentru că Mailat, de la anul 1300, a fost Ștefan I. Despre Ștefan II așa scrie oare cine la Heveneși: „Ștefan Vodă a fost prea mare hoț și cumplit tiran, căci zic despre dînsul că de cite ori ieșea la cîmp, totdeauna tăia cite un boier. Așa spun că odineoară, acasă, în țeară, șeptezeci de boieri a tăiat.“

Anul 1591. Despre Petru VII Șchiopul, domnul Moldovei, așa scrie Miron logofătul: „Petru Vodă văzînd nevoia țerei, că turcii, pre obiceiul lor cel spurcat și nestîmpărat de lăcomie, trimiseră de cereau bani, să dea mai mult de cît era ade-tiul țerei, s-a sfătuit cu boierii ce vor face, cum vor putea rădica și alte dări, care n-au mai fost, că nu-i e de aceasta, că doară nu vor putea plăti această dată țeara, ci îi este că se

¹ Ștefan Surdu, fiul lui Ion Vodă cel Cumplit, a domnit din luna mai 1591 pînă în luna iunie 1592.

face obicei, carele nu va mai ieși și luind aceasta, altele vor izvedi, cum s-a și întâmplat. Și a ales ca această nevoie să nu înceapă de la el, ci de la altul. Drept aceea s-a gătit să se ducă din țeară, preste voia boierilor, carii toți ziceau să dea aceea nevoie, că o vor da alții și țeara tot nu se va mintui; ci Petru Vodă n-a vrut să-și ia blestem asupra-și, ci lăsând boierii să păzească scaunul până când le va veni alt domn de la împărăție, el, după șapte ani și o gimătate ai domniei sale, ceii a doua, s-a rădăcat cu fruntea boierilor, între carii au fost Stroil logofătul, Ieremia vornicul cu frate-său, Simeon (Moghila) păharnicul, carii mai apoi, amindoi au domnit, Andrei hătmanul și alții mai mulți, carii nu se îndurau de dînsul și a trecut prin Polonia în Germania, unde s-a așezat. De-acolo boierii s-au înturnat în Țeara Lezească și s-au așezat la tîrgul Podhaeț și pre-airea... Acest Petru Vodă a domnit întru amîndouă rîndurile, doisprăzece ani și o gimătate.“

Despre moartea lui Petru VII Schiopul, așa scrie Soranz; „Petru, voievodul Moldovei, a murit în anul 1594, în munții Retiei lângă Balsán, cînd mergea la Roma să sărute picioarele papei¹, măcar că era de legea Răsăritului, despre carea eu lucrasem la papa, din porunca lui.“

Lui Petru VII i-a urmat Aron Vodă, căci scrie Miron logofătul: „După ce a părăsit Petru Vodă domnia și țeara, turcii cercară pre cine să trimită în locul lui... și aflară în anul 7099 pre Aron, căruia i-au dat Moldova, cu multe detorii. Acesta, fiind om fără suflet și imblind și alții pentru domnia Moldovei, a luat bani cu camătă de la turci, și implînd pre toți, așa a dobîndit domnia Moldovei. După ce s-a așezat la domnie Aron Vodă, nu-i era grijă de alta, numai de a prăda afară, iară dinlăuntru nu se sătura de curvie, de jocuri, de cimpoieși și de măsărici ce ținea... Nu erau bieții țereni volnici cu ceva, muierile nu erau ale lor, fetele le rușinau dăbălarii

¹ Petru Schiopul moare în castelul Zimmerlehen, unde venise să stea pe timpul verii.

și turcii; ce vrea să facă, făcea; de pîra pre cineva, nu-l judeca, ci trimetea acolo, de-l pierdea. Pre boieri, pentru avuție, îi omora, jupînesele le silea și domnind numai ciude și pozne făcea. Văzînd că pentru acestea tuturor este urît, nu s-a încrezut țerenilor, ci a tras în leafă unguri călări și pedestri și a făcut celor pedestri odăi în curte, să fie pururea lîngă dinsul. Mai apoi văzînd că de detornici nu se va putea mintui, a orînduit ca să ia de tot omul, un bou și așa a trimis în toată țeara cu turci de stringeau și care om nu avea bou, îi lua ai cui găseau în sat; de la altul îi luau toți cîți avea, pentru alții, pentru că mulți de răutăți și de dabile ce erau, nici de hrană nu aveau boi.“

În Valahia lui Ștefan II Surdul i-a urmat Alexandru III¹ carele a domnit un an. După Anonimul românesc, s-a trimis domn de la Poartă.“ După prea vestitul Enghel s-a ales de boieri și s-a întărit de Poarta turcească; după Valtér a fost moldovean de mare neam, dară și mare tiran, carele a încărcat țeara cu atîtea detorii, de s-a suit suma la zece povoare de aur; a slobozit turcii în țeară, de atîtea grozăvii au făcut, cîte nu s-a mai auzit; pentru care în anul 1592 s-a și mazălit; și mergînd în Țarigrad cu doamna sa, după ce a cercat mai multe, în anul 1597 a vrut să surpe pre Eremia Moghila Vodă din domnia Moldovei, care lucru oblicindu-l capihaia lui Eremie Vodă, a lucrat de s-a sugrumat în sălașul lui, în Dumineca Floriilor din același an.

Supt Alexandru III a fost Mihai Vodă cel Viteaz sau Mihail V, ban de Craiova, despre care așa scrie oare cine la Heveneși: „Lucruri de pe vremea lui Mihai Vodă. Mihai Vodă a fost mai-nainte ban de Mehédie... după aceea s-a făcut ban de Craiova, carea deregătorie e cea mai de frunte între deregătoriile Valahiei... Acest Mihai Vodă a avut rudenie (unchiu de pe mumă, după Valtér) pre Iane vistiernicul, carele și el fusese mai-nainte ban de Craiova și era om înțelept. Iane vi-

¹ Alexandru cel Rău a fost fiul lui Bogdan Lăpușneanu. Turcii l-au pus în scaun și a domnit între 1592—1593.

stiernicul acesta cu darurile și purtarea sa cea bună, atita făcuse la Alexandru (III), domnul munteneș, de pre Mihai l-a făcut ban de Craiova. Iane vistiernicul lăcuia în Țarigrad, Mihai banul în Craiova, și se înțelegeau laolaltă. S-a întâmplat de Alexandru Vodă s-a mîniat pe Mihai, carea înțelegînd-o Iane, a chemat pe Mihai (nepotul său, din soră) la Poartă, să-l facă domn Valahiei. Pornind, așadar, din Craiova Mihai cu seménii și trecînd Dunărea și-a dus și muiera și pre fiul său, Petrașco, cu sine; și pre muieră o a lăsat ascunsă între niște muieri proaste; iară pre fiul său, la niște țigani, la carii așa s-au ținut, cît de-abia s-a cunoscut, cînd s-a înturnat tată-său Mihai înapoi. Alexandru Vodă înțelegînd de pornirea banului Mihai, a trimis după el să-l prindă și să-l aducă la dînsul. După ce l-au adus, la atita a agiuns Alexandru Vodă, de pre Mihai banul, după puține zile, l-a scos să-i taie capul. Întru aceea s-a întîmplat de țiganul, care era hoher, era tare beat. Acesta văzînd că Mihai banul este căruia trebuie să-i taie capul, s-a spăimîntat și lepădînd sabia a fugit. Așa, nefiînd cine să-i taie capul lui Mihai banul, boierii s-au rugat lui Alexandru Vodă de l-a iertat. Aceasta s-a întîmplat în București. Întru acesta chip fiind mîntuit Mihai banul, Iane vistiernicul atita s-a nevoit, pînă ce iarăși i-a făcut crezămînt și la Alexandru Vodă și la Poartă. Ci mai pre urmă iarăși a căzut în prepus la Alexandru Vodă. Drept aceea de goana lui Alexandru Vodă, Mihai banul a fugit în Ardeal, la Sigismund Batori, unde a rămas două săptămîni, toate trebile sale prin Băltasar Batori isprăvindule. Fiînd el în Ardeal, Sigismund Batori a fost scris pentru dînsul la Poartă, lui Sinan-bașa, ca să-i dea lui domnia muntenească, pentru că Sigismund atunci avea mare crezămînt la Poartă; scris-a fost Sigismund și solului anglicese, lui Eduard Barón, să lucre în tot chipul, ca Mihai să se facă domn în Valahia.

Mai pre urmă Mihai întetît de Alexandru Vodă, căruia nu-i putea crede, a și mers la Poartă (după Valter, în anul acesta, 1591). Acolo a dat lui Sinan-pașa și altora 20 000 de galbeni, ca să-i capete domnia Valahiei. La Poartă au mers cu dînsul

dintre boieri, aceștia: Stroia, Buzescul, Florescul, Rađul, comisul lui Alexandru Vodă, și alții mai mulți. Acolo, la Poartă, mai multă vreme zăbăvind Mihai banul, tot Iane vistiernicul l-a ținut de cheltuială, pînă cînd i-a căpătat domnia Valahiei. După ce a căpătat Mihai domnia (după cum se înseamnă la Heveneși, în anul 1592), a făgăduit divanului turcesc, că toate datoriile țerei, cîte au rămas de alți domni, le va plăti singur, ce nu era cu putință, pentru că de ar fi vîndut toți oamenii cu toți pruncii din Valahia, încă nu ar fi putut plăti atîtea datorii. Dară aceasta din alt scop o a făgăduit; pentru că cînd i-au pus cumănacul cel domnesc pe cap, în divan, s-a jurat în sine că, cît va căpăta domnia, îndată va scutura jugul turcesc. Apoi cînd a ieșit din divan, s-a suit pe cal și l-au petrecut mai mulți bași pînă la sălaș, iarăși s-a jurat în inima sa, că va fi protivnic vecinic turcilor, care după aceea din rostul lui le-au auzit mai mulți oameni.“

Valter, să tac pre Anonimul românesc și pre alții, apriat scrie că Mihai Vodă cel viteaz sau Mihail V, domnul Valahiei, a fost feciorul lui Petrașco sau Petru II, domnului munteneșc. Cum a putut așadar scrie nu știu cine, la Heveneși, așa: „Mihai Vodă și-a adus genealogia sa de la Petrașco Vodă, carele a trăit înainte de o sută de ani, dară aceea se știe, de bună samă, că Mihai Vodă prea sărăcește s-a crescut; a fost neguțător preste Dunăre, în Valahia și în Moldova, mumă-sa a fost cufăriță, de vindea vin ars.“ Vezi cum se înșală nepriceputul! Pentru că Petrașco n-a fost înainte de o sută de ani, ci au domnit de la anul 1554 pînă la anul 1558. Muma lui Mihai Vodă încă doară n-a fost cufăriță, ci neguțătoriță, fiind mai nainte doamnă și soră cu Iane, vistiernicul cel bogat. Tot nepriceputul acesta cu cevași mai nainte scrie: „După Mihnea Vodă a fost Petru Vodă Cercel, al cărui fecior este Marco Vodă, acest tînăr din Ardeal. Pre muierea lui Petru Vodă Cercel o a fost luat Aron Vodă din Moldova.“ Vezi la anul 1601 despre Marco Vodă.

Anul 1593 ...Auzind împăratul turcesc, Amurat III, de trebile lui Sigismund Batori, foarte s-a mâniat pre el și a vrut să-l mazălească; pentru că scrie Anonimul de la Heveneși: „Mai-nainte de a tăia Mihai Vodă pre turcii din Valahia, i-a fost poruncit împăratul turcesc, ca să meargă asupra Ardealului să-l cuprindă, să fie supt el de aci înainte, pentru că foarte se mâniase împăratul pre Sigismund, prințul, căci n-a dat ce poftise Sinán-bașă. Dat-a întru ajutor lui Mihai Vodă pre ianiciarii din orașul Diului¹, carele este din protiva Hațegului, preste Dunăre; pre ianiciarii din Nicopoiul-cel-Mare, din Avizi și din Drăștișor și pre begul din Nicopoiul-cel Mic, ce se cheamă Turn, ca și Mihai-oglu să asculte de Mihai Vodă. Mihai-oglu acesta este dintre turcii cei mai de frunte, de mare neam și de dînsul ascultă acanzii, carii turci sînt ca și haiducii la noi și tot una sînt cu tătarii din Dobrodichiu.

Lui Aron Vodă îi dăduse întru ajutor pre toți turcii cei din marginile Moldovei, din Tehina, Achermán și pre alții, ca să meargă și el asupra Ardealului.“

Preste cheltuielile care avusese Mihai Vodă de la unchiul său, Iane vistiernicul (cum s-a zis la anul 1591), mai luase împrumut, precum scrie Anonimul de la Heveneși, mai bine de 40 000 de florinți de la unii și de la alții, mai cu samă de la turci, pre carii îi chemase să le plătească, dară făcînd legătură cu Sigismund Batori și auzind că turcii au luat Iaurinul de la împăratul Rudolf II, pre aceștia încă i-a tăiat dimpreună cu aceia, despre carii am zis la anul trecut, că s-au tăiat după aceea. Tăierea turcilor, după Valter, s-a întîmplat la începutul lui noemvrie din anul 1593, și în 15 noemvrie² a purces asupra Giurgiului, despre carea purcedere, așa scrie Anonimul de la Heveneși: „După luarea Iaurinului, așa de grea iarnă a fost, cît pretutindenea a înghețat

¹ Diu = Vidin și este dincolo de Dunăre. Cînd se spune în fața Hațegului trebuie înțeles și în fața ținuturilor de dincolo de munți, din Oltenia. Localizarea este făcută de cineva care vedea geografia acestor ținuturi, din Transilvania.

² Tăierea turcilor în București a avut loc la 13 noiembrie 1594.

Dunărea. Atunci mergînd Mihai Vodă supt Giurgi, cetatea nu o a putut lua, dară orașul l-a ars și mare bogăție a aflat într-însul. Pînă a fi Mihai Vodă supt Giurgi, nepotul din soră și comisul hanului tătăresc cu multă bogăție și cu 7 000 de robi nemți, toți, horvați, unguri și de alt neam, pre carii îi robise, cînd a luat Iaurinul, trecea prin Valahia, neștiind că Mihai Vodă este protivnic turcilor și că a tăiat pre turci; hanul încă scrisese lui Mihai Vodă să-i lase să treacă prin Valahia către casă, căci nu vor face pagubă. Le-a îngăduit Mihai Vodă trecerea, dară a dat preste ei noaptea, în iarna cea mare, înainte de revărsatul zorilor, la sat Șărpătești, și în vreme de a frige un ou, așa i-a bătut, de mai toți au pierit acolo (robii pre mai mulți au tăiat dintr-însii) și a slobozit pre acele șapte mii de robi. Nepotul și comisul hanului a pierit acolo și foarte mare bogăție s-a dobîndit, pentru că duceau și bogăția hanului, pre șase cai albi. Mihail Horvat n-a fost sosit la bătaie, doară că n-a vrut, drept aceea Mihai Vodă s-a miniat pre el. Gheorghe Maco a fost de față, ca căpitan, în bătaia aceasta. "Valter, satul, unde s-au tăiat tătarii, îl numește Cărpărești și zice că hanul a fost cu tătarii, să pună în locul lui Mihai Vodă, pre Bogdan, despre carele voi cuvînta la anul viitor, dară cu mai cred Anonimului de la Hevenēști, pentru că acesta a cunoscut pre toți, carii au fost trimiși întru ajutor lui Mihai Vodă, din Ardeal, și din gura lor a știut toate cîte a scris¹.

După ce a bătut Mihail V și pre tătari, s-a înturnat la București, după cum scrie iarăși Valter, unde a venit Emir de la Iaurin, unul din vița pseudo-prorocului Mahomet, carele fusese la bătaia de la Iaurin cadilesócher, adecă ca un arhiepiscop al doilea după mufti, tot întru aceea lună a lui

¹ Tătarii care se întorceau din Banat, după ce sfîrșiseră războiul cu nemții, au primit ordin să se unească cu o armată turcă și să-l înlocuiască pe Mihai Viteazul. Mihai Viteazul le-a ieșit înainte și i-a înfrînt pe tătari la Putineiu în ziua de 14 ianuarie, la Stănești în ziua de 16 ianuarie și printr-un atac de noapte condus de paharnicul Manța la Ștefănești. Toate aceste lupte au avut loc în anul 1595.

noiembrie din anul 1593 cu două mii de ostași aleși, cu 50 de cămărași împărătești și cu mai mulți ceași și șpahi sau nobili, ca să se odihnească sau să prindă pre Mihai și s-a așezat Emir, precum scrie Anonimul de la Heveneși, în casa vistiernicului Dan, carea era cea mai de frunte casă în București. De-acolo a cerut să-i dea Mihai Vodă 10 000 de florinți, cinste și zăbărea; și înțelegînd că Mihai Vodă este în polata de lingă mănăstirea cea nouă, de lingă riul Dîmbovița, a mers pedestru cu o mie de voinici, să-i dea binețe; ci Mihai Vodă începînd viclesugul lui Emir, s-a tras în tabăra ardelenilor, carea nu era departe de-acolo și a dat poruncă să stea gata. Neputînd isprăvi Emir ce avea în cuget, să prindă pe Mihai Vodă, l-a întrebat pentru ce ține atîția străini în arme? I-a răspuns Mihai că pentru Petru VIII cazacul i-a fost strîns și pierînd acesta din Moldova, acuma așteaptă să le plătească leafa, dară el nu are de-unde să le plătească așa în grabă; răspuns-au Emir că-i va da el împrumut o tonă de galbeni, numai să-i plătească și să-i sloboadă, i-a mulțămît Mihai Vodă și într-aceea încungiurînd fără de veste curtea vistiernicului Dan, o a aprins de cinci laturi, iară turcii au început a se apăra, ci Mihai Vodă a lucrat cu tunurile asupra lor. Văzînd aceasta Emir a aruncat pe fereastră o ladă, plină de aur, de diamanți, de mărgăritari și de alte pietrii scumpe, rugîndu-se să li se îngăduie viața la aceia, cîți mai erau, că se vor răscumpăra după aceea, cît de scump; dară Mihai Vodă nu i-a iertat, ci omorîndu-i pre toți, le-a luat toate averile, și văzînd Mihai Vodă că niște cazaci duc două părechi de desagi, pline de galbeni, le-a adus aminte dreptatea și luînd desagi de la dinșii, din galbeni a luat el o parte, iară ceilalți i-a împărțit ostașilor. Pînă aci, din Valter, carele zice apoi: „Odihnindu-și puțintel oastea, Mihai Vodă a trimis pre Albert Chiraliu cu oaste asupra orașului ce se cheamă Ploți și este toema în mijloc, între Vrúsic (mai bine Rúștiuc) și Nicopoiu, cale de o zi de la îmbe cetățile acestea, dincolo de Dunăre și ne-ncongiurat cu zid; iar Albert a ars orașul

și a tăiat pre toți lăcuitorii, pentru că prea mult năcăjise pre bieții români.“ Așa serie și Istvanfi despre Ploți.¹

Anonimul de la Heveneși mai înseamnă la anul acesta, că după ce a tăiat Mihai Vodă pre turcii cei din Valahia, îndată a scris dimpreună cu Sigismund Batori lui Aron Vodă, ca și el să omoare pre turcii din Moldova, almintrelea i s-au lăudat cu rău, carea 'o a și făcut Aron Vodă.

Anul 1594 ...Arătat-am la anul trecut, că Sigismund Batori a primit despotatul sîrbilor. Acum, așa dară, sîrbii, precum serie Anonimul din Bălgrad, au cerut de la Sigismund să le dea ajutor asupra turcilor, care ajutor el nu li-l putea da, fără de știrea și voia divanului ardelenesc. Drept aceea Sigismund, în luna lui iunie din anul acesta 1594, a adunat divanul în Bălgrad și spunîndu-le ce i-ar fi pofta, adevă să ajute pre sirbi, sfetnicii n-au voit. El pentru aceea a cugetat să-i omoare pre toți și i-ar fi și omorît, de l-ar fi ascultat Ștefan Lazar, căpitanul dărăbanților de curte. Aceasta oblicîndu-o sfetnicii, mai-nainte de vreme au ieșit din curte și mergînd pre la gazdele sale, în Bălgrad, s-au intr-armat și așa și-au păzit capete acum deodată.

Văzînd Sigismund că nu poate plini făgăduința împăratului Rudolf II făcută, să se scoale asupra turcilor, pentru împotrivirea divanului și pentru lipsa banilor, căci nici împăratul îi trimetea bani, cum se legase Caril, în anul trecut, și el încă cheltuise într-o gimătate de an pe cîntăreți și pe alte nimicuri, toți banii aceia, carii îi lăsase în anul 1588, în

¹ La Șincai este o inversare a evenimentelor. Emirul, cu cei 2 000 de turci, au fost uciși după exterminarea creditorilor din 13 noiembrie 1494. După aceea sînt atacate Cetatea-de-Floci și Hirșova (1 ianuarie 1595). Turcii informați de cele petrecute în Moldova și Țara Românească, hotărîsc înlocuirea lui Aron Vodă cu Ștefan Surdul, fostul domn mun-
tean, și a lui Mihai cu Bogdan, fiul lui Iancu Sasul. Mihai bate la Siliștriu oastea turcească trimisă în Moldova, îi bate și pe tătari, trece Dunărea pe gheată și bate și oastea turcească trimisă împotriva lui, la 25 ianuarie 1595.

vistierie, Ioan Gheți, ba și 80 000 de florinți, ce trebuia să le dea în darea împărătească încă le cheltuise fără de știrea divanului și acuma la atîta agiunsese, cît nu avea cheltuielile cele mai mărunte și de toate zilele, afară de acestea căzuse și în ura sfetnicilor, și pentru că voia să se scoale asupra turcilor și pentru că a vrut să-i omoare, pentru toate acestea a gîndit să se lase de stăpînire și să pribegască în lume. Drept aceea Sigismund s-a întocmit cu Baltasar Batori, cu care era văr primare, adecă erau feciori din doi frați, să-i lase lui stăpînirea Ardealului, supt condiția aceasta, ca să plătească lui Sigismund din an în an cîte zece mii de galbeni, oriunde va fi pe lume, pentru că și-a fost băgat în cap, să meargă în Italia și într-alte țeri creștinești. Despre aceasta, carte încă a fost dat cu mina sa lui Baltasar Batori.

Mai nainte de a se întocmi Sigismund cu Baltasar Batori, precum s-a zis, divanul adunase seim în Turda și pre șesul Turzei toată țeara sta într-armată; pentru că vrea divanul ca Sigismund să joare a doua oară (fiindcă cînd a jurat în Mediaș, în anul 1588, încă nu fusese de vîrstă legiuită, iară acuma plinise 24 de ani) sau să pună în locul lui pre Baltasar Batori; ci Sigismund s-a făcut bolnav în Bălgrad și n-a mers la seim. Pentru aceea divanul făcînd veste că vin tătarii să treacă prin Ardeal în Ungaria, a luat toată oastea de curte de lîngă Sigismund.

Despuindu-se întru acesta chip Sigismund de toată puterea, așa a făcut tocmeala cu Baltasar și gătind patru care să încarce ce mai avea, în 20 iulie din anul 1594, a mers în Uioara, lîngă Murăș, de mas. De-acolo dimineața n-a mers în Turda, unde era divanul și mai marii țerei adunați, ci și-a luat calea către Chioar, pre cîmpie. Pe prînz a mers în Agîrbici, unde l-a întîmpinat, din porunca divanului, cancelarul Wolfgang Covașoți și l-a dojănit să nu meargă așa, fără de modru, ci, dacă vrea cu tot de-adinsul să părăsească țeara, să aștepte să-i dea comîndătorie, ca să nu gîndească, unde va merge, că sau a fugit sau l-a alungat țeara. La care a răspuns Sigismund că el este în drum și nu poate aștepta

după comindătorie, dară o va aștepta în Chioar, de se vor grăbi cu dînsa, și el s-a grăbit cătră Chioar.

După aceasta divanul a mutat adunarea în Cluș, unde Baltasar Batori a descălecat la gazda prințului, împreună cu muiera sa, și șerbii de curte îi slujea lui; de unde i-a și venit după aceea pierirea. Iară divanul s-a înțeles laolaltă să ocîrmuiască țeara acei 12 sfetnici din divan și Alexandru Chendi însuși a vrut să meargă la Tarigrad, să așeze lucrurile țerei cu Poarta turcească, carele a și zis ginerelui său, lui Baltasar Batori, să nu se atingă de ocîrmuirea Ardealului, ci să șadă în Făgăraș, unde va trăi ca și un prinț, pînă îi va sosi crăimea leșească, carea îl așteaptă, dară nu l-a ascultat.

După ce a sosit Sigismund în Chioar, a trimis după Ștefan Bocicai, căpitanul Orăzei-Mari, carele era frate cu muma lui Sigismund Batori. A și mers Bocicai îndată în Chioar, la nepotu-său, Sigismund, și cu Cristófor Cheresțuri l-au sfătuit pre Sigismund să nu meargă mai încolo, ci să se întoarne înapoi, pentru că l-au înșelat, și ei vor ținea cu dînsul să-l mîntuie de înșelăciunea aceea. Sosit-a întru aceea și Caspar Corniș, căpitanul Hustului, din Maramurăș, cu Franțisc Gheți, carii iarăși așa au sfătuit pe Sigismund, și pe Caspar Corniș l-au și trimis în Cluș cu cărți de la Sigismund, carele a tras în partea lui Sigismund pre secui și pre mai marii Ardealului, carii se adunase la Cluș, să vadă ce lucru este de Sigismund a pribegit din țeară. Divanul încă a încremenit auzind că Sigismund iarăși va să se întoarne și cu toții au hotărît să trimită soli să-l aducă din Chioar. La solia aceasta s-au rînduit Baltasar Batori, Covașoți și vreo cîțiva nobili, carii n-au cutezat să meargă în Chioar, ci s-au abătut în Juc, la Ioan Ifiu și cancelarul Covașoți s-a înturnat de-acolo, iară Baltasar Batori dobîndind cărți de securitate de la Sigismund, a mers pînă în Chioar și de-acolo au adus cu toții pe Sigismund în Cluș.

Dacă au sosit în Cluș cu Sigismund Bocicai, Gheți, Cheresțuri și ceilalți părtași, au adunat mulți secui pedestri acolo, supt pretext că se tem ca să nu vină turcii asupra Ardealului,

dară adevărat pentru aceea i-au adunat, ca să nu poată cuteza ceva Baltasar Batori și divanul asupra lor și asupra lui Sigismund. Așa i-a căutat divanului să îngăduie să țină Sigismund cu nemții asupra turcilor, de-unde a urmat apoi toată stricarea Ardealului, precum o prorocise Alexandru Chendi și alții mai mulți.

Plinindu-se voia lui Sigismund să se poată scula asupra turcilor, nu s-a îndestulit cu atita, ci, din îndemnul lui Bocicai, al lui Gheți, al lui Cheresturi și al celorlalți părtași, duminică, în 28 august din anul 1594, s-a făcut că vrea să meargă în Mănăstur la biserică și, pre la nouă ceasuri înainte de-ameazi, a adunat nobilii la sălașul său, cu violenșug, și a prins dintr-înșii pre aceștia: *dintre sfetnici*, pre Baltasar Batori, pre Alexandru Chendi, pe Franțisc Chendi, pe Wolfgang Covașoți și pre Ioan Ifiu; *dintre ceialalți*, pre Ioan Bornemisa, Gavriil Chendi, Ioan Foro, Grigorie Senteniedi, directorul țerei, Ioan Gherendi, Albert Lónai și pre Baltasar Silvași. Pre Ladislav Salandi l-a omorît la casa sa, în Branicica. În 30 avgust, în piața Clușului, a tăiat pre Alexandru și Gavriil Chendi, pre Ioan Ifiu și pre Ioan Foro, pre carele l-a și muncit, din îndemnul lui Franțisc Gheți, pentru că a fost zis în seimul din Turda, că așa ar trebui făcut cu Sigismund, cum a făcut senatul Romei cu Iulie Chesarul. Pe Baltasar Batori și pe Covașoți i-a trimis în întâia zi a lui septemvrie în Cetatea Gerlei la robie și acolo i-a și sugrumat după aceea. Poate că pre Covașoți l-ar fi iertat Sigismund, dară i-a stat pe cap Ștefan Ioșica, ca să poată fi el cancelar, precum s-a și făcut, și nu bine a isprăvit deregătoria aceea, în anul 1598. Pe Franțisc Chendi și Ioan Bornemisa, în Gilău i-au omorît din porunca lui Sigismund. Pre Ioan Gherendi fiindcă era ginere lui Sigismund Bocicai, l-a sîrgunit în Țeara Ungurească, ca să nu se mai întoarne în Ardeal. Ce s-a întîmplat cu Grigore Senteniedi, Albert Lonai și cu Baltazar Silvași după aceea, n-am aflat scris. Ci zice tot Anonimul din Bălgrad, din carele am scris acestea, că Sigismund Batori din averile celor tăiați, mai mult a dobîndit de o sută de mii

de galbeni, numai în bani bătuți, afară de argintul cel mult și alte scumpeturi, tătuși, așa le-a izidit toate pe taliani, șpanioli și pe mincinoșii de lângă el, de, după o gimătate de an, nemica i-a rămas și ar fi trăit în foarte mare lipsă întru avenire, de nu l-ar fi ajutat papa de la Roma, craiul Hispaniei și duxul Heturiei, ba doară, zice el, și țeara o ar fi vîndut nemților.

Anul 1595 ...Despre Ștefan Reșvan acesta, cu carele s-a însoțit Sigismund Batori, scrie Valter că a fost de neam țigan și fiind norocos în războaie, a agiuns la mare treaptă în oastea lui Aron Vodă, pînă ce s-a făcut și domn în locul lui, prin ajutorul lui Sigismund Batori, carele necum să fie fost harnic de a domni și preste românii din Moldova și din Valahia, ci și pre ardeleni i-a răpus în scurt timp, cum vom vedea la anii viitori.

Tu, cetitorule! aci, stăi, gîndește și încrucează, cum au putut agiunge moldovenii cei viteji, carii au bătut pre poloni, pre unguri, pre tătari și pre turci, la atîta, de acuma s-au supus și țiganilor? dară tătuși, nu te prea mira, pentru că aceasta o a pricinuit nenărvirea lor între sine, după ce s-a stins vița domnilor cea bătrînă, despre partea bărbătească în anul 1552, iară despre cea muierască în anul 1572. Aro-neștii din Bistra, dintre carii mulți bărbați zdraveni au fost și sînt acuma, în anul 1810, cînd scriu acestea, nu fără fundămînt se zic a fi din sămînța lui Aron Vodă acestuia, precum arată cărțile cele de împăratul Leopold I, lor, în 8 iulie din anul 1701, date.

Țiganul Ștefan X. Reșvan, bucuros s-a făcut vasal sau supus deplin lui Sigismund Batori pentru domnia Moldovei¹, și cum să nu facă, mai ales țiganul, una ca aceasta! Drept aceea îndulcindu-se Sigismund Batori cu domnia

¹ Ștefan Răzvan încheie un tratat cu Sigismund Bathory la 3 iunie 1595, prin care sînt stipulate condiții de subordonare politică mult mai grele decît față de turci.

Moldovei, cea cu viclenșug și fără de vreo cădintă, nebu-nește răpită, dară nu moștenită, fără numai gustată, cum se va arăta acuși, sfătuit fiind și de vreo cîțiva nebuni din Ardeal, căci pre bărbații cei înțelepți îi tăiasse în anul trecut, și-a băgat în cap să-și supună și pe Mihai Vodă cel Viteaz cu Valahia. Pentru aceea, precum arată prea vestitul Enghel, a trimis Sigismund Batori la Mihai Vodă ca se i se supună lui, de-i este voia să-l ajute asupra turcilor, Mihai Vodă văzîndu-se pre sine în mare primejdie pus despre turci, de se va lipsi de ajutorul ardelenesc, și temîndu-se să nu pătească cum a pățit Aron Vodă, de va ținea lîngă sine pre ardeleni, a strîns pre boierii țerei și s-au sfătuit ce se facă și au închis, din sfatul tuturor, ca să se supună întru atîta lui Sigismund, ca Sigismund să fie cel mai mare, dară domnia Valahiei cu toate veniturile, să fie ale lui Mihai Vodă și ale următorilor lui. Cu orînduiala aceasta a trimis Mihai Vodă la Sigismund în Ardeal pre mitropolitul Evthimie, pre Luca, episcopul Buzelui, pre Theofil, episcopul Rimnicului, pre Mitrea vornicul, pre Hriza vornicul, pre Dumitru logofătul, pre Dan și Theodosie vistiernicii, pre Radul cluciarul, pre Radul postelnicul, pre Borhia logofătul, pre Vîntilă cluciarul, pre Stomilă postelnicul și pre Preda logofătul, carii au mers în Bălgrad, în 20 mai din anul 1595 și (fiindcă ei, după cum zice Filștih, la același Enghel, vreau să strice prietenșugul între Mihai Vodă și între Sigismund Batori) întîlnindu-se cu Ștefan Ioșica și cu Gheorghie Ravazdi, plenipotențiarilor lui Sigismund, au făcut hrîsovul ce se aduce de Wolfgang Betlen, carele n-a fost cu putîntă să se țină de Mihai Vodă mai îndelung, fără numai pînă atunci, pînă cînd s-a mîntuit de Sinan-bașa, carele era să vină asupra lui, precum a și venit acuși. Și așa Sigismund Batori, prințul a toată Dachia Veche, mai pre urmă a rămas și fără de Ardeal, carele e o bună parte a Dachiei lui Traian, cum vom vedea la anii viitori.

Pînă a se isprăvi nebuniile acestea, precum scrie Anonimul de la Heveneși: „Sinan-bașa a venit și a făcut pod preste

Dunăre, ca să treacă în Valahia; și podul l-a făcut la Glurgî, Trecînd Sinan-bașa în Valahia, l-a întîmpinat Mihai Vodă cu prea mare îndrăznire, la satul Călugăreni, carele este la tare loc, avînd apă și tină prin pregiur; preste tină era un pod. Sinan-bașa cu oastea sa, în carea erau mai bine de o sută de mii de ostași, a rămas dincolo de tină. Mihai Vodă dincoace. Locul acesta este departe de Dunăre, cale de o zi. Bătîndu-se Mihai Vodă acolo cu Sinan-bașa, au căzuț patru bași și șapte sangiacbegi, însuși Sinan-bașa, cînd fugea pe pod, imbulzindu-se turcii pe pod, a căzut de pe pod în tină și ianiciarii l-au tras din tină. Carea întîmplare rău a însemnat și celealalte bătăi ale lui Sinan-bașa. A luat atunci Mihai Vodă 15 tunuri de la Sinan-bașa și steagul pro-rocului Mahomet, ce era verde și de turci se prea cinstea. Steagul acesta l-a trimis după aceea Mihai Vodă la împă-ratul Rudolf II, în Praga.

Pre Albert Chiraliu l-a fost trimis Sigismund întru ajuto-r lui Mihai Vodă asupra lui Sinan-bașa, dară acolo rău s-a purtat Albert Chiraliu, pentru că fiind vreo cîțiva bo-ierii, carii au nu iubeau pe Mihai Vodă, au erau fricoși, între carii au fost Mirósia logofătul și Dan vistiernicul, aceștia au desmîntat pre Albert Chiraliu să nu meargă nebunește la bătaie, că ce sînt șesespăzece mii în coantra a o sută de mii? aceasta încă zicînd: „Mihai Vodă-acesta numai îndrăz-nire sumeață are și nu lucră după înțelepciune, ci merge orbește și cu nebunia lui vrea să ne piardă și pre noi.“ Așa a rămas cu ei Albert Chiraliu.

A fost o pădure între Mihai Vodă și între Albert Chi-raliu. Aici încă dimpreună cu boierii n-a așteptat pe Mihai Vodă, nici a mers după el, ci mai virtos s-a întors înapoi dimpreună cu boierii, pentru carea faptă, pre vreo cîțiva boieri era să-i spînzure Mihai Vodă.

Aci, de ar fi ținut una Albert Chiraliu și boierii cu Mi-hai Vodă, n-ar fi fost de lipsă după aceea ca să meargă Si-gismund Batori cu mare oaste în Valahia, pentru că deodată ar fi sfărîmat oastea turcească; dară, măcar că Mihai Vodă

a fost numai cu oastea sa, tătuși a bătut o parte din oastea turcească și Sinan-bașa încă a căzut în tină. Mihail Horvat încă n-a fost în bătaia aceasta.

Bătaia aceasta așa a fost de tare, cît mai pînă la cortul lui Sinan-bașa a străbătut oastea lui Mihai Vodă, dară sosind după aceea 20 000 de ianiciari, carii fusese în coada taberei, pre aceștia nu i-a putut împinge oastea lui Mihai Vodă, ei s-a întors dincoace de tină. Mihai Vodă acolo așa a lovit un ture, de l-a tăiat în două părți; aceasta o a văzut însuși Petru Chermendi; ținut-a bătaia de la unsprăzece ceasuri pînă seara.

Mihail Horvat cu ajutorul ardelenese, adevă cu doao mii de secui și cu alți ostași au fost dincoace de o pădure. Mihai Vodă i-a chemat la sine, dară ei n-au mers. Acela unul a fost Albert Chiraliu, precum zisei. O pădure a fost între dinșii, Mihai Vodă a fost dincolo de pădure, Mihail Horvat cu Albert Chiraliu și cu boierii au fost dincoace, de către București, iară Bucureștii sînt departe de satul Călugăreni, unde a fost bătaia, ca le de o zi.

Vezi cum a fost bătaia de la Călugăreni, nu cum birfesc Valter și Iștvanfi, în lauda ungarilor și a cazacilor, iară mai virtos în lauda lui Albert Chiraliu. Una face bine Valter, că înseamnă ziua în care s-a întîmplat bătaia aceasta, adevă în 13 august din anul 1595.

După bătaia de la Călugăreni, precum scrie Valter, Mihai Vodă și-a tras oastea îndărăpt și au odihnit cu toții pînă de către ziua; atunci înștiințîndu-se prin un ture, carele căzuse rob și lui îi era cunoscut despre numărul tureilor, de cu noapte au pornit și în 14 august s-au tras la riul Ardsin, de-acolo vineri, în ziua de Sîntă Măria Mare s-au tras la satul Iăgărești, unde au odihnit trei zile. Pînă a odihni la Iăgărești, ardelenii s-au furat din oaste și au prădat Bucureștii, ce nu era mai departe de la Iăgărești de o milă de pămînt, zicînd că mai bine să le vină lor prada, decît să rămîină tureilor. Acesta ajutor au avut bucureștenii de la ungurii cei lăudași! De la Iăgărești fiindcă Sinan-bașa îl urma cu

oastea sa cea cumplită, s-a tras la munți, pînă a-i veni ajutor de la Sigismund Batori din Ardeal, căruia îi scrisese pentru ajutor mai înainte; iară Sinan-bașa aflînd Tîrgoveștii deșerte (pentru că Mihai Vodă trimisese pre doamna sa cu feciorul, Petrașco, mai-nainte în Sibiu), a făcut într-însii o cetățuică, în carea a așezat păzitor pre Ali-bașa cu Cadî de Avlóna și cu 3 500 de ostași turcești, dîndu-i 40 de tunuri și zăhărea să le fie pe trei ani.“ Așisderea scrie și Iștvanfi.

...Așisderea scrie Iștvanfi cu alții mai mulți despre mergerea lui Sigismund Batori asupra lui Sinan-bașa, ba încă cu mai mare pofală scriu; căroră le răspunde Franțisc Mico scriînd precum urmează: „În toamna aceasta a venit Sinan-bașa, vezirul lui sultan Mahomet III, pe Țeara Munte-nească; de-acolo a vrut să vină pe Ardeal, la a căruia veste a venit în Ardeal ajutor nemțesc, ca la 12 000 de oameni și sculîndu-se și țeara, au pures în Valahia, dară numai pre la strîmtori s-au ținut, pînă ce s-a răcit și a venit timpul să se întoarne turcii. Văzînd turcii că s-a întîrziat vremea, s-au înturnat și au trecut Dunărea pre la Giurgi. Vitejii noștri au agiuns coada la trecătoare și au tăiat pre cei mai slabi, fiindcă vezirul trecuse cu armada; tătuși, s-au fălit că au bătut pre Sinan-bașa. Se pot făli și întru avenire că l-au bătut, ci dintru aceea toama nemica a fost. Pre carea oaste o bat, iau de la aceea tabăra și tunurile.“ Vezi cum scrie Mico, carele pe acele vremi trăia și după aceea a fost mare om în Ardeal, supt Gavriil Betlen, prințul Ardealului, pentru că alți avtori toată lauda o au tras de la români și o au dat lui Sigismund Batori celui nestătornic și în fire și în Ardeal! Dară eu mă întorc la pierirea lui Ștefan X Reșvan, domnului Moldovei, celui întîi dintre țigani, cum am arătat mai sus, la anul de-acum.

Sigismund Batori după ce s-a întors la Brașău, a dat oaste lui Ștefan Reșvan să se așeze iarăși în domnia Moldovei, ci, măcar că era prea bun ostaș, a pierdut bătaia carea o a avut cu Ieremia Moghilă și prinzîndu-se de viu s-a tras în țapă, la mijlocul lui dechemvrie. Așadară domnia țiga-

nului preste români, numai din mai pînă în dechemvrie, și aceasta încă, pentru cine o au suferit moldovenii cei lăudați în lumea toată, au nu pentru Sigismund Batori? Cine vrea să știe mai multe despre Ștefan Reșvan, cetească pre Iștvanfi, pre episcopul Paul Piasețchi și *Arhiul din Vatican*. Dară eu mă mir și mă ciudesc, ce a avut Climent VIII, papa de la Roma, de a se mesteca și în lucrurile Moldovei, cînd n-a avut gînd să ajute pre bieții moldoveni, fără numai să-i supună șie.

Anul 1596... Pînă cînd a făcut acestea la Dunăre Mihai Vodă, împăratul turcesc, Măhomet III, a mers să bată Agria și a poruncit hanului tătăresc ca și el să-i meargă întru ajutor; despre care așa scrie Anonimul de la Heveneși: „În anul 1596, cînd a mers împăratul Mahomet supt Agria de o a luat, atunci hanul tătăresc a venit în Țeara Muntească cu cuget ca acela, ca să-i meargă întru ajutor; pentru că tare și virtos îi poruncise împăratul ca să meargă. Prin Moldova a venit cu 40 000 de tătari și cu moldovenii. Oblicînd aceasta Mihai Vodă cu țeara și cu oastea ce avea, s-a gătit și cu 28 000 de oameni a mers asupra hanului, l-a întirit din țeară și foarte mulți tătari a omorît. Așa hanul tătăresc n-a putut merge întru ajutor împăratului turcesc la Agria, ei s-a înturnat în țeara sa.”

Așa scrie și Valter, numai cit mai încilcește istoria aceasta în grația lui Ieremie Moghila, domnului Moldovei, pentru că era clientul polonilor. Iară Virtolomei Dionigi scrie că hanul numai cu 20 000 de tătari a fost venit asupra Valahiei și dintre aceia 8 000 a tăiat Mihai Vodă.

Valter iarăși așa scrie mai încolo: „În anul 1596, după Sinmihai, Mihai Vodă iarăși a trecut Dunărea cu 12 000 de ostași și în XII calende ale lui noiembrie a stricat orașul Nicopoiului, tăind pre turcii dintr-însul și cînd era să bată și cetatea, sangiacul sau prefectul cetăței l-a cînstit cu multe daruri, adecă cu haine de mătase întraurite, cu

haine berluite sau soboli, cu zece asturcani înșelați, înfrinați cu țesăranguri tot întrargintite și s-a rugat să facă pace cu el și să se întoarne, ca nu cumva întorcându-se împăratul de la luarea Agriei, să vină întru ajutor cetății și Mihai Vodă să dea de mare belea ș.c. Făgăduitu-i-a și aceea, că-l va împăca cu împăratul ș.c. Iară Mihai Vodă nu atîta pentru dărrurile și făgăduințele sangiacului, cît pentru aceea, că cetatea cu anevoie s-ar putea lua, trecătoarea preste Dunăre era departe și lezne s-ar fi putut încungiura dindărăpt, prin oastea împăratului, s-a împăcat cu sangiacul și s-a înturnat în Valahia. După ce a trecut Dunărea, într-o dimineață mergea înaintea oștilor cu șese prieteni, cincizeci de călăreți îl urma cît colea, apoi oștile mai departe. Acolo au dat preste doi turci, carii siliți fiind l-au înștiințat că nu departe cinci sute de turci prădează și ard ținutul acela. Împotriva acelora pornind Viteazul numai cu acei șese prieteni, pe 14 el, cu brîncă lui, i-a tăiat; ajutat apoi de ai săi, pe mulți a tăiat, pe ceilalți i-au fugărit și așa s-au înturnat în Tirgovești și acolo s-au odihnit.“

Episcopul cel lătesco, din Ardeal încă în anul de-acum a căpătat de nou Gilăul, carele se luase de la episcopia lătescă dimpreună cu Zălahul și cu alte sate în timpul crăieșei Isabelei; pentru că scrie Anonimul de la Heveneși: „În anul 1596 cînd a dat prințul Sigismund Batori, Gilăul lui Dumitru Napraghi și a trimis în dechemvrie pre Giulafi Leștan să-i dea moștenirea, era un lup blind în cetate, carele crescuse acolo de pui mic; cît a intrat episcopul Napraghi în cetate, îndată a sărit lupul preste ziduri și a fugit la pădure (au fost pușcat cu tunurile, cînd a mers Napraghi și de-aceea s-a spăriat lupul). Aceasta cînd o au spus lui Napraghi el a zis: «Nu e minune de a fugit, căci după zisa evangheliei, fuge lupul cînd vede că vine păstorul cel adevărat.». Tot atunci s-a rupt și un camîn sau horn, la care a a răspuns că înseamnă ceva rău pentru zidar carele nu l-a fost bine făcut.“

Anul 1597. Filip II, craiul Hispaniei, în anul acesta a dăruit pe Sigismund Batori cu Mielul cel de aur, prin mijlocirea împăratului Rudolf II și i l-au și acățat pre piept cu mare pompă, în șese martie, în Praga, unde mersese Sigismund să se înțeleagă cu împăratul pentru ajutorul asupra turcilor, de-unde cu nădejde s-a și înturnat în Ardeal, precum scriu Bucolcer și Bulenger. Bulenger și aceasta scrie, că în Mielul cel de aur a fost pus un diamant de nespus preț. Eu socotind firea lui Sigismund Batori, gîndesc că mai bucuros a primit el aurul din carele era făcut mielul și diamantul, de cît vilfa cea mare a Mielului. Tu, de vrei să știi ce iaste Mielul cel de aur? îți răspund că este o vilfă foarte mare, carea se dă mai cu samă aceloră, carii sînt născuți din familii oblăduitoare, altora mai rar se dă; s-au isdănit de argonăutele grecești și numai oblăduitorii Belgiului puteau împărți vilfa aceasta; de-acolo a trecut puterea de a o împărți la Casa Hispaniei și la Casa Austriei...

Anul 1598. S-a zis la anul 1596 că hanul tătăresc n-a putut merge la luarea Agriei, după cum i-a fost poruncit împăratul turcesc, Mahomet III, pentru că fu bătut și întirrit înapoi de Mihai Vodă cel viteaz. „Pentru aceasta, zice Anonimul de la Heveneși, miniindu-se împăratul turcesc pe hanul tătăresc, adecă pentru-că n-a mers întru ajutor, cînd a luat Agria, hănia tătărească o a dat fratelui lui celui mai tinăr, și mare oaste turcească i-a dat asupra hanului, ci hanul, după o bătaie sau două, a prins pre frate-său și l-a omorît; omorît-a și pre feciorii și nepoții frate-său pînă în șapte, ca să nu mai fie din vița aceea cine să se rădice asupra lui. Făcutu-s-a bătaia aceasta între tătari și între turci în Țeara Tătărească“, către sfîrșitul anului trecut, 1597, precum arată Valter; iară la anul acesta 1598, așa mină istoria mai încolo numitul Anonim de la Heveneși: „După acestea văzînd Mihai Vodă că împăratul turcesc nu bine se are cu hanul tătăresc, a trimis la hanul pre un boier al său, dintre cei mai

de frunte și l-a îndemnat ca să se lase de Ture... și să țină cu Neamțul. Lucrul acesta îl isprăvisse Mihai Vodă mai înainte cu Sigismund Batori, carele încă trimisese la hanul pre Ioan Bernatfi și pre Ioan Poșona. Mihai Vodă a făgăduit hanului că, de se va lăsa de Ture, din an în an îi va da cîte cincizeci de mii de galbeni, și de la împăratul Rudolf II încă atîta îi va cîștiga și hanul s-a și plecat cuvintelor lui Mihai Vodă și sol încă a trimis la dînsul, pre Házon-agà, comisul său.“

Dară din toată străduirea lui Mihai Vodă, ca să plece pre hanul cătră împăratul Rudolf II, mai pre urmă nemica s-a așes, cum vom vedea acuși, și pricina cea mai mare a fost Sigismund Batori, pentru că serie Anonimul din Bălgrad: „Sigismund Batori urindu-și și țeara și neamul, a vrut să dea țeara Neamțului; pentru aceea s-a fost dus și în Praga, la împăratul. După aceea mult a și lucrat cu solii despre treaba aceasta, pentru că împăratul Rudolf II a trimis în Ardeal pre episcopul Ștefan Sûhai și pre Nicolae Iștvánfi ca să așeze lucrul acesta. Cî-lui Sigismund Batori mai nainte de a veni solii aceștia, i-a părut rău și vrea să-și schimbe făgăduința. Pricepînd Ștefan Ioșica că Sigismund Batori se îndoiește cu gîndul despre lucrul cel urzit, se roagă să-i îngăduie ca să serie el o epistolă arhiduxului Maximilian, pre care îl orînduise împăratul, prinț Ardealului. I-a și îngăduit Sigismund Batori să serie, și epistola a cuprins acestea: „Ca arhiduxul Maximilian să nu se grăbească a veni în Ardeal pentru că pe prințul Sigismund nu vrea țeara să-l sloboadă și nu vreau rîndurile țerei să dea țeara pre mîna străină și de va veni Maximilian, fără de voia lor, în țeară, neamurile din Ardeal așa sînt făcute, de nu se vor odihni, ci l-or prinde și-l vor trimite la Poartă“. După ce a scris Ioșica cartea aceasta și o a trimis lui Maximilian, în Cașovia, fiindcă vreo cîteva luni a ținut tractatul acesta, Sigismund iarăși s-a întors la cugetul cel mai dinainte, să iasă din țeară și să o dea Neamțului, pentru că Sigismund Batori în toate lucrurile sale, în toată cugetele sale și în toate lu-

crurile pentru binele de comun, foarte nestătornic, amețit și în tot ceasul mutat era, de-unde se vede lipsirea minței lui, mai virtos între luni.

Întru aceasta sosesc comisarii împărătești, Suhai și Istvanfi, ca să cuprindă Ardealul, după tractaturile cele mai dinainte. Ci Ioșica și cugetul acesta l-a avut, ca, de va ieși din Ardeal Sigismund Batori, să cuprindă el Ardealul și nici pe Maximilian, nici pe Sigismund să-l lase mai mult în Ardeal, de ar vrea să se întoarne. (Vezi frățuțul din Caran-Sebeș, născut și în curtea lui Cristofor Batori crescut, la cît a agiuns!) Consiliarii Suhai și Istvanfi sosind au arătat cartea lui Ioșica. Ioșica pricepînd că i s-a arătat epistola și s-au mințiat pre dînsul pentru dînsa, preste năravul lui foarte de dimineată s-a sculat și a încălecat pe parîpul său cel mai bun, carele-l cînstise lui mai-nainte Sigismund și a eșit cu vreo cîțiva șerbi din Bălgrad, pre poarta lui Singiorz, unde i s-a împiedecat calul în podelele de supt poartă, de mai a căzut. Drept aceea a înfruntat pre dărăbanii de la poartă, pentru ce nu direg ei podul; nu mult a zăbăvit afară de cetate și înturnîndu-se a mers îndată în polata în carea era adunarea. Acolo, pe Ioșica îndată l-au prins. Ștefan Lazar era căpitanul dărăbanilor celor cu haine vinete. El l-a prins în 4 aprilie (din anul 1598), la șapte ceasuri înainte de amiază, și l-a petrecut într-o polată. Sigismund și după aceea a batjocorit pre Ioșica, pentru că a poruncit se îmboldorească păluta, în carea era cu tapeturi. Teara s-a rugat lui Sigismund ca să-l sloboadă. Rugătorii au fost Albert Șiubeg sibianul, Franțisc Fechete și alții. Ci Sigismund și-a spălat minile, că nu este robul său, ci al împăratului Rudolf. După aceea Cristofor Cheresturi l-a scos din polata aceea, pe de cătră cuhnă și l-a dat lui Virtolomeu Peț să-l ducă în Sătmar; iară cînd au pus pe Ioșica în car, a zis cătră Giulafi Leștan „*Haec sunt amicitiae, pecuniae regum*“, adică: „Acestea sînt prietensugurile și banii crailor!“

Mai pre urmă, în 2 septemvrie, i-au tăiat capul la Sătmaria, prin un rob turcesc și l-au îngropat nemții într-o be-

serică răsipită, numai pînă în genunchi, cu fața la vale; după aceea oarecare prieten al lui l-a ținut de la căpitanul nemților și l-a îngropat cu cinste. Atunci încă, cînd l-au dus la pierzare pre Ioșica, tot pe Sigismund Batori, carele, îi era cumătru, a strigat, că el este pricina morții sale. Pre Ioșica mai înainte de a-l omorî l-au și muncit și a mărturisit că el a fost întru aceea cu alții împreună, ca Ardealul să nu vină în mîna Neamțului, văzînd că Sigismund așa de nebun este, ci să-l lase pre el să se ducă din țeară și ei să-și pună prinț de ungur. Cancelariatul l-a fost făgăduit Ioșica lui Nicolae Vitez." Așa a pățit Ștefan Ioșica, carele mai înainte de patru ani răpusese pre Covașoți; ci eu mă întorc la firul istoriei de Anonimul de la Heveneși scrișe, carele așa scrie mai încolo:...

Lector : CARMEN DUMITRESCU
Tehnoredactor : POMPILIU STATNAI

Bun de tipar 15.XI.1978. Tiraaj 30 110 ex. broșate.
Coll ed. 17,24. Coll tipar 10.

Comanda nr. 89 353
Combinatul Poligrafic „Casa Scintei”
București — Piața Scintei nr. 1
Republica Socialistă România

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2025

